

FICHE BLIAN AG FÁS

Muiris Ó Súilleabháin

Seo chugaibh arís an leabhar is gile agus is gealgháirí a tháinig ón nGael-tacht. Sé an t-eagarthóir céanna atá air seo agus a bhí ar an gcéad eagrán, agus tá a ghnó déanta aige de réir thuairimí Mhuiris Uí Shúilleabhadh féin. Tá an litriú caighdeánach, ach an chaint beo. Tá ceacht sa mhéid seo dá lán againn.

Cliodhna Cussen a dhear an clúdach. An tEagarthóir a chuir an tulphictiúr ar fáil.

Leabharlann Chontae na Mí

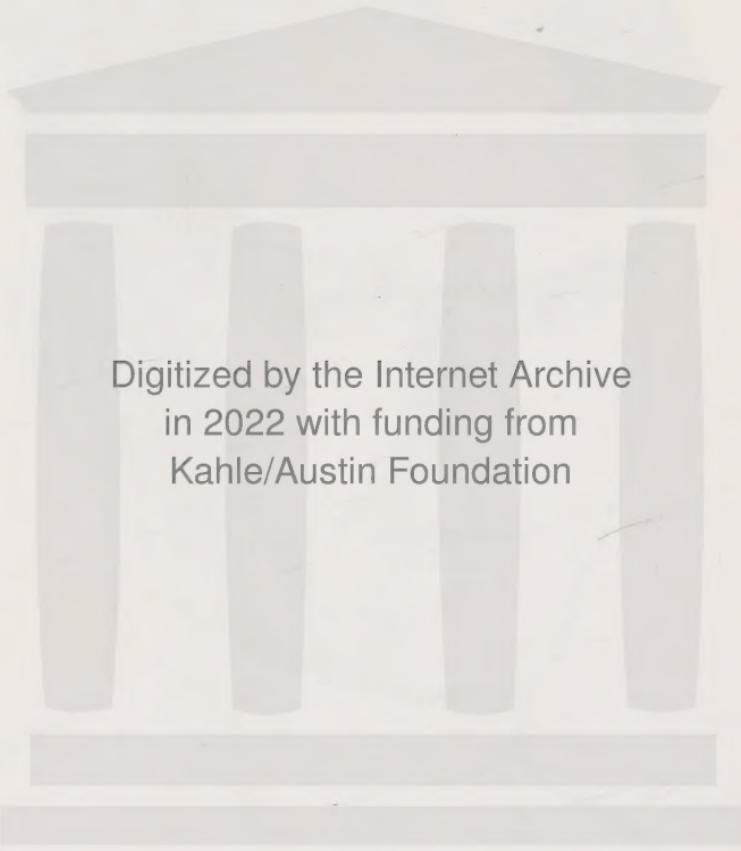

3 0011 00413853 4

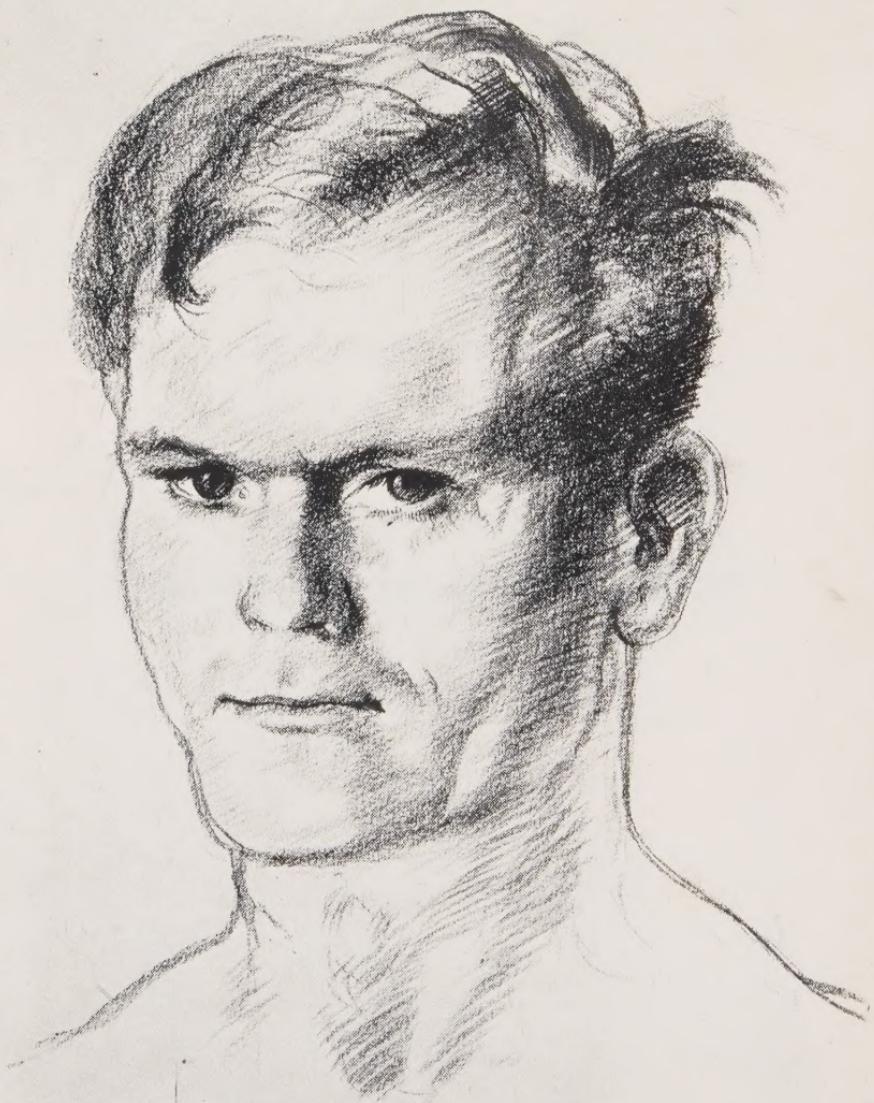
FICHE BLIAN AG FÁS

3

© Cáit Ní Chatháin Bean Uí Mhaoilchiaráin 1981

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

Seán Ó Sullivan 1841-1915.
Galway 33

Muiris Ó Súilleabhaín

FICHE BLIAN AG FÁS

MUIRIS Ó SÚILLEABHÁIN
do scríobh

An Triú hEagrán

AN SAGART MÁ NUAD
1981

9200SU | 287998

*Do Cháit agus do Phádraig
ón Eagarthóir*

RÉAMHRÁ AN EAGARTHÓRA DON DARA hEAGRÁN

Do foilsíodh an chéad eagrán den leabhar so ins an m bliain 1933, agus do chuaigh as cló ins an m bliain 1941. Is mise a chuir in eagair é, agus ba mhian liom a mhíniú anso conas mar dheineas an obair sin agus cén obair eile atá déanta agam ar an eagrán nua so atá foilsitheanois tar éis breis agus daichead blian.

Do cheap an t-údar an leabhar i gConamara ins na blianta 1929-32. Do bhíos á ghríosadh chuige le tamall roimis sin. Do bhí féith na scéalaíochta ó dhúchas aige, agus do mhachnáios, dá bhféadfadh sé a chuid scéalta d'insint le peann agus le páipéar, go scriobhfaidh sé leabhar neamhchoitianta. Mar sin féin, is dócha ná tabharfadhl sé fé, mura mbeadh leabhar a tháinig amach ins an am chéanna agus a thug misneach agus cúnamh dó, is é sin *An tOileánach*, le Tomás Ó Criomhthain (1929).

Do chuir sé an lámhscríbhinn chugham ina codanna i ndiaidh a chéile. Tá sí im sheilbh fós, cúig céad leathnach mór dlúthscríofa; í soléite go maith, ach amháin an litriú a bheith neamhchruinn.

Do bhí an téacs rófhada le foilsíú ina ionnlán. D'fhágas a lán eachtraí, beag agus mór, ar lár, agus do ghoorraíos an chaint tríd síos. Ansan, do dheineas dréacht nua den méid a bhí tofa agam le foilsíú, agus do ghabhas tríd mar aon leis an údar á cheartú agus á athrú nó go raibh beirt againn sásta leis. Sin é an dréacht a cuireadh i gcló.

Do thugas cabhair dó ar shlite eile, leis, mar seo.

Tá dhá chaibidil sa leabhar ná fuil sa lámhscríbhinn in aon chor (XVIII agus XXVI san eagrán so). Is mise a mhol dó iad do cheapadh tar éis an lámhscríbhinn a bheith léite agam. Do scríobh sé iad i leabhrán beag scoile a cailleadh ó shin.

Tá rudaí sa téacs ná beadh ann mura mbeadh gur chuireas-sa i gcuimhne dhó iad. I gCaibidil a XII, cuir i gcás, léimíd na focail seo: 'Lena linn sin, eíríonn an stróinséir ina sheasamh, cuireann a dhá láimh féna ascaill, agus buaileann a cheann fé. Suíonn ar an gcathaoir arís.' Tá na focail sin ar iarraidh sa lámhscríbhinn. Seo mar a tharla. Blianta roimis sin, do chuala an eachtra san as a bhéal féin, agus nuair a tháinig sé ar an bpointe sin, d'éirigh sé ina sheasamh chun an scéal a dheimhniú go díreach mar atá ráite thusa. Nuair a chuireas é sin i gcuimhne dhó, d'aontaigh sé liom na focail sin thusa a chur sa téacs. Tá a thuilleadh samplaí den tsórt san ann.

Do tharla anso is ansúd, tar éis sliocht a bheith gearrtha amach, gur fágadh bearna sa scéal, sa tslí gur theastaigh míniú beag chun an léitheoir do sheoladh ar aghaidh. Do lionamair na bearnaí sin as comhairle a chéile.

Do réir mo thuairime féin, is é an rud is mó a dheineas-sa chun sochair don leabhar ná an chaint a theannadh le chéile. Níor

chuireas leis ach bhaineas as, focal nó dhó anso agus líne nó leath leathanaigh ansúd, fé mar a dhéanfadhbh duine olann a chíoradh nó an coirce a ghlanadh ón lóchán. Más ea, níor dheineas aon athrú gan é chur fé bhráid an údair.

Sin é mar a ceapadh an leabhar. Ní raibh ins an chabhair a thugas don údar ach an treoir a theastaigh uaidh chun an cheard a bhí foghlamtha aige óna athair críonna, agus é ina gharsún cois tine, do chur in oiriúint don scríbhneoireacht.

Scríobhann an t-údar ina chanúint dhúchais, Gaelainn an Bhlascaoid, ach tá roinnt focal Connachtach aige. Bhí a lán fadhbanna le réiteach maidir le litriú, gramádach agus canúnachas. Is é an cuspóir a chuireas romham an téacs a chóiriú ar shlí go mbeadh sé dílis do Ghaeilge an údair ach gan é bheith ródheacair don té a bheadh gan eolas ar an gcanúint. Tá focail a scríobhann sé tríd síos féna leagain chaighdeánta, gan bac leis na leagain a bhí sa Blascaod orthu (*aris—aríst*, etc.). Tá focail eile a scríobhann sé fé dhá leagan, is cuma leis ciacu, an leagan Blascaodach anso agus an leagan Connachtach ansúd (*lán na pipe—lán an phiopa*, etc.) nó an leagan Blascaodach anso agus an leagan caighdeánta ansúd (*mísleán—milseán*, etc.). Ins na cásanna san, níor chlóbhuaileas ach an t-aon leagan amháin—an leagan caighdeánta ins an chéad chás (*aris*), an leagan Blascaodach ins an dara cás (*lán na pipe*), agus an leagan caighdeánta ins an tríú cás (*milseán*).

Nuair a bhí an leabhar ullamh, do thairgeas don nGúm é, ach dúrthas liom ná glacaí leis ach amháin ar dhá choiníoll, go bhfágfaí ar lár an eachtra mar gheall ar an dá gharsún sa tigh tábhairne i gCeanntrá (lgh 74-76), agus ná beadh céad agam chun é fhoilsíú i mBéalra. Do chuireas suas do sna coiníollacha san. Do foilsíodh é sa deireadh le tacáiocht airgid uaim fénin.

Nuair a tháinig sé amach, do chuaigh beirt againn tríd arís, féach an bhfaighimís aon lúb ar dtuathal fós ann. Do cheartaíomair roinnt earráidí, agus ins an am chéanna d'fhiatraíomair dá chéile an raibh aon athrú eile ba mhian linn a dhéanamh i gcás go mbeadh glaoch ar atheagrán. De thoradh na cainte sin, tá na hathruithe seo thíos déanta agam ins an eagrán so.

Tá an chéad leath de Chaibidil a IX den chéad eagrán (*Barra Liath ó thuaidh*) fágtha amuigh, agus tá a leath eile aistrithe go dtí Caibidil a VI den dara heagrán (*Scairt Phiarais agus an Leaca Dhubhach*). Tá *Ráiseanna Fionntrá* le failanois idir *Mo chéad turas go dtí an Inis* agus *An tórramh*. Sin é an t-ord atá ins an lámhscríbhinn orthu. An tiodal nua atá ar Chaibidil a VIII (*An míol mór* ins an chéad eagrán), sin é atá ins an lámhscríbhinn uirthi. Tá trí sleachta fágtha ar lár i gCaibidlí a VI, a VIII agus a X.

Tá an téacs curtha in oiriúint don gcló rómhánach agus don

litriú caighdeánta. Níor dheineas aon chur isteach ar an ngramadach, ach tá mórán focal litrithe do réir an chaighdeáin (*banaltra*, *boladh*, *cluiche*, *culaith*, etc.) biódh ná réitíonn na litriúcháin sin le foghraiocht an Bhlascaoid (*banartla*, *blath*, *clutha*, *cluth*); ni cás liom san, mar tá sé de nós riámh sa Ghaeilge an leagan scríofa den bhfocal a bheith neamhspleách leis na canúnaí labhartha (*buidheach*—*baoch*—*búch*, *cuimhneamh*—*cuineav*—*cuvniú*, etc.). Tá folclóirín i gcúl an leabhair agus liosta ann de sna leagain Bhlascaodacha. An té a léifidh an téacs agus síul aige ar an bhfoclóirín, beidh Gaeilge an údair aige.

I ndeireadh na hoibre, agus mé ag lorg foilsitheoir a bheadh saor ó smacht an chaighdeáin, bhí sé de rath orm aithne a chur ar an Athair Pádraig Ó Fiannachta, file agus fear léinn. Do ghlac sé air féin an leabhar d'fhoilsiú, agus ina theannta san do léigh an téacs tríd sios á għlanadh ó lochtaí a bhí ligithe agam therm, agus do tháinig beirt againn ar aon intinn mar le húsáid an chaighdeáin. Fé mar a dúirt sé féin, tá gá le caighdeán, ach ní mór é bheith ina bhall uirlise againn agus gan é bheith ina mháistir orainn.

Nuaire a thosnaíos ar an eagrán nua, do léas tríd an lámhscríbhinn arís, agus do bhí sé ar intinn agam an téacs clóbhualte do chur i gcompráid léi focal ar fhocal; ach bhí radharc mo shúl ag lagú orm, agus dob éigean dom éirí as.

Do foilsíodh an t-eagrán Béarla i Sasana agus i Meirice ins an mbliain 1933. Do cuireadh athchló air arís agus arís, agus do haistríodh go dtí teangacha eile é—Fraincis, Gearmáinis agus Tseicis. Tá sé le fáil anois ins an Bhéarla (*Twenty Years A-Growing, The World's Classics*, Oxford) agus ins an Ghearmáinis (*Inselheimat*, Manesse Bibliothek der Weltliteratur, Zürich). Níl aon leabhar eile Gaeilge a fuair a oiread san leathantais ins na dúthai thar lear.

Do dheineas an obair seo le grá do mhuintir an Oileáin agus go mórmhór don gcara ba dhílse dem chaidhbh uile.

SEOIRSE MAC TOMÁIS

Birmingham, England, 1975

RÉAMHRÁ AN EAGARTHÓRA DON TRÍÚ hEAGRÁN

Taréis an dara heagrán a theacht amach, tháinig an oiread feabhas ar mo shúile agus gur fhéadas a thuilleadh oibre a dhéanamh ar an dtéacs. Cheartaíos earrádí, chuireas slacht ar an litriú, agus d'athscrúdaíos an lámhscríbhinn ó thúis deireadh le fonn pointí beaga gramadaí a dheimhniú. Tá an téacs leasaithe seo chomh gairid do

Ghaeilge an údair agus is féidir é bheith laistigh den litriú caighdeánta.

Táim fé chomaoin mhór ag an nDochtúir Séamas Stíobhard i dtaobh an mionscrúdú a dhein sé ar an dtéacs sarar cuireadh go dtí an clódóir é.

SEOIRSE MAC TOMÁIS

Birmingham, 1981

RÉAMHRÁ AN ÚDAIR DON CHÉAD EAGRÁN

Seo smaoineamh mianúil do bhual mé an leabhar so do cheapadh, chun cuideachta agus gáirí a dhéanamh do sheanmhna an Bhlascaoid, mar is mór go léir an cion agus an grá a bhí acu orm nuair a bhualinn chúchu isteach gach oíche fhada gheimhridh. Dá bhri sin, ar cuimhneamh dom ar an gcumha a bhí ortha nuair a dh'fhágas iad, do bheireas ar mo pheann agus do cheapas an leabhar so chun mo ghuth féin do chur ina gcluasa arís, an guth úd a bhíogadh suas i gcónaí iad.

Is mian liom a chur in iúl díbh, a léitheoirí, go bhfuil buíochas amach óm chroí ag dul do Sheoirse Mac Tomáis, M.A., as ucht an leabhar do chur in eagarr. Go neartai Dia a lámh atá ag obair do shíor ag nochtadh seanaimsireacht na cruinne.

MUIRIS Ó SÚILLEABHÁIN

Conamara, 1933

CLÁR

Réamhrá an Eagarthóra don dara heagrán	5
Réamhrá an Eagarthóra don tríu heagrán	7
Réamhrá an údair don chéad eagrán	8
I. I nDaingean Uí Chúise	11
II. Mo thuras abhaile dhom	21
III. An baile	30
IV. Lá seilge	36
V. Maicréil ag ráthaíocht	43
VI. Scairt Phiarais agus an Leaca Dhubhach	47
VII. Oíche Shamhna	54
VIII. Mo chéad turas go dtí an Inis	60
IX. Ráiseanna Fionntrá	67
X. An Tórramh	88
XI. Oíche san Inis	101
XII. An fear siúil	115
XIII. An cogadh	131
XIV. Long ar Charraig an Lóchair	141
XV. Biaiste gliomach	150
XVI. An cleamhnas	155
XVII. La bainise i mBaile an Fheirtéaraigh	163
XVIII. An tórramh Meiriceánach	174
XIX. An stróinséir	177
XX. Mo thuras déanach go dtí an Inis	185
XXI. Fágaim an baile	192
XXII. Ón nDaingean soir	197
XXIII. Cathair Bhaile Átha Cliath	212
XXIV. Im phóilín	219
XXV. I gConamara	228
XXVI. Críoch	233
Nótaí an údair	235
Foclóirín	237

I. INDAINGEAN UÍ CHÚISE

Níl aon bhaol ná gur breá í an óige, cé go bhfuil sí fá réim agamsa fós, agus ní thagann ciall roim aois.

Buachaill is ea mise a rugadh agus a tógadh thiar sa Blascaod Mhór, an t-oileáinín fíorGhaelach atá suite thiar thuaidh ar chósta Chiarraí, go bhfuil síonta na spéire agus tonnta na mara fíaine ag siorstealladh gan staonadh ó cheann ceann na bliana agus ó ghlúin go glúin i gcoirne na gcarraigeacha méiscreach atá ina seasamh os cionn na farraige, agus as san isteach trí sna cuaiseanna mar a bhfuil na róinte ag neadú.

Is maith is cuimhin liom, in aois mo cheithre mbliana dhom, is é an áit go rabhas ná i nDaingean Uí Chúise fé choimhde mná iasachta; mar ná rabhas ach leathbhliain d'aois nuair a fuair mo mháthair bás, beannacht Dé dhílis lena hanam agus le hanmacha na marbh. Dá bhrí sin, ní raibh éinne chun aire a thabhairt domsá. Beirt dearthár agus beirt deirfear a bhí agam, ach ba bheag an chiall a bhí acu san ach oiread liom féin chun aire chóir a thabhairt dom. Dá dheascaibh sin, do chuir m'athair fé choimhde mná iasachta mé go Daingean Uí Chúise, fé mar a dúrt cheana.

Bá mhór go léir an smacht a bhíodh orainn, mar do bhí go leor eile mar mise ann, agus níl aon bhaol, pé áit go mbíonn scata páistí, ná go mbíonn siad crosta agus gleoch go maith uaireanta. Mhuise, ba mhór é ár ndochma roimh an scoil—ach ní galar éinne amháin é, is é mo mhórthuairim—mar bhí sí 'ár muineadh máistreás a bhi comh liath le broc, dhá stranfhiacal lasmuigh anuas do liopa a béal, agus mara raibh sí crosta, ní lá fós é.

Is cuimhin liom an chéad lá a chuas uirthi. Is i Peig de Róiste a thug isteach ann mé agus í beirthe ar láimh orm, agus geallaim duit gur le plámás mór a mheall sí mé. —Ó, a deireadh sí, tabharfaidh mé isteach in áit dheas inniu thú. —Agus an bhfuil milseáin ann? arsa mise. —Ó tá go leor agus leabhartha deasa lán do phictiúirí leis ann, ar sise. Bhí sí ag meallaireacht liom mar sin riabh agus choíche nó gur chuas isteach léithi.

Do shuíos isteach ar an mbínse go cúthail in aice le Peig, go leor leor páistí ann, gleo an domhain acu. —Cá bhfuil na milseáin, a Pheig? arsa mise. Ní raibh san ach ráite agam nuair a thug an mháistreás fé ndeara mé. Do sméid sí anios orm. —Téire suas, arsa Peig, tá sí chun na milseáin a thabhairt duit. Sea, bhí greim an duine bháite agam féin ar Pheig le heagla roim an máistreás. —Bog díom, ar sise, agus téire suas chúichi. —Téanam liom suas, arsa mise. —Seo leat, ar sise ag éirí ina seasamh, greim ar láimh aici orm féin.

Suas linn. Sheasaíos os a comhair amach go táímíleach. —Cé hé tusa? ar sise, ní cad é an t-ainm atá ort? —Glaonn siad Muiris orm,

arsa mise. —Muiris *what?* ar sise go tur. —Muiris, arsa mise arís agus criothán im ghlór. —Tá go maith, ar sise, an maith leat milseáin? —Is maith, arsa mise. D'imigh sí agus thóg sí amach as cupard stán mór. Bhail sí os mo chomhair amach é. —Ánois, ar sise, tóg do rogha astu.

D'fhéachas isteach sa stán. Is ea chonac an radharc a chuir gliondar ar mo chroí, milseáin i ndeilbh fir, muc, bád, capall agus mar sin dóibh. Bhíos i bpont anois, mar ní raibh a fhiú agam ciacu ba cheart dom a thógaínt. Sea, nuair a bhíos sách diobh, do thug sí leabhar dom a bhí lán do phictiúirí, agus chuir im shuí isteach ar an mbínse arís mé. —Bí id bhuaachaill maith anois, ar sise liom, agus tar ar scoil gach lá—an dtiocfair? ar sise ag bualadh a lámh anuas ar mo cheann. —Tiocfad, arsa mise. —Tiocfair gan dabht, ar sise ag imeacht uaim suas go dtí an mbord.

Bhíos ansan ar mo shástacht agus mé ag féachaint tríd an leabhar, ach deirimse leat ná raibh dearúd agam á dhéanamh ar an mbéal, go raibh sé lán i gcónai. Is gearr anois gur chuala glór éigin an-dheas, thógas mo cheann do theip, agus cad a chífinn ach cloigín ina láimh ag an máistreás agus i á chrothadh. —*Playtime*, ar sise, agus amach linn go léir in aonacht. —Cad atá le déanamh anois, a Peig—abhaile, is dócha? arsa mise. —Ó ní hea, arsa Peig, ach leathuair a chloig ri-rá a bheidh anso amuigh againn.

Ach aon ní amháin, a léitheoir, sara raghad níos faide leis an scéal, ní raibh focal Gaelainne im pus an uair sin ná aon chuimh-neamh air, ach Béarla ar fad.

Nuair a chuamair amach ar an bpáirc, seo leis na buachaillí ag bualadh caide, mé féin ag iarraidh a bheith comh maith le fear, ach ambasa más ea níor eirigh liom rófhada, mar an riabhach do spreallaire mór fada ná gur thug speach don gcaid, bhail mé féin go tráthúil isteach san aghaidh léithi, do leag ar fhleasc mo dhroma mé gan léas radhairce agam ná léas meabhrach a dh'fhágant im cheann.

Le linn mé thiteam, do chuala Peig ag gol go rabhas marbh, agus níor chuimhin liom a thuilleadh nó gur oscláos mo shúile istigh sa scoil, na buachaillí agus na cailíní im thimpeall agus na deora ag sileadh le Peig.

—Maith an buachaill, arsa Peig, níl tada ort, conas a bhraitheann tú? —Táim go maith, arsa mise. —B'fhéidir go n-íosfá oráiste, arsa an múinteoir. —Íosfad, go raibh maith agat, arsa mise. Ní fada a bhí nuair a thagann sí chugham le ceann mór, agus mise á rá leat gur imigh an tinneas cinn go tapaidh. Féach gur furiúst an óige a mhealladh.

Bhíos ag dul ar scoil gach uile lá as san amach, agus más ea bhí na milseáin agus an tláithínteacht ag dul i bhfuaire i leabaidh a chéile. Dá dheascaibh sin, bhí col ag teacht leis an scoil agam,

seacht gcúirimí an tsléibhe orm, dar liom, nuair a bhí mo mhála leabhar agam, agus orm é seo dh'fhoghlaim agus é siúd. Is gearr anois ná raibh éinne ar domhan ba mheasa a bhí ag maireachtaint ná mé féin.

Do bhí tigh na mbocht an-ghairid dúinn, mar a raibh go leor daoine agus a mháchail féin ar gach duine acu, ach aon dream amháin go raibh an-thóir againn orthu, b'iad san na dallacáin. Is mó tráthnóna maith a chuamair suas chúchu ag imirt cleas orthu, cleasa ar mhaithe linn féin. Ba mhór é ár ndúil sa tsuíocre, agus is acu súd a bhiodh sé agus é déanta suas go deas i máláí acu, agus mise á rá leat go bhfaigheadh sé stracadh maith uainn féin nuair a dh'fhaighimís an chaoi air, agus b'fhurist an chaoi sin d'fháil, go mórmhór ar na dallacáin, mar ní raibh aon radharc acu orainn.

Ach ní ritheann i gcónaí leis an ngadaí. Aon tráthnóna amháin do chuamair suas arís, isteach linn, cúigear nó seisear againn in aonacht. Bhíomair ag déanamh go maith agus ár bpócaí lán don tsuíocre againn. Amach linn agus faobhar fúinn chun luí cois cláí agus póit a chur orainn féin leis an tsuíocre. Ach ní fada ó bhaile a bhíomair nuair a chonaiceamair chughainn trí an ngairdín an bhanaltra, strapa ina láimh aice, an geata_ dúnta aice ina diaidh agus fuadar nimhe fúithi.

—Och, Dia linn, a buachaillí, arsa mise, táimíd réidh anois nó riamh, cad a dhéanfaimid? —Ambaiste, arsa Micil Dic, is fearr rith maith ná drochsheasamh. —Ach cá dtabharfam ár n-aghaidh? arsa mise. —Fé Chnoc an Chairn, arsa Micil.

Seo linn, fear soir agus fear siar, an bhanaltra 'ár ndiaidh. Sin é an áit go raibh na liúirigh ag na buachaillí ná raibh aon taithneasc iontu, mar do fuaireadar é ó thalamh ón mbanaltra, nuair a bheir sí greim orthu.

Bhí scrothaiocht mhaith ionamsa san am san, agus dá bhrí sin ní rabhas i bhfad ag baint bharr an chnoic amach. Nuair a bhí a fhios agam go rabhas ó bhaol, stadas agus d'fhéachas therm, agus cé bheadh aníos chugham ach Micil agus giorranál air. Thugas fé labhairt leis. Ní fhéadfainn. Sa deireadh tháinig m'anál dom, agus d'fhiabraíos dó cá raibh an chuid eile. Ní bhfuaireas aon fhreagra. Shuigh sé ar thortóig, shín sé siar ar a fhaid agus ar a leithead, dhún a dhá shúil go dlúth ar a chéile. Gheit mo chroí orm. Léimeas chuige, ní raibh dé ann, scréachas, bheireas isteach ar chom air, ní fhéadfainn bogadh ná sá a bhaint as, bhíos rólag. Sa deireadh bheireas ar dhá chois air, tharraigíos síos im dhiaidh é le fánaidh an chnoic go dtí portach uisce ná raibh ach timpeall cúig slata síos uainn. Bhaisteas go mathí é ach sin a raibh dá bharr agam, aon dé ní raibh ag teacht ann. Sa deireadh thiar thall chuimhníos ar a cheann do shá isteach san uisce. Dheineas, agus más ea gur thugas-

iomlasc maith dhó. Tharraigíos amach arís é, agus is gearr go raibh sé ag teacht chuige féin, cubhrán bán amach as a bhéal, gach re buille agam féin air riamh agus choíche nó gur oscail sé a dhá shuíl.

—Tar slán, a Mhicil, arsa mise, agus dar fia dhein gáire. —Cá bhfuilim? ar seisean. —Tánn tú in áit mhaith, a bhuachaill, arsa mise. Ach is é deireadh agus críoch na mbeart é go raibh leathuair a chloig agus é ina bhalbhán béicear sara dtáinig aon léas meabhrach dó.

D'fhanamair ansan ar bharr an chnoic go raibh an doircheacht againn, mar ní ligfeadh an t-eagla dhúinn tabhairt fé abhaile sa ghealas, le heagla na heagla go bhfeicfeadh an bhanaltra sinn. Ach cad é an mhaith sin, mar bhí an léasadh romhainn sírálta nuair a raghaimis abhaile, mar b' é ár ndualgas bheith sa leabaidh ar a sé a chlog. B'shin í an fhadhb. —Sea, a Mhicil, arsa mise, is é dul ón olcas go dtí an donas againn é fanacht anso—téanam ort.

Thugamair fé go mall leisciúil nó gur bhuaileamair isteach an doras. Beireadh ar stuaic go tapaidh orm féin agus mar an gcéanna ar Mhicil. Striopáladh dúinn anuas, gach re stíall acu orainn nó go rabhamair leathmharbh acu, gan greim ná bolgam a thabhairt dúinn ach sinn a chaitheamh isteach sa leabaidh. Mise á rá leat nach codladh a dheineamair an oíche sin ach pian agus tinneas ag gabháil stealladh dhúinn.

Lá arna mháireach do bhogamair linn go mall righin trom-chroíoch chun na scoile. Sinn leath bealaigh, —Ní fheadar cad a déarfá le dul ag múitseáil? arsa Micil liom féin. Stadamair. Bhuaileas féin mo dhrom isteach leis an bhfalla ag machnamh. Sa mhachnamh dom, cad a chífinn chugham anios tríd an halla ach fear agus beirt bhan, iad ag leamhgháirí agus ag féachaint orm féin. Bhí ardionadh orm cad fáth ná rabhadar ag féachaint ar Mhicil. Seo chugham anall iad corp ar aghaidh. Tháinig eagla orm rompu. Ritheas. Sa rith dhom do chuala m'ainm á ghlaoch ag ceann do sna mná, leanas orm nó gur luíos i bpoll taobh thiar don ngeata, agus dar fia go bhfuaires caoi ar bheith ag gliúcaíocht orthu trí scoilt a bhí ann.

Sea, chonac Micil ansan agus iad ag caint leis. Ní fada sa għliúcaíocht dom nuair a chonac Micil agus é ag fáil úlla agus oráistí uathu. Nuair a chonac san, níor thugas an tarra strac-fhéachaint, ach seo liom ar bhás agus ar dhícheall nó gur thána i ngiorracht cúpla slat dóibh.

Seo chugham anall bean acu. —Canathaobh gur rithis mar sin ó chianaibh? ar sise. —Nil faic, arsa mise go cúthail. —An bhfuil a fhios agat cé hí mise? —Ní fheadar. —Is mise t'aintín, ar sise, agus do thóig sí suas ar a baclainn mé agus do phóg mé. Dhein an bhean eile mar an gcéanna liom. —Sin aintín eile dhuit, arsa an chéad bhean, agus sin uncail duit, ar sise ag síneadh a méire go dtí an

bhfear a bhí ina sheasamh láimh linn.

Lena linn sin, do labhair an fear amach i nGaelainn, mar ní raibh aon eolas ar an mBéarla aige, nó, má bhí, níor chuir sé in úil dúinn é. —Cad é an saghas cainte atá ag an bhfear san? arsa mise leis an mbean go rabhas ar a baclann aici. —Gaelainn é sin, ar sise. —Cad é an rud Gaelainn? arsa mise arís. —Ó fan go fóill, ar sise, nó go raghair abhaile, sin é an uair a bheidh an Ghaelainn agat. —Cá bhfuil mo bhaile? arsa mise, ná níl aon Ghaelainn sa bhaile seo againne. —Ní hé sin do bhaile, a Mhuiris, ar sise, ach an Blascaod.

Do bhíos comh dall ar cad a dúirt sí mar gheall ar an mBlascaod agus a bhí an scadán a bhí ag pilleáil i mBá an Daingin. —Tá t'athair chun teacht an chéad lá eile chun tú thabhairt abhaile—an maith leat é? ar sise arís. —Cé hé m'athair? arsa mise. —Nach minic a bhí t'athair ag caint leat? ar sise arís, agus ba chóir duit aithne bheith agat air fadó. —Ní fheadar, arsa mise, ciacu do sna fearaibh é, mar tagann móráin chugham acu. Dhein sí gáire mó. —Ó mhuiuse, is ait í an óige, ar sise leis an mbean eile.

Bhíos ag cur ceisteanna go dtí m'aintín anois, nuair a bhí mo mhisneach ag teacht chugham, mar gheall ar an mBlascaod, agus mé go han-shásta, mar do bhí lán mála do mhilseáin, oráistí, úlla agus a leithéidí agam, agus ise ag freagairt gach ceist acu go pras. —Agus an bhfuil milseáin sa bhaile ag m'athair? arsa mise tar éis úll breá dh'alpadh siar. —Ó tá, ar sise, agus gach uile rud.

I gceann tamaill, lig sí anuas ar an dtalamh mé, phóg gach duine acu mé, d'fhág slán agus beannacht ag beirt againn, agus bhaillimh leo.

Casann m'uncaill arís agus tagann i leath chugham. Seo ag caint le beirt againn é agus gan aon tuiscint againn air. Is gearr gur chuir sé rais mhór chainte as, rais eile ina diaidh. Ní raibh a fhios againn cad a bhí aige á rá. D'fhéachas féin ar Mhicil, d'fhéach Micil orm, ardiontas againn á dhéanamh dó. Nuair a bhí sé ag imeacht, chuir sé lámh ina phóca agus thug leathchorón dom féin agus scilling do Mhicil.

—Ní fheaca riamh aon phingin comh geal leis seo, arsa Micil, cá bhfuil do phinginse? —Féach í, arsa mise, is mó i ná do phinginse. —Ní fheadar cad is fearra dhúinn a cheannach orthu, arsa Micil. —Ceannóimíd úlla agus milseáin, arsa mise, agus beidh saol an mhadra againn orthu. Ó ár ndearúd, a Mhicil, cad mar gheall ar an scoil? Th'anam 'on diucs, deinimís deabhadh.

Seo linn sna cosa in airde nó gur bhaineamair amach an scoil. Chuamair isteach agus saothar an domhain orainn. Bhíomair uair a chloig déanach. Cheapamair, a mhic ó, go raibh na cosa againn agus sinn chun suí isteach ar an mbínse ar ár sástacht, nuair a ghlaigh an mháistreás anios orainn.

Seo linn suas go trom leisciúil agus sheasamair os a comhair amach. Bhí sí ansan ina stuidéar, muc ar gach mala léi, í ag breithniú orainn féna fabhraí.

Sa deireadh labhair sí: —Cad a choimeád sibhse comh déanach? ar sise go tur. D'fhéachas ar Mhicil, agus más ea bhí sé ag pasaíl ghoil. —Cuir uaim do chuid pasaiochta, ar sise arís go feargach, ach freagair mo cheist. —Ní rabhamair in aon áit, a mháistreás, arsa mise, ach nuair a bhíomair ag teacht uirthi, do bhuail daoine muinteartha dhomsa linn agus do choimeádar ag caint sinn. —Nach deas an leathscéal go gcuimhníonn tú air! ar sise go feargach arís. Téire amach, ar sise, agus bain slat mhaith ramhar dom agus tabhair chugham isteach í, a bhuachaill mhaith—ná faighim a thuilleadh dod chuid bladaireacht!

Seo liom amach agus bhaineas an tsílat ba mheasa a bhí ann agus thugas chúichi isteach í. Bheir sí uirthi, d'fhéach uirthi. —Sea, tá san go maith, is dóigh liom, ar sise, sín amach do lámh. Shíneas, agus má shíneas, fuaireas go dóite é. —An lámh eileanois, ar sise, agus fuaireas an rud céanna, fuaireas trí bhuille ins gach láimh sara raibh sí réidh liom, agus Micil comh maith. Luios mo shúil air chun gan gol in aon chor, chun a thuilleadh cancair a chur uirthi.

Thug sí siar ansan sinn go dtí an ceann tiar don scoil. Bhí dhá pholla ina seasamh ansan, ag teacht anuas ó dhrom an tí go dtí an t-URLRequest, mar a mbímis ag gleacaíocht i gcónai. Cheangail sí duine againn do gach polla. Bhiomar ansan ceangailte, agus má bhíomair féin, bhíomair go sásta, mar ní raibh aon cheacht á chur orainn, agus sin é a bhí uainn.

Timpeall leathuair a chloig a bhíomair ann nuair a tháinig cnag ar an ndoras. Nuair a chualaigh an mháistreás é sin, léim sí don gcathaoir. Seo anall í, seo sall í, bhí sí gan aon léas meabhrach anois, mar bhíomarna rócheangailte chun sinn a scaoileadh do theip. Deineadh an cnag arís ar an ndoras go feargach, do bhris ar an bhfoighne sa deireadh aici, d'oscail sí an doras, agus cé bheadh ann ach an sagart.

Nuair a chonac féin cé bhí ann, d'fhéachas ar Mhicil: —Tá linn anois, a bhuachaill, arsa mise, ní fada go bhfeicfir spórt.

Shiúlaigh sé isteach, stán milseán ina láimh aige mar ba ghnách, seo ag caint leis na páistí é, an mháistreás fén am so agus cló an bháis uirthi, agus fáth aici leis. Sin é an uair a bhí na gáirí geala againn. I gceann tamall, d'fhiadraigh an sagart cá raibh Muiris agus Micil. —Táimíd anso, arsa beirt againn d'aonghuth. Seo chughainn anall é agus scéan ina radharc. —Ó, Ó, Ó, ar seisean, cad fé ndeara é seo? cé cheangail ansan sibh? —An mháistreás, a athair, arsa mise. —Canathaobh? ar seisean. Neosadsa dhuit é, a athair, arsa mise. Nuair a bhíos féin agus Micil ag teacht ar scoil ar maidin, do bhuail

daoine muinteartha liom féin linn, agus do choimeádar ag caint sinn nó go rabhamair uair a chloig déanach ar scoil.

Lena linn sin do sméid sé anuas ar an máistreás. Tháinig sí agus gan inti ach deireadh na feide. —Cad so, cad so déanta agat leis na páistí bochta laga? arsa an sagart. —Ó, a athair, ar sise, faighim pardún agat, ach bhíos chun beagánín eagla a chur orthu. —Féach, a athair, arsa mise, ag taspánt mo lámha dhó a bhí clogaithe ar fad ag na buillí. —Ó mo náire é, arsa an sagart, is gearr an mhoilt orm thú chur amach don scoil ar fad, ar seisean, má leanann tú don obair seo. Scaoil iad go tapaidh, ar seisean, agus má shaighimse amach go ligfír do lámh orthu so arís, beidh scéal nua agat le hinsint.

Ní fheaca riamh aon fhearg ag teacht ar aon tsagart go dtí an lá úd, agus dúrt liom féin go dtagann sí orthu comh maith le cácht. B' é crioch agus deireadh na mbeart é go raibh an lá féin dtor aip beirt againn, mar fuaireamair deireadh an lae sin saor.

Is cuimhin liom lá breá eile i bhfadsa ina dhiaidh sin agus mé ar mo thuras go dtí an scoil dom. Tá cloigín os cionn doras na hallach agus slabhra ag teacht anuas uaidh chun é do tharrac, cloigín a chuireadh in úil do sna daoine cad a bheadh ar siúl---dinnéar, suipéar, an tAifreann, nó an Paidrín Páirteach, b'fhéidir. Ní raibh ceol le baint as mura mbeadh gnó leis. Do tharlaigh dom féin na raibh mórán eolais agam air san am san. Bheireas ar an slabhra aip cleasaíocht leis agus bhaineas stracadh deas as a chuir ceol ar fuaid na háite. Thaithnígh an ceol san liom go mór, agus dá dheascaibh sin do bhaineas stracadh maith eile as a chuir fuaim níos fearr ar fuaid na háite. Bhaineas cúig stracadh maithe as.

Fé cheann nóiminte, ní raibh seanduine, bacach ná mairtíneach ná go raibh ag baint na sál dá chéile ag rith chun na hallach. Bhí bulc chugham aníos, bulc eile chugham anuas, fear anoir, fear aniar. Dar fia, chuimhníos féin ar mo bhotún, dá óige a bhíos. Seo liom féin ina measc. Chloisinn na seandaoine ag cur is ag cùiteamh le chéile, fuirse an domhain orthu. —Ní haon dinnéar atá ann, a deireadh fear le fear eile. Seo cuid acu fé dhéin an tsáipéil, seo iad go léir. Bhíos ag tabhairt gach ní fé ndeara, níor ligeas aon ní orm.

Bhí cibeal agus gibris agus dul trí chéile sa halla anois. Súil daí thugas siar, cad a chifinn ach an mháistreás agus a hál ina diaidh aip teacht fé dhéin an tsáipéil. Ligeas orm ionadh bheith orm chomh maith le cácht, sméid sí orm, seo liom féna bráid. —Cad atá ar súil, a Mhuiris?, ar sise. —Ní fheadar 'on domhan, a mháistreás, aip a mise. Seo léi agus sinne ina diaidh go dtí an saípéal, chuamair aip ár nglúine, bhí an saípéal lán ó cheann ceann. Más ea, ní raibh aon tsagart ag teacht, agus a fhios agam féin go maith ná tiocfaidh.

I gceann tamaill, cé gheobhadh isteach ach bean rialta. Labhair

sí leis an bpobal: —Cad a thug anso sibh? ar sise, nó cé chuir an cloigín ar siúl? D'éirigh an mháistreás ina seasamh agus dúirt gurbh ait an gnó d'aon duine a leithéid do dhéanamh, go mórmhór daoine ná raibh in ann siúl do thógaínt amach as na cùinní agus an lá do chur amú uirthi féin.

Nuair a bhí deireadh ráite aici, do thug an bhanaltra ordú don bpobal imeacht. Mise an uair sin agus fuarallas agam á chur díom, agus gach aon léim ag mo chroí, mar tuigtí dhom, nuair a dh'fhéachadh éinne orm, go raibh sé le haithint aige gur mé a bhí ciontach. Do tharlaigh an scéal go raibh deireadh an lae saor againn dá bharr.

Oiche amháin gheimhrídh a bhí fiain go maith maidir le cnagarach á bhaint as pánaí na bhfuinneog ag an sneachta, feadaíl uaigheach ag an ngaoith ag séideadh i measc na gcrann ar an dtaobh amuigh, gángarnach ag asal i bhfad uaim le fuacht na hoíche, agus mé féin an uair sin sínte ar fhleasc mo dhroma sa leabaidh bhrefá chluthair, mé ag cuimhneamh agus ag siormhachnamh ar an mBlascaod, cad é an lá go mbeinn ann im fhear gan smacht ag na banaltraí orm ná scoil ag cur tannis orm, agus ná beadh an mháistreás am bhualadh, is gearr go gcuireadh cith mór sneachtaidh an Blascaod as mo chuimhne, do chloisinn an t-asal beag ag gángarnaigh i bhfad i gcéin, do chuireadh sé trua orm: —Ó, dá mbeinn san áit go bhfuileann tú anois, a asailín, nach orm a bheadh an scanradh roimh na púcaí!

Lena linn sin, tháinig cnag ar an ndoras. —Cé tá ansan? arsa bhanaltra. —Lig isteach mé, arsa an guth go truamhéileach. D'oscaill an bhanaltra an doras, agus léimeann sí isteach bean bheag mheánaosta, cúpla páiste lena cois, iad gioblach go maith, cuma na siúlóide orthu, an braon ag sileadh ó bhonn baitheas leo.

—Go mbeannaí Dia anso sibh! ar sise. —Dia is Muire dhíbh! arsa an bhanaltra. —Ar son Dé, an féidir libh aon tstí a dhéanamh istigh go maidean dúinn ó fhuacht na hoíche? arsa an stracaire mná. —Gheobhaidh sibh agus míle fáilte, arsa an bhanaltra.

Tugadh trí chathaoir dóibh le suí orthu. Deineadh tae dhóibh. Shuíodar chun boird, ní raibh aon fhocal eile le fáil ón mbean bhocht, ach gach stracfhéachaint aici ar an ndoras, cuma fhaitíosach uirthi, ar nós duine go mbeadh coir mhór déanta aige.

Ní raibh ach cúpla greim ite acu nuair a tháinig cnag mór eile ar an ndoras. Rith an bhanaltra amach: —Cé tá ansan? ar sise. —Constáblaí, arsa an guth go tapaidh amuigh á freagairt.

Lena linn sin, do léim an bhean bhocht ón mbord, do scréach sí agus do liúigh sí: —Ó, Dia lem anam, ar sise, táim acu.

Osclaídhe an doras agus do léim beirt chonstáblaí isteach, iad glan go hard os cionn sé troithe, iad comh díreach le coinneal, cuma

fhiain orthu, d'aithneodh éinne orthu go rabhadar ar thóir na mná boichte.

—Cad a thug anso isteach tusa? arsa ceann acu léithi go míshoigh-neach. Níor fhreagair an bhean bhocht, ach crith cos agus lámh uirthi. —Táim á chur id leith gur bhrisis na páiní ar an síipéal chun dul isteach ann, arsa ceann acu do ghuth mhór gharbh. Do scréach an bhean. Do bheir duine acu ar gach láimh uirthi agus d'ardaíodar leo an doras amach í.

Bhíos ag féachaint orthu ar feadh an ama so. Thosnaíos ag machnamh arís, agus mé ag éisteacht léi ag imeacht ón dtigh ag béicigh agus ag liúirigh, gurbh ait an saol é smacht ar an mbean mhór láidir sin comh maith liom féin. Do chloisinn anois is arís foscread á ligint aici, agus fé mar a bhí sí ag imeacht uaim, bhí an bhéiceach ag dul i laige, nó gur thiteas i dtromshuan.

Ní fada go rabhas i dtaibhreamh, go rabhas féin agus Micil Dic ag siúl trí pháirc bhreá leathan i mBaile an Mhuilinn ag baint bláthanna deasa. Nuair a bhí ár ndóthain bainte againn, do shuiomair sios, ag caint ar an scoil agus ar bhriolla-bhrealla, mai is gnách le páistí a bheith, agus i gceann tamaill dar liom gur thit Micil dá chodladh.

Bhíos ag féachaint air, agus é ag srantarnaigh go breá fada réidh, mé ag cuimhneamh gurbh ait an rud an codladh céanna, agus cad a chifinn ag teacht aniar as a bhéal ach peidhleacáinín deas bán, dar liom. Seo leis ag siúl sios ar a chorp. Stadas, mhachnaíos gur ghreannúr an rud é theacht aniar as a bhéal. Seo sios an peidh-leacáinín fén bpáirc. D'éiríos agus leanas é, dar liom, riagh agus choíche nó gur tháinig sé go dtí geata iarainn. Seo leis in airde trí shlata an gheataigh ó shlat go slat, agus é go breá mall ag cur dó, mise ag breithniú air. Nuair a tháinig sé go dtí barr an gheataigh, seo leis an taobh eile sios. Stadas. Bhíos ag faire ar gach cúrsa dá raibh aige á thabhairt isteach, nuair a tháinig sé anuas don ngeata isteach i bpáirc eile. Do bhí seanchloigeann capaill ansan cois clai a bhí ann le blianta, comh fada lem thuairim. Seo isteach an peidh-eacán trí áit na súl, faire mhaith agam féin air. Ní raibh sé ag teacht amach. Is dóigh liom gur thug sé suas le cúig nóimíntí istigh. Sa deireadh tháinig sé amach trí bhéal an chloiginn, aníos leis go dtí an ngeata arís, agus in airde leis trí gach slat nó gur tháinig sé anuas ón dtaobh eile, mar ar tháinig sé aníos roimis sin. Suas leis trí an bpáirc, mise ina dhiaidh riagh agus choíche, nó gur chuaigh isteach i mbéal Mhicil arís.

Lena linn sin, do dhúisigh sé, d'fhéach ina thimpeall, do dhein leamhgháire. —Cá bhfuilim? ar seisean. —Ná haithníonn tú an áit? arsa mise. Níor ligeas faic orm mar gheall ar an bpeidhleacán fós. —Ó a Mhuiris, ar seisean, suigh sios go neosad duit an taibh-

reamh breá deas a bhíanois agam. Shuíos.

—An gcreidfeá gur taibhriodh dom sinn a dhul amú ar a chéile nuair a bhíomair ag baint na mbláthanna, agus go rabhas ag imeacht liom riamh agus choicche nó gur thána go dtí bóithre iarainn a bhí ag dul tharna chéile ar nós snáithín stoca. Ní fheadar do thalamh an domhain cá rabhas, bhíos ag scréachaigh agus ag glaoch ortsá, ach sin a raibh do mhaith dhúinn ann. Nuair a thána go dtí deireadh an bhóthair iarainn, do chonac uaim tigh móir geal. Chuas féna dhéin. Is ea bhí doras móir cruinn gan aon chomhla air. Stadas agus d'fhéachas air. Dia lem anam, arsa mise liom féin, cad é an áit é seo, nó an raghad isteach? Ó, níl aon bhréag sa méid sin, a Mhuiris. —Ó, creidimse thú go maith, arsa mise, lean leat.

—Sea, chuas isteach, agus má chuas, ní raibh éinne beo ná marbh agam le feiscint. Bhíos ag imeacht ó sheomra go seomra, ach am-briathar féin, a Mhuiris, go raibh mo dhóthain faitís ag teacht orm.

—Níorbh aon ionadhl dhuít é, arsa mise. —Sea, dar fia, dar liom go rabhas ag dul amú ins na seomraí agus nár bh fhéidir liom doras na sráide a dh'fháil amach. Bhíos ag púcáil liom riamh agus choicche nó gur bhaineas amach é, agus an riabhach dom ná gur chasas ar mo sháil aníos trí sna bóithre céanna, agus díreach is mé aníos tríd an bpáirc is ea dhúisíos.

—Slán do scéaláí, arsa mise. De dhealramh, arsa mise agus mé ag féachaint in airde ar an ngréin, nuair a bhíonn duine ag taibhreamh, go mbíonn peidhleacán bán tar éis teacht amach as a bhéal, agus é ag siúl leis, agus nuair a thagann thar n-ais, gurb shin é an uair a dhúisíonn sé. —Canathaobh go ndeir tú é sin? arsa Micil.

—Mar do chonac ag teacht amach as do bhéalsá é, nuair a bhí id chodladh, agus ag siúl síos tríd an bpáirc, in airde tríd an ngeata san thios, agus as san isteach trí shean-chloigeann capaill atá istigh sa pháirc sin thall. Tháinig amach arís, aníos tríd an áit chéanna, agus isteach id bhéal. Sin é an uair chéanna a dhúisí, agus comh siúrlálta agus atánn tú beo, sin é an tigh móir go rabhais istigh ann.

Lena linn sin, do dhein Micil aon scarta amháin gáire a dhúisigh as mo chodladh mé, agus cad a bheadh ach Micil agus a chroí briste ar an dtaobh eile dhom nuair a chuala sé ag caint trí chodladh mé. D'éirigh gach duine againn, d'ullmhuigh iad féin chun scoile, agus as go brách linn; agus do bhíos féin an lá san agus gan aon ní agam á fhoghlaim ach ag insint an taibhreamh do Mhicil.

II. MO THURAS ABHAILE DHOM

Is cuimhin liom lá breá i mí Iúil sa mbliain 1911 go rabhas istigh ar scoil, ní fada a bhíos, nuair a tháinig stócach do bhuachaill isteach, chuaigh chun cainte leis an máistreás, agus dúirt léithi go rabhas-sa ag teastáil ó dhuine éigin amuigh sa halla. Lena linn sin, do ghlaogh sí anios orm agus dúirt liom dul amach chuige.

Ar mo dhul amach dom, cé chífinn ach m'athair agus m'uncaill agus beirt aintín dom. Do rith m'aintin chugham gan tada a rá ach barróg a bhrefidh isteach orm agus mé phogadh, m'aintín eile mar an gceáanna. Agus ansan m'athair: —An maith leat dul abhaile inniu liomsa? ar seisean. —Is maith, arsa mise, agus mo chroí ar sciobadh chuige. Cad é an saghas áite é? arsa mise. —Ó, áit brefidh dheas, ar seisean. —An mbeidh sibh ag imeacht anois? arsa mise go ríméadach. —Dá mbeimís ullamh, ar seisean; nuair a bheidh dinnéar caite againn, beam ag bogadh linn in ainm Dé, ar seisean. —Raghad isteach arís, mar sin, agus fágfad slán ag Micil. —Tá go maith, ná bí i bhfad.

Seo liom isteach, agus ní bhrisfeadh ubh a bheadh fém chosa le lúcháir agus le héirí croí, nó gur shíneas mo lámh go dtí Micil. —Slán leat anois, a Mhicil, táim ag dul abhaile inniu, agus tá súil agam go bhfeicfead arís thú fé mhaise agus fé shláinte. —Gurb amhlaidh dhuit, arsa Micil agus na deora ag sileadh leis.

Nuir iontaíos suas chun dul chun cainte leis an máistreás, do thugas fé ndeara dhá chnapshúil aici. —Sea, tá go breá dul chun cainte leatsa, arsa mise im aigne fein. Chuas suas chuíchi, pé scéal é, agus do labhras go deas mar seo léi: —Táim ag dul abhaile inniu, arsa mise.

Do léim sí ina seasamh: —Cad é sin agat á rá? ar sise go feargach. —Táim ag dul abhaile inniu, arsa mise go ciúin. —Cé tháinig ag triall ort? —Tháinig m'athair. —Cá bhfuil sé? —Tá sé ansan amuigh, arsa mise.

Seo léi gan a thuilleadh do rá, mise ina diaidh, nó gur shroich-eamair an áit go raibh m'athair. —Do chuir sí míle fáilte roimis, do labhair leis go deas tláthúil an chéad uair; ach bhíos-sa ag féachaint uirthi, agus má bhíos, ní fheaca aon dea-fhuadar fúithi. Sa deireadh do bhris ar an bhfoighne aici. —Dhera mhuiuse, ba chóir go mbeadh a fhios agat cad tá agat á dhéanamh bheith ag tabhairt an pháiste abhaile leat, agus gur anois atá sé ag foghlaim a chuid scoláireachta, agus dá bhfágfá anso é, go mbeadh slí beatha go deo aige ina dhiaidh. —Och, mo thrua do cheann, arsa m'athair, ní fheadar cad é an slí beatha a gheobhadh sé ach ligint dó a shrón do leanúint i ndeireadh na dála.

—Sea, a Sheáin, ar sise, do cheapas go raibh éifeacht éigin id

cheann go dti inniu agus a leithéid sin do dhéanamh leis an mbuach-aill bocht. Ar an gcéad dul sios, caillfidh sé a theanga Bhéarla, agus dá dheascaibh sin beidh sé ina amadán nuair éireoidh sé suas ina bhráinach, má mhaireann sé leis—cá raghaidh sé? ni bhfaighidh sé post gan Bhéarla. —Nach fearr ná san an dá theanga bheith aige? arsa m'athair, agus rud eile atá sa scéal, nil a fhios agat cad é an chuma go n-iontóidh Éire amach fós—b'fhéidir go raghadh an teanga iasachta fé chois, ar seisean ag déanamh smiota gáire. —Och, ar sise, is é 'Mair a chapail agus gheobhair féar' agat é. —Is é an rud céanna a bhí agam féin le rá ag tagairt don bpáiste, arsa m'athair, mar sin é an chuma a bheidh aige. Ní haon mhaith dhúinn bheith ag caitheamh an lae mar sin—téanaíg oraibh, ar seisean. D'fhágamair slán is beannacht ag an máistreás agus bhailimh linn.

-Caithfimíd dul suas go dti an t-óspaidéalanois, arsa m'athair, chun tú dhéanamh suas, mar cheannaíos culaithe dhas éadaigh duit.

Nuir a chuala é sin, bhíos comh ríméadach agus gur tuigeadh dom ná raibh éinne ar an saol ach mé féin, go mórmhór nuair nár chaithreas aon treabhsar fós; ach anois nár mhór an t-athrú i gceann leathuaire chloig é, mé im fhear déanta, mé ag imeacht ó anró an tsaoil agus ó dhaorsmacht na mbanaltráí.

Ar ár slí suas dúinn, bhí an ghrian ag taithneamh go breá agus é go brothallach gan scamall sa spéir, na héanaibh ag cantaireacht go binn ar na crannaibh. Dar go deimhin, a éinín, arsa mise im aigné féin, gur cheapas lá ná beinn comh sásta leat ná comh compordach.

—Is dóigh liom, arsa m'athair, go bhfuil brón ort bheith ag fágaint. —Brón ormsa? arsa mise, is orm ná fuil sé ach deabhadh atá orm chun an treabhsar a bheith orm agus mo bhaile dúchais a dh'fheiscint.

Do bhí bean rialta ina seasamh romhainn ag an ndoras, do chuir na milte fáilte roimh m'athair, agus do cheistigh é im thaobhsa go caoin cneasta, d'imigh sí arís agus d'fhág sí ansan sinn. Do chonac féin beartán ar an mbord, chuimhníos láithreach ar an gculaith nua, bhíos ag faire air riámh agus choíche nó gur oscail m'athair é. Thóg sé amach bríste agus casóg, tharraig amach arís léine, bóna agus caipín, péire slípeíri agus péire stocaí dúbha. —Anois, ar seisean, caith dhuit anuas na héadaí linbh.

Nuir a bhíos réidh, d'fhéachas ar m'athair agus é ag gáirí. —Dar sia, ar seisean, tánn tú it fhear déanta, bail ó Dhia ort. Iontaig aniar go bhfeicsead do dhrom. Tá sí comh hoiriúnach agus go ndéanfadhbh an táilliúir duit í. Fan go bhfaighead an scáthán duit. Féach anois ort féin, ar seisean. D'fhéachas, agus más ea, nuair a chonac an deilbh go rabhas, d'imigh cuimhneamh Mhicil agus gach cuimhneamh eile as mo cheann. —Ó, a dhaid, arsa mise, is mór an spórt le breáthacht mé.

Amach linn an bóthar síos, agus ní fada a bhíos nuair a chasas in airde mo phort feadaile, gach coiscéim agam á thabhairt comh fada lem athair, á chur in uil do sna daoine go rabhas im fhlear. Is gearr ansan gur bhual mo dhá aintín liom, do stracadar óna chéile mé am phógadh, mar tá an riabhach féin ar na mná le plámás, agus dá bhrí sin níor mhaith liom ina dhiaidh sin iad do bhualadh liom. Cad fáth ná tógfaidís go breá bog é ar nós fir? Ní dhéanfadh ach ag lútáil leat gach uile am a thiocfaidís trasna ort.

Nuair a bhí m'aintíní sásta, chuir gach duine acu leathchoróin im póca, i dteannta a lán eile a bhí fachta agam ó dhaoine eile, agus do bhí mo dhá láimh thíos im pócaí anois agam ceol agam á bhaint as an airgead lem mhéireanna. B'shin nós a bhí sa cheantar, an buachaill a chuireadh an chéad chulaith éadaigh air, théad sé ó thigh go tigh ar fuaid an bhaile, agus a mbriathar gurb é a bhiodh go tóirtéiseach tráthnóna ar theacht abhaile dhó lena mbíodh d'airgead déanta aige tar éis an lae.

Ní fada anois go rabhamair sa bhaile mhór, an triúr romham amach agus mise ina ndiaidh ag féachaint orm féin, truslóig mhaith fhada agam á thabhairt d'fhonn is cló an fhir a chur orm féin. Bhuaileamair isteach go dtí siopa Mhártan Ó Catháin sa tsráid mhór.

—Dé bhur mbeatha, arsa Mártan. —Go maire-se i bhfad, arsa m'aintín. —Cé hé an stócach atá in aonacht libh? arsa Mártan. —Mac dom é sin, arsa m'athair. —An b'ea? arsa Mártan, ní aithneoinn go deo é. An maith leat bheith ag dul go dtí an Blascaod? —Is maith liom go mór é, arsa mise leis. —Ambriathar féin féin, arsa Mártan ag déanamh smiota gáire, go dtiocfaidh lá ortsá fós go dtabharfair do chúl leis an áit sin, a bhuachaill. —Ní thiocfaidh an lá san go deo, arsa mise. —Ambaice, arsa Mártan, má chuais leí athair crionna, táim in amhras ná fágfair. B'fhéidir go ndéanfá iascaire maith fós. Téanaíg isteach, is dócha go bhfuil ocras oraibh.

Do shuíomair síos chun boird agus do thosnáiodar ag comhrá le chéile as Gaelainn. Bhíos-sa ag éisteacht leo go cúthail ar nós madra bheadh ag éisteacht le ceol, ach niorbh fhéidir liom aon éifeacht a bhaint astu. Dá bhrí sin do shleamhnaíos anonn go dtí m'aintín. Do phriocas sa drom í. —Cad é an saghas cainte í sin ar siúl ag m'athair agus ag an bhfeair eile? arsa mise. —Gaelainn í sin, a stóir, ar sise ag breith barróg orm agus am phógadh.

Níor lú orm féin an sioc ná é sin do dhéanamh liom. Nuair a fuaireas mé féin bogtha aisti, do chúbálas uaithi amach go dtí an doras, mé ag féachaint ar na daoine ag siúl síos suas tharm agus ag síorsmaoineamh ar na béasa baotha atá ag na mná, ná féadfá labhairt leo nuair a bheidís léimithe chughat.

Bhí m'athair, Mártan agus m'uncaill geirgíseach go maith anois

do dheascaibh na dí. I gceann tamaill, d'éirigh m'athair. —Fan-aigse ansan, ar seisean, nó go bhfaighead cóiste, ní bhead i bhfad.

Timpeall leathuair a chloig a bhí m'athair nuair a tháinig sé arís agus an cóiste aige. Bhí gach ni ullamh againn, a ghiotálacha féin i bhfearas ag gach éinne, agus fonn bóthair orm féin chun na tuaithe dhítheiscint. Ní raibh aon eolas agam ar na háiteanna, agus dá bhrí sin do bhí m'athair ag tabhairt ainm gach áite dhom. Is gearranois go raibh an tharraige mhór agam le feiscint riamh agus choíche ní gur thánamair go dtí Ceann Sléibhe.

Anois, a Mhuiris, arsa m'athair, féach t'áit dhúchais, ag síneadh a mhéire siar ó thuaidh i dtreo oiléainín beag a bhí scriosta amach ón mintír. Níor labhras, do tháinig cnap im scornaigh nuair a chonac an tOileán.

Ach, arsa mise sa deireadh, conas is féidir leis an gcapall dul ansan isteach? —Ragham isteach le naomhóig, arsa m'athair. —Cad é an sórt rud an naomhóig? arsa mise.

Níor chuireas a thuilleadh ceistiúcháin air ach mé ag síormhachnamh agus ag féachaint uaim isteach. Do chonac tithe beaga geala dlúite ina chéile i lár an Oileáin, cnoc mór fiaín siar díreach gan aon tigh eile le feiscint ach amháin túr a bhí i mullach an chnoic agus an cnoc san bán le caoire thall is abhus. Níor thaithnígh an fhéachaint sin liom. Is dóigh liom, arsa mise im aigne féin, nach áit ar fónamh é.

Sa mhachnamh dom do stad an cóiste. Tháinig na daoine anuas agus do tharraig m'athair anuas mé féin. —Cá bhfuilimíd ag dulanois? arsa mise.

Lá don tseachtain a bhí ann, agus díreach agus sinn ar bharra na haille, sin é an uair a bhí Rí an Oileáin ag teacht aníos ón muileann, mala an phoist ar a dhrom aige. Do labhair sé lem athair, ach níor thuigeas féin focal ar bith uathu. Is gearr gur iontaigh an Rí orm. —M'anam ón fial, ar seisean, conas tánn tú? ag síneadh a láimhe chugham.

Bhíos ag féachaint air, agus má bhíos, ba bhreá muinte béasach dea-ghnúistineach an fear a bhí ann. —*Thank you very much*, arsa mise. —An fial mé, ar seisean arís as Béarla, gur dóigh liom ná fuil aon tuisceint ar an nGaelainn agat. —Níl, arsa mise, ach is aige féin a bhí an dá theanga go bríomhar blasta. —Conas a thaithníonn leat bheith ag dul isteach go dtí an tOileán? —Ní fheadar 'on domhan, arsa mise, níl cló ródheas ar fad air.

—M'anam ón fial gur dócha go bhfuil sé in am tabhairt fé isteach. a Sheáin, arsa an Rí ag iontú ar m'athair agus ag bogadh leis síos. Bhíos féin anois ag féachaint ar na cuilithní bána ar an bhfarraige fóm bun síos, scriob mhaith do ghaoith aniar 's aneas ann, agus do bhogamair linn síos trí shaill mhór, bóithrín beag caol achrannach ag imeacht romhainn síos. Nuair a thána ar radharc an ché, cad a

chífinn dar liom ach suas le fiche ciaróga móra dubha a bhí dhá uair níos mó ná aon bhó. —Ó a dhaid, arsa mise, an baol dúinn na ciaróga san thíos?

Lena linn sin, do dhein an Rí gáire breá suálceach a bhain macalla amach as an bhfaill, mar fear breá láidir dob ea é ná raibh aon chiachán air. —An fial mé, a gharsúin, ar seisean, nár thugais aon drochthuairim dóibh agus nach tú éinne amháin a thug an ainm chéanna orthu.

Nuair a bhíomair thíos ar an gcé, d'fhéachas suas ar aoirde na faille, luibhearnach ag fás anso is ansúd, fothram uafásach á bhaint amach ag na tonnta a bhí ag briseadh féna bun, agus is gearr go bhfeaca éan mór dubh in airde i lár na faille agus nead déanta aici ann. —Ó a thiarcas, arsa mise im aigne féin, conas a choimeádann tú do mheabhair ansan thusa in aon chor?

Lena linn sin, d'iontaíos mo cheann i dtreo na slipe, agus cad a chífinn ach ceann do sna ciaróga móra ag siúl chugham amach. Do gheit mo chroí, do bheireas ar sheál ar m'aintín agus do chuireas aon scréach amháin asam. —Ó, an chiaróg! arsa mise agus scanradh an domhain orm. —Ná bíodh aon eagla ort, ar sise, nach naomhóig í sin atá ar a ndrom acu? agus do bhain laspa póige eile dhiom. Do mheasas a rá léi gur ghráonna an béas a bhí ag na mná, ach ní dúrt, do chrapas mo theanga arís.

Bhí an naomhóig ar snámh anois ar nós coirc ar an uisce, agus más ea, leis an luascáil a bhí uirthi, do cheapas ó uair go huair go mbeadh a béal fúithi. Seo isteach an Rí, agus dar fia ní raibh aon choinne agam ná go gcuirfeadh sé síos fén uisce í leis an meáchaint a bhí sa bhfear. Mé féin an duine déanach a cuireadh inti, an Rí go breá sochma ar an dtochta agus a phip dearg aige, m'aintini thiar ina deireadh agus mise suite ag a gcosa ar stán milseán. —Anois, arsa an Rí, in ainm Dé bogaimis amach í.

Is gearr go n-éiríodh an naomhóig in airde do dhroim tonn mhór agus síos arís ar an dtaobh eile, streancán á chur ar gach taobh di nuair a bhuaileadh sí an t-uisce. Ba mhaith liom go mór é sin nó go rabhamair Lár Bá isteach. Is ansan a bhraitheas mo phutóga ag imeacht trína chéile, agus ba sheacht mheasa a bhínn nuair a dh'éiríodh an naomhóig in airde agus síos arís. Scréachas.

—Ná bíodh aon eagla ort, arsa m'athair. —Ó ní haon eagla atá orm, arsa mise, ach tá rud éigin ag teacht orm ná fuil i gceart. —Tóg in airde do cheann, a bhuachaill, arsa an Rí, agus bíodh siolla na gaoithe agat.

Do thógas, agus más ea ba mhar a chéile é. Ní fada gur tháinig stríocadh tannis trasna mo chliabhlaigh, fonn cuir amach. Thugas fé chaitheamh amach, nior chuireas, thugas iarracht eile, nior éirigh liom.

—Caith amach é, a bhuaachaill, arsa an Rí, agus ní bheidh faic ort. Thugas seacht n-iarrachaí fé, ach níor éirigh liom. —Cuir do lámh siar id bhéal, arsa m'athair, an fhaid siar a raghaidh sí, agus beidh agat. Chuireas, agus más ea, b'fhearr liom í bheith aniar agam arís. —Ná biódh eagla ort, arsa m'athair arís. —Ach nach shin é an chuma is measa a bhí, arsa mise, nuair a chuirim siar í? —Ná bac san, arsa m'athair, fág siar go maith í, nó go dtiocfaidh an t-ualach aniar.

Thástålas arís, agus deirim leat gur mór go léir an fhoighne a dheineas. Gach am a bhuaillinn mo mhéireanna siar ar mo scornach, do ritheadh fonn úirlíci trím chorp. Do dheineas foighne ar mo lámh a dh'fhágaint thiar riamh agus choíche nó gur bhraitheas mo bholg ag bualadh thiar ar chaol mo dhroma. Aníos leis an ualach, chaitheas amach é, ach ní raibh aon choinne agam go dtarraiceoinn m'anál go deo arís.

Bhuail m'aintín sa drom mé, agus is dóigh liom gur dhein sé an-mhaitheas dom, thug sé fuascailt na hanála dhom, pé scéal é. Bhí m'uncail ar an dtochta tosaigh ag rámhaíocht leis, d'fhéach sé orm féin, do chuir rais mhór cainte as, ach mo léan, ní raibh d'fhios agam féin ar cad a dúirt sé ach oiread leis an maide rámha.

Bhíomair i ngiorracht ceathrú míle don gcaladh anois, radharc bhreá ar an Oileán agam, gan leoithne gaoithe sa spéir, mar an méid a bhí ann di roimis sin, bhí sé imithe. Bhí an fharraige ina bainté, gach tigh san Oileán agus streillín deataigh ag éirí in airde díreach uathu cheal gaoithe, an ghrian comh buí le hór do dhroim Mhám na Leacan ó thuaidh, naomhóg orainn aneas, naomhóg eile aduaidh, macalla á bhaint as na cuaiseanna ag sceamhaíl na gcon, agus nuair a stadar san, bhí an traona agam le cloisint—draoch, draoch, draoch! aici. Bhí gliondar ag teacht ar mo chroí anois le haoibhneas na háite, agus is gearr go bhfeaca ag rith anuas trí gach cosán beirt, triúr, ceathrar, sa deireadh chuaigh diom iad do chomhaireamh, iad ag teacht ar nós na seangán, cuid acu ag rith, cuid acu ag siúl go mall—sa deireadh bhíodar in aon bhulc amháin os cionn an chaladh.

Seo linn isteach trí ghóilín cúng ná raith ann ach leithead na naomhóige, agus is mór go léir an leathadh a baineadh as mo shúile nuair a thánamair isteach ar an linn. Ní raibh pioc don slip ná go raibh clúdaithe le páistí agus le daoine fásta comh maith. Ba dhóigh leat ar bhreithniú orthu gur ampla a bhí orthu chun an naomhóg a stracadh ó chéile, fuaim agus gibris ina bhfuaid ar nós scata géanna a chuirfeadh madra trína chéile, go mórmhór mé féin gan aon tuiscint agam orthu.

Síneadh suas an naomhóg le taobh na slipe. Chuas amach aisti. Chruinníodar timpeall ar an naomhóig, ach amháin na páistí,

chruinníodar san timpeall orm féin, gach duine acu ag cur na súl tríom, cuid acu agus a méar ina mbéal acu, cuid eile ag giotáil lena méireanna, cuid eile acu ag teacht taobh thiar dom. Bhí saghas náire ag teacht orm, cad fáth an ghliúcaíocht go léir orm féin? Cuid acu, nuair a dh'fhéachainn orthu, dheinidís gáire agus chuiridís a n-aghaidh i bhfolach taobh thiar do dhrom duine eile acu.

—Scaipíg! arsa an Rí do ghuth mhór gharbh leis na páistí a bhí ag teacht sa tstí air. Ritheadar san go heaglach, agus ní fada go raibh an naomhóg ar a ndrom acu á chur ar an stáitse.

Bhíos-sa im sheasamh thuas ar bhabha na slípeanois agus beagánin eagla ag teacht orm, mar do bhi sé ina sheasamh os mo chomhair amach pataire do bhuachaill a bhí comh ramhar le banbh, dhá shúil mhóra ghorra aige, smuga ar a chaincín, a mhéar ina bhéal aige agus é á chogaint. D'fhéachadh sé ar mo cheann, as san ar mo chosa, thagadh sé taobh thiar díom ansan ag iniúchadh ar an gcuma céanna, braithinn a anáil the isteach ar mo chúl. Níor dheineas ach lámh a chur im páca agus roinnt milseán a thabhairt dó, d'fhoinn is go dtógfadh sé a agaídh ghaoraíochta dhom. Ní túisce san déanta agam ná rith sé leis i measc na coda eile, agus nuair a chonaiceadar san na milseáin, seo chugham féin anall iad ag brú a chéile isteach orm.

Lena linn sin, do ghaibh anuas tríd an slí seanduine maith aosta, é ag féachaint orm féin agus ag leamhgháirí. Tháinig chugham anall, bheir barróg isteach orm, agus do phóg go dúthrachtach mé, agus thosnaigh ag caint liom i dteanga bħreá Bhéarla.

—Cé hé tusa? arsa mise leis. —Ó, nach mór an obair ná haithníonn tú t'athair crionna, ar seisean ag déanamh gáire eile. Téanam ort suas liomsa anois, ar seisean ag breith ar láimh orm. Agus dar fia, a léitheoir, go raibh sé leathuair a chloig go maith sara raibh an tigh bainte amach againn, do dheascaibh na seanbhan a theacht romhainn chun fáilte do chur romham féin. —An riabhach, arsa seansfhear a bhí ina sheasamh taobh linn, ná plúchaíg é!

Do chuir an tigh ardionadh orm, mar ní fheaca a mhacsamhail riamh roimis sin—tigh beag íseal, ceann peilte air, é go geal lasmuigh agus laistigh le haol, tine bħreá dhearg go raibh teas aici á chur ins gach cúnne, cheithre cinn do chathaoireacha súgáin timpeall na tine. Shuios ar cheann acu. Bhí madra ina luí sa luath, chuimleas mo bhos dó, léim sé, chuir crónán mallaithe as, tharraig a eireaball idir a dhá chois agus d'imigh siar sa chúnne.

Bhí beirt deirfear agus beirt dearthár agam sa tigh, agus dá bhri sin ní rabhas uaigneach in aon chor. Nuair a bhí gach ní réidh, do shuiomair chun boird, agus b' é sin an bord breá folláin maidir le prátaí breátha briste amach agus dhá phláta mhóra do dheargáin bħuítie, mar b' é sin an nós le luí na hoíche sa Blascaod. Thosnaigh

m'athair críonna agus m'athair agus mo bheirt deirfear ag caint sa Ghaelainn, ach ní raibh tuiscint ar bith agam féin orthu. Thugaidís casadh súl ormanois is arís agus dheinidís gáire.

I gceann tamaill, tagann triúr buachailli isteach, ina ndiaidh sin triúr cailíní, agus mar sin dóibh nó go raibh an tigh lán acu.

Nuar a bhí an suipéar i leataoibh, do scuab mo dheirfiúr an t-úrlár agus do chroth gainimh air. Bhios im shui sa chathaoir ag tabhairt gach ní fé ndeara. I gceann tamaill eile do lasadh an lampá, agus do thugas fé ndearna an ghlioscarnach san urlár ag an ngainimh thirim. Do chuir rud éigin ceol as taobh thiar diom. Do chasas siar i leith mo chúil, agus tuigeadh dom go raibh sé istigh san adharta. D'iontaios ar m'athair agus d'fhiafraios dó cad é an rud a bhi ag déanamh an cheoil istigh san adharta. —Nár chualais riamh é sin? —Níor chuala, arsa mise. —Creagair iad san, ar seisean.

Lena linn sin, cé gheobhadh isteach ach buachaill agus melódion fénaascaill aige, sheim suas port, agus ní fada a bhí nuair a dh'éirigh beirt bhuachaillí agus beirt chailíní amach ar an urlár, agus níl aon bhaol ná go dtógfadh sé na mairbh as uaigh bheith ag féachaint orthu ag déanamh an chor cheathrair.

D'fhéachas ar an gclog. Bhí sé meán oíche. Tháinig iontas orm, níor bhraitheas an oíche ag imeacht. Mhuise mo léir, arsa mise liom féin, dá mbeinnse sa Daingean anois, is fadó riamh a bheinn sa leabaidh agus Micil ar an dtaobh eile dhíom, agus nach mó rud a chuirfimis trí chéile!

Bhí rince ag dul san aer fén dtaca so, cuid do sna buachaillí agus braon bog allais orthu, agus nuair a bhí an rince i leataoibh, is gearr gur thosnaigh a raibh istigh ag bualadh bos. B'ait liom é sin, agus d'fhiafraos dom athair críonna cad é an bun go rabhadar mar sin. —Tá siad ag tathant ar Eibhlín amhrán do rá, ar seisean.

Lena linn sin, do chas mo dheirfiúr scol amhráin in airde, agus ba bhreá leat bheith ag éisteacht léi an uair sin, ciúnas na hoíche ann, gach duine ina thost, a mbos féna leathcheann acu, gan focal ar bith astu, ach amháin anois is arís i ndeireadh gach bhéarsa deireadh m'athair críonna: —Mo ghrá go deo thú, a Eibhlín! An dóigh leat, a léitheoir, ná gurb shin é an chéad bhlúire don nGaelainn a phriocas suas an oíche sin.

Nuar a bhí an t-amhrán ráite aici, do buaileadh na bosa arís, agus seo an gleo ar siúl ar fuaid an tí, beirt anso agus beirt ansúd ag cogarnaigh le chéile agus iad go léir go gealgháiritheach.

I gceann tamaill, do chuir m'athair cogar im chluais: —Abair let athair críonna amhrán do rá, tá sé an-mhaith chúchu, ar seisean. D'iontaíos sall air. —Abair féin amhrán anois, arsa mise. Bhuaile sé a cheann fé agus dhein gáire. —Ní eiteod thú, ar seisean.

Bhual bos féna leathcheann agus chas in airde Éamonn Mágáine,

agus níl aon bhaol ná gur bhreá an t-amhránaí é san am san. Bhíos ag éisteacht leis go haireach, agus nuair a thagadh sé go deireadh an bhéarsa, do chuireadh sé codladh grifín im chuid fola, agus níor bhí aon ionadhl é sin maidir leis an nguth, an criothán agus an binneas. Gach focal ag teacht amach go soiléir, ach gan aon tuiscint agamsa orthu, ach mar sin féin do bhí an taobh eile agam dó—an guth, an criothán agus an binneas. Ní raibh gíog ná míog as éinne, ach amháin an creagar ná raibh aon staonadh ar a ghuth féin istigh san adharta, agus is dóigh liom go raibh codladh ag teacht ar chuid acu le suáilceas agus le binneas an ghutha.

Nuair a bhí sé ráite aige, do bualaídh na bosa ó thalamh dó, agus —Mo ghrá go deo thú! arsa mise amach as Gaelainn. Do gháir gach duine istigh nuair a chualadar mise á rá san.

Do bhí sé an-dhéanach san oícheanois, agus dá bhrí sin do bhí gach éinne ag scaipeadh agus ag dul 'on bhinn bháin, agus níor bhí fhada gur chuamair go léir a chodladh.

III. AN BAILE

—Ar mhaith leat dul ar an genoc liom? arsa m'athair críonna, agus é ag cur an tsrathair ar an asal chun ualach móna do bhrefith abhaile leis.

Lá breá gréine a bhí ann agus an fharraige ina léinsigh. Bhí m'athair imithe ó ghiolc an ghealbhain ag iascach gliomach siar go dtí Inisicileáin, agus ní raibh le teacht aniar go dtí Dé Sathairn.

—Ba mhaith, arsa mise.

Seo linn an bóthar suas go breá aerach, maide ina láimh ag m'athair críonna agus deattach aige á bhaint as an ndúid a bhí ina bhéal agus an lámh eile ag cimeád na pípe cheal fiacal.

Nuair a thánamair ar radharc an bhóthair, ba bhrefá leat féachaint ó dheas idir tú agus léas: an Sceiling Mhór agus Sceiling Mhíchil le feiscint go soiléir, Uíbh Ráthach sínte lastoir ó dheas agus an ghrian ag taithneamh go breá air, gan miúm gaoithe ann ná scamall sa spéir, faoileán gheala ina gcéadta timpeall ar thráiléirí a bhí ag iascach amuigh sa Bhá, fuiseoga ag cantaireacht go binn ar an bhfraoch, na huain óga ag damhsa dhóibh féin agus ag imirt cleas ar a chéile ar nós páistí scoile a ligfí amach i lár an lae.

Bhíomair ag siúl linn siar nó gur shroicheamair Ceann Chnoic. —Féachanois mar a bhfuil t'athair ag iascach na ngliomach, arsa m'athair críonna liom féin ag síneadh a mhéire i dtreo na hInise. Ó, nil aon tseó ach bheith in airde inti sin leithéid an lae inniu, ar seisean. An bhfeiceann tú an tigh? ar seisean ag síneadh a mhéire siar arís.

Stadas, bhíos ag féachaint. —Ní fleicim, arsa mise. —Breithníg go cruinn anois ar lár an oileáin, agus feicfir an ghrian ag glioscarnaigh ar rud éigin. —Ó, arsa mise sa deireadh, an b'shin é é? Is dócha gur minic a bhís-se ann. —Mo léan géar, ar seisean ag baint crothadh as a cheann, do bhíos tamall don tsaol ag dul inti sin, agus is beag an bhróg ná an stoca a bhí á chaitheamh san am san, ná aon chuimhneamh air. —Agus cad a bhíodh agaibh? arsa mise.

—Do bhíodh, ar seisean, min bhuí agus min choirce agus prátaí agus iasc breá ón bhfarraige, agus do bhíodh a rian san ar na daoine, ba bheag broiteacht ná aicid a thagadh orthu. Dhera a dhuine, ná fuil siad anois agus nuair atá siad ag lamhancán tá na bróga orthu, gan trácht ar a bhfuil d'éadach in airde orthu, agus tá a rian air, tá siad leice agus beid dá dheascaibh. An gcreidfeá gur mó lá dh'fhágas an tigh ar breacadh an lae, mé féin agus Stiofán Ó Duinnlé, Peaid Mór agus Seán Ó Cearna, mar ba chriú aon bháid sinn, beannacht Dé dhílis lena n-anam, táid siad go léir ar shlí na firinneanois . . .

Le linn an méid sin do rá dhó, do tháinig na deora leis an nduine

aosta, agus stad sé don gcaint ar feadh tamaill fé mar a bheadh sé ag cur an tocht san dó.

—Sea, ar seisean arís ag tarrac osna breá fada, an gcreidfeá ná bíodh ag fágaint an tí ar maidin againn ach cúig nó sé do phrátaí fuarbheirithe, agus ná tagaimis abhaile go dtí dubh agus dall na hoiche, agus cá bhfuil an fear a sheasódh an callaóth sin inniu? Ambriathar ná fuil sé ann, ar seisean. —Táim in amhras ná fuil, arsa mise, agus cad a bhíodh agaibh á dhéanamh i rith an lae? —Bhímís ag marú róinte agus ag fiach coiníní, agus más ea, a bhuachaill, gur mhaith an formad a bhíodh linn tráthnóna nuair a thagaimis abhaile lenár bhfoiscealach. —Is dócha é, arsa mise go fonnmar ag éisteacht leis.

Bhíomair ag ciorrú na slí dhúinn ar an gcuma san nó gur thánamair go dtí deireadh an bhóthair. —Nach mór an obair nár leanaíodh ar an mbóthar san a dhéanamh siar ar fad, arsa mise.

—Neosadsa dhuitanois, ós scéal a tharraigíonn scéal, arsa m'athair críonna ag iontú suas. An bhfeiceann tú an túr san in airde? ar seisean. Is é an áit go raibh an túr san le tógaint an chéad lá ná thiar in airde ar mhullach an Chróidh, agus dá dheascaibh sin is go dtí an túr a bhí an bóthar so á dhéanamh. Ach ansan, nuair a bhíodar tagaithe go dtí an áit seo, do bhuail leisce iad, agus dúirt an ceann a bhí orthu go mbeadh sé róchostaiseach an bóthar a dhéanamh go dtí an gCró. Dá bhrí sin, stadadh don mbóthar agus tógadh an túr ansan thuas ina ionad.

—Is dócha nach cuimhin leat é bheith á dhéanamh? arsa mise.
—Is ar éigean é, ar seisean, ach bhí m'athair, beannacht Dé lena anam agus le hanmacha na marbh, ag obair air agus gan do thuarastal aige ach cúig pingne sa ló. —Mhuise, arsa mise ag déanamh gáire, nár bheag an pá é! —Ambriathar féin, a Mhuiris, ná raibh sé comh holc san ar fad san am a bhí ann. Ní raibh plúr le ceannach, ní raibh tae ná siúicre, bhí ár mbia féin agus ár n-éadach féin againn—cnuasach na trá, seilg na gcnoc, iasc na farraige agus olann na gcaorach. An riabhach faic a bhí le ceannach, a Mhuiris, ach amháin tobac, agus más ea, gheobhfá fad banlámha do thobac ar leathréal—féach anois cá raibh an caitheamh? —Tá an ceart go léir agat dar fia, arsa mise.

Bhíomair 'ár dtost ansan ar feadh tamaill, nó gur shroicheamair Mám an tSéideáin, radharc anois agam ar an dtaobh thuaidh don Oileán, mar a raibh fothram ag na tonnta tréanmhara ag teacht aniar ón aigéan agus ag briseadh isteach i gcoinne na bhfaillteacha arda méiscreach seasmhach, agus nuair a bhuaillidís isteach, d'éiríodh streancaí in airde faid do radhairce sa spéir.

—Nach fiain an áit é sin? arsa mise. —Tá sé fiain go maith, ar seisean. An bhfeiceann tú an charraig sin thíos? ag sineadh a

mhéire síos i dtreo na carraige. Is é an t-ainm atá uirthi sin ná Carraig an Lóchair, agus neosadsa dhuit canathaobh gur glaodh an t-ainm sin uirthi.

Shuigh sé síos ar thortóig, bheir ar a hata, agus chuimil a lámh siar dona ghruaig liath, ansan chuir air a hata arís. —Ní rabhas-sa ach ceithre bliana d'aois, ar seisean, agus tá cuimhne mhaith fós agam ar an lá úd, nuair a bhuaile long seoil ar an gcarraig sin gurb ainm di an Lóchar. Cúigeas mairnéalach a tháinig saor aisti, do shnámhadar isteach agus do strapaíodar anios i gcoinne na faille, agus ní raibh móran don mhaidean caite nuair shiúlaiodar anuas tríd an mbaile, gan luid éadaigh orthu ach fé mar a rugadh iad. Bhí ionadh an domhain ar mhuintir an bhaile cad as gur thánadar, agus gan aon tuiscint acu orthu. Sea, péacu san é, thug m'athair beirt acu isteach 'ár dtighna, agus thug Peaid Mór isteach beirt eile, agus is dóigh liom gurb é Tomás Ó Cearda a thug isteach an fear eile—is é mhuis ambiathar, anois a chuimhní air. Nuair a bhíodar níte glanta suas agus a ndóthain éadaigh orthu, d'fhiabraigh m'athair dóibh cad as gur thánadar nó cad é an last a bhí acu. Bhí saghas focail Bhéarla ag duine acu, agus do thuig m'athair uaidh gur chruthneacht a bhí ar bord acu, agus is é an áit a dh'fhágadar ná Halifax, agus thugadar trí mhi ar an bhfarraige á chaitheamh soir siar nó gur chuir an gála isteach ar an gcarraig sin thíos iad. Is gearr gur bhris an stoirm an long, agus dá dheascaibh sin do líon na cuaiseanna agus na trúna isteach don gcruthneacht. Deirimse leat, a Mhuiris, go raibh saol duine uasail againne an fhaid a bhí sí againn—an dóigh leat ná go raibh oiread bailithe isteach ag m'athair agus a dhein bliain fhada díreach sinn?

—Sea anois, is iontach an scéal é sin agat, arsa mise. Lena linn sin, éiríonn m'athair críonna ón dtortóig agus shiúlafomair linn fé dhéin an Dúna, mar a raibh an chruach mhóna, agus mise á rá leat nár bhraitheas an tslí nó go raibh na húmacha lán againn, agus aniar aris linn ar ár gcamruathar. Ag múineadh Gaelainne dhom a bhí m'athair críonna, agus ambiathar go rabhas sásta go maith leis an eolas a bhí fachta agam uaidh.

Do bhí deartháir agus deirfiúr dom ag dul ar scoil an uair sin, Mícheál agus Eibhlín. —Cad mar gheall ar dhul ar scoil in aonacht linn? arsa Eibhlín. —Ní sheadar, arsa mise, cad é an saghas múinteora atá uirthi? —Ó, fear an-dheas, ar sise. —Is maith liom go mór gur fear é, arsa mise, mar bionn an riabhach féin ar na mná.

Do chuas in aonacht léi sa deireadh, ach ní raibh an máistir tagaithe fós, agus dá bhrí sin do shuíomair síos ar an gcláí. Bhí go leor buachaillí ann agus caid stoca acu á bhualadh, a leithéid ná feaca riamh—bonn stoca agus é lán d'fhéar tirim pasálta go maith ann agus ansan é fuaite ar a bhéal. Ba mhór an bhrútáil a bhí acu

maidir le trascairthe agus loirgne gearrtha leis, tine chreasa á bhaint as na tairní bróg, saothar agus osnaíl orthu ar nós aon bháire chomórtais.

—Tá an máistir ag teacht, arsa Eibhlín liom féin. D'fhéachas suas agus is ea chonac chugham anuas trí an ngleann balcaire d'fhear íseal agus bolg mór roimis amach. D'oscail sé an doras, bhuail an cloigín, agus isteach linn ar fad.

I gceann tamaill, chuaigh rang a seacht timpeall an bhoird. Bhí Eibhlín sa rang san agus dá bhrí sin bhíos féin léi. Ní fada a bhí nuair a thug an máistir fé ndeara mé. —Cad é an t-ainm atá ortsá? D'inseas dó. —Cá rabhais go dtí so? —Bhíos sa Daingean, arsa mise go támaílteach. —An rabhais ag dul ar scoil? —Bhíos, a mháistir. —Cad é an rang go rabhais? —I rang a cúig. —Ard-bhuachaill, ar seisean ag oscailt an rolla agus ag cur m'ainm síos.

Shuíos isteach ar an mbínse in aice le buachaill breá sochma. Balcaire téagartha a bhí ann. Áireamh a bhí ar siúl againn san amchéanna. Ní fada a bhíos nuair a bhíodar déanta agam. Bhuaileas uaim mo pheann agus dhearcas timpeall. Bhí an chuid eile go léir agus a gceann fúthu ach amháin beirt eile go rabhadar déanta acu.

I gceann tamaill, priocann an balcaire mé agus do labhair liom: —Feicim, ar seisean, go bhfuileann tú an-thapaidh chun na cláracha do dhéanamh suas. —Níl siad cruaidh, arsa mise. —An dtábharfá cúnamh domsa? ar seisean. —Tabharfad, arsa mise ag féachaint orthu, agus ní fada go rabhadar déanta agam. —Maith an buachaill, ar seisean go gealgháiritheach.

Bhí sé an-lách liom as san amach. —An mbeir mar pháirti agam gach lá eile? ar seisean arís go támaílteach. —Is maith liom go mór é, arsa mise, cá bhfuil do thigh? —Taspáinfead duit é nuair a bheam ag dul abhaile. —Tá go maith, arsa mise, cad é an t-ainm atá ort? —Tomás Eoin Bháin, ar seisean. —Éist, a Thomáis, tá sé chughainn anuas.

Bhíos féin agus Tomás in aonacht i gcónaí as san amach ag dul agus ag teacht ón scoil, agus bhí an Ghaelann á phriocadh suas agam go tiubh, aithne agam á chur ar na buachaillí agus ar na cailíní, agus ambriathar féin go raibh cabaire breá ag déanamh diom, gan spleáchas agam le héinneanois—cad fáth go mbeadh agus mé comh maith le fear ins an teangan?

Cúpla lá ina dhiaidh sin, bhíomair suite le chéile isteach ar an mbínse i dtriúr, mé féin, Tomás, agus Mícheál Pheig. I gceann tamaill, siúlaionn an máistir amach sa ghairdín. Nuair a chonaic-eamair féin é sin, do thosnáíomair ag cros agus ag déanamh cleas, ach cad a bheadh ach an máistir gafa laistiar síos don scoil agus a cheann síte isteach aige go dtína leath sa bhfuinneog íochtarach, agus gan aon radharc againne air, mar is ar ár gcúl a bhí sé. Bhi sé

le feiscint ag gach éinne ach amháin againne, rí-rá an domhain againn, nó gur thosnaigh gach éinne istigh ag gáirí agus ag féachaint orainn. B'ionadh linn san, thuigeamair go raibh rud éigin bunoscionn, stadamair agus d'fhéachamair timpeall. Tháinig crith cos agus lámh orainn nuair a chonaiceamair an máistir.

—Há há! ar seisean, nuair a bhíonn an cat amuigh, bíonn an luch ag rince. —Sin é an t-aon uain amháin a bhíonn acu chuige arsa mise im aigne féin. Tharraig é féin amach. Tháinig isteach. Bhí sé cómh bán leis an bhfalla agus poill a shróna ar lethadh. Shiúil sé go dtí an mbord. Bheir sé ar an maide mór tútach a bhí aige. —Tagaig ansó aníos chugham, ar seisean go mallaithe. Seo linn amach agus gan ionaínn an anal do tharrac. An chéad stíall trasna na gcos, an tarra stíall trasna an droma, an tríú stíall trasna na gcos. Níor chorraíomair, ligeamair orainn gurbh é an scéal ab fhéarr ar domhan é, ach mo thrua, do bhí an pian ag dul go dtí an croí an uair sin.

D'imigh leis ansan agus thug leis dhá leac, thug ceann dom féin agus ceann eile do Mhícheál, gan focal aige á labhairt ar feadh an ama san. Bheir sé ar ghualainn orm féin agus do chuir im sheasamh i gcúinne mé agus do chuir áireamh mór crosta chugham le déanamh. Dhein an rud céanna le Micheál.

Ní fada a bhíos leis nuair a bhí sé déanta agam. Thugas strac-fhéachaint síos ar Mhícheál agus do dhein sé comhartha dhom go raibh an t-áireamh ag dul dó. An riabhach, arsa mise im aigne féin, go dtabharfadsa fóirthín ortsa ar ais nó ar éigean. Tharlaigh sa deireadh gur shiúlaigh an máistir amach comh fada leis an gcláí. Nuair a chonac féin san, thugas aon tseáp amháin síos go dtí Micheál. Shíneas chuige mo leac féin: —Seo, tá sé sin déanta agam, arsa mise ag breith ar a leac san agus á ardú liom. Ní rabhas ach im sheasamh sa chúinne arís nuair a tháinig an máistir isteach. D'fhéach sé ar mo leac féin, agus ambriathar gur dóigh liom go mb'fhearr leis ná beadh sé déanta i gceart. Chuaigh as san go dtí Micheál, agus dar ndóigh bhí a cheann san ceart comh maith.

Nuair a bhíodar go léir ag dul abhaile, do stop an máistir sinn agus dúirt linn fanacht ansan nó go dtiocfad sé chughainn arís. B'shin í an fhadhb, gach éinne imithe ach an bheirt againn, an glas ar an ndoras, sinn i bpriosún, agus gur dhócha go mbeimís anocht ann. —Ó a thiarcas, arsa Micheál, cad a dhéanfam nuair a thiocfaidh an oíche? Deir na seandaoine gurb é an áit is uaigní san Oileán é. Bhí Micheál ag cur síos dom anois ar na púcaí a bhí le feiscint riamh inti. —Ná bac san, arsa mise, nach fuiriste gabháil amach tríd an bhfuinneog? Siúd amach linn agus as go brách linn abhaile.

B'é amáireach an Satharn, agus dá bhí sin bhí mo chroí im béal le háthas agus le compord. D'éiríos amach ar an gcláí ar maidin,

bhí scalla breá gréine ann, mo chosa in airde ar an gcláí, agus mé ag machnamh cá dtabharfainn m'aghaidh.

Cé bhualfeadh chugham aníos ach Seán Fada, seanduine an ghleough. —Nach breá an lá é, a Sheáin, arsa mise. —Do-bheirim an diabhal nár tháinig aon lá sa mbliaín seo ach é, moladh agus buíochas le Rí na glóire. Ná feiceann tú thoir é, a bhuachaill? ar seisean arís ag síneadh a mhéire soir i dtreo an fhir go nglaoonn siad *White* mar leasainm air. D'fhéachas féin soir agus is ea chonac é ina sheasamh suas le binn an tí agus grúng air. —Ba dhóigh leat, arsa mise chun Seán do chur le haer an tsaoil, go bhfuil fuacht air.

—Fuacht air! arsa Seán ag cur glam as. Dhera, go maraí an diabhal é! ná fuil fuacht gach lá sa mbliaín air? An bhfuil a fhiós agat, ar seisean, ag deimhniú dhom féin lena mhéir agus strac-fhéachaint aige á thabhairt ar an bhfear thoir, cad é an scéal é? Más maith leat fios na haimsire bheith agat, féach ar an bhfear san, agus má chionn tú a cheann amuigh, tá brothall chughat, a bhuachaill, ach mura bhfeicir amuigh é, tá comh maith agat an uair sin dul fén scailp.

Níor labhair an fear thoir fós, ach deirimse leat nach maith an fhéachaint a bhí ar Sheán aige. —Is dócha go bhfuil brothall chughainn anois mar sin, a Sheáin, arsa mise. —Bí comh siúrlálta dhó, ar seisean, agus tá cros ar an asal.

—Ó mhuiuse, arsa *White*, ní rabhas riamh comh holc agus táim inniu. —Olc ag an ndiabhal ort, arsa Seán, nach olc atánn tú riamh? —Ó mhuiuse, marú an dúna ort, arsa *White* á fhreagairt, mura goidé an sciúch atá ort, agus ní haon bhréag don bhfear a thug *Junie* an Scrogaill ort an chéad lá riamh—ag fágaint na binne dhó agus ag dul isteach abhaile.

—Tá stradhain anois air, arsa Seán. Ó, bheirim an diabhal, ar seisean arís, gur mór an dul chun cinn atá agat á dhéanamh ar an nGaelainn. —Ó, níl aon teora leis an óige chun í phriocadh suas. —Is fíor é, arsa Seán, mol an óige agus tiocfaidh sí. An maith leat a bheith san Oileán? —Is maith liom go mór é. —Mo chroíse 'on diabhal go mbeirse cortha fós dó, ar seisean. —Ní fheadar é sin fós. —Ambriathar go mbeir mhuiuse, ar seisean ag imeacht uaim agus ag fágaint slán agam.

Shuíos síos ar an gcláí. Bhí an uain go breá, gan faic le clos ach bean thoir orm ag glaoch ar a mac Tadhg agus bean eile thiar orm ag glaoch ar a hinín Cáit, agus sceamh madra i bhfad i gcéin. I gceann tamaill, siúlaíonn m'athair críonna amach: —Tá an dinnéar ullamh agat, a Mhuiris, ar seisean. —Nach ciúin atá an fharraige inniu? arsa mise. —Moladh go hard le Dia, níl aon spórt ach í, ar seisean ag tógaínt a hata dhó agus á chur air arís. Téanam isteach sara mbeidh na prátaí fuar orainn.

IV. LÁ SEILGE

Lá arna mháireach dob é an Domhnach é, bhí sé an-bhreá ar sad. Bhí an fharraige ina báinté, gan fuaim le cloisint ach glór na dtonn ag briseadh isteach ar an dTráigh Bháin agus coiscéimeanna na bhfear ag siúl an Tóchar anuas fé dhéin an chaladh le dul go dtí an Aifreann.

Bhí sé nó seacht do naomhóga Lár Bá amach anois agus na fearaibh striopálta go dtí sna léinte geala iontu. Is gearr go bhfeicim Tomás anuas chugham. —Dia dhuit, a Thomáis, arsa mise. —An Dia céanna dhuit, ar seisean, nach breá an lá ar an gcnoc é? an mbeadh aon mhisneach ort? ar seisean. —Th'ananam 'on riabhach, téanam, arsa mise.

Seo linn gan an tarra focal do rá nó go rabhamair bóthar an chnoic amach agus ceol binn ag imeacht trím chluasa ag na cearca fraoigh a bhí ag seimint gan staonadh ar a mhullach. Bhí madra agam féin agus madra eile ag Tomás. —B'fhéidir, arsa Tomás, go mbeadh dosaen cánóga thiar i mBun na Raithní againn agus dosaen eile coiníní. Tá an-mhadra agamsa chúchu ar seisean.

Ní fada go rabhamair thiar ag Loc na gCapall, teas na gréine ag scoilt na gcloch an uair sin agus ceann allais orainn féin. Luíomair sios ar thortóig. An riabhach do Thomás ná go raibh pip agus tobac aige. Tharraig amach í agus do dhearg í ar a shástacht. I gceann tamaill, sineann sé chugham féin í. —Á, ni chaithim í, arsa mise. —Tástail í, ar seisean. Bheireas uirthi. Nuair a bhí mo dhóthain ólta agam di, shíneas chuige arís í. —An maith leat í? ar seisean. —Is maith, arsa mise.

Do shíneas siar ansan fé theas na gréine, ach ambriathar nach fada a bhíos nuair a bhraitheas Loc na gCapall ag imeacht timpeall orm. Tháinig scanradh agus liathbhui orm. Bhí Tomás an uair sin ag amhrán dó féin. —A Thomáis, arsa mise, tá rud éigin ag teacht orm. D'fhéach sé orm agus dhein gáire: —Ó, ni faic é sin, ar seisean, an iomad don bpíp a chaithis; má chuireann tú amach, beidh tú go maith. B'fhearr liom bheith marbh ná an chuma go rabhas. Bhíos ag seitreach agus ag piastáil riamh agus choíche nó gur chuireas amach, agus ansan dar fia bhíos comh maith agus bhíos riamh.

Amach linn agus ní raibh na madraí le fáil againn. Seo liom ag feadaíl, ach ní raibh an madra ag teacht. Do ghlaos go hard ansan: —*Beauty, Beauty, Beauty!* mar b'shin é an ainm a bhí ar mo mhadra agam. Bhí Tomás taobh thiar diom agus gach glaoch aige ar a mhadra féin: —*Topsy, Topsy, Topsy!* I gceann tamaill, tháinig *Beauty* agus coinín trasna ar a bhéal aige. —Mo chroí go deo thú, a *Bheauty*, arsa mise. Is gearr ina dhiaidh sin gur tháinig *Topsy*

agus gan faic aige. —Féachanois, arsa mise, ciacu is fearr do sna madraí? Níor fhan focal aige.

Seo linn siar ansan go dtí Bun na Raithní, agus ambriathar gur gearr gur bhraith mo mhadrasa cánóg. Seo linn ag taighdeadh an phoill, thugamair uair go leith ag taighdeadh linn, ach bhí sé ródhingeann agus chaitheamair tabhairt suas. B’shiúd linn arís comh fada siar leis na Clocháin Gheala. —Tá an-sheans anois linn ar dhosaen coinín, arsa Tomás, mar tá na rapai an-éadrom anso. —Féach, arsa mise, tá rud éigin braite ag *Beauty*. —Tá go díreach, arsa Tomás.

Seo linn síos ins na cosa in airde, shás féin siar mo lámh, agus dar fia gur tharraigíos aniar coinín breá saille. —Th’anam ’on diucs, arsa Tomás ag cur glam as, tá ceann eile braite ag *Topsy*. Seo leis síos, sháigh siar a lámh, agus tharraig amach stumpha do choinín mhór. Bhí ag rith linn go maithanois, agus is gearr go raibh dosaen go leith coiníní againn.

—Tá sé comh maith againn ár scíth do thógaíntanois, arsa Tomás ag suí síos ar thortóig agus ag tarrac a phípe amach arís. Síneann chugham féin í. —Á mhuise, beannaím uaim í, fuaireas ciall cheannaigh cheana uaithi, arsa mise.

Bhí sé meán lae anois, an ghrian i bpriomh a maitheasa, agus brothall thar barr ann. Sa chaint dúinn éiríonn Tomás aniar ar a uillinn. —An bhfuil a fhios agat cá raghaimid an chuid eile don lá? ar seisean. —Cén áit? arsa mise. —Ag bailiú uibhe faoileann ó thuaidh sa Scornaigh, ar seisean. —An-mhaith, arsa mise.

Seo linn le gach deabhadh nó gur thánamair go dtí béal na Scornaí. D’fhéachas uaim síos ar an bhfaill, agus dar fia tháinig meadhrán im cheann. —Cad é an mac máthar a dh’fhéadfadh dul ansan síos, a Thomáis? arsa mise. —Dhera a dhuine, ar seisean ag déanamh gáire, ceal taithí atá ort. Sin é mar a bhíos féin an chéad lá a chuas in aonacht le Seán Ó Sé, bhí sé liom riagh agus choíche nó gur thoilíos le dul síos in aonacht leis. —B’fhéidir an ceart a bheith agat, arsa mise. Tá comh maith againn na coiníní a chur i bhfolach anso ar barra agus gan a bheith á n-iompar síos agus aníos, arsa mise. —An-sheift, arsa Tomás. Siúd linn ag cuardach poill mhaith oiriúnach chun iad a chur ann. —Tá poll maith anso, a Thomáis, arsa mise. —Á an riabhach, ar seisean, gheobhaidh na caobaigh amach ansan iad. Fuaireamair poll maith sa deireadh, agus mise á rá leat nár fhágamair oiread agus poll bioráin gan clúdach timpeall orthu le rabháin agus scraithíní. Nuair a bhí san déanta againn, thugamair ár n-aghaidh síos fén bhfaill.

Bhí Tomás romham síos agus mise ina dhiadair, Tomás comh pocléimeach le haon ghabhar trí sna screathain, ach níor bhí ionadh dhó bheith, mar is iontu a chaitheadh sé a shaol. —Tóg go breá

réidh é, ar seisean liomsa, le heagla na heagla go mbainfeá aon chloch led chois agus ansan mé féin do bhualadh sa cheann le linn di imeacht le fánaidh—sin é an uair a bheadh an liútar-éitear agat, a Mhuiris, nuair a bheifeá ag féachaint ormsa ag imeacht le haill ar nós na cloiche. —Ná bí ag caint mar sin, a Thomáis, arsa mise, mar chuirfeá diamhaireacht orm.

Bhí saghas fuarallais ag teacht tríom amach le diamhaireacht na háite. Stadas ar bharra stocáin agus d'fhéachas tharm in airde. Ba mhó ná san an criothán a tháinig orm nuair a thugas fé ndeara an com dubh méiscreach agus é ina sheasamh suas díreach. D'fhéachas síos agus gan fém bun ach an poll gorm. A Dhia na bhfeart, arsa mise, nach dainséarach an áit go bhfuilim! Chonac Tomás ins an am chéanna fém bun síos ag strapadóireacht ar nós an ghabhair gan cíos cás ná cathú air. Ba mhór go léir an macalla a bhí sa bhfaill agus í bán gléigeal ag tuar na n-éanlaithe mara—na héin dearga, na faoileáin bheaga, na faoileáin gheala, na cánoga, na forchain, na crosáin, na fiaigh mhara, na caobaigh agus na guardail, agus a scread féin ag gach ceann dóibh agus a nead féin déanta isteach ea chloich aige. Is gearranois go raibh an diamhaireacht ag imeacht dom, agus mé ag machnamh gur chruaidh an saol a bhí acu ar an gcuma go rabhadar ag soláthar ar nós aon pheacach.

Sa mhachnamh dom, do chonac éan dearg ag déanamh orm isteach trí an aer lom díreach, bhí sé ag druideam liom go mear, bhí sé an-ghairid dom anois, agus cad a bhí ach beart salán trasna ar a ghob aige. Bhí sé ag druideam liom agus ag druideam liom riámh agus choíche nó go raibh sé i ngiorracht cúig slata dhom. B'ait liom é, dúrt liom féin gur dhócha go raibh sé chun stad ar an stocán, lúios féin síos ins an chraobh mó rada a bhí ag fás im thimpeall, dhein sé orm isteach go neamheaglach, thugas fogha fé lem láimh go mbéarfainn air, ach cá mbeadh sé dulta ach isteach i bpoll a bhí taobh liom. D'éiríos, d'fhéachas ar an bpoll, poll rapaí a bhí ann, é lán do thuar amuigh ina bhéal. Seo liom ag taighdeadh, ach geallaim duit gurbh fhurist é thaighdeadh, mar nár dheineas faic ach mo lámh do shá siar agus an scailp a thógaint in airde. Cad a bhualfeadh liom ach fuipín breá ramhar. Shás siar mo lámh arís chun an t-éan dearg do tharrac aniar, ach más ea b'fhearr liom ná déanfainn, mar do bheir sé orm go dóite lena ghob géar. Tharraigios aniar go tapaidh i agus thugas fogha eile fé. Bheireas suas ar scornáigh air, ach do chuir san na gatháí go dóite i bhfeidhm orm. D'fhéachas ar dhrom mo láimhe, agus bhí sé go léir scrabhaite gearrtha aige, ach ba chuma liom, ón uair go raibh dhá éan agam, bhíos an-shásta liom féin.

D'éiríos im sheasamh. D'fhéachas uaim síos. Ní raibh Tomás agam le feiscint. Chuireas glam asam: —A Thomáis! arsa mise go

hard. A Thomáis, arsa an macalla am fhreagairt féin. —Sea! arsa Tomás i bhfad síos. Sea! arsa an macalla á fhreagairt, sa tslí go dtabharfá an leabhar go raibh ceathrar sa bhfaill. Tuigeadh dom an uair sin go raibh Tomás na mílte ó bhaile uaim. A Dhia na bhfeart, arsa mise liom féin, is le haill a raghaidh sé, má mhairim beo—ní raghad féin a thuilleadh, pé ar domhan é.

Seo liom ansan ag máineáil liom ar mo shuaimhneas anonn is anall tríd an screathan, nó gur thána trasna ar pholl rapaí eile agus tuar thar barr amuigh ina bhéal. Tháinig misneach dom. Dar fia go bhfuil fuipín eile agam. Seo liom ag taighdeadh ar an bpoll, agus ambriathar nach fada a bhíos nuair a tharraigíos aniar pataire do fhuipín mhór. B' é críoch agus deireadh na mbeart é go raibh trí dosaen fuipín agam tar éis mo mháineála dhom. Bhíos anois ar an bhfiagaí ba shásta ar shléibhte Chiarraí. Shuíos ar stocán agus tharraigíos chugham an foiscealach aráin a bhí agam i gcomhair an lae, agus deirim leat gur itheas go sásta agus go hocrasach é. D'éiríos ansan agus d'fhéachas ar na fuipíní a bhí caite i ngabhal a chéile sa chlais agam. Stadas ag breithniú orthu. Do mhachnaíos láithreach ar conas a bhéarfainn abhaile iad. Sa deireadh chuimhníos go raibh rópa timpeall mo choim. Scaoileas é, bheireas ar dhosaen fuipín, chuireas a gcinn le chéile, agus chuireas aon tsnaidhm amháin ar an ndosaen san. Dheineas an cleas céanna le dosaen agus dosaen eile nó go raibh na trí dosaen istigh ar an rópa agam.

Bhi an ghrian anois ar nós pláta do dhroim na Tiarachta siar, faid mo radhairce do bhóthar a bhí comh buí leis an ór, agus í ag glioscarnaigh ag gatháí na gréine sínte uaim siar sa bhfarraige. D'fhéachas síos fém bun, ach ní raibh Tomás ag teacht fós, mar fear ab ea é ná raibh deabhadh ná deithneas riamh air an fhaid a bheadh ailp aige á fháil. Lena linn sin, doligeas feed air, agus do fhreagair an macalla mé ar an nós céanna. Ní fada ina dhiaidh sin gur chuala Tomás ag rá, Táim ag teacht anois! Shuíos síos arís ag brath leis. Bhí na céadta éan ag eiteallaigh im thimpeall, coiníní ag pocléimrigh ó rabhán go rabhán, boladh cumhra ón mbláth gheal a bhí ag fás ar an gegraobh agus ón raithnígh, árthaí móra agam le feiscint fé ior na spéire, agus dar fia ba dhóigh leat gur ar lasadh a bhíodar ag an ngréin, ceo brothaill anso is ansúd ins na cumaracha, agus clocha scáil timpeall orm ag lagú mo radhairce lena nglioscarnaigh.

Is gearr go bhfeaca Tomás faid mo radhairce síos fém bun agus é ag déanamh chugham aníos go mall, aghaidh shalach smeartha air do dheascaibh na cré, agus gan aon gheansaí air. Chaitheas gáire breá a dhéanamh nuair a chonac an cló a bhí air—bhí a gheansaí bainte aige dhó, corda fáiscithe ar a bhéal aige, agus pé

seilg a bhí aige, is ann thíos a bhí sé, agus é caite siar ar a dhrom. Tháinig sé aníos mar a rabhas féin agus lig uaidh an geansaí go haicli.

—Th'nam 'on diabhal, a Thomáis, arsa mise, cad atá sa gheansaí agat? —Tá, a bhuachaill, ar seisean ag cuimilt a chaipin dona éadan d'iarraidh an t-allas a thiormú dhó féin, uibhe forchain agus uibhe crosáin agus uibhe faoileáin. —Dar fia, tá an-lámh déanta agat, arsa mise. —Th'nam 'on riabhach, canathaobh nár chuais síos? Bheadh a dhá oiread eile againn, a dhuine, dá raghfá. —Tháinig an iomad scanradh ormsa, arsa mise, ag ligint orm ná raibh aon seilg déanta agam féin—ní fheacaídh sé na fuipíní fós. Is dócha go bhfuil sé comh maith againn bheith ag imeacht, arsa mise ag éirí im sheasamh agus ag dul go dtí an mbeart agus á bhualadh ar mo dhrom. D'fhéach Tomás orm: —Cad tá agat? ar seisean. —Tá fuipíní go leor, arsa mise. —Cá bhfuairis iad? ar seisean go hiontaseach. —Fuaireas anso sa screathan iad gan corraí as, arsa mise. —Dar fia, is tú an fiagaí is fearr a bhuail trasna ormsa riamh, ar seisean.

Bhíomair ag bogadh linnanois i gcoinne na faille in airde. Seo linn ó strapa go strapa agus ó thortóig go tortóig nó gur bhaineamair amach barra.

Thógamair ár scíth ansan. —Fan go bhfeicfidh tú na huibhe atá agamsa, arsa Tomás ag oscailt an gheansaí. Ba ghleoite leat féachaint orthu, iad lán do spotaí dubha agus do spotaí dearga. —Tá ard-sheilg againn, arsa mise. —An-mhaith, arsa Tomás, ach an mó fuipin atá agatsa? —Tá tri dosaen, arsa mise. —Och, ar mh'nam féin ná tabharfam abhaile go deo iad, mar sin, arsa Tomás. Is é an áit go bhfuil an obairanois, ar seisean, mura bhfuil na huibhe glan tar éis na trioblóide go léir. —Ná feiceann tú féin go bhfuil siad glan? arsa mise ag déanamh gáire. —Ó, ní hé sin an glanachar atá agam á rá, ar seisean, ach téanam ort agus beidh a fhios againn má táid, ag imeacht leis síos agus mise ina dhiaidh ó dheas go dtí loig mhór uisce a bhí i bportach.

—Féach anois, ar seisean ag breith ar ubh, má tá glogar san ubh so, fansaidh sé ar snámh ar bharra an uisce, agus má tá sé glan raghaidh sé síos ar tóin. Lena linn sin, cuireann sé an t-ubh san uisce, ach más ea fanann sé ar snámh. —Och, th'nam 'on diabhal, ar seisean, tá an gearrcach ansan, ag breith air amach as an uisce agus á smiotadh i gcoinne carraige, agus cad a bheadh ann ach an gearrcach. —Dar fia, ar seisean, gur maith an tosnú é. Chuir sé isteach ceann eile, agus más ea b' é an dálta céanna é. —Ó, an riabhach ceann glan agat, arsa mise. —Is dóigh liom é, ar seisean. Bhí ó cheann go ceann aige á chur isteach, ach b' é an dálta céanna acu go léir é.

Thit an lug ar an lag aige ansan tar éis ar shiúlaigh sé i rith an lae agus gan faic dá bharr aige. D'aithníos air go raibh sé an-thromchroíoch mar gheall air sin. —Sea, ná bac san, arsa mise, ná fuil ár ndóthain againn tar éis an lae? ná beidh dosaen go leith coinín agus dosaen go leith fuipín ag gach éinne againn? —Tá an ceart agat, ar seisean, ní ceart dúinn bheith ag cnáimhseáil in aon chor.

Roinneamair an tseilg ansan, agus deirimse leat gur maith tóstalach a bhíomair nuair a bhíodar déanta suas ina mbeartáin againn i gcomhair an bhóthair abhaile. D'fhéachas ar Thomás arís agus dheineas gáire. —Ní fheadar 'on domhan, arsa Tomás, canathaobh go bhfuileann tú ag gáiri fum ó mhaidean. —Táim, arsa mise, mar ba dhóigh le duine gur ápa thú, tánn tú comh salach san. —Dar fia, ar seisean, má táim comh salach leatsa, tá an riabhach buí ar fad orm.

—Cad ba dhóigh leat, arsa mise, dá dtabharfaimís tumadh maith dhúinn féin sa loig—nár mhaith an tseift é? —An-cheart, arsa Tomás. Chaitheamair dínn anuas a raibh orainn agus chuamair isteach inti, agus dar fia, nuair a bhí an tumadh san tabhartha againn agus sinn fáiscithe suas, go rabhamair comh húr agus go siúlfaimís an cnoc fé dhó arís. —An riabhach, a Thomáis, gurbh iontach é an tumadh san. —Dhera a dhuine, éist, ar seisean, ach ní mé an duine céanna in aon chor. Anois in ainm Dé tugaimís ár n-aghaidh ar an dtigh.

Bhí sé ag eíri déanach. Bhí an ghrian ina luí in ior na spéire, an drúcht ag titeam go trom, mar bhí an t-aer ag fuerú, na cupóga ag dúnadh isteach ar a chéile i gcomhair na hoíche, éanlaithe na mara ag screadaigh mar thagaidis fé dhéin na ngearrcach, glór ag na coiníní á bhaint as an raithnígh ag teacht amach as an gcoinigéar dóibh mar ba ghnách, glioscarnach na gclocha scáil imithe as amharc, agus cuma uaigneach ag teacht ar na cumaracha. —Tá sé ina oíche, a Thomáis, arsa mise. —Tá, ar seisean, an dóigh leat ná gur maith an cliathán atá ag an lá? —Ambriathar féin gur maith, arsa mise, agus dar fia gur dócha go mbeidh imni ar mo mhuintir im thaobhsa, mar níl a fhios acu cá bhfuilim, agus dá dheascaibh sin tuigfidh siad gur i bpoll éigin atáim dulta. —Dhé mo léir, arsa Tomás, is minic a bhíos-sa agus gurb é lár na hoíche a thabharfadhl abhaile mé. —Ó, ní mar a chéile mise agus tusa, arsa mise. —Canathaobh nach ea? ar seisean, nach duine mé comh maith leatsa? —Ó, arsa mise, seanmhadra is ea tusa sa chnoc, agus tá taithí ag do mhuintir ort a bheith amuigh moch déanach, ach is é an chéad lá agamsa é. —Ach nílimse riagh ar an saol, arsa Tomás, agus dá bhrí sin do chaitheas an chéad lá amuigh déanach.

Ní fadaanois go raibh radharc ar an mbaile againn. Bhí na

lampaí ar lasadh ins gach tigh agus fothram ag na madraí ag sceamhaíl, scáth na dtithe agus na gcarraigeacha máguairt go soiléir le feiscint sa bhfarraige a bhí ansúd ina luí gan corraí ach ar nós tobair fioruisce, an ghealach ag cur di anios do dhroim Chnoc an Choma, í go mórleathan agus comh buí leis an ór. Chuaigh Tomás i dtreo a thí féin agus mise mar an gcéanna tar éis slán a dh'fhágaint ag a chéi'e.

V. MAICRÉIL AG RÁTHAÍOCHT

Do chonac triúr nó ceathrar fear anuas an Tóchar agus a gculaith báistí acu. —Th'ananam 'on diucs, a Thomáis, arsa mise, tá siad ag dul ag iascach na maicréil anocht. —Táid, ar mh'anam, arsa Tomás, nach breá é! Nuair a bheadsá ullamh, ar seisean, lem dhinnéar, tiocfaidh mé i leath chughatsa agus raghaimíd síos ar an gcaladh, beidh ardspórta againn istigh sa naomhóga an fhaid a bheidh siad ag bordáil na líonta. —An-cheart, arsa mise, déin deabhadh agus ná bí i bhfad.

Bhí m'athair istigh romham ag baile agus a chuid líonta curtha i bhfearas aige i gcomhair na hoíche. Bhíos féin ag ithe anois agus deithneas an domhain orm. —Cad é an deabhadh mó� so atá ort, a éagain? arsa m'athair críonna. —Táim féin agus Tomás ag dul síos ar an gcaladh, arsa mise. —Ó mhuiuse, mo thrua do cheann, ar seisean, is fearra dhuit go mó agus go fada do chuid bídh a chaitheamh i gceart.

—Is dócha go mbeidh go leor iasc anocht acu, arsa mise. —Níorbh aon ionadh ná go mbeadh, ar seisean ag sá a dhúid isteach fén ngríosach, ar a raibh do ghainéid inniu ann. —An raibh? arsa mise. —Ó, níor tháinig aon lá riamh orthu mar é, bhíodar aniar go dtí béal na hinneona, ar seisean.

Lena linn sin tagann Tomás isteach, canta aráin ina láimh aige agus é á chogaínt ar a dhícheall. —Brostaigh ort, ar seisean liomsa. —Ó mhuiuse, a phréacháin, ná tacht thú féin, arsa m'athair críonna ag déanamh smiota gáire. D'éiríos ón mbord agus amach le beirt againn agus síos fén gcaladh.

Chuas féin isteach i naomhóig m'athar agus Tomás isteach i naomhóig a athar. Ní rabhas riamh roimis sin comh sásta agus a bhíos an uair sin, ag féachaint síos tríd an bhfarraige, agus glug-glag ag an uisce isteach ar thaoibh na naomhóige. I gceann tamaill, chuireas amach maide rámha, bhíos ag tumadh leis ar mo shuaimhneas, ach pé cuma gur bhaineas stracadh as, seo isteach an naomhóig le fuinneamh agus buaileadh a bogha tosaigh i gcoinne na cloiche, ionas gur leagadh an bheirt a bhí ina seasamh ag bordáil na líonta ar na tochtaí. —Th'ananam 'on riabhach, arsa Seán Thomáis liom féin, mar is é ba ghiorra dhom, cad tá déanta agat? ag breith ar cheann agus ar chosa orm, mar dh'ea am chaitheamh amach sa pholl. Nuair a chonac mé féin os cionn na farraige, cheapas go raibh sé dáiríribh, do scréachas agus do liús, ach do tharraig sé isteach arís go tapaidh mé. D'fhanas ansan comh ciúin le cat agus mo chroi ag bualadh ar nós éin a bheadh ar do bhois agat.

Bhí fonaomhóig ag fágaint anois agus ag imeacht leo Béal na Trá siar. Nuair a bhí m'athair ullamh, ligeadh amach mé féin agus as-

go brách leo. Do chugas ar barra agus do bhual Tomás liom. —An bhfuil a fhios agat, ar seisean, cá raghaimanois? —Cad é an áit? arsa mise. —Siar ar bharra na trá, agus beidh an-radharc againn ar na naomhóga ag marú an éisc. —An-cheart, arsa mise, agus as go brách linn arís.

Ní raibh seanbhean sa bhaile ná go raibh romhainn ann, agus iad suite ar a gcorrighiob ag féachaint uathu amach ar na naomhóga, mar bhí an tráthnóna go han-chiúin ar fad. Ba mhór go léir an radharc ach féachaint uait amach ar chladach Oileán Buí an uair sin le maicréil ag ráthaíocht agus naomhóga ag imeacht gan mheabhair ar nós cuileanna dubha timpeall air.

Ní raibh aon dul ar na sean-mhná a thuiscintanois ach sobal go cluasa orthu ag scréachaigh. —Th'anam 'on diabhal, a deireadh bean acu uaithi amach lena fear féin, caith ceann do lín laistiar síos dó. —Mhuiuse, mo chroí go deo thú, a Dhiarmaid! a deireadh bean eile nuair a chiodh sí a fear féin ag déanamh an-lámh ar an iasc. Ach do bhí aon bhean amháin ann, Cáit Ní Shé, agus ba mhór an scrupall ach bheith ag breithniú uirthi, a cuid gruaige ag imeacht le gaoith ar nós geilt, mar ní raibh a fear féin ag déanamh go maith sa sciobadh. —Th'anam 'on diabhal, a Thaidhg, a deireadh sí, tarraig isteach do líonta agus téire siar go dtí béal an Bhealaigh, an áit go bhfuil sé le fáil le hanma na marbh—mhuiuse, mo thrua do cheann chun a bheith pósta leat, a ragaire gan chrích!

I gceann tamaill, cé gheobhadh anuas ach Seán Fada, Seán Mhíchil agus an Poncán. Seasáonn siad i measc an bhuilc agus iad ag breithníú ar na mná. —Eachbháin, eachbháin, arsa Seán Mhíchil, nach iad an dream aerach iad! —Is iad mhuiuse so, is iad mhuiuse so, arsa an Poncán, agus caitheann sé amach priosla mór tobac san am chéanna. —Do bhur gcorp an diabhal, arsa Seán Fada leis na mná, an ag dul as bhur meabhair atáthaoi, nó cad do thug anoir sibh?

—Th'anam 'on diucs, arsa Tomás liom féin, féach tá t'athair ag tarrac na líonta isteach arís. D'fhéachas amach, stop an gleo, ní raibh focal as éinne, ba dhóigh leat gurbh ea buaileadh bos ar bhéal gach duine acu, ach iad ag faire ar m'athair ag tarrac na líonta. Bheir sé ar cheann an lín. Tharraig isteach é. Bhí maicréil ins gach mogall.

—Ambriathar féin, arsa Seán Fada, gur dóigh liom ná tabharfaidh sé abhaile leis a bhfuil aige agus go gcaithfidh sé na líonta do ghearradh.

Bhí naomhóg m'athar anois agus gan aníos ach leathorlach di. Is gearr go dtógaíonn sé amach an scian. Sin é an áit go raibh an húrla-búrla ag na naomhóga, nuair a chonaiceadar go raibh m'athair á ngearradh, iad go léir ag rith chuige chun go mbeadh an smut

eile don lón acu féin; mar an té a gheobhadh an smut san, bheadh an t-iasc aige féin ach amháin an smut lín a thabhairt abhaile leis go dtí an gcaladh.

Nuair a chonaic Cáit Ní Shé an trangláil amuigh, chuir si glam aisti amach: —Mhuise, th'ananam 'on riabhach, a Sheáin, ar sise uaithi amach lem athair, coimeád do Thadhg é!

Bhí a fhios ag m'athair ná raibh móráin sa tsaoil ag Tadhg, agus dá bhí sin dúirt sé le Cáit uaidh isteach glaoch ar Thadhg. Nuair a chualaigh Cáit é sin, léim sí as a corp agus seo léithi siar síos ar spor cloiche ag glaoch ar a fear Tadhg a bhí thiar ag béal an Bhealaigh Chaoil. Ní raibh aon choinne ag éinne a bhí ann ná go mbáfadh sí i féin. Nuair a chualaigh Tadhg í, seo aniar é. —Cad tá ort, a Cháit? —Brostaigh ort soir in ainm an diabhal, ar sise, tá na líonta gearrtha ag Seán Lís agus é á gcoimeád duit. Níor labhair Tadhg an tarra focal, ach b'sheo leis soir, agus thug m'athair dó an smut a bhí gearrtha aige. Seo Tadhg á tharrac isteach nó go raibh a naomhóg sa deireadh comh doimhin le naomhóg m'athar.

D'éiríos féin im sheasamh. —Raghadsa soir ar an gcaladh anois roimh m'athair, a Thomáis, arsa mise. —Tá go maith, ar seisean, fanfadsa anso lem athair.

Seo liom sna cosa in airde agus ambriathar nach fada a bhíos ag cur na sli dhom. Is é an chéad áit a chuas ná isteach go dtí m'athair críonna. Bhí sé ina shuí romham cois na tine agus a dhúid ina bhéal aige. —Cá rabhais ó shin? ar seisean nuair a ghabhas isteach. —Bhíos thiar ar bharra na trá ag féachaint ar na naomhóga, agus tá m'athair Béal na Trá aniar agus é lán. —Mhuise, slán do scéalaí, ar seisean. —Téanam amach go bhfeicfir, arsa mise ag imeacht liom amach agus m'athair críonna im dhiaidh. —Dar fia go bhfuil, ar seisean ag féachaint amach ar an bhfarraige. Fan anois go gcuirfead an ciotal ar an dtine, agus raghaimid síos rompu. —Tá go maith, arsa mise agus scailéathan ar mo chroí. Ní fada go raibh sé amach arís. Seo linn síos gan stad ná staon nó gur chuamair síos isteach ar an slip.

Bhí an naomhóg amuigh ar an linn agus í síos go slait. —Cad tá agaibh le déanamh? arsa m'athair críonna uaidh amach leo. —Ní fheadar, arsa m'athair á fhreagairt, cad is fearra dhúinn a dhéanamh? —Pé rud atá agaibh le déanamh, cúlaig aniar go fóill í. Cúlann m'athair aniar í go breá bog righin nó go dtagann sí taobh leis an slip. —Anois, arsa Seán Thomáis ag éirí ina sheasamh inti, tá eolas maith agatsa, a Eoin, ar seisean lem athair críonna, agus t'fhiacha caite ar an bhfarraige agat—cad a déarfá linn a dhéanamh anois?

—Well, arsa m'athair críonna ag féachaint in airde sa spéir, agus ní labhrann focal ar feadh tamaill. Sa deireadh labhair sé: —Ar an gcéad dul síos, ar seisean, tá an oíche go han-bhreá ar fad, agus ar

an dtarna dul síos, beidh sí seasmhach, agus níl aon rud is fearra dhíbh a dhéanamh, mar sin, ó tá an oíche fé dhíbh, ná tabhairt fé Bhaile Móir léi.

—Ní chuirfinn suas dó, arsa Seán. —Tá comh maith againn tabhairt fé, mar sin, in ainm Dé, arsa m'athair. —Tá go leor aimsire agaibh, arsa m'athair críonna, is féidir libh dul suas agus foiscealach tae a thógaínt. Ainleodsa an naomhóig go dtiocfaidh sibh thar n-ais.

D'imíodar leo suas agus chuas-sa agus m'athair críonna isteach sa naomhóig. Bhí cruach in airde uirthi le hiasc agus é comh glan comh sleamhain, gan corráí san uisce agus na mílte súilíní gléasta ag imeacht ann. —Cad a ghlaofá ar na súilíní gléasta san, a dhaideo? arsa mise. —Tine ghealáin nó méarnáil, ar seisean; tóg isteach do cheann agus ná tit amach.

Tagann m'athair agus an bheirt eile ar barra. —Tá siad chughainn anuas, arsa m'athair críonna. —Ambriathar, a Eoin, arsa Seán Thomáis, go seasófá oiche thiart ar Charraig Bhallach fós. Beireann Seán ar dheireadh na naomhóige agus tógann mé féin amach aisti. Tagann m'athair críonna amach im dhiaidh, cuireann a lámh ina phóca, agus tarraigíonn amach a sheandhúid. —Ná tabharfaidh sibh an seol libh? ar seisean ag cur an dúid ina bhéal agus á deargadh. B'fhéidir go mbeadh cóir agaibh tamall don slí. —Tá an ceart agat, arsa m'athair ag imeacht suas leis ag triall ar an seol. Tagann thar n-ais agus léimeann isteach sa naomhóig. —Slán beo libhanois, arsa m'athair críonna, agus bailíd leo an góilín amach.

Chuaigh an bheirt againn abhaile. Bhí Eibhlín agus Máire suite cois na tine romhainn agus tine bhreá dhearg acu. Tógann m'athair críonna dhó a hata. —Ambriathar, a Mhuirisín, ar seisean liomsa, go bhfuil allas orm ag an méid sin siúlóide. —Is dócha, arsa mise, go dtagann laigiocht ar an nduine nuair a théann sé go dtí an áirithe sin. —Ó mo chroí thú mhuise, ar seisean, tagann. Nár chualaís riamh conas mar tá saol an duine gearrtha amach? —Níor chuala riamh é, arsa mise. —Tá, ar seisean, fiche blian ag fás, fiche blian fé bhláth, fiche blian ag cromadh, agus fiche blian ag dul ar láir. Féachanois go bhfuil reacaí agamsa nár chualaís riamh. —Agus cad é an fiche go bhfuileann tusa anois? —Táim ins an bhfiche dhéanach, agus is do Dhia atáim buíoch do chionn a thabharthaistí. Sea, tá sé in am againn bheith ag dul a chodladh, ar seisean, téimís ar ár nglúine agus déarfaimid an Paidrín Páirteach.

VI. SCAIRT PHIARAIS AGUS AN LEACA DHUBHACH

Lá breá gréine i mí Iúil 1912, bhíos féin agus m'athair críonna sínte in airde ar Mhullach an Dúna. Bhí an ghrian ag scoltadh na gcloch le racht brothaill agus an féar dóite go dtí an bpréamh dá dheascaibh. Cím uaim ó dheas Uíbh Ráthach, gach aon tsaghlas dathanna breacaithe anso is ansúd ann ag an ngréin, agus as san uaim siar ó dheas bhí na Sceilgi agus scáilghlioscarnach orthu ag an ngréin mar an gcéanna agus an fharraige ina dtimpeall breacaithe ag báid iascaigh ó Shasana. —Nach breá folláin an saol atá acu san, a dhaideo, arsa mise.

Ní bhfuaireas aon fhreagra uaidh. D'iontaíos tharm, agus cad a bheadh ach an seanduine ina shámhchodladh. Lena linn sin do mhachnaíos agus níor labhras focal ach ag féachaint air. Do bhís-se lá fé bhláth na hóige, arsa mise im aigne fein, ach mo léan géar, is casta atá an craiceann inniu ar t'éadan agus is liath atá do ghruaig, gan lúth id bhallaibh agus gan spéis agat sa radharc bhereá atá ó mhullach an chnoic seo fé láthair; ach farior, má mhairim, bead lá mar thú.

Bhí teas thar barranois ann, agus dá bhrí sin chuimhníos ar é mhúscailt le heagla go maródh an ghrian é. Bheireas ar mheigeall liath air agus bhaineas stothadh as. D'oscail sé a shúile agus d'fhéach ina thimpeall. —Ó a Mhuirisín, ar seisean, thiteas im chodladh, nó an bhfuilim i bhfad ann? —Ní fada a bhís, arsa mise, ach cheapas go mb'fhearr thú dhúiseacht do dheascaibh na gréine. —An-cheart, ar seisean. —An bhfeiceann tú na tráiléirí sin in íor na spéire? arsa mise; is é an rud a bhí agam á rá gur breá folláin an saol atá acu. —Mhuise mo chroí thú, arsa m'athair críonna, ní raibh saol maith riabh ag fear farraige agus ní bheidh go deo, mar is agamsa atá a fhios a chaith mo shaol uirthi, agus tá a oiread contúrthaí fachta agam uirthi agus tá ribí liatha im cheann, agus mise á rá leatsa, pé áit go seolfaidh Dia thú, fan ón bhfarraige. —Mhuise, arsa mise, tuigtear dom ná fulil fear ar domhan comh suáilceach le fear na farraige.

D'fhéachas uaim soir ó dheas ar Chruacha Mhic Giolla Choda a bhí dar liom ag scríobadh na spéire. —Mhuise, nach ard na cnoic iad san soir ó dheas, arsa mise. —Tá siad san ard go maith, ar seisean, dá mbeifeá thíos féna mbun. —Is dócha é, arsa mise, agus lena linn sin tagann beach mhór timpeall ag crónán di féin. Seo lem athair críonna ag iarraidh i chur uainn lena hata, agus nuair a bhailíonn sí léi, labhrann sé arís. —Nil aon áit fé luí na gréine, arsa m'athair críonna ag síneadh a mhéire i dtreo Chuan Uíbh Ráthaigh, is breátha ná an áit sin. Thógfadh sé mairbh as uaigh, gan aon bhréag, nuair a gheofá isteach ann maidean bhereá shamhraidh.

Bheadh Oileán Dairire ar do láimh dheis agus Beiginis ar t'aghaidh isteach. —Is dócha gurb áit an-chiúin é, arsa mise. Ó, leamhach ar fad, ar seisean; tá an gcílín sin ag rith trí mhíle suas tríd an dtalamh go dtí an Chathair. Agus an bhfeiceann tú, ar an dtaobh thoir don ngóilín, tá cuan eile le feiscint, sin é Cuan Una; agus soir arís tá Cuas Cromtha, agus soir uaidh sin arís, glaonn siad na Ródanna air. —Féachann an scéal go bhfuil an-eolas agatsa ar na háiteanna san, a dhaideo, arsa mise. —Ó mo léir, ar seisean, is minic a chaitheas smut maith dom shaol ansan.

Lena linn sin, cuireann sé lámh ina phóca ag tarrac a sheandhúid amach agus á deargadh. Éiríonn ina sheasamh. —Téanamanois, ar seisean, agus tabharfaidh mé isteach go dtí Scairt Phiarais Fheirtéir thú, an áit go dtéadh sé i bhfolach nuair a bhiodh saighdiúirí Shasana ar a thóir. —Ó, th'anam 'on diucs, tá an ceart agat, arsa mise.

Seo linn sios Claiseacha an Ghairdín, speatháin mhóra craobh e ag dul go cluasa orm agus raithneach go leor. —Féachanois, ar seisean ag síneadh a mhéire síos, an bhfeiceann tú an leac san thíos? —Feicim, arsa mise. —Sin íanois, ar seisean, Scairt Phiarais. —Nár mhór an obair dó dul comh fada san síos, arsa mise. —Ó, sin é an áit a bhí uaidh, a bhuachaill, ar seisean, an áit gur bhféidir leis saighdiúirí Shasana do dhísc. —Conas? arsa mise. —Ná feiceann tú an leac? Díreach ar scéimh na faille atá an dul isteach. Bhíodh sé féin ar an dtaobh istigh agus maide mór aige. Ansan, an chéad saighdiúir a théadh go dtí béal an phoill, ní dhéanadh Piaras ach sonc don maide a chur ann agus é chaitheamh síos leis an bhfaill. —Nár bhíontach an duine é, arsa mise. —Ó, nár dhein sé léirsíos ar na Sasanaigh an uair úd, ar seisean.

Bhiomair thíos ag an Scairtanois. Isteach lem athair crionna romhamsa ag lamhancán agus mise ina dhiaidh, mar ní raibh sadoras ag dul isteach ach cúpla troigh. Ansan, nuair a chuamair isteach, bhí neart againn seasamh suas go breá, os cionn seacht dtroithe go maith ar aoirde ann. D'fhéachas timpeall ar an Scairt. —Mhuise, a dhaideo, nach compordach an áit a bhí aige. Ach is dócha, arsa mise arís, ná fágadh sé amach in aon chor é. —Ambriathar féin go bhfágadh, nuair a bhíodh na saighdiúirí imithe ón Oileán. —Agus conas a bhíodh a fhios san aige? —Dhera a dhuine, ná bíodh na daoine anso ag friotháil air nuair a dh'fhaighidís an uain chuige? —Ó, is fíor dhuit, arsa mise. —Féachanois an leac san, arsa m'athair crionna, sin í an adhart a bhíodh féna cheann. —Ba chruaidh í, arsa mise. —Níl dabht air, ar seisean. Is dócha nár chualaír riámh an rann a dhein sé oíche, nuair a bhí sé turiseach don áit seo, agus bhí an oiche chéanna fiain garbh go maith. —Níor chuala riámh mhuis, arsa mise, an mbeadh sí agat? —Tá, ar seisean,

ach níl inti ach cúpla focal, ag suí síos ar chloich.

Tógann a hata dá cheann agus cuireann lámh féna smeigín.
—Éist go haireachanois, ar seisean:

A Dhia atá thuas, an trua leat mise mar táim,
Im chaonnaí uaigneach nach mór go bhfeicim an lá,
An braon atá thuas in uachtar leice go hard
Ag titeam im chluais agus fuaim na toinne lem sháil.

Agus le linn dó an focal déanach a bheith ráite aige, do thit na frasa deor leis an seanfhear agus do bhual a cheann fé ar feadh tamaill.

—Mhuise, a dhaideo, arsa mise, nach uaigneach deas an cheathrú é sin, agus rud eile atá sa scéal, is mó fear breá léannta dh'fhág na Sasanaigh ar lár san am chéanna. —Á, Mhuire, is fíor dhuit é, arsa m'athair críonna ag tarrac a sheáilín póca aníos agus ag tiormú a shúl. Deirim leat, a Mhuiris, gur shuilig Piaras anso é má shuilig aon shear bán riamh é. An bhfuil an cheathrú anois agat? ar seisean. —Is dóigh liom go bhfuil, arsa mise, mar chuaigh sí im chroí. Éist liom anois, féach an bhfuil sí ceart agam. —Lean leat, ar seisean.

A Dhia atá thuas, an trua leat mise mar táim,
Im chaonnaí uaigneach nach mór go bhfeicim an lá,
An braon atá thuas in uachtar leice go hard
Ag titeam im chluais agus fuaim na toinne lem sháil.

—Tá gach focal agat dó, ar seisean. —Nach iontach, arsa mise, mar choimeádfá aon ní id cheann go gcuirfeá spéis ann? —Tá san go han-cheart, ar seisean, mar nuair a bhíos-sa óg ar do chumasa, níl aon rud a chloisinn ag m'athair á rá, beannacht Dé lena anam, ná go bhfuil istigh im cheann fós go daingean. —Tá gan dabht, arsa mise. —Tá mhuis ambriathar, ar seisean ag éirí ina sheasamh. —Tá sé comh maith againn bheith ag baint an tí amach anois in ainm Dé, ar seisean. —Tá comh maith, arsa mise ag bailiú linn amach.

D'fhéachas féin suas i gcoinne na faille agus as san uaim síos mar a raibh na tonnta ag briseadh go feargach. —Níl aon bhaol, a dhaideo, arsa mise, ná go raibh fuaim na toinne go maith lena shálaibh.

Bhí an ghrian ag maolú siar anois agus í comh buí leis an ór, na héanlaithe ag canadh ceoil ar bharra na gcráobh, coiníní ina gcéadta amuigh ar na rabháin, cuid acu ag rith nuair a chonaiceadar sinne agus a n-eireabaill bheaga bhána cocálta san aer acu, cuid eile acu agus a gcluasa ina seasamh in airde díreach ag breithniú orainn. —Fananois, arsa m'athair críonna ag lúbadh síos agus ag tógaínt cloiche, go bhfeicfidh tú ag scaipeadh iad ar an nóimint. Do chaith sé an chloch ach níor chorraíodar. —Ambriathar ach go bhfuil siad go dána, ar seisean arís. Lena linn sin chuir sé glam as,

agus tuigeadh dom féin gur fhreagair cúigear in aonacht é leis an macalla a bhain sé amach as na cuaiseanna féna bhun thíos; agus ansan do chonac na coiníní ag rith ar bhás agus ar dhícheall, a gcluasa scúite siar díreach acu agus a n-eireabaill ina seasamh in airde, agus ar thic an chloig ní raibh le feiscint ach aon cheann amháin a bhí comh liath le broc.

—Nach mór an obair nár chorraigh an ceann liath san, arsa mise.
—Ó a bhuaachaill, arsa m'athair críonna, sean-shaighdiúir é sin go bhfuil a shaol caite aige agus eolas maith aige ar an nglamaíl sin.
—Ní fheadar 'on domhan, a dhaideo, cad é an saol atá ceapaithe dhóibh? —Nil ach trí bliana, ar seisean, agus deirim leat go n-oibríonn siad na trí bliana san comh cruaidh leis an bpeacach chun a mbeatha do thuilleamh.

—Dar fia, taimid sa bhaile, arsa m'athair críonna nuair a thán-amair ar radharc na dtithe, agus deirim leat, a Mhuiris, gur mó coiscéim atá ann aniar ó Scairt Phiarais. —Ach tánn tusa an-mhaith, arsa mise, chun an slí do chiorrú. —Ambriathar féin, a Mhuirisín go mbeinn níos fearr dá mbeinn suite isteach ar chaint chapaill, ach is deacair le seanshear bheith ag caint agus ag siúl.

Tráthnóna tamall ina dhiaidh sin, bhíos féin agus m'athair críonna suite cois tine agus sinn ag fanacht lem athair a bhí amuigh ar an bhfarraige ag iascach pollóg. —Mhaise, a dhaideo, arsa mise, chun é chur chun cainte, is dócha gur mó breac a mharaíos riamh. —Nil aon bhaol ná gur mó breac maith a mharaíos tamall dom shaol, ar seisean agus é ag féachaint isteach i gcorplár na tine; ach an bhfuil a fhios agat cad é an áit iascaigh dob shearr anso fadó?
—Cad é an áit é sin? arsa mise.

—An Leaca Dhubhach, ar seisean. Maidir le troisc, pollóga, langaí, deargáin, eascúin gheala agus colmóirí, is ann a bhíodar; bhiodh báid aduaidh agus báid aneas, báid anoir agus báid aniar ag teacht ann. Agus ar chualáis riamh canathaobh gur glaodh an Leaca Dhubhach air? ar seisean arís liom agus é cromtha síos ag cur spré eile ar an bpíp. —An riabhach a gcuala, arsa mise.
—Neosadsa anois duit an fáth, ar seisean, ag tarrac ar an bpíp arís agus ag cur deatach ar fuaid an tí go dtí go raibh sí bogtha ar a shástacht aige. Ansan do labhair sé arís.

—Anois, ar seisean, tá a fhios agat cá bhfuil Baile Móir theas i bParóiste Fionntrá. —Tá a fhiosa, arsa mise. —Bhí fear ina chónai ansan tá suas le ceithre fichid blian ó shin ann gurbh ainm dó Seán Ó Móráin, feirmeoir beag ar bhruach an chuain agus iascaire dá réir. Ní raibh gluaisteán ná traen ann ins an am san ná aon chuímh-neamh orthu, agus dá bhrí sin, nuair a bhíodh sé ar chumas aon duine feircín ime do bheith aige, is é an áit go dtéidís ná go Corcaigh agus an feircín in airde ar shrathair chapaill. Do tharlaigh do Sheán

gur imigh sé leis maidean bħreá mhoch fé dhéin mhargadh Chorcaí agus a fheircín aige in airde sa tsrathair; agus ní fada a bhí nuair a casadh ar bħaile beag cois bóthair é agus a lán daoine bailithe taobh amuigh do thigh bheag cinn tuí, comhra buailte trasna ar dhá chathaoir, agus aon bhean amháin ag caoineadh go dubhach os a cionn. Stad Seán go ligfeadh sé an tsochraíd thairis. Ní raibh éinne ag corrai. Do bhrí an leabhair, arsa Seán leis féin, ní fheadar an b'é sin an nós atá anso, an corp a dh'fhágaint mar sin comh fada; ach is gearr go mbeidh réiteach na ceiste sin agam. Do léim anuas dá chapall ag imeacht fé dhéin an bħuıl, agus ar seisean leis an gċeād duine a bħuail leis: Cogar é seo liom, arsa Seán, cad fáth an staidéir ansan nó cad é an bun atá leis? Mhuise tá, a chomrádaí, arsa an stróinséir, baintreach bhocħt í sin ná raibh aici sa tsaol ach an t-aonmħac, agus sin é ina luí anois sa chomhra é. Ach bun an staidéir neosaidh mé dhuit anois é. Tá a fhios agat féin go bhfuil gach tiarna talún ag baint cúig phunt amach ar an bpaiste talún le corp duine do chur ann, agus dá bhrí sin ní ligfeadh an tiarna don mbaintrigh an corpán do chur gan san do dħiol, agus sin rud ná fuil ar a cumas. Do chuaigh Seán fé dhéin na baintrié agus do chuir caint uirthi. An miste leat a fhaifraí dhuit, a bhean chóir, cad é fáth do bħróin? Thóġ sí a ceann agus d'fhéach suas air.

—Ó muise, a dħuine, ar sise, tá, mo dħothain do chrosa an tsaoil a bheith orm, an t-aonmħac a bhí agam ar shlí na firinne agus ná feadfaidn é chur sios i dtalamh gan cùig phunt a dħiol, agus níl pingin rua agam. —Ná bac san, arsa Seán, ag cur lámh ina phóca agus ag síneadh na cùig phunt chūichi agus ag bailiú leis fé dhéin a chapail.

—Mhuise, a dhaideo, arsa mise, nach iontach an sprid a bhí aige. —Féach go raibh, arsa m'athair críonna ag cromadh sios agus ag cur spré ar a phíp arís. —Deirimse leat, arsa mise arís, go bhfuair Seán beannachta ón seanbhean nuair a bhí sé ag fágaint. —Agus dob fhiú é é, arsa m'athair críonna ag cur cos leis ar a leathghlúin á shocru féin chun an chuid eile don scéal a dh'insint.

—Sea, chun scéal gearr a dhéanamh dó, i ndeireadh an fhórmhair a bhí chughainn, do bhí iascairí na barúntachta á n-ullmhú féin chun an bhiaiste; agus fē mar a dūrt leat cheana, dob é an Leaca Dhubhach banc an éisc san am san—is ann a bhídís ag teacht ós gach caladh, aneas ó Uíbh Ráthach, ósna Ródanna, ó Chuas Cromtha, ón nDaingean, ó Phionntrá, ó Dhún Chaoin, ó Bhéal Bán, ón nDúinín, agus ón Leitriúch. Tháinig aon tráthnóna amháin go raibh an fħarraige ina léinsigh, agus dá bhrí sin ní raibh iascaire ón Neidín theas go dtí an Leitriúch thuaidh ná go raibh ag teacht fé dhéin an Leaca Dhubhach an tráthnóna san.

—Togha iascaire ab ea Seán féin agus bád féna chumhacht féin

aige, ach do tharlaigh dó an tráthnóna céanna go raibh fear in easnamh air. Bhí sé féin agus an triúr eile a bheadh in aon bhád leis istigh ina thigh féin ag cur is ag cíuteamh cá bhfaighidís fear i gcomhair na hoíche, nuair a bhual strapaire do bhuachaill stróin-séartha isteach an doras. Bheannaigh dona raibh istigh agus bheannáodar san dó. Sheasaimh sé idir dhá lín an dorais. Ba mhaith liom go mór a fhios a bheith agam, ar seisean, an dteastódh buachaill aimsire uait ar feadh bliana. Dar fia go dteastódh, arsa Seán, go mórmhór an aimsir seo, aimsir iascaigh—nach anois díreach atá easnamh fir orainn? Má tá, arsa an stróinséir, is agamsa atá taithí ar bháid, agus más maith leat raghad led chois anocht. An-mhaith, arsa Seán, bogaimis linn ar aghaidh mar sin in ainm Dé.

—Amach leo, agus ní fada a bhí nuair a bhíodar ag imeacht trí Bhá an Daingin siar fé dhéin an Leaca Dhubhach. Ba mhór an seo le breáthacht an oíche, gan miú as an spéir ach í ina pláta gorm ar fad, réalt na maidine idir iad agus Sliabh an Fhiolair ag glioscarnaigh go breá, trí fichid bád agus na líonta sínte i bhfarraige acu ar a suaimhneas, amhrán á chasadadh in airde anso is ansúd mar is gnách oíche bhreá mar í, agus gan aon fhuaim eile le cloisint ach foshead a ligeadh cúirliún aisti agus i ag gabbháil trasna na speíre.

—Bhí an stróinséir i mbád Sheáin gan focal as, cé gurbh ionadh leo san taistealai mar é agus gan scéal ar bith aige. Más ea, is gearr gur éirigh sé i ndeireadh an bháid. Sea, a Sheáin Uí Mhóráin, ar seisean. Do chuir gach éinne don gcriú cluas air féin. Do thánasa chughatsa an tráthnóna so agus dheineas margadh leat ar feadh bliana, agus tabhair fé ndeara go bhfuilim díolta cheana agatsa, agus dá bhrí sin tóg mo chomhairle anois agus tarraig isteach do líonta comh tapaídhe in Éirinn agus is féidir leat é, mar nior shéid sé riamh ó sna speártha comh holc agus a shéidfidh sé anocht.

—Dhein Seán gáire agus an triúr eile comh maith. Ní haon chúis gháire é, a Sheáin, arsa an stróinséir, agus tabharfadsa sampla dhuit. An cuimhin leat bliain ó shin, nuair a chuais go Corcaigh le feircín ime, gur thugais cúig phunt dom mháthair chun mise do chur síos i dtalamh Dé? Do thánasa inniu chun é chuíteamh leat, dein gach deabhadh anois, agus má tá aon ghaolta leat nó daoine gur mhaith leat iad a shaoradh, glaoigh abhaile orthu gan mhoill.

—Nuair a bhí an méid sin ráite aige, do léim sé amach 'on pholl, agus ní fheacadar riamh ó shin é. Do bhual crith cos agus lámh Seán agus a chriú féin, mar bhí a fhios acu anois gurbh ón saol eile é. Ar son Dé, arsa Seán, tarraigíg isteach na líonta comh tiubh agus is féidir libh é, mar is fear dea-chomhairleach an fear san agus is fíor an rud atá ráite aige.

—Ambaice, a dhaideo, arsa mise, gur dócha go raibh sé ina scanradh orthu. —Ambriathar, arsa m'athair críonna, go raibh sé

ina scanradh agus ina imní orthu, ach, más ea, nach roimis an nduine marbh a bhí sé orthu ach roimis an scrib a bhi le teacht. —Is dócha é sin, arsa mise, lean leat ar do scéal. —Cár stadas? ar seisean. —Stadais, arsa mise, go ndúirt Seán lena chriú na líonta do tharrac isteach.

—Sea thíreach, arsa m'athair críonna, seo leo ag tarrac na líonta ar bhás agus ar dhícheall, agus nuair a bhí san déanta acu, seo leo go léir ag glaoch ar na báid eile; ach mo léan, bhíodar san ag gáirí fé Sheán—cad fáth ná beidís, an oíche ba bhreátha dár tháinig riamh, a rá go séidfeadh an oíche, agus scadáin go leor ag pilleáil ins na líontaibh. Nuair nár thugadar aon tor ar Sheán, seo leis ag tarrac na seolta in airde agus bhailimh leis an Bealach Salach soir. Ní rabhadar ach leath slí nuair a dhoirchigh an spéir agus thosnaigh sé ag préamhú anoir 's aneas, agus farraige cháiteach idir iad agus Uíbh Ráthach—bhí sé ag séideadh agus ag séideadh nó gur chaith-eadar na seolta a leagadh anuas, bhíodar ag baint lán na pípe dhó riamh agus choíche, agus í ag lónadh isteach orthu, nó go rabhadar ag déanamh ar an gCuaisín, agus is ansan a deineadh dhá leath don gcrann. Cabhair Dé chughainn, arsa Seán, tá an talamh déanta againn, ach a bhfuil amuigh amuigh agus a bhfuil istigh istigh. Lá arna mháireach ní raibh tásc ná tuairisc le fáil ar a raibh amuigh. An gcreidfeá gur deineadh trí fichid baintreach do dheascaibh na hoíche sin agus gan trácht ar a raibh do bhuachaillí óga ina measc.

—Ba mhór go léir an scrios é, arsa mise, agus thugas fé ndeara deor ag sileadh leis anuas leis an dtocht bróin a tháinig air. Sea, arsa mise im aigne fén, nil aon teora le nádúir an tseanduine. —Nil aon uair a fhéachaimse ar an áit sin, a dhaideo, arsa mise, ná go bhféachann sé an-dhubhach dom. —Tá, ar seisean, agus ní hionadh go mbeadh, agus is dóigh liomsa, a Mhuiris, ar na heascainí a deineadh ar an áit sin nár fhan aon bhreac éisc ann riamh ó shin.

VII. OÍCHE SHAMHNA

Ba ghnách leis na buachaillí agus na cailíní na hoícheanta fada fuara do chaitheamh i bhfochair a chéile im thigh féin, agus is orainn a bhíodh an ríméad ag fanacht leis an oíche agus ag imirt na seanchleas Gaelach—an fáinne, an dall, póiríni, trom-trom, agus dul i bhfolach,—tine bħreá dhearg go mbíodh teas uaithi ar fuaid an tí, gainimh bħreá għeal ón dTráigh Bháin ar an urlár agus glioscarnach inti ag an lampa a bhíodh crochta os ár gcionn, beirt buachaillí agus beirt chailíní i bpáirteach ag imirt póirini i gcúinne don dtigh, ceathrar eile i gcúinne eile agus mar sin dóibh.

Dob é seo Oíche Shamhna, agus do bhí formhór na mbuachaillí sa Daingean. Dá bhrí sin, do bhí ardoíche le bheith againn nuair a thiocfaidís abhaile, mar go mbeadh a lán úlla, oráistí agus milseán acu dhúinn ina comhair. Bhí an tintean scriosta scuabtha ag Máire agus ag Eibhlín, tine chraorac thios againn agus an lampa lasta, agus sinne suite cois na tine ag fanacht leo.

I gceann tamaill, do chualamair an chlismirt agus na gáirí ag déanamh ar an dtigh, agus is gearr gur osclaíodh an doras agus seo leis an ngibeal agus leis an ngibrís ar fuaid an tí—ba dhóigh leat gur istigh i bpríosún a bhíodar le fada an lá agus gur ligeadh amach an oíche seo iad, leis an ngliondar agus an ríméad a bhí orthu, páipéirí móra úll agus oráistí agus milseán agus gan trácht ar phóirí ag lucht an Daingin.

Seo leis na clis ar siúl. Ceanglaíodh corda anuas ón gcúpla agus úll mór dearg ceangailte air. Téann duine síos go dtí an do:as agus tugann fáscadh ruthaigh aníos, léimeann sé in airde ansan d'iarraidh breith ar an úll, ach teipeann air, duine eile ansan, is gearr go mbaineann an tríú duine manta as, agus mar sin dóibh nó go mbíonn na húlla caite acu. Tosnaíonn cleas eile agus cleas eile—beirt triúr ceathrar, bóna mór uisce timpeall na tine acu, iad ag róstadh póirí. Gach buachaill agus cailín a bhíodh mór le chéile, do dh'fhaighidís dhá phóire, póire beag sin i an bhean, agus póire mór sin é an fear. Chuiridís isteach sa tine an dá phóire, agus nuair a bhídís rósta thógaídís amach iad. Chaithidís síos sa bhóla uisce ansan iad, agus má théadh an dá phóire ar tóin, do bhíodh an-ghrá ag an mbeirt sin dá chéile, agus mise á rá leat gurb shin iad an bheirt a chodlaíodh an oíche sin go sásta. Bhíos féin agus Tomás Eoin Bháin ina measc, ach bhíomair róbheag chun aon iarracht a thabhairt fén úll, ach más ea, an buachaill a thugadh leis do léim é, thugadh sé dhom féin agus do Thomás é, sa tstí go raibh pót orainn ar feadh na hoíche ag na húlla agus ag na milseáin.

I gceann tamaill, nuair a bhí na húlla agus na milseáin agus gach uile rud ídithe againn, d'éirigh Pádraig Pheig ina sheasamh. —Táim

chun beagán cainte a thabhairt uaim, ar seisean, agus tá súil agam go n-aontóidh gach duine liom. Buaileadh na bosa dhó. —Anois, ar seisean, is í seo Oíche Shamhna, agus ní fios cé mhairfidh le hí theacht arís, agus dá bhrí sin táim chun seift eile a chur ar bun anois agus oíche go maidean a dhéanamh di. Is i an tseift i ná gach beirt nó triúr a dh'imeacht ar fuaid an Oileáin le lantaer ag marú smólach, agus nuair a bheidh an timpeall san tabhartha isteach againn, tagadh gach duine anso, bíodh tine mhaith thíos agatsa, a Mháire, agus níl aon bhaol ná go mbeidh rósta na hoíche againn.

—An-mhaith, arsa duine. —An-chuimhneamh, arsa duine eile. Bhí gach duine toilteanach anois. Seo leo ag cuardach buidéal chun an tón a bhaint astu, mar ní bhfaighfeá aon lantaer atá comh compordach leis nuair atá an tón as agus coinneal ar lasadh saíte síos sa scrogall. Is gearr anois go raibh gach éinne ina phost féin, ach amháin mo dheirfiúr Máire agus Máire Ní Shé a dh'fhan istigh ag beiriú aráin agus ag déanamh cácaí milse i gcomhair na hoíche.

—Beidh sibhse araon in aonacht liomsa, arsa Pádraig liom féin agus le Tomás, agus geallaim díbh gur againne a bheidh an tseilg is fearr, cé ná ragham rófhada ó bhaile.

Seo linn i dtírúr agus lantaer mór againn siar chun na Trá. Do bhí an oíche ag cur seaca, na réalta ag glioscarnaigh sa spéir, an Láir Bhán sínte díreach trasna na spéire ó dheas agus an Chamchéachta tharainn ó thuaidh, puth beag do ghaoith anoir ag teacht díreach ó Cheann Sléibhe, giog-giog-giog ag pilibíní míog ins na gleannnta, solas anso is ansúd againn le feiscint ar thaobh an chnoic ag an gcuid eile. Bhíomair ag déanamh siar anois ar an nGleann Mór, mar is gnách lena lán smólach a bheith ina gcodladh ansúd ins na sceacha. —Éistig anois, ná bíodh giog ná míog asaibh, arsa Pádraig Pheig, mar do léimfeadh na smólaigh dá gcloisfidís an chaint.

Bhíomair ag imeacht linn anois go ciúin agus Pádraig romhainn amach ar a chorrghiob tríd an ngleann suas. —Tá ceann anso ina codladh, ar seisean ag breith uirthi agus á marú. —Ciúnas arís! ar seisean ag imeacht leis tríd an ngleann agus sinne ina dhiaidh, agus is gearr go bhfuair ceann eile agus ceann eile, nó go raibh an gleann siúltá againn. Bhí seacht gcinn tabhartha as an ngleann anois againn.

—Ní fheadar anois, arsa Pádraig, ag suí síos agus ag deargadh a phípe, cad é an áit eile go mb'fhearra dhúinn ár n-aghaidh a thabhairt. —Cad mar gheall ar an nDuimhe? arsa mise. —B'fhéidir nár bh fhearr áit dó, arsa Pádraig ag éirí ina sheasamh, agus b'sheo linn siar fé dhéin na Duimhche. Bhí na smólaigh agam féin im phóca agus gliondar an domhain ar ár gcroí an rósta a bheadh againn orthu.

Bhíomair ag déanamh ar an nDuimhe anois. —Éistig, arsa Pádraig arís linn, le heagla go músclódh sibh iad. Ni raibh an focal

as a bhéal nuair a chualamair giog-giog-giog. —Cad é sin, a Phádraig? arsa mise i gcocar leis. —Tá, pilibín míog é sin atá á dhalladh ag an solas. Seo linn á chuardach, agus is gearr go bhfuair Pádraig é agus é luite idir dhá rabhán. —Táimíd ag déanamh go han-mhaith, arsa Pádraig ag tarrac a phípe amach arís. —Dhera a dhuine, beidh ualach assail againn sar a bhfad, má leanaíonn dúinn, arsa Tomás. Nuair a bhí a dhóthain caite ag Pádraig, thug sé an phíp dúinn féin agus chaitheamair í comh maith le haon tseanfhear. Sea, nuair a bhíomair sásta dhi, thugamair ár n-aghaidh siar fé Speir Chuas na Rón, agus bhaineamair ceithre cinn eile amach as scoilteacha na gcloch.

—Tá a fhios agamsa áit, arsa Pádraig, go mbeadh fiche ceann againn as, dá raghaimís ann. —Th'nam 'on diucs, a Phádraig, téimís ann, arsa mise. —Ach an-dhrocháit is ea é, arsa Pádraig arís agus é ag féachaint ar an lantaer fé mar a bheadh duine go doimhin ag smaoineamh. —Cad é an áit é, a Phádraig? arsa mise. —Thíos i gCuas na Rón, ar seisean ag déanamh smiota gáire. An rabhais riagh ann? ar seisean agus an dá shúil aige á gcur tríom féin. —Ó, is minic a bhíos, arsa mise. —Bhíos-sa leis, arsa Tomás. —Bainfeam triall as, mar sin, arsa Pádraig ag imeacht leis suas agus sinne ina dhiaidh nó gur thánamair go dtí barr an chuasa.

Ba dhiamhair an chuma a bhí ar an gcuas an uair sin i gcorp na hoiche. Ba dhoigh leat go raibh idir bheo agus marbh thíos ann leis an bhfothram a bhí ag na tonnta ag briseadh isteach i measc na gcarraigeacha agus feadail ag an síle ag imeacht suas trí sna scoilteacha. Ansan do scúdh an tonn síos arís, agus ba dhoigh leat go raibh na carraigeacha móra, go raibh daichead tonna meáchaint i gcuid acu, á stealladh i gcoinne a chéile ag neart na dtónn. Do bhriseadh tonn mhór eile isteach a chlúdaíodh béal an chuasa leis an aoirde bhiodh inti, agus déarfá go raibh an cuas go léir fé bharr lasrach ag an dtine ghealáin a bhí ag imeacht san uisce. Do stealladh sí isteach i gcoinne na gcarraigeacha arís agus chuireadh streancaí in airde sa spéir. —Ó a Phádraig, arsa mise, nach diamhair an chuma atá air. —Dhera a dhuine, níl, ar seisean, dá mbeifeá thíos. Tháinig saghas eagla orm féin dul síos. —Ná biodh aon eagla ort, arsa Pádraig; beir thiart ar eireaball casóige ormsa agus beireadh Tomás ar eireaball casóige ortsa.

Seo le Pádraig tríd an strapa síos go socair agus greim an duine bháite agam féin air agus an greim céanna ag Tomás orm féin, gan focal ar bith againn ach anois is arís a deireadh Pádraig: —Tógaig go breá réidh é, ná bíodh aon eagla oraibh.

Bhíomair thíos anois ag bun an strapa nuair a bhris tonn mhór eile isteach, agus ba sheacht mheasa dh'fhéach sí dhúinn toisc sinn a bheith thíos. Do réab sí léithi isteach agus lasracha aici á chur

in airde sa spéir, do réab sí i gcoinne na gcarraigeacha, agus ní raibh aon chuimhneamh againn ná go raibh an cuas titithe i ngabhal a chéile leis an bhfothram uafásach a dhein sí.

—Ná biodh aon eagla oraibh, arsa Pádraig arís, agus ná biodh focal asaibh anois go raghaimíd ar an bhfód san thall, mar tá scoilt mhór ansan go mbíonn siad ina gcodladh gach oíche. Seo leis agus sinne ina dhiaidh, agus tinneas im cheannsa leis an bhfothram. Seo linn sall go dtí an scoilt. Do sháigh Pádraig siar a lámh agus tharraig aniar smólach. Do sháigh siar a lámh arís agus tharraig aniar smólach eile. Bhí ó cheann go ceann aige nó go raibh cúig cinn déag againn.

Is é an áit go raibh an obair anois conas a raghaimís ar barra. Chuamair go dtí bun an strapa agus bheireas féin ar eireaball casóige ar Phádraig agus Tomás mar an gcéanna orm féin. Seo linn ó strapa go strapa nó gur bhaineamair barra amach. —An raibh aon eagla oraibh? arsa Pádraig. —An riabhach eagla, arsa Tomás. —An bhfuil a fhios agat, a Phádraig, arsa mise, cad a bhí ormsa? Diamhaireacht na háite. Nuair a chloisinn an fothram uafásach a bhí ag na tonnta, tuigtí dhom go dtiocfad an fharraige aníos isteach go dtí an áit go rabhamair. —Bhí an rud céanna ormsa, ar seisean, mar is áit an-uaigneach é leis, agus is minic a dúirt m'athair liom gur chualathas daoine ag caint thíos ann. —Ó éist, a Phádraig, arsa Tomás, ná bí ag cur eagla orainn. —Is maith an scéal ná dúrais thíos é, arsa mise, mar is dócha ná tiocfaimis aníos go deo 'ár mbeathaидh as.

D'éirigh Pádraig ina sheasamh. —Tá comh maith againn bheith ag baint an tí amach, mar is dócha go bhfuil siad go léir tagaithe romhainn. An mó ceann anois againn? ar seisean arís ag iontú orainne. —Tá, arsa mise, ocht gcinn fhichead agus an pilibín míog. —Ó, th'anam 'on diucs, ar seisean, tá rósta na hoíche againn mar sin.

Níor dheineamair stad ná staon nó gur shroicheamair an tigh, agus comh luath agus a bhíomair isteach an doras: —Cé mhéid ceann agaibh? ar siad go léir d'aonghuth. —Cé hé an fear is mó go raibh aige? arsa mise. —Mise, arsa Tomás an Phoncáin. —Cé mhéid ceann a bhí agat? arsa Pádraig. —Fiche ceann, ar seisean. —Ó ambaice, arsa Pádraig, tá ocht gcinn fhichead againne. Sin é an uair a bhí an húrlamábúrla agus iad go léir ag bualadh bos dúinn féin.

Caitheadh amach ar an mbord ansan iad go léir, agus bhí céad ceann ar fad ann nuair a bhí a chuid féin ag gach éinne.

—Bíodh gach éinne ag priocadh anois, arsa Séamas Ó Duinnlé, agus seo le gach éinne ag priocadh an chlúimh dóibh, ach amháin mo dheirfearacha Máire agus Eibhlín, Cáit Ní Shé agus Cáit Pheig,

a bhí ag obair go cruaidh ag rósthadh agus ag ní na n-áraistí agus mar sin dóibh.

Ba ghleoite leat féachaint ar an dtigh an uair sin, gach éinne go gealgháiritheach, Seán Ó Criomhthain suite in aice na tine ag seimint an mhelódion, ceathrar amuigh ar an urlár ag déanamh na rileach, cuid eile ag cócaireacht, cuid eile ag ithe, agus fé mar bhíodh ceathrar ullamh don mbia, do shuíodh ceathrar eile chun boird nó go raibh gach éinne sásta.

Bhí Mícheál Bán ina shuí ag ceann an bhoird agus é go cúthail, mé féin ag breithniú air, mar do bhi an dá shúil aige á chur tri Cháit Shéamais ar feadh na hoíche. Cailín deas ab ea Cáit, níl éinne ná go dtitfeadh i ngrá léi. Lena linn sin, éiríonn ceathrar buachaillí amach chun set a dhéanamh. Ghlaodar ar cheathrar cailíní, agus bhí Cáit ar dhuine acu, ní nár bh ionadh. Bhí súil an chait agam féin ag faire ar Mhícheál ar feadh an ama so, agus deirimse leat gur dheacair do Cháit cor ar deiseal ná ar dtuathal a thabhairt i gan fhiös dó.

Nuair a bhí an set déanta acu, cad a dhéin Cáit ach suí ar ghlúin Thomáis an Phoncáin. Choimeádas féin mo shúil ar Mhícheál, agus comh luath agus a chonaic sé an chuma go raibh sí, tháinig coinneal ina radharc, tharraig trí nó ceathair d'osnáí móra croíbhristeach, bhain cúpla searradh as féin agus dhein méanfach ar nós duine a bheadh tar éis dúiseacht as a chodladh. Ar mh'anam mhuise, a Mhíchil, arsa mise im aigne féin, go bhfuil gatháí Chúipid dulta ionatsa, a bhuachaill.

Ní fada gur tharlaigh do Cháit a lámh do chur timpeall muineál Thomáis. Choimeádas féin mo shúil ar Mhícheál i gcónaí, agus nuair a chonaic sé é sin, do thochais a cheann go dóite agus do scúigh a fhiacula leis an dtochas san. I gceann tamall d'éiríos. Níor ligeas faic orm. Do bhuaileas sall go dtí Mícheál. Do shuios ar a ghlúin.

—Sea, a Mhíchil, arsa mise, nach cúthail atánn tú ansan?
—Ambaiste, a Mhuiris, ar seisean, ná fuil aon ghnó ag duine a chathaoir a dh'fhágaint, mar dá bhfágfadh, ní bheadh sí arís aige.
—Cogar, a Mhíchil, arsa mise arís. —Sea, ar seisean, agus thug stracfhéachaint eile sall ar Cháit. —Ar chualaís riámh cad a dúirt Piaras Feirtéar? arsa mise. —Cad dúirt sé? ar seisean. —Dúirt, arsa mise, oíche a tháinig sé isteach i dtigh go raibh a lán daoine bailithe i dteannnta chéile, agus go mórmhór an cailín go raibh taithneamh aige dhi, chonaic sé suite ar ghlúin fir eile í. Le linn na bhfocal san a :á dhom, d'fhéach Mícheál orm idir an dá shúil. Tharraig osna mór fada. Bhraitheas mé féin ag dul in airde san aer leis an neart tógála a bhí ins an osna san. —Mhuise, cad dúirt sé? ar seisean arís go leanbaí. Thosnaíos féin:

An bhean dob ansa liom fán ngréin
Is nár bh ansa léi mé chor ar bith
Ina suí ar ghlúin a fir féin,
Ba mhór an céim is mé istigh.

—Ó, a Mhuiris, ar seisean, cá bhfuairis an bhéarsa san? —Óm athair críonna, arsa mise, an maith leat é? —Is maith liom go mór é, ar seisean, mar tá a fhios agamsa go maith conas mar bhí Piaras an uair úd. —Ba dhóigh le duine ort, arsa mise, gurb é an galar céanna atá ort féin.

Bhuail sé a cheann fé ar feadh leathnóiminte. Thóg a cheann agus d'fhéach sall ar Cháit. D'fhéach orm arís go truamhéileach: —Tá an galar san ormsa leis, a Mhuiris, ar seisean. —Th'anam 'on diucs, a Mhíchil, arsa mise, abair liomsa cé hí, agus b'fhéidir go meallfainn chughat í. Dhein sé gáire agus thug stracfhéachaint eile sall. —An bhfuil an cailín anso istigh anois? arsa mise. —Tá, ar seisean. —Fan anois, féach an gcuirfinn amach í, arsa mise ag féachaint timpeall. —Cáit Pheig, arsa mise. —Ní hí, ar seisean. —Cáit Shéamais, arsa mise. Bhuaile sé a cheann fé. —Ó a Mhíchil, is í, is furiost aithint ort é. Agus an bhfuil a fhios aici go bhfuileann tú ina diaidh? arsa mise i gcoigar leis. —Níl a fhiosa, ar seisean. —Th'anam 'on diucs, canathaobh ná déarfá léithi é?

Lena linn sin, tagann Eibhlín chughainn aníos: —Anois, a Mhíchil, ar sise, iontaig isteach ar an mbord, tú féin agus Muiris. D'iontaigh beirt againn isteach, agus bhí cúpla pláta do smólaigh rósta os ár gcomhair amach. Bhí a fhios agam féin nár thainig Cáit Shéamais go dtí an mbord fós, agus dá bhrí sin chyas chúichi sall agus bhuailleas mo lámh anuas ar a guala. —A Cháit, arsa mise, tar liom sall go dtí an mbord anois. Tagann beirt againn anall. —Suig ansan, a Cháit, arsa mise, in aice le Mícheál.

Féachann sé ar Cháit, tugann fé labhairt léi, ach cailleann an misneach air. Tugann arís fé, ach teipeann glan air. I gceann tamaill eile labhrann Cáit: —Sea anois, a Mhíchil, ar sise, an bhfuil aon scéal nua agat? D'fhéach uirthi go tapaidh, agus sara raibh deireadh na ceiste ráite ag Cáit, bhí freagra tabhartha uirthi ag Mícheál. Féachann orm féin agus lasadh ina ghnúis, liopaí a bhéil ar crith le racht áthais.

Lá arna mháireach do chuala ó bhean go ndúirt bean léi gur chuir Mícheál Cáit abhaile an oíche sin, agus dá bhrí sin do bhí sé an-mhór liom féin ina dhiaidh sin.

VIII. MO CHÉAD TURAS GO DTÍ AN INIS

Maidean bhreá i nDeireadh Fómhair, bhíos féin agus Micheál Pheig i dtigh Phádraig Ó Dála ag caint agus ag cur síos ar chúrsaí an tsaoil. I gceann tamaill, d'éisíomair amach ar an mbuaile. Bhí leoithne beag do ghaoith anoir ann, rúcaigh go leor ag imeacht san aer agus cuma bhreá sheasmhach ar an lá.

—Ní sheadar an mbeadh aon leisce oraibh dul in aonacht liom siar chun na hInise? arsa Pádraig. —Th'anam 'on diucs, téanaíg, arsa mise agus gliondar ar mo chroí. —An riabhach mé, arsa Pádraig agus é ag féachaint soir ó dheas, go bhfuil potaí breátha nua i bhfarrage fós agam, agus dá mbeidís ar an dtalamh agam, go ndéanfaidís an chéad bhliain eile mé. —Dar fia, ní fearra dhúinn bheith istigh, arsa Micheál. —Faighig ullamh sibh féin, mar sin, arsa Pádraig; agus chuas féin agus Micheál abhaile ag triall ar bheagán lóin i gcomhair an aistir.

Seo liom abhaile, bhuaileas chugham mo chanta aráin, agus bhailíos liom soir go dtí Pádraig. D'fhéadas suas agus is ea chonac Micheál an Tóchar anuas, a chaipin ar a leathcheann aige, fodhroinn amach air agus fothrom aige á bhaint as na clocha leis na bróga móra tairní a bhí air. —*Bigor*, ar seisean nuair a thagann sé suas linn, déanfaidh sé an-lá.

Bhí an naomhóg ar snámh, madra ag gach éinne againn, agus is maith a bhí a fhios acu gur ag fiach a bhíodar ag dul, mar comh luath agus bhí an naomhóg ar an uisce, léimeadar inti, lútáil an domhain acu lena n-eireabaill, a dteanga amuigh acu agus iad ag sceamhail ar a chéile ar nós aon triúr fear a bheadh ag comhrá. Chuireamair gach giotáil isteach inti agus as go brách linn taobh an Oileáin siar.

Ag déanamh siar ar Cheann Chnoic dúinn, do bhí leoithne deas do ghaoith anoir againn. —An riabhach, arsa Pádraig, go mb'fhearra dhúinn éirí amach sa Bhá, agus tabharfaidh an seol siar sinn. Bhíos féin i dtosach, Micheál i lár agus Pádraig i ndeireadh. —Tá comh maith, arsa mise, á casadh amach. Nuair a bhíomair amach ár ndóthain, tharraigíos féin an seol fúithi, agus más ea is gearr gur bhog sí léithi go mear.

Bhíomair an-chompordach anois, tarrac ar thobac againn ó Phádraig, an rud a bhí uainn, sinn sínte siar inti ar ár socracht, agus Micheál ag cur síos dúinn ar bheatha *Robinson Crusoe*. Do bhíomair ag éisteacht leis go haiclé, gan éinne ag teacht trasna air, agus dá bhrí sin an slí á chiorrú aige i leabaidh a chéile. —Is dócha, a Phádraig, ná fuilimid leath slí fós? arsa mise. —Ní fada uait anois, arsa Pádraig; is é an uair bheidh sé agat nuair bheidh an Tiaracht le feiscint do dhroim an Cheanna Dhuibh—lean leat, a Mhichil.

Ní fadaanois go raibh an Tiaracht le feiscint fé mar a dúirt Pádraig. Dob álainn an radharc é agus sinn trasna an Bhealaigh Mhóir siar, na tithe beaga geala agam le feiscint in airde sa Tiaracht agus bóthar geal déanta tríd an gcloich duibh suas ón bhfarraige go dtí an tigh solais. Tharm ó dheas bhí an Sceilg Mhór agus Sceilg Mhíchil le feiscint go soiléir agus an ghrian ag taithneamh go breá orthu, an fharraige lán d'éanlaithe mara gach saghas, crónán na dtónn im thimpeall, Inisíleáin agus Inis na Bró ag méadú go mór fé mar bhios ag druideam leo, buile chaorach anso is ansúd in airde in Inis na Bró, agus cuid acu anuas ins na failteacha diamhaire seasmhach a bhí bán gléigeal ag tuar na n-éan. Nach neamheaglach iad, arsa mise im aigne féin, agus do chuaigh a lán do bhcatha *Robinson Crusoe* amú orm do dheascaibh breáthacht na háite agus doimhneas mo smaointe.

Is gearranois go raibh tigh na hInise agam le feiscint, glioscarnach ag an ngréin ar a dhíon peilte agus garraithe breátha glasa ina thimpeall. Tamall uaidh siar do chonac scata gabhar. Chuimhníos láithreach ar *Robinson Crusoe* agus ar na gabhair a bhual leis ar oileán dá shórt. Bhí na céadta agus na mílte éan le feiscint timpeall na cloiche, cuid acu ag eiteallaigh san aer, cuid eile acu stopaithe ar an bhfarraige, agus cuid eile acu ina stad ar na binsí cloch. Ní raibh a fhios agam anois cad a bhí á rá ag Mícheál, cé go raibh ciach air féin, leis na smaointe a bhí ag rith isteach im aigne.

Bhíomair suas le taobh na hIniseanois, agus is gearr go raibh an boladh cumhra agam le fáil ón raithnígh a bhí ag fás os mo chionn in airde sa bhfaill agus faid aon fhir inti. Bhí fonn ceart chun siúl tríd an oileán orm.

—Tá sé comh maith agat an seol a leagadhanois, arsa Pádraig. D'éiríos im sheasamh á ligint anuas. Thóg Pádraig a chaipín dá cheann agus d'fhéach ina thimpeall ag machnamh. —Is dócha ná fuil aon rud is fearra dhúinn a dhéanamh ar dtúis, ar seisean, ná na potaí dh'fháil, go mórmhór mar tá sé ina lag tráanois, agus ní bheidh aon mhoill orainn iad do bhaint amach má tá siad le fáil in aon chor, agus ansan beidh an lá féin dtor againn.

D'imíomair linn ó dheas ansan go dtí Bun na Cártháí. —Tóg go réidhanois é, arsa Pádraig, tá pota anso. Chasas féin an naomhóg timpeall ar an bpota, agus do tharraig sé anfós é. —Cad é an treo go bhfuil aon phota eileanois orainn, a Phádraig? arsa mise. —Rámhaíg ó dheas go dtí Poll na Réanois, ar seisean; is dóigh liom gur ceart do cheann eile bheith ann. Seo linn ag rámhaíocht linn ó dheas, agus ní fada bhíomair nuair a dúirt sé linn stop. D'fhéachas isteach agus chonac pota eile idir mé agus an poll. Chúlamair isteach air agus chuir Pádraig a ghatha fén gcorc agus seo á tharrac isteach é.

—Mhuise, canathaobh, a Phádraig, gur glaodh Poll na Ré ar an bpoll san? —Neosadsa san duit, arsa Pádraig, ag breithniú isteach ar an bpoll; an bhfeiceann tú an chuma atá a bhéal iontaithe soir ó dheas? —Feicim, arsa mise. —Well, ar seisean, níl aon pholl eile san oiléán atá iontaithe soir ó dheas ar a chuma, agus dá bhrí sin, nuair a bhionn an ré ag éirí do dhroim Uibh Ráthaigh, cuireann sé solas breá isteach díreach tríd an bpoll san, agus dá dheascaibh sin glaodh Poll na Ré air.

Bhíomair ó phota go potaanois nó go raibh cúig phota againn inti agus ainm gach áite againn ó Phádraig. Seo linn siar Tón na gCeannaí, trasna béal Chuas an Éin, mórdtimpeall na Tóirní, nó gur thánamair go dí Rinn na bhFaoileann. Fuaireamair pota eile ansan. Bhí Pádraig á tharrac leis isteach ar a shuaimhneas agus é ag cur síos dúinn ar an am go raibh sé ina pháiste san Inis, ach i gceann tamaill stadann don gcaint go hobann agus é ag féachaint suas ar charraig mhór ard a bhí breis agus daichead troigh ar aoirde os cionn na farraige agus í deighilte amach ón oiléán. D'fhéachas féin air agus bhreithníos cuma iontaiseach air. —Cad a chíonn tú in airde, a Phádraig? arsa mise. —Do-bheirim an diabhal go bhfseicim an rud is aite a chonac riamh, ar seisean agus é ag gliúcaíocht níos géireanois; ná feiceann sibh an fear atá ina shuí in airde féna hata cruaidh agus é ag féachaint amach ar an Sceilg? D'fhéachamair in airde, agus dar fia bhí sé le feiscint go soiléir agus a chos ar a leathghluín aige. Ní raibh focal as ceachtagainn ar feadh tamaill. Cé bheadh ann? Ní raibh éinne ina chónaí san oiléán, agus dá mbeadh féin, conas ab fhéidir leis teacht amach ar an gcarraig sin? —Dar fia, a Phádraig, arsa mise, go bhfuil sé ann go deimhnitheach, agus más ea ní héinne saolta é.

D'fhéach Micheál orm féin agus dath an bháis air. Tháinig codladh grífín im chuid fola agus fuarallas tríom amach. D'fhéachas ar Phádraig arís agus tuigeadh dom go raibh cuma na rógaireacht ina dhá shúil. Seo ag machnamh mé, agus b' é toradh mo mhachnaimh gur chuimhníos gur chuala m' athair crionna ag rá uair eigin liom féin a leithéid sin do stocán a bheith san Inis go nglaotar *Micky the Peeler* air, agus ná raibh aon oidhre air, ar fhéachaint ón bhfarraige air, ach fear féna hata cruaidh.

Chuireas liú asam: —Th'anam 'on diucs, a Phádraig, arsa mise go scailéathanach, nach é sin *Micky the Peeler*? Lena linn sin do dhein sé aon scarta amháin gáire a bhain macalla amach as na cuaiseanna. —Ambriathar féin, ar seisean, ach gur shuaith sé go maith an bheirt agaibh. —Do-bheirimse an riabhach, arsa Micheál, nach aon gháirí é, go rabhas-sa ag breith piscíni an chéad uair nuair a chonac é. —Ambriathar nach tusa éinne amháin gur chuir sé mearball air, arsa Pádraig ag suí ar an dtochta. Ní dhéanfaidh

so é, ar seisean arís ag cur a dhá mhaide amach; tá an lá againn á chaitheamh agus gan faic againn á dhéanamh. Gheobhaimid Bealach Oileán na Leamhan siaranois agus raghaimid 'on dtráigh.

Ní fada siar a bhíomair agus stracadh maith ar na maidí againn, nuair a stad Pádraig arís, agus d'éirigh ina sheasamh. —Do bheirim an diabhal, ar seisean, gur géanna tís iad san istigh ar an gcloich, ag síneadh a mhéire ina dtreo. —Is an-chosúil le géanna iad, arsa mise. —Cad a thabharfadhbh géanna ansan? arsa Mícheál. —Am-briathar go gcuirfeadh stoirm ann iad, arsa mise. Thóig Pádraig isteach a mhaidí ansan agus d'fhan ina sheasamh sa naomhóig nó go rabhamair an-ghairid dóibh. —Go réidh anois, ar seisean, le heagla go léimfidís. Chomhairíomair naoi gcinn acu. Chúlamair isteach í, agus chuaigh Pádraig amach ar an dtalamh, agus má chuaigh, ní raibh sé ach amuigh nuair a léim gach ceann acu san aer, agus seo leo amach tríd an mBÁ idir sinn agus an Sceilg. Seo le beirt againn ag féachaint ina ndiaidh agus Pádraig mar an gcéanna istigh ar an dtalamh, nó gur stopadar amuigh sa Bhá.

Chuir Pádraig liú as: —Cúlaíg, cúlaíg, cúlaíg! agus léim sé sa naomhóig. Tar lasmuigh dhóibh, ar seisean, agus teanntóm isteach romhainn iad. Ní fada go rabhamair lasmuigh dhóibh, agus theann-tuíomair isteach riamh agus choíche iad nó go rabhadar thuas ins an Chladach Bhuí againn, agus seo leo in airde i measc na gcloch. Amach le Pádraig ina ndiaidh, ach más ea, léim gach uile cheann acu arís, ach aon cheann amháin gur tharlaigh dó breith uirthi. —Och, th'anam 'on riabhach, ar seisean, tá siad ar an bhfarraige le fada. Féach, ar seisean, ag tógaint an ghé in airde san aer, níl meáchaint chleite inti. Do chuir a sciatháin tharna chéile agus do bhual uaidh í thiar i ndeireadh na naomhóige.

Seo linn arís, sinn á dhalladh leis an allas, nó gur thánamair lasmuigh dhóibh arís. Bhíodar romhainn isteach arís againn, agus sa deireadh thiar do bheireamair ar sé cinn acu, agus é deireanach go maith sa tráthnóna, mar do bhí réalt againn le feiscint anso is ansúd ar fuaid na spéire. Seo linn Bealach Oileán na Leamhan ó thuaidh agus an Bealach Caol ó dheas agus taobh Inis na Bró soir. Ní raibh puth gaoithe sa spéir, glug-glag glug-glag ag an dtaoide atha tríd an mBealach ó dheas, éanlaithe mara ina mílte ar an bhfarraige, muca dubha ag léimeadh tharna chéile i gciumhais na taoide, fophaise éisc anso is ansúd ag ráthaíocht, bóthar bán ag an naomhóig á dhéanamh ina diaidh aniar, breac geal anois is arís ag tabhairt léim táilliúra san aer le breáthacht an tráthnóna.

Nuair a bhíomair suas le fiche slat soir ón Laoch, do fuaireas féin an boladh is gráinne dá bhfuaireas riamh. —Púth, púth, púth! arsa mise, agus do ghaibh sé siar trí chúl mo chinn.

—Cad tá ort? arsa Pádraig. —Och, an bhfaigheann tú an boladh

gránna? arsa mise. Ní raibh an focal as mo bhéal nuair a scréach Pádraig agus Mícheál: —Púth, púth, púth! ar siad in aonacht. —Tá na madraí curtha amach, arsa Pádraig. Och, is bréan an boladh é. ar seisean agus greim daingean aige ar a shróin. D'fhéachas féin ar thóin na naomhóige, agus más ea do chonac na trí madraí ina gcodladh go sámh. An diabhal cur amach atá déanta acu, arsa mise, pé rud eile é. —Tá ardiontas orm mura bhfuil, arsa Pádraig ag féachaint ina thimpeall.

Pé cuma d'fhéachas féin idir mé agus Uíbh Ráthach, timpeall agus deich slata ó dheas uaim chonac bolga-boghaísín á dhéanamh ins an bhfarraige. —Th'anam 'on riabhach, arsa mise, cad é an rud san amuigh? Do scréach Pádraig. —Th'anam 'on diucs, ar seisean, miol mór is ea é, agus is uaidh sin atáimid ag fáil an bholadh. —Rámhaíg, rámhaíg, comh tapaidh agus is féidir libh é, agus bainíg amach an talamh.

Seo linn ar bhás agus ar dhícheall, gan focal as éinne againnanois. Ní raibh le cloisint ach saothar na bhfear agus an phléasc a dheineadh an naomhóg nuair a léimeadh sí do dhroim tonn agus an bhúisceáil a dheineadh sí lena tosach nuair a chuireadh sí streancaí sáile uaithi amach. Bhíomair ag tarrac ar ár ndícheall, ach más ea, ní fada a bhí nuair a dh'éirigh an miol mór le taobh na naomhóige, an t-ainmhí is mó a chonac riamh, faid aon loinge inti, agus craos mór gorm agam le feiscint go soiléir go raghadh trí naomhóga gan aon dua siar ann. Ba mhór an chontúirt go rabhamair ann i lár an Bhealaigh Mhóir, an talamh cúpla míle uainn agus an t-ainmhí fiochmhar craosach starrfhiacalach súilghéarach suas lenár dtaobh, agus ná beadh aige ach a cheann d'iontú agus sinn féin agus an naomhóg do shlogadh, agus dá bhri sin ní raibh aon choinne againn gach re nóimint ná go mbeimís thiart ina ghoile.

Bhíomair ag tarrac fós ar ár lándícheall, gach easna 'ár gcorp ag lúbadh, agus gan ag an ainmhí sin á dhéanamh ach ag máineáil suas linn i gcónai, agus ó am go ham do thugadh sé stracfhéachaint orainn agus a dhá shúil ghéara ghorma aige á chur trínn. —Báfaidh sé sinn, má ghabhann sé trasna síos fén naomhóig, arsa Pádraig go giorranálach; ramhaíg uirthi, ní fada uainn an talamh anois le cabhair Dé.

Ní raibh súil ná béal anois orainn le hallas, ár n-easnaíocha ag lúbadh le neart struis, gan focal eile asaínn ach saothar na beirte agam le clos, gíoscán ag cleiteanna na maidí rámha, búisceáil ag an ainmhí á dhéanamh tríd an uisce, agus streallai farraige aige á chur isteach sa naomhóig, boladh a anála ag cur orainn i gceónai, agus gan aon dul againn uaidh.

—Tá comh maith agaibh gan sibh féin do mharú, arsa Pádraig, pé rud a dhéanfaidh sé linn. Ní raibh an focal as a bhéal nuair a

chas an míol mór isteach díreach ar chliathán na naomhóige. Chuir Pádraig scréach as. —Go sábhála Dia sinn, ar seisean, táimíd aige anois—rámhaíg, rámhaíg, rámhaíg! —Cad mar gheall ar cheann do sna madraí a chaitheamh amach chuige, a Phádraig? arsa mise. —Dhera a dhiabail, ná dein, ach rámhaíg, rámhaíg, nó beir féin aige in ionad an mhadra.

Bhíomair i ngiorracht deich slata don gCeann Dubh anois, agus dá bhrí sin bhí an-mhisneach ag teacht dúinn, agus geallaimse dhuit, a léitheoir, nuair a fuaireamair sinn féin isteach leis an dtalamh, gur bhaineamair an báirneach go maith don gcloich. B'shiúd linn soir ar ár lándícheall nó gur chuamair isteach i bPoll na Boise. Níor tháinig an míol mór a thuilleadh. Stadamair. Ní raibh ionainn labhairt fós. Bhí ár n-anál imithe agus ár mbéal ar leathadh d'iarraidh na scamhóga do lónadh. I gceann tamaill, beireann Pádraig ar an mbuidéal uisce a bhí i ndeireadh na naomhóige, agus baineann slogan mhaith as.

—Ó a Rí na bhfeart, arsa Pádraig nuair a fuair sé a chaint, nach haiceálta an lá é—níor bheir a leithéid riamh orm ó rugadh mé, agus nár lige Dia go mbéarfaidh arís. Dhera a dhuine, ar seisean liomsa, bhí as do mheabhair an uair sin sa Bhealach Mhór, nuair a bhí chun an madra a chaitheamh go dtí an míol mór. —Ní fheadar cad a dhéanfadh sé, arsa Mícheál, dá gcaithfeadh? —Neosadsa dhuit é, ar seisean; mar nuair a thaithneodh an madra leis, bheadh sé ag lorg ceann eile, cé gur shuarach an greim dó é, agus dá bhrí sin thabharfadh sé fén naomhóig agus a raibh inti do shlogadh. —Is é an rud a bhí im cheannsa, arsa mise, dá gcaithfinn chuige é, go dtabharfadh sé tamall deas á ithe, agus ansan b'fhéidir linn na cosa thabhairt uaidh. —Dhe, ní fheadair sé siúd nach cuil a bheadh ina bhéal aige, arsa Mícheál.

Bhí an ghrian anois dulta síos ins an iartha, na réaltanna ag spréacharnaigh agus dathanna iontacha ag teacht ar na spéartha, srann ag rón á chur uaidh anso is ansúd i measc na gcloch, coiníní go leor os ár gcionn in airde amuigh ar na rabháin, na fliaigh mhara ina stad ar na stocáin agus na sciatháin ar leathadh acu. —Bogaimís linn soir in ainm Dé, arsa Pádraig ag cur a dhá mhaide amach.

—Is minic, arsa Micheál, go dtagann an magadh go dtí leabaidh an dáiríribh. —Conas san? arsa Pádraig. —An cuimhin leat inniu, arsa Mícheál, nuair a ligis ort gur fear ón saol eile *Micky the Peeler*; nach breá an scarta dheinis fé bheirt againn; ach am briathar féin nach móir na gáirí a bhí fút an Bealach Mór aniar! —Ambaiste, arsa Pádraig, is dóigh liom ná raibh aon phioc eagla oraibhse araon. —An riabhach a raibh móran, arsa mise. —Ní raibh gan dabht, arsa Pádraig, mar ní raibh a fhios agaibh cad é an scéal aige é—dá mbeadh, thiocfadh an liathbhui oraibh. —Dhera a dhuine, arsa

Mícheál, ní féidir linn a dh'fháil ach aon bhás amháin, agus dá bhfaighimis ar an mBealach Mór é, ná rabhamair comh maith as? —Agus canathaobh, arsa Pádraig, má tánn tú comh neamheaglach san, ná léimfeá amach 'on phollanois? —Ó, caint gan éifeacht í sin, arsa Mícheál. —Conas gurb ea? —Mar tá an lá ceapaithe dhúinn go léir.

Bhí an slí againn á chiorrú mar sin nó gur thánamair isteach ar an gcaladh. Ní raibh beo romhainn ar an slip ach amháin cúpla cearc uisce a bhí ag priocadh na n-iascán, agus nuair a bhraitheadar sinne do léimeadar tríd an linn amach ag scréachaigh.

IX. RÁISEANNA FIONNTRÁ

Lá breá i mí Lúnasa, do bhí an Rí tar éis teacht isteach ó Dhún Chaoin agus mala an phoist aige. Is é nós gach éinne san Oileán bheith roimis ar an gcaladh, óg agus sean, agus is minic a bhíodh a dhóthain le déanamh aige a anal do tharrac leis an mbailíu a bhíodh timpeall air agus a ghibris féin ag cach.

—Is dócha ná fuil aon nuacht ón dtaobh amuigh agat? arsa Seán Fada. —An fial mé, arsa an Rí á fhreagairt, nach mór na scéalta gheofá amuigh an aimsir seo ach iad ag obair go cruaidh dóibh féin, ní nach ionadh san, ar seisean ag giotáil leis na litreacha san am chéanna. —Ó, obair fada orthu, arsa Seán ag iontú amach ar an bhfarraige, tá daoine anso comh maith leo agus an diabhal ná an deamhan obair ag cur tinnis orthu, agus tá siad ag maireachtaint comh maith le haon pheacach in Éirinn, cé gur mór an focal le rá é. —An fial mé, arsa an Rí, ná feaca riamh ach an chaint gan éifeacht agat. —Th'ananam 'on diabhal, arsa Seán, ní caint gan éifeacht í—ná feiceann tú féin ansan iad agus iad comh díomhaoin le haon bhacach as so síos go Béal Feirste?

—Aon fhearanois, arsa an Rí ag éirí ina sheasamh, go bhfuil aon mhisneach aige, tugadh sé leis ó dheas go dtí Cuan Fionntrá naomhóg Dé Domhnaigh seo chughainn, tá rás mór le bheith ann. —Ní raghaid mhuise, arsa Seán, ná baol orthu—ar chualaís aon naomhóg a bheith ag dul isteach? ar seisean arís ag iontú ar an Rí. —Ambriathar go bhfuil, arsa an Rí, naomhóg an Chuasa agus naomhóg Bhaile Móir agus naomhóg ón Leitriúch.

Ní raibh do chaint sa bhaile anois ach na ráiseanna. Gach duine a bhuaileadh liom ar bhóthar ar chnoc nó ar thráigh, is é an chéad bheannú a gheobhainn: —An bhfuil tú ag dul ar na ráiseanna? —Táim, an bhfuileann tú féin? —Táim. Istoíche Dé Sathairn, an oíche roimh na ráiseanna, bhí na buachaillí agus na cailíní bailithe isteach i dteannta chéile agus gan do ghibris eatarthu ach na ráiseanna amáireach. Bhuaile Tomás Eoin Bháin liom féin. —A Thomáis, arsa mise, cad mar gheall ar dhul go dtí sna ráiseanna amáireach? —Th'ananam 'on diucs, téanam, arsa Tomás. —An bhfuil a fhios ag t'athair go bhfuileann tú ag dul ann? —Dhera a dhuine, arsa Tomás, dúrt leis inniu go rabhas ag dul ann, ach cad a gheobhainn ach buille sa chúl a chuir amach ar mo bhéal agus ar m'fhiacula mé. —Is é an scéal céanna agamsa é, arsa mise, ach imeoidh beirt againn i gan fhios dóibh. Dá bhfaighimís sinn féin istigh in aon naomhóig in aon chor, bheadh againn. —Ó bheadh, a dhuine, arsa Tomás. —Bí it shuí le giolc an ghealbhain, arsa mise, agus an chéad naomhóg a gheobham, baileom linn. —An-cheart, arsa Tomás, ag imeacht linn abhaile.

Nuair a chuas isteach, is ea a bhí Eibhlín, Seán agus Mícheál ag gléasadh a mbróga i gcomhair na máireach. Níor labhras faic, ach faid mo láimhe do phus orm, Eibhlín ag imeacht timpeall go haerach leis an scóp a bhí uirthi i gcomhair na ráiseanna. Bhíos féin suite cois na tine, agus tagann Eibhlín aníos chugham agus tógann an chloch iarainn as an dtine chun a bheith ag iarnáil. —Téire a chodladh dhuit féin, ar sise liomsa, agus bíodh an ciotal beirithe agat dúinn ar maidin. Chuir si cancar orm, agus níor dheineas aon rud ach leadar boise a thabhairt di isteach sa phluic, agus rith liom siar 'on tseomra nuair a bhí mo shásamh bainte amach agam, agus chuas a chodladh. Más ea, deirim leat, a léitheoir, nár dhún mo dhá shuíl ar a cheile an oiche sin ach mé ag éisteacht leis an gclog, go raibh tic-teac tic-teac ar feadh na hoíche aige nó gur bhuaile sé a cúig ar maidin.

D'éiríos i gan fhios don gcuid eile, níos agus ghlanas mé féin, agus ní bhrisfinn ubh a bheadh fém chois le heagla na heagla go gcloisfí mé ar an urlár. D'adaíos an tine agus chuireas an ciotal uirthi. Chuireas mo cheann an doras amach, agus dar fia thógfadh sé na mairbh as uaigh an uair sin, ciumhais ar dhath an óir do dhroim Shliabh an Fhiolair ag an ngréin a bhí ag cur di aníos, an fharraige ina báinté, gan smál sa spéir, agus ceol binn ag an bhfuiseoig in airde os mo chionn. Ní fada go raibh m'fhoiscealach tae ólta agam, agus bhailíos liom soir go dtí Tomás, agus dar fia bhí sé ullamh romham. —Th'anam 'on diucs, ar seisean, tá Seán Thaidhg agus Seán Thomáis imithe síos go dtí an caladh—bros-taímí agus tabharfaidh siad amach sinn. —An bhfuil? arsa mise ag léimeadh ó thalamh agus ag imeacht linn sna cosa in airde fé dhéin an chaladh.

Nuair a shroicheamair barra, d'fhéachamair síos, agus is ea bhí an naomhóg ar snámh acu. —Brostaig, brostaig, arsa mise, nór beidh siad imithe orainn, ag rith linn síos nó gur chuamair síos isteach ar an slip. —Th'anam 'on riabhach, a Sheáin, an dtabharfaidh tú amach sinn? —Cá bhfuileann sibh ag dul? ar seisean. —Go dtí sna ráiseanna, arsa mise. —Tá go maith, arsa Seán, léimig isteach inti.

Dhé mo léir, léimeamair isteach inti gan móran moille, agus gliondar ar ár gcroí, beirt againn suite thiar ina deireadh anois, agus mé á rá leat ná rabhadar ar thalamh an domhain an uair sin aon bheirt a bhí comh gliondarach linn. Sinn tamall deas amach ón gcaladh, d'fhéachas féin uaim isteach ar an mbaile, agus is ea chonac na buachaillí agus na cailíní ag teacht fé dhéin an chaladh. —Th'anam 'on diucs, a Thomáis, arsa mise, féach gur mór an seans a bhí linn agus an caladh bheith fágtha againn. —Canathaobh? arsa Tomás. —Féach uait isteach, arsa mise, agus lena linn sin

bhain sé miotóg as mo cheathrúin féin agus dhein gáire leis an ríméad a bhí air. —Mhuise, nach fíor duit é! ar seisean, mar dá mbeimís ar an gcaladh anois, ní dhéanfaimís an bheart go deo.

Bhí an fharraige an uair sin ar nós pána gloine, sruthán do thaoide thuile tríd an mBealach ó thuaidh, forchain crosáin agus guardail go leor ag imeacht ar an uisce, an ceathrar fear striopálta go dtí sna léinteacha agus iad ag rámhaíocht ar a ndícheall.

Is gearr gur labhair Seán Thaidhg amuigh i dtosach. —An bhfeiceann sibh an lóma? ar seisean. D'fhéachamair ó dheas, agus is ea bhí an t-éan mór agus brollach bán aici ag imeacht di féin leis an dtaoide. —Nach breá an t-éan é, a Thomáis, arsa mise. —Nár dhóigh leat gur gainéad óg í? ar seisean. —Tá sí an-chosúil leis, arsa mise. Bhí Séamas Cháit, seansfhear, i láir. —Sin éan, arsa Séamas, nár tháinig ar an dtalamh tirim riamh. —Agus cá mbeireann siad? arsa Seán Thomáis. —Beireann siad amuigh ar an bhfarraige, arsa Séamas. —Agus ná déarfá, arsa an fear eile, go n-ardódh an fharraige an t-ubh uaiithi? —Ambriathar féin ná hardaíonn, arsa Séamas, mar beireann sí an t-ubh idir a dhá lapa agus coimeádann ansan é nó go mbíonn an gearrcach tabhartha amach. —Nach iontach an obair é sin, a Thomáis, arsa mise.

Bhíomair ag déanamh isteach ar Fhaill Móir, agus lag trá mór rabharta ann. —Dar fia, arsa Séamas, go mbeidh an-obair againn an naomhóg do thabhairt suas ar an gcladach do dheascaibh na trá. Nuair a shroicheamair an fhaill, b'éisgean do gach duine againn a bhróga a chaitheamh dó agus a threabhsar a tharrac in airde thar a ghlúine. Léimeamair amach aisti agus tharraigmíomar suas trí sna stocáin í nó go raibh sí amuigh ar an mbarra taoide againn.

Nuir a fuaireas féin agus Tomás ár gcosa ar thalamh tirim, seo linn tríd an slí amach agus níor dheineamair stad ná staon nó gur bhaineamair amach an saípéal i mBaile na hAbhann. Shuíomair síos ansan ag fanacht leis an Aifreann, sinn go cúthail gan aithne againn ar éinne dá raibh ann. —Th'anam 'on diucs, arsa Tomás, nach mór an difriocht atá idir an áit seo agus an tOileán. B'í an chéad lá aige é ar an míntír, agus dá bhrí sin bhí ardiontas aige á dhéanamh di. Nuair a tháinig an sagart, chuamair isteach sa tsáipéal, agus nuair a bhiomair ar ár nglúine: —Ó, arsa Tomás liom féin i gcogar, nach mór an tigh é seo, ní conas a deineadh in aon chor é? —Éist, arsa mise, ní cloisfidh an sagart thú.

Is gearr gur phrioc Tomás mé féin arís: —Ó, beadsta marbh, ar seisean i gcogar liom, mar tá m'athair ar an dtaobh thiar diom agus é ag féachaint orm. Lena linn sin d'fhéachas síos, agus cad a chífinn ach mo dheartháir Seán, agus do thomhais sé a dhorn liom. —Ó, maróidh siad súd sinn, arsa mise. —Ná bac san, arsa Tomás, ealóm ó dheas i gan fhios dóibh.

Dhruideanair isteach ansan i measc na ndaoine chun ná beadh aon radharc acu orainn, riámh agus choíche nó go rabhamair istigh le taobh an fhalla, agus mar sin síos i gcónaí nó go rabhamair in aice leis an ndoras. Nuair a bhí an tAifreann i leataoibh, seo linn an doras amach, agus as go brách linn trasna na bpáirceanna suas in aghaidh an Chlasaigh.

Do bhí an lá go han-bhrothallach ar fad, agus dá bhrí sin do bhíomair á thraochadh amach. —Th' anam 'on diucs, a Thomáis, arsa mise, caithimís dínn ár mbróga, agus beimíd comh héadrom le druid i gcomhair an bhóthair. —An-chuimhneamh, arsa Tomás ag suí síos ar thaobh an bhóthair agus ag caitheamh dínn, agus cheanglaíomair na bróga dá chéile agus chaitheamair trasna ar ár nguailne iad, agus as go brách linn arís.

Sinn bóthar an Chlasaigh amach, d'fhéachas féin tharm agus is ea chonac na sluaite trí sna páirceanna anfós ón sáipéal. —Ó a thiarcais, a Thomáis, féach a bhfuil do dhaoine ag teacht go dtí sna raiseanna. —Ó mo léir, arsa Tomás, nach mó duine ar an saol! Seo linn ag rith arís tríd an mbóthar ó dheas. Nuair a thánamair ar radharc Pharóiste Fionntrá stad Tomás agus coinneal ina radharc: —Ó a Mhuiris, ar seisean, nach fada fairsing í Éire! agus iontas an domhain air. —Ambriathar féin, a Thomáis, go bhfuil sí níos mó ná san—cad a dhéanfadh an Daingean mar a rabhas-sa fadó? —Agus cá bhfuil sé sin? arsa Tomás. —Tá sé ar an dtaobh theas don genoc san, arsa mise, ag síneadh mo mhéire i dtreo an chnoic. —Ó a thiarcais, arsa Tomás, cheapas riámh ná raibh in Éirinn ach an Blascaod, Dún Chaoin agus Uíbh Ráthach. Mhuise, ar seisean arís, féach an cnoc mór ard san thall—nár bhreá dhúinn dá mbeadh sé sa bhaile againn—cad é an spórt a bheadh againn ag dul in airde ina bharra gach tráthnóna tar éis scoile—ní fheadar cad é an ainm atá air? —Ná fuil a fhios agat é? arsa mise, agus tú ag féachaint ón mBlascaod air gach aon lá? Sliabh an Fhiolair, arsa mise. —Th' anam 'on diucs, an b'é? arsa Tomás, ba dhóigh leat sa Blascaod gur i nDún Chaoin a bheadh sé.

Ba bhreá solasmhar an radharc a bhí os comhaír ár súlanois uainn ó dheas ar Pharóiste Fionntrá agus ar Pharóiste Mhárthain agus as san ó thuaidh ar Pharóiste na Cille, páirceanna breátha glasa fé gach saghas bláth ar gach taobh dínn, foíthig aonarach againn le feiscint anso is ansúd faid ár radhairce fé bhun an chnoic, Cuan Fionntrá thoir theas orainn agus í go ciúin, trí nó ceathair do bháid seoil fé ancaire, agus breacnaomhóg ag imeacht ar nós ciaróige trasna an chuain, agus na sléibhte soir ó dheas ag bagairt a gcinn thar droim a chéile.

Bhí gach léim in airde díreach againn le meidhir agus le ríméad. —Th' anam 'on diucs, a Thomáis, is breá an lá a bheidh againn.

—Dhera a dhuine, arsa Tomás, cuimhnig ar na buachaillí atá sa bhaile—nach mór an formad a bheidh orthu nuair a chloisfidh siad beirt againn a bheith ar na ráiseanna; agus lena linn sin tugann sé pocléim an bóthar sios agus mise ina dhiaidh ar saothar.

—Ach aon rud amháin, a Thomáis, arsa mise nuair a thána suas leis, ná fuil pingin againn chun aon rud a cheannach. —Ná bac san, arsa Tomás, cuirfeadsa geall leat, nuair a chísimid ár ndaoine féin, go dtabharfaidh siad pinginí dhúinn. —B'fhéidir é, arsa mise. —Agus rud eile, arsa Tomás, nuair a bheidh m'athairse ar bog-mheisce, geallaimse dhuit gur fuiriste airgead a dh'fháil uaidh.

Bhíomair thíos ag Béal Bánanois, agus ag gabháil soir tríd an mbóthar dúinn stop Tomás arís. —Th'anam 'on diucs, a Mhuiris, féach an siopa agus na rudaí deasa atá ar na fuinneoga. —Féach anois, arsa mise, dá mbeadh airgead againn, nach deas compordach a cheannóimis na hulla breátha san. —An bhfuil a fhios agat cad a dhéanfam? arsa Tomás; fanaimis anso nó go dtiocfaidh siad orainn—ná fuil a fhios agat ná maróidh siad anois sinn? —Dar fia go bhfanfam, arsa mise ag suí síos ar thaobh an bhóthair.

—Th'anam 'on diucs, arsa Tomás, nach aoibhinn do sna garsúin atá anso—nach acu atá an saol breá seachas sinne atá teanntaithe istigh san Oileán. —Mhuise, nach fíor duit é, arsa mise, is féidir leo aon uair is maith leo dul síos go dtí an Daingean. —Dhera a dhuine, arsa Tomás, nach féidir leo dul síos isteach go dtí an áit go mbíonn na laidhnéirí ag fágaint chun dul go Meirice? Cad tá chun iad a stop? Níl aon fharraige rompu. —Ní fheadar é sin, arsa mise. Is dóigh leatsa anois, dá mbeifeá id chónai ar an míntír, go raghfá in aon áit ba mhaith leat; ach am briathar féin ná raghfá mhuis, a bhuachaill. —Canathaobh ná raghainn? arsa Tomás agus a dhá shúil síte i bhfuinneog an tsíopa aige. —Cad a dhéanfadhbh an bóthar fada agus an póca folamh? arsa mise. —Mhuise, arsa Tomás, nuair a thiocfadhbh an t-oicas orm, do raghainn isteach i dtígh agus gheobhainn bia ann agus bhaileoinn liom arís. —Caint san aer atá agat, a bhuachaill, arsa mise. —Am briathar nach ea, ar seisean agus a dhá shúil sa bhfuinneog fós aige.

—Fananois, arsa mise, go neosadhsa scéal duit a chuala ag m'athair críonna mar gheall ar a athair féin. Is é an áit go raibh mo shliochtsa an chéad uair ná theas ar an gCuan—an bhfeiceann tú an áit sin theas? arsa mise ag síneadh mo mhéire ó dheas mar a raibh an Cuan. —Feicim, arsa Tomás. —Well, arsa mise, sin é an áit go mbeinnse inniu mura mbeadh mo shean-sheanathair a dhul go dtí an tOileán. —Nár bh ait an duine é, arsa Tomás, agus dul ann? —Ó, cad a bhí le déanamh ag na daoine bochta an uair sin nuair a chaith na tiarnaí bréana amach na tionóntai go léir a bhí ar an gCuan, agus dá bhrí sin gur cuireadh scaipeadh na minéan ar

na daoine bochta. Sea, ní hé sin an scéal atáim le hinsint duit, ach mar gheall ar mo shean-sheanathair.

—Nuair a bhíodh sé ina chónai ar an gCuan, is é an áit go dtéidís ag diol a gcuid ime ná go Corcaigh. Tharlaigh dom shean-sheanathair bheith ag dul ann lá, agus an riabhach ná go raibh i ngiorracht trí mhíle do Chorcaigh nuair a thit an bháisteach is troime a thit riamh. Bhí sé ag imeacht leis agus é fliuch go dtí an craiceann, agus i gceann tamaill cé chasfai air sa bhóthar ach an file mór fadó, Aogán Ó Rathaille, agus an gcreidfeá, a Thomáis, go rabhadar an-ghairid i ngaol dá chéile? —An mar sin é? arsa Tomás. —Sea, arsa mise. Bheannaiodar dá chéile. Dia dhuit; A Mhici, arsa Aogán. Dia is Muire dhuit, a Aogáin, arsa mo shean-sheanathair. Is dócha go bhfuil ocras ort i dteannta an fhliucháin ó fhágais an Cuan? arsa Aogán arís. Ambaiste go bhfuil roinnt orm, arsa mo shean-sheanathair. Tá agus ormsa, arsa Aogán.

—Tharlaigh, pé scéal é, go raibh tigh feirmeora ar thaobh an bhóthair, agus bhí an-dhrochcháil amuigh air, croí comh cruidh leis an gcloich aige, aithne ag an saol ar an dtigh, agus ní bhfuair éinne riamh bia le n-ithe ná deoch le n-ól ann. Más ea, bhíodh an bharúntacht an uair sin ar crith ina gcráiceann roimis na filí. —Canathaobh? arsa Tomás. —Dhera a dhuine, arsa mise, ná tabharfaidís náire id bheathaидh duit leis an aoir a dhéanfaidís duit, mar, an duine ná beidís buíoch dó, thugaidís íde na muc agus na madraí orthu agus é le léamh ag an saol mór.

—Is gearr anois go rabhadar i ngiorracht deich slata do thigh an fheirmeora. Téanam anso isteach, arsa Aogán, agus mise á rá leatsa go mbeidh bia agus deoch againn. D'fhéach mo shean-sheanathair ar Aogán. Dhera a dhuine, ar seisean leis, nach mithid duit eolas a bheith agat ar an dtigh sin, ná fuair éinne riamh bia le n-ithe ná deoch le n-ól ann? Ná bac san, arsa an file, is é an diabhal féin é nó bainfeadsa ceart dó.

—B'shiúd isteach leo agus an braon ag sileadh astu. Sheasaimh mo shean-sheanathair thios ag an ndoras. Bhí an feirmeoir ina shuí sa chathaoir cois na tine. Bail ó Dhia anso isteach, arsa Aogán ag imeacht suas tríd an urlár, agus thug a shála don dtine. Ní raibh focal as an bhfeirmeoir ná níor fhiafraigh don mbeirt an raibh béal orthu. An braon a bhí ag sileadh as Aogán, bhí sé ag imeacht síos tríd an urlár. Nár chóir, arsa an feirmeoir i gceann tamaill, go mbeadh fios do bhéasa agat agus gan a bheith ag fliuchadh an urláir mar sin?

—Níor thug Aogán freagra air, ach i gceann tamaill, nuair a thug sé fé ndeara go raibh an doicheall ina chroí, d'fhéach sé ar mo shean-sheanathair arís, do luigh a shúil air, agus chuir scarta mór gáire as a bhain geit as an bhfeirmeoir. Cúis gháire ó Dhia chughainn,

ar seisean, cad é fáth do gháire, a ghliogaire? Mhuise tá, arsa Aogán ag déanamh gáire eile agus ag iontú ar an bhfeirmeoir, fén bpréachán a bhual liom inniu agus mé ar an mbóthar aniar—ní fhéadaim gan gáire a dhéanamh nuair a chuimhní ar cad dúirt sé. Cad dúirt sé? arsa an feirmeoir agus faid mo láimhe do phus air. Tháinig sé os mo chionn in airde, arsa Aogán, agus lean sé timpeall ceathrú míle mé agus na focail seo aige á rá: Aogán Aogán Aogán Ó Rathaile, Aogán Aogán Aogán Ó Rathaile. Féach go n-aithníonn na préacháin féin mé.

—Dhera a Thomáis, nuair a chualaigh an feirmeoir cé bhí aige, do léim sé don gcathaoir. Mhuise, céad míle fáilte anso romhat, ar seisean. D’fhéach sé ina thimpeall. A Mháire! ar seisean amach os ard lena bhean a bhí amuigh sa scioból ag crú na mba, tar anso isteach chugham. Seo isteach í. Mhuise, nach é Dia a sheol chughainn é, a Mháire! Cé hé? arsa Máire. Dhera, Aogán uasal Ó Rathaile. Mhuise, na céadta míle fáilte romhat, a Aogáin uasail Uí Rathaile, arsa an bhean ag rith chuíge anuas is a dhá láimh uaithi amach aici. Lena linn sin ritheann an feirmeoir sios go dtí mo shean-sheanathair agus cuireann na mílte fáilte roimis agus tugann aníos go dtí an tine é. Ritheann as san go dtí an seomra agus tugann leis cúpla cathaoir. Ba bheag leis anois, ar fhéachaint air, an fhriotháil a bhí aige á thabhairt orthu, agus a bhean mar an gcéanna, agus b' é críoch agus deireadh na mbeart é go bhfuairéadar togha agus rogha gach bídh agus leabaidh le codaitl inti, mar ná ligfeadh an feirmeoir dóibh imeacht gan an oíche do chaitheamh ina theannta féin, rud nár dhein sé riamh roimis sin.

—Mhuise, arsa Tomás, nach glic a bhí Aogán. —Féach go raibh, arsa mise; cad a dhéanfása dá mbeifeá ansan? nach beag an bia a gheofá? —Ó, is fíor duit, arsa Tomás.

Bhaineas searradh asam féin agus thugas stracfhéachaint siar fén mbóthar, agus cad a chífinn ach ár muintir féin an bóthar aniar. —Th’anam ’on diucs, a Thomáis, tá siad chughainn aniar. —An bhfuil? arsa Tomás agus tagann lasadh ina ghnúis. Ná bac san, ar seisean, cuimhnig ar Aogán, comh glic agus bhí sé. —Lig ort anois, arsa mise, sinn a bheith cailte leis an ocras, agus tabharfaidh siad rud éigin dúinn.

Cheapamair anois go dtabharfaidís bualach an anma dhúinn, ach le linn iad a bheith ag déanamh orainn, do bhíodar ag gáirí. —Tá linn, a Thomáis, arsa mise i gcoigar. Bhí beirt agaínn agus ár gceann fúinn nó gur sheasaíodar ar ár n-aghaidh amach. —Mhuise, arsa mo dheirfiúr Máire, féach cá bhfuil an dá shíofra! agus deineann siad go léir gáire. —Sea, ní haon mhaith a bheith ag caint, arsa Muiris Eoin Bháin (athair Thomáis) ach dhéanfaidís aon ní ba mhaith leo. —Ná bac san dóibh, arsa mo dheardháir Seán, ná

fuil a fhios agat go mbíonn an óige go haerach? —Is fíor é, arsa Muiris Eoin Bháin, bíodh cead a gcosanois acu.

—Téanaíg anso isteach, arsa mo dheardháir linn féin. Phriocas féin Tomás. Seo linn go léir isteach go dtí an siopa, agus deirim leat go raibh gach ní chun ár maitheasa againn, beirt againn suite síos ar stól ag ól na tae, agus nuair a bhí an tae ólta againn, do thug mo dheardháir deich scillinge dhom féin agus corón do Thomás, agus dhein athair Thomáis an rud céanna. —Nuair a raghaidh sibh síos ar an dtráigh anois, fanaíg amach ó sna capaill, arsa Muiris Eoin Bháin; bailig libh anois agus bíodh an lá fén dtor agaibh. Ní raibh an tarna focal air, agus seo linn sna cosa in airde an bóthar soir.

—Ní sheadar 'on domhan, a Thomáis, cad a cheannóm? —An bhfuil a fhios agat cad a cheannóm? arsa Tomás i gcogar liom, beidh deoch againn. —B'fhéidir go gcuirfeadh sé ar meisce sinn, arsa mise. —Ó, ní ólfam mórán, arsa Tomás. —Ar ólais riamh é? arsa mise. —Dhera a dhuine, d'ólas, ar seisean, an oíche úd i dtigh Dhiarmaid Ó Sé go raibh an soitheach acu—d'ólas piont agus nior chuir sé ar meisce mé.

Sa chaint dúinn mar sin, cá mbeimís ach ar aghaidh thí óil amach i gCeann Trá. —Th'anam 'on diucs, arsa Tomás, gheobham anso istigh é, ag imeacht linn isteach. Shuíomair síos ar stól fada a bhí sínte suas le taobh an fhalla. Bhí bean mhór fhada liath ar an dtaobh istigh don gcuntar agus cuma an tormais ar a haghaidh. I gceann tamaill, labhair sí as Béarla: —*Are ye going to the races?* ar sise. —*We are*, arsa mise. Do gháir Tomás. Luíos féin mo shúil air, agus thuig sé láithreach cad a bhí ar m'aigne, agus dá bhrí sin chuir sé cuma an-stuama air féin. Sa deireadh d'éiríos. —Tabhair dúinn dhá phiont, más é do thoil é, arsa mise. D'fhéach si orainn agus dhein gáire, ansan d'fhéach ar Thomás, d'fhéachamair féin ar a chéile. —Dhá phiont! ar sise go hiontaiseach. —Sea, arsa mise go tur. —Cad as sibh? ar sise. —As Cathair Bó Sine, arsa mise, agus thugas súil ar an ndoras féach an gcífinn mo dheardháir Seán ag teacht. —Agus an bhfuil airgead agaibh? —Tá, arsa Tomás. D'iontaigh sí isteach agus do lion dhá phiont.

Bheireas féin ar phiont acu agus do shíneas go dtí Tomás é go deiliúsach, bheireas ansan ar mo cheann féin agus do shuíos síos á ól. Níor fhéadas gan gáire a dhéanamh nuair a chonac Tomás agus an piont ar a bhéal aige, é go clóchaiseach ins an am chéanna. Ní raibh ólta aige ach cúig bholgam nuair a stad sé, d'fhéach orm agus chuir sleabhadh air féin, chroth a cheann agus chuir scaimh eile air féin gur tháinig riastaí ina mhalaínn. —Tá sé go maith, arsa mise. —Ó, tá blas bréan air, ar seisean, ní ólfad go deo é. —Ceal misnígh atá ort, a bhuaachaill, arsa mise ag cur mo phiont féin ar mo cheann. Seo le Tomás ag cur na súl tríom. —Ó, ar seisean, conas a dh'ólann

tú mar sin é? —Neosadsa dhuit, arsa mise ag cur an piont i leataoibh, canathaobh go bhfuil blas bréan agat á fháil air. I dtaobh go bhfuileann tú ag blaistínteacht air. Nuair a chuirfidh tú an piont ar do bhéal, arsa mise, ná dein aon stop nó go gcaithfir t'anál do tharrac. Chuir sé an piont ar a bhéal ansan agus bhain slogóg mhaith as. —Is dóigh liom, ar seisean, go bhfuil an ceart agat.

Ambaice nach fada a bhí nuair a bhí an dá phiont ólta againn. Chuimil Tomás bos dá bhéal. —Bíodh ceann eile againn, ar seisean. —Ó, th'ananam 'on diucs, arsa mise, tá ár ndóthain anois againn. —Ná bac san, ar seisean, ag iontú isteach agus ag glaoch ar dhá phiont eile. Líon sí amach dhá phiont agus dhein gáire arís. Chuireas féin cogar i gcluais Thomáis. —Is dóigh liomsa, a Thomáis, arsa mise, ná fuil cuma fir fós orainn ar an gcuma atá an scrogaire mná san ag gáirí fúinn, agus tá comh maith againn teitheadh as so sara dtiocfaidh t'athair agus Seán orainn. —Ól é sin, arsa Tomás, agus ná bí ag caint—nach lá do sna trí fichid é, mar a deireadh na sean-daoine an oíche úd a bhí an soitheach i dtígh Dhiarmada? D'airíos anois go raibh Tomás geirgéiseach go maith. Chuireas mo phiont ar mo bhéal agus bhíomair ó bholgam go bolgam nó go rabhadar díogaithe siar againn. Ní fada a bhí nuair a bhraitheas mo cheann ina roilleán. D'fhéachas ar Thomás, agus bhí an dá shúil imithe siar ina cheann. Dhein sé gáire agus gáire eile gan aon bhun aige leis. —Téanam, a Thomáis, arsa mise.

Lena linn sin, thosnaigh an tigh ag imeacht timpeall orm. Tháinig allas tríom amach. D'éiríos im sheasamh. Seo liom amach. Ní rabhas ach im sheasamh amuigh nuair a tógadh ó thalamh mé agus buaileadh ar chúl mo chinn mé. D'fhéachas im thimpeall. Ní fheaca éinne. Tá liom, arsa mise, ag teanntú liom nó gur chugas siar sa ghairdín. Shuíos síos ar chloich agus fonn cuir amach orm. Ansan chuireas mo lámh siar im scornaigh, agus ní fada a bhí nuair a chuireas amach é comh glan agus a dh'olas é. Thógas mo cheann agus dar fia bhraitheas comh maith agus bhíos riamh; ach mise á rá leat go bhfuair an chéad shear a chuimhnigh ar an lionn dubh eascaine uaimse an lá san.

Bhíos im ríshear anois. D'éiríos im sheasamh. Ní sheadar 'on domhan, arsa mise, cá bhfuil Tomás. Nach mór an obair nár tháinig fonn úrlíci air fé mar a tháinig ormsa. Seo liom síos, níor ligeas faic orm, mé ag feadaíl dom féin. Bhíos ag déanamh ar an ndoras nuair a chuala an chaint istigh, agus d'aithníos gurbh é Tomás a bhí ann. Stadas agus chuireas cluas orm féin. Is gearr anois gur chuala é á rá ná raibh aon shear i gCeann Trá maith a dhóthain d'fhear dó. Seo liom isteach ansan, agus cad a bheadh ach Tomás ina sheasamh i lár an urláir, gan aon chaipín air, pip mhór nua ina bhéal aige, deatach aige á bhaint aisti is allas tríd amach.

—Th'nam 'on diucs, a Thomáis, cá bhfuairis an phíp? arsa mise. —Fuaireas í cheannach, arsa Tomás, mar táim ábalta air. —Nach mór an clóchas atá air, arsa an bhean a bhí ina seasamh ar an dtaobh istigh don gcuntar. Lena linn sin, do léim Tomás isteach go dtí an gcuntar agus buail buille maith dá dhorn anuas air. —Más bruíon atá uait, ar seisean, tar anso amach anois—is mise an fear duit agus d'aon shear i gCeann Trá. —Téanam, a Thomáis, arsa mise, nó beidh na ráiseanna cailte againn. —Ó, th'nam 'on diucs, arsa Tomás, níor chuimhnios riamh orthu ó bheith ag caint leis an sleabhaire mná san istigh.

Phriocas liom amach é. —Ambriathar féin, a Thomáis, arsa mise agus sinn an bóthar soir, go bhfuileann tú ar meisce. —Dhera a dhuine, nílim, ar seisean ag déanamh gáire, d'ólfaínn soitheach dó fós. Lena linn sin thit sé leis i gcoinne an fhalla. Thógas é agus thugas liom siar sa ghairdín é. —Féach an bhféadfá cur amach anois, a Thomáis, arsa mise, agus beidh tú go maith ina diaidh. Chuir sé a lámh siar ina bhéal agus ní fada gur chuir sé amach a raibh ólta aige. Thóg sé a cheann agus d'fhéach orm féin go brónach. —Mhuise, nach mór an amadántaíocht d'aon duine atá ag ól, ar seisean. —Is fíor duit é, arsa mise. —Braithim go han-mhaithanois, ar seisean, ach amháin an blas gránna atá im béal. —Ná bac san—is fuiriste dhúinn é sin do leigheas, arsa mise, agus seo liom isteach 'on tsiopa, agus cheannaíos roinnt milseán. Seo linn soir an bóthar ansan agus na milseáin againn á chogaint ar ár lándicheall, agus níor dheineamair stad ná staon nó gur bhaineamair amach Tráigh Fionntrá.

—Ó a thiarcais, arsa Tomás ag féachaint ina thimpeall, cá bhfaightear bia dhóibh ar fad? —Nach iontach an slua atá ann, arsa mise. —Ó, ní féidir léamh air, arsa Tomás. Bhí beirt againn anois agus ní raibh a fhios againn an b'ar aer nó ar thalamh a bhíomair leis an ngliondar a bhí ar ár gcroí, do bhí oiread san gleo agus dul trí chéile ar an dtráigh, gach aon tsaghais dream agus a gcleas féin ar siúl acu.

Is gearr gur thugamair fé ndeara bulc mór daoine i dteannta chéile agus gáirí an domhain orthu. —Tá spórt éigin anso thiar acu, arsa Tomás. Seo linn sa rith, agus cad a bheadh ach fear mór millteach istigh ina measc, bord beag aige agus a phaca cártáí, na ceithre aon amuigh ar an mbord aige, agus gan aon choinne agam ná go bpléascfadh na féithleoga a bhí ina mhuineál leis an nglamaíl a bhí air: —*Hello, hello, hello! Come on, ladies and gentlemen! Someone for the lucky club! Hello, hello, hello!* —Cad é an chaint atá ar siúl aige? arsa Tomás. —Tá, arsa mise, dá gcuirfeá pingin ar aon triuch nó ar aon aon, agus go n-iontódh ort, bheadh trí pingine agat agus pingin aige féin. Bhí beirt againn ansan agus sult

an domhain againn á bhaint as, ach ní ar an gcluiche a bhíomair ag féachaint ach ar an bhfear agus an strus a chuireadh sé ar a muineál nuair a bhíodh sé ag glamaíl.

—Téanam, arsa mise, agus b'fhéidir go bhfeicfimís cleas eile níos fearr ná é sin. Seo linn, agus ní fada ó bhaile a chuamair nuair a chonaiceamair mairtíneach agus *banjo* aige á sheimint agus é féin ar a lándícheall ag amhrán in aonacht leis an gceol. —Mhuise, arsa Tomás i cgocar liom féin, nach maith mar atá sé ábalta ar sheasamh agus an dá chois atá fé. Is gearr gur stop sé, agus cad a gheobhadh amach ach strapaire eile a bhí in aonacht leis, caipín ina láimh aige agus é ag imeacht timpeall, pinginí go leor aige á fháil. Thugamair féin pingin dó comh maith le cách, agus is gearr gur chas an mairtíneach amhrán in airde arís. *Danny Boy* a bhí aige, agus ba mhaith an sás é chun a ráite.

Bhí *Hello* anso agus *Hello* ansúd agus beirt againn ag imeacht go haerach ar nós cearc go mbeadh ubh aici, agus ní fada gur thánamair trasna ar bharaille agus fear thíos ann agus gach duine ag crústach air. Shádh sé aníos a cheann agus chuireadh a theanga amach, chaitheadh duine ceann do sna bloic leis, dhá cheann, trí cinn, ach ní bhuaileadh. Bhí fear eile ann ag déanamh freastail ar an slua, gach glam aige agus gan focal Gaelainne ag ceachtar acu. —*Hurray, hurrcy! Here is Sammy in the barrel willing to keep his head for any man! Three chances for a penny! Come on, come on, my lads! Sammy is prepared to die if he gets a severe blow.* Lena linn sin, shádh Sammy a cheann aníos agus chuireadh scréach as. Beirt againn ansan agus sinn ag briseadh ár gcroí ag gáirí.

—Th'anam 'on diucs, a Thomáis, tástálaímí é! —Dein, arsa Tomás. Seo liom féin suas go dtí an bhfear. —Tabhair dom trí bloic, arsa mise. Shín sé chugham go tapaidh iad. —*Come on, my boy!* ar seisean. Seo liom suas go dtí an marc. Bhí slua móir bailithe timpeall orm. Is gearr gur sháigh *Sammy* aníos a cheann: —Puíomh, puíomh! arsa *Sammy*. Chaitheas féin gáire a dhéanamh nuair a chonac an sleabhad a bhí air. Lena linn sin, do chaitheas an bloc agus bhuaileas díreach faobhar an tsoithigh. —Mo ghrághraidhin do urchar, a bhuachaill, arsa seanfhear a bhí taobh liom. Nuair a chuala féin é sin, tháinig an-mhisneach dom, agus scaoileas le ceann eile sarar sháigh sé a cheann aníos. Díreach agus an bloc ag déanamh ar fhaobhar an tsoithigh, sin é an uair a sháigh *Sammy* a cheann aníos arís, agus dá bhrí sin fuair sé díreach i ndroichead na sróna é. Stopas ansan, agus chuaigh a pháirtí sall chuige agus do thóig aníos é agus sruthán fola leis.

Nuair a chonaic a raibh láithreach cad a bhí déanta agam féin, seo chugham iad as gach aird, agus beireadh barróga isteach orm. —Mhuise, mo ghrá go deo do lámh, a deireadh fear. —Ó, Ó,

mhuise, nár chaille Dia thú, a deireadh fear eile. —Nach é an buachaill ceolmhar é, a deireadh fear eile. Is gearr gur léim seanshear chugham fén isteach. —Dhera, mhuise, cad as tú? ar seisean. —Ón Oileán, arsa mise. —Dhera, mhuise, mo chroi go deo thú ón mbaile i bhfad siar, ar seisean ag cur lámh ina phóca agus ag síneadh leathchorón chugham. Ghabhas mo bhuíochas leis. Ní raibh aon léas meabhrach anois agam leis an ngleo a bhí timpeall orm, agus scanradh ar mo chroi go dtiocfadh *Sammy* anois chugham chun sásamh an bhuille a bhaint amach.

Nuair a tharlaigh dom mé féin a dh'fháil scartha uathu, seo le beirt againn síos fén dtráigh agus gach pocléim againn le racht ríméid. Lena linn sin, cad a chíonn ach ceithre naomhóga ar aon líne amháin, na fearaibh striopálta agus na maidí rámha sínte chun tosaigh acu. —A Thomáis, féach amach ar na naomhóga atá ullamh le rith. —Ó a thiarcáis, arsa Tomás, ag tabhairt léim as a chorp le lúcháir, nach mór an spórt a bheith ag breithniú orthu.

Shuíomair síos ar ár gcorrghiob. Sin é an uair go raibh an gheoin agus an ghibris, an t-allagar agus an gioscán fiacal, an moladh agus an cáineadh, gach fear do lucht an ráis á mholadh do réir a shinsear —ba dhóigh leat gur scata beach iad a bheadh ag crónán lá breá fómhair. —Nach mór an trua, a Thomáis, gan aithne bheith againn ar na naomhóga. —Is fíor duit, arsa Tomás, mar ní bhfaighimíd aon tsásamh sa rás nuair ná fuil aithne againn orthu. —Fan go fóill, arsa mise, agus fiafróm do dhuine éigin é, ag imeacht liom go dtí seanshear a bhí suite ar an dtaobh thuas dínn. —Cad as na naomhóga san atá le rith? arsa mise. —Tá, ar seisean, an bhfeiceann tú an naomhóg is giorra dhuit? Is óm áitse í sin, criú go bhfuil muinín agam astu. —Cad é an áit é sin? arsa mise. —An Cuas, ar seisean. Agus an bhfeiceann tú an naomhóg eile féna léinteacha báná? Ó Bhaile Móir í sin. Agus an naomhóg eile féna jerseys dearga, ón Leitriúch í sin; agus an naomhóg eile féna jerseys dubha, is ó Bhaile na nGall í sin. —Go raibh maith agat, arsa mise ag imeacht liom síos go dtí Tomás agus ag insint dó an áit gurbh as na naomhóga.

—Ní fheadar 'on domhan, arsa Tomás, cé hé an fear mór éachtach atá suite i lár naomhóg an Chuasa? —Nach iontach an fear le méid é, arsa mise; agus d'iontaíos arís ar an seanshear agus d'fhiabraíos dó cérbh é an fear mór. D'fhéach sé orm agus dhein gáire. —Dhera a dhuine, ar seisean, ní foláir nó chualais trácht ar Thadhg Dhíarmada, fear a tharraigeodh an diabhal fén i ndiaidh na naomhóige. —Mhuise, arsa mise, an b' é sin é? —Is é go deimhin. Is gearr go mbeidh siad ag rith anois, arsa an seanshear ag tógaint stráice tobac amach as a phóca agus á chur féna chuílfhiaca agus ag baint manta maith as agus á chogaint ar a dhicheall.

Lena linn sin, do scoileadh ruchar as gunna, agus seo leo in

aonacht. Ins an am chéanna, chuir an seanshear scréach as: —Bú bú bú! tarraig, a Thaidhg, a Thaidhg, a Thaidhg! Chaitheas fén agus Tomás pléascadh amach ar gháirí nuair a chonaiceamair an seanshear ansúd ina sheasamh, gan aon hata air agus gan aird ar éinne aige. Isanois a bhí an cibeal agus an fheadaíl ar fuaid na háite, an seanshear taobh linn agus gach buille aige ar an gcarraig lena bhróig. —Th'anam 'on diabhal, a Thaidhg, tabhair leat an suae ó thuaidh—cuimhníg nár chailleabhair fós riamh—cuimhníg ar bhur seanmhuintir! agus chuireadh sé scaimh air féin siar go cluasa, riasta mór buí anuas ar a smeigin leis an gcogaint a bhí aige á thabhairt don dtobac. Ní raibh aon léas meabhrach anois aige agus é á thachtadh leis an gciachán. Is gearr gur shleamhnaigh anuas leis an ndamhsa a bhí air agus chuaigh go glúine i bhfarraige, ach mo léir, níor bhráith sé an t-uisce. Bhí sé ansan agus gach léim aige, bhuaileadh buille dá dhorn ar a bhois: —Chugham aniar thú, chugham aniar thú, a Thaidhg!

I gceann tamaill, cé gheobhadh anuas ach bean mheánaosta, a seál ina láimh aici agus ciach uirthi féin ó bheith ag scréachaigh. Thuigeamair go maith gurbh as Baile Móir í ar an gcuma a bhí sí á moladh. —Mhuise, mo ghrághraídín sibh, a phlúr na bhfear, arsa an seanshear. —Dhé, cad é sin agat á rá? arsa an tseanbhean agus a cuid gruaige ag imeacht le gaoith. —Féach féin iad, a chailín, ag breith an ráis leo, arsa an seanshear, agus do chaith a hata san aer. Bhí an polla déanach á chasadhl anois ag an gCuas, agus chuir an seanshear glam eile as: —Chugham aniar sibh, chugham aniar sibh; a phlúr na bhfear! agus a dhá chois sínte san uisce fós agus gan aon mhothú aige ann. Ní chifeá súil ná béal air ag prioslaí tobac agus stráice aige á shá siar gach re nóimint.

Nuair a bhí naomhóg an Chuasa ag déanamh aniar ar an gcaladh, do thóig an fear tosaigh a dhá mhaide agus chuir in airde sa spéir iad chun a chur in úil go raibh an suae acu. Is ansan a bhí an bhúirtheach agus an dul trí chéile ann. —Up Cuas, up Cuas, up Cuas! ag na céadta guth in aonacht. —Ó a thiarcáis, arsa Tomás, tá mo cheann ag scoltadh le tinneas cinn acu. —Téanam síos ar an slip rompu, arsa mise, go bhfeicfeam an chuma atá orthu tar éis an ráis.

Seo linn. Do bhí na daoine amach go dtína bhásta agus a lámha sínte amach acu ag cur fáilte rompu. Nuair a tháinig an naomhóg isteach, ní raibh aon choinne agam ná go mbáfaidís a chéile leis an mbrútam a bhí acu timpeall uirthi, agus gan aon dul ar iad do thuiscent leis na céadta béal ag caint in aonacht. —Ná téire ró-fhada síos, a Thomáis, nó beir báite acu. Lena linn sin, do dhein Tomás gáire a bhain geit asam. —Cad fáth go bhfuileann tú ag gáirí? arsa mise. —Tá, ar seisean, an bhfeiceann tú an seanshear

thíos ag iarraidh a ghreama a choimeád? D'fhéachas féin síos, agus tháinig trua agam dó, mar do cheapas go mbáfaidís é. Thug a lámh don bhfeir deiridh: —Mhuise, a mhic na dea-mháthar, ar seisean, ag cur scréach as, d'aithníos ort go ndéanfá é. Chuaigh as san go dtí Tadhg Dhíarmada agus thug a lámh dó: —Mhuise, a fhir thar fearaibh, mura ndéanfása é, cé bhí ábalta ar é dhéanamh? Chuaigh as san go dtí an tarna fear tosaigh agus thug a lámh dó: —Mhuise, a mhic an té ná maireann, d'aithníos ort go raibh sé id chuisleanna. As san go dtí an fear tosaigh agus thug a lámh dó mar an gcéanna: —Mhuise, ar seisean ag baint crothadh lámh as, grá mo chroi an crúiscín agus bíodh sé lán! Lena linn sin, beireadh ar an naomhóig agus a raibh istigh inti, agus tógadh glan ón uisce í suas amach ar an bhféar glas, agus seo leo suas fé dhéin tí an oíl.

—Th'anam 'on diucs, a Thomáis, téanam suas, mar is ann a bheidh an spórt go léir. Seo linn ina ndiaidh. Nuair a thánamair go dtí an doras: —Mhuise, arsa Tomás, is é seo an tigh go rabhamair istigh ó chianaibh ann, agus níl aon ghnó isteach againn. —Ná bac san, arsa mise. Chuamair isteach go deilúsach. Bhí Tadhg Dhíarmada ina sheasamh i lár an urláir agus oiread aon fhathaigh ann. Bhí seanduine an ghleoigh ina sheasamh lena thaobh agus ciachán air ag caint leis agus ag féachaint in airde air ar nós páiste a bheadh ag iarraidh a chur in úil dá athair é thógaínt in airde ina bhaclainn. Níor thógas féin ná Tomás ár súile don bhfathach. Bhí muineál aige comh mór le haon tarbh, bail ó Dhia ar an bhfeir. Do ghlaogh fear ar ghallún agus fear eile riamh agus choíche nó go rabhadar caoch ar meisce. —Mhuise, th'anam 'on riabhach, a Thaidhg, arsa seanfhear an ghleoigh ag breith ar chuisleanna air, nach breá é an neart! Up Cuas! up Cuas!

Le linn na bhfocal san do rá dhó, cé léimfeadh amach chuige ach fear ó Bhaile Móir. —Cad é an diabhal aighnis atá ortsa? ar seisean ag breith ar stuaic ar an seanfhear. Ach ba mhaith an mhaise don seanfhear é, mar léim Tadhg amach go dtí fear Bhaile Móir agus do chuir a dhorn in airde os a chionn. —Má ligim an t-ord anuas ort, arsa Tadhg, déanfaidh mé staic mharbh duit. Dhein fear anso gáire agus fear ansúd, mar an dorn a bhí ag Tadhg, do bhí sé comh mór le haon ord. —Th'anam 'on diucs, arsa Tomás, má bhuaileann sé é, déanfaidh sé crústa marbh dó. Is gearr anois gur thosnaigh na hamhráin ar fuaid an tí agus círín dearg orthu ag an ól, mar is gnách lena leithéidí.

—Ní fheadar 'on domhan, a Thomáis, cá bhfuil t'athair agus Seán—b'fhéidir go mbeidis 'ár lorg—b'fhearra dhúinn imeacht féach an bhfaighimí iad. D'imíomair amach agus seo linn ag cuardach. Sa chuardach dùinn, cé chasfaí linn ar an dtráigh ach stracaire d'fhearr, maide ina sheasamh sa ghainimh aige agus gach glam aige

á chur as. Seo linn síos. Do léim sé chughainn go tapaídhe agus trí fháinne ina láimh aige: —*Three shots for a penny! come on, my boys!* —Bain triail as, arsa mise le Tomás. Siúd le Tomás agus fuair sé na lúba. Sheasaimh ar an marc. —Tóg go breá réidhanois é, arsa mise. Má chuireann tú trí cinn do sna lúba síos ar an maide, beidh do leathréal agat. Chaith Tomás ceann, agus chuir síos díreach ar an maide é. —Mhuise, mo chroí go deo thú, arsa mise. Tástáil an tarra ceann anois—tóg go réidh é, arsa mise. Scaoil sé le ceann eile, agus más ea nior chuir síos é. —An triú ceann anois, arsa mise. Chaith sé an triú ceann agus dar fia chuir síos é. —Chuais gairid go maith dhó, arsa mise.

Ritheann an stracaire timpeall agus bailíonn na lúba. Chuir sé scréach as: —*All but, ar seisean, try again!* —Tástáil arís, a Thomáis. Bheir sé orthu. Sheasaimh ar an marc. Scaoil sé ceann agus chuir síos díreach ar an maide é. —Mo chroí go deo thú, arís! Scaoil sé le ceann eile, agus más ea nior chuir síos é. —An triú ceann anois, agus an dá shuíl ag dul amach as a cheann. —Go réidhanois, a Thomáis, coimeád do lámh ins an staidéar chéanna go raibh sí cheana. Scaoil Tomás an triú ceann gan focal a rá. Chuaigh síos díreach ar an marc. Chuireas féin liú molta asam. Ní raibh aon ghlam ag an stracaire anois. Léim Tomás go dtí an stracaire: —Mo réal, a bhuachaill! Ach chuir an stracaire scréach as: —*O my God, ar seisean ag síneadh a mhéire siar fén dtráigh, there's something up!* Seo leis an stracaire sa rith, agus cheapamair féin go raibh rud éigin iontach titithe amach. Tháinig fear chughainn. —Cogar, a bhuachailli, ar seisean, níl faic titithe amach, ach leathscéal atá ag an stracaire sin chun ná diolfadh sé sibh. —Do-bheirimse féin an riabhach, arsa mise le Tomás, go mbainfeam aníos as a phóca é. —Comh deimhnitheach agus tá cros ar an asal, arsa Tomás.

Seo linn ina dhiadair. Fear lomchaite a bhí ann, an dá chorrán ag polladh an chraicinn aige agus na hioscadaí ag lúbadh fé. —Dhera a dhuine, arsa Tomás, níl ansan ach seithide gan anam. Bhíomair ag faire air anois, agus ní fada go raibh an maide ina sheasamh arís aige agus faobhar ar a ghuth. —Téire chun cainte leis, arsa mise, agus loirg an réal air. Seo le Tomás chuige sall. —An bhfuileann tú chun an réal a thabhairt dom? ar seisean agus criothán ar a ghuth. Níor thug sé aon tor ar Thomás ach *hello! hello! hello!* aige. —An bhfuileann tú chun mo réal a thabhairt dom? arsa Tomás arís, ach ní raibh aon tor aige á thabhairt air. Níor dhein Tomás ansan ach rith go dtí an maide agus é tharrac as an ngainimh agus na lúba a scuabadh leis mar an gcéanna.

Do chuir an stracaire glam as. —*Where are you going with them, you rascal?* ar seisean ag breith isteach ar phíopán ar Thomás. Más ea, d'éirigh an fhuil in uachtar ag Tomás, mé féin ar an dtaobh

thiar dó agus mé ag tabhairt moladh na seanmhuintire dhó. Níor bheag san. Do bhuaile Tomás sa bhrollach é agus chuir uaidh amach é is na hioscadaí ag lúbadh fé. Más ea, thug an stracaire fé Thomás arís, agus cad a dhein Tomás ach a cheann do shá laistíos suas fé, agus dá bhrí sin bhí an-ghreim aigeanois air, gach sá agus gach tuargain acu go gcloisfeá mile ó bhaile iad leis an saothar a bhí orthu, mé féin ar an dtaobh thiar do Thomás á ghríosadh chun comhraig. Tuairgín d'ailp théagartha thalmhái dob ea Tomás, agus dá bhrí sin bhí an lámh uachtair aige á fháil ar an seithide lag. Bhí duine ar dhuine anois ag bailiú ar an dá ghaiscίoch. Ciachán orm féin ag tabhairt priocadh na hóige do Thomás.

Is gearr anois go raibh slua mór daoine bailithe timpeall orainn. —Th'anam 'on riabhach, cad tá ar siúl anso? a deireadh fear nuair a thagadh sé féin ar an láthair. —Ná feiceann tú an buachaill beag, a deireadh fear eile, agus é rómhaith do *Cosey*? mar b'shin é an ainm a bhí ar an seithide. Is gearr gur labhair fear sa bhulc go raibh aithne aige féin ar *Cosey*. —Th'anam 'on riabhach, a *Cosey*, ar seisean, an bhfuil aon náire ort an pataire sin do bhuachaill a bheith ag fáil an lámh uachtair ort agus an bharúntacht ag féachaint ort? Bíog suas, a dhuine, agus trascair fút síos é. Lena linn sin, tháinig crith im chuid fola. —Th'anam 'on riabhach, a Thomáis, arsa mise, ná bí ag caitheamh an lae leis an seithide sin—tabhair aon iarracht amháin fé agus buail fút síos é—cuimhnig ar a bhfuil ag féachaint ort—imir do neart air—tabhair an suae leat siar, a dhuine! arsa mise agus mo chuid fola ar fiuchadh. Ní raibh ach an focal as mo bhéal nuair a bhí an seithide agus a chosa os a chionn agus é fé thíos ag Tomás, glún ina bholg aige agus lámh ina scornaigh. —*Oh, arsa Cosey, I'm dead! I'm dead!* —Ambriathar go mbeidh tú *dead* go maith mura dtabharfair an réal uait, arsa Tomás.

—Á, arsa fear, is mór an náire go deo bheith ag féachaint ar dhuine á mharú os comhair do shúl, ag léimeadh chuige agus ag tógaint Tomás suas dó. Léimeas féin go dtí *Cosey* ansan agus dúrt leis an réal a thabhairt uaidh. Chuir sé lámh ina phóca agus shín chugham í. —Tá go maith, arsa mise, coimeád í. Is amhla' bhíomair á chur in úil duit nár bhféidir leat dallamullóg a chur ar bhuachaillí ón iarthar. —Téanam, a Thomáis, arsa mise, b'fhéidir gur flip a gheobhaimis ó dhuine éigin mar gheall air seo.

D'imíomair an tráigh suas. —Dar fia, arsa Tomás, ní bhriseann focal maith fiacal. —An bhfuil a fhios agat, a Thomáis, arsa mise, cad air a bhíos ag cuimhneamh nuair a chonac thú féin agus an fear eile ag troid, go mórmhór ar Thráigh Fionntrá, ach ar an gcomhrac aonair a bhí ag Dáire Donn agus ag Balcán Rí na Fraince fadó, mar fear mór ard ab ea Dáire agus balcachán beag teann téagartha ab ea Rí na Fraince. —Dar fia, arsa Tomás ag cuimilt a

bhosa dá chéile leis an ríméad a bhí air do dheascaibh an fhir mhaith a bheith aige, ní fada óna chéile sinn, go díreach duit.

Is gearr gur bhual mo dheardháir Seán, Eibhlín agus athair Thomáis linn agus iad ag ullmhú chun bóthair. —Th' anam 'on riabhach, cá bhfuileann sibh ó mhaidean? arsa Seán. —Ambaice, arsa mise, go bhfuilimid ag máineáil linn ó mhaidean ina measc. —Th' anam 'on diucs, arsa Tomás, am phriocadh féin sa drom, fanaimís anso anocht, agus beidh an-spórt againn. —Mhuise, mo thrua do phlaicide, arsa an t-athair, nach baoth í an óige! —Bogaimís linn siar an fhaid a bheidh an lá againn, arsa Seán. —Tá comh maith, arsa Muiris Eoin Bháin, níl aon ghnó againn an oíche a ligint orainn féin.

D'imíomair linn an bóthar siar. Bhí an ghrian ag íslíú do dhroim Shliabh an Fhiolair ó thuaidh agus boigeacht bhrefé an tráthnóna againn; sult agus greann, gáirí agus búirtheach anso is ansúd tar éis an lae; gach fear maith go leor; sobal go cluasa ar pháistí ó bheith ag ithe milseán; ciach ar lucht cleas ó bheith ag glamaíl; cuma shuaite ar lucht ráis tar éis a gcuid allais do shileadh; tincéirí sínte ar thaobh an bhóthair ina genap codlata ó bheith ag siúl le cúpla lá fé dhéin na ráiseanna; beirt anso ag bruíon, beirt eile ansúd ag amhrán; builceanna daoine faid do radhairce uait agus gach taobh don mbóthar acu á thabhairt isteach ag an ól agus iad ag baint na dtithe amach i gcomhair na hoíche agus gan do chomhrá ina measc ach Tadhg Dhiarmada agus a chriú; melódion ar gach crosaire agus macalla aige á bhaint amach as taobh na gcnoc le ciúnas an tráthnóna agus cóthalán deas rince ag na buachaillí agus ag na cailíní óga; Up Cuas ag na buachaillí á rá in ard a gcinn agus a ngutha nuair a thagadh deireadh an phoirt isteach.

—Mhuise, nach móir an trua sinne, arsa Tomás, nach féidir linn fanacht ina measc agus greas rince a dhéanamh, ach an bóthar fada atá againn le cur dínn, agus mar dhonas ar an scéal arís, trí mhíle d'fharraige a chur dínn—nach ann atá an briseadh croí ar fad? ag féachaint orm féin san aghaidh go truamhéileach. —Agus b'fhéidir gan í oiriúnach, arsa mise. —Is fíor dhuit, ar seisean, agus má mhairimse le féasóg a bheith orm, fágfad slán ag an Oileán agus tógfad tigh anso. —Ná feiceann tú na seandaoine bochta atá istigh ann, arsa mise, agus nach féidir leo iad féin do dhéanamh meidhreach fé mar a bhíodar anso inniu. —Mhuise, ní fheadar 'on domhan, arsa Tomás, ag déanamh gáire, cé hé an t-amadán bocht a chuaigh isteach ann an chéad lá. —Ní raibh aon léas meabhrach aige, arsa mise, pé hé féin.

Bhíomair ag déanamh ar bharra an Chlasaigh anois, agus ambriathar féin ná rabhamair ábalta ar choimeád suas leis an gcuid eile, bhí a oiread san laigíochta orainn. —Dar fia, arsa mise,

táim tugtha amach ag an ocras. —Bhainis an focal céanna as mo bhéal, arsa Tomás; ní fheadar cad a dhéanfam? —Déanfam, arsa mise, an chéad tigh a bhuailfidh linn, dul isteach ann.

Bhíomair ag máineáil linn agus is gearr go bhfeacamair tigh i bhfad Éireann uainn agus streillín do dheatach ag éri in airde díreach as an simné, é suite go deas i ngleann uaigneach, crainn ag fás ina thimpeall agus cnoc mór seasmhach os a chionn. Pé méid craos a bhí orainn cheana, ba sheacht mheasa a bhíomair nuair a chonaiceamair an tigh. —Téanam féna dhéin, arsa Tomás. —Ó, tá sé rófhada ó láimh, arsa mise, b'fhéidir go ndéanfaimís an bheart go Dún Chaoin. Seo linn arís agus na hioscadaí ag lúbadh fúinn. Bhí ó choiscéim go coiscéim againn riabh agus choíche nó gur thánamair go dtí Bailícín. Bhí tigh Phádraig Éamainn ansan romhainn ar thaobh an bhóthair. —Téanam anso isteach, a Thomáis, arsa mise; an-thigh is ea é, a dhuine. —Deinim ort é, arsa Tomás, agus tháinig lasadh ina ghnúis ins an am chéanna.

Bhí an doras ar oscailt. D'fhéach Tomás isteach tríd an bhfuinneog. —Dar fia, níl éinne istigh, arsa Tomás, agus cím bullóg aráin ar an mbord. —An bhfuil? arsa mise ag imeacht liom isteach agus Tomás im dhiaidh. D'fhéachamair síos agus suas, ach ní raibh éinne againn le feiscint ná fuaim le clos ach amháin na creagair go raibh ceol binn acu istigh san adharta. D'fhéachamair féin ar a chéile. —Ón uair ná fuil éinne istigh, arsa mise, is fearra dhuinn an craos a bhaint dínn féin leis an mbullóig seo, ag dul sall go dtí an mbord agus ag breith uirthi. Do bhuaileas ar fhaobhar an bhoird í agus do dheineas dhá leath dhi agus do thugas an leath eile do Thomás. Do bhuail sé trasna a bhéil é agus mise mar an gcéanna.

Nuair a bhí ár saith againn, seo linn, agus díreach agus sinn an doras amach, do beireadh thiar ar chúl orainn agus tarraigiodh isteach go dtí lár an urláir sinn. D'fhéachas féin agus cad a bheadh ach Pádraig Éamainn ceangailte asam agus Cáit a bhean ceangailte as Tomás. —Cad é an diabhal nó an deamhan a thug isteach anso sibh agus an bhullóg a bhreith libh mar sin? —Ó, fóill ar do láimh, a ghaiscigh, arsa mise, mar fathach mór fir ab ea Pádraig Éamainn agus cuma mhaith mhallaithe anois air. Le linn dom na focail sin do rá, do lig sé uaidh mé agus d'fhéach idir an dá shúil orm. —Well, arsa mise, is amach ón Oileán sinne, agus nuair is cruaidh don gcailligh caitheann sí rith, agus sin é an scéal céanna againne é leis an mbullóig, mar níor bhlaiseamair greim bídh ó fhágamair an tOileán ar ghiolc an ghealbhain, agus dá dheascaibh sin bhí ár bputóga casta ar a chéile an Clasach anois le hocras agus le laigíocht. —Ó, go bhfóire Dia oraibh, arsa Pádraig agus cuma thruamhéileach anois air. —Téire amach, a Cháit, agus tabhair chúchu isteach stán bainne—is é is fearra dhóibh. Imíonn Cáit amach agus canna ina

láimh aici. —Dar fia, ar seisean arís, gur cheapas gur stócaigh ón bparóiste seo sibh an chéad uair.

Bhíos féin agus Tomás suite ar dhá chathaoir agus gach re manta againn á bhaint amach as an mbullóig fós. Bhí Pádraig ag coimeád cainte dhúinn, ach deirim leat, a léitheoir, ná raibh mórán fonn cainte orainn féin. —Tógaíg go réidh é, arsa Pádraig, nó go dtiocfaidh an bainne chugaibh. Ní fada a bhí nuair a thagann Cáit leis an mbainne agus síneann sásپan mór chugham dó agus sásپan eile go dtí Tomás. Bhiomair ar ár dtoilanois, Pádraig 'ár gceistiú i dtaobh na ráiseanna agus gan mórán toir againn á thabhairt air leis an ampla a bhí orainn. Nuair a bhí an bhullóg ite againn, an dóigh leat ná gurbh shearr linn ceann eile bheith againn, ach bhí an iomad ite agus dá dheascaibh sin cé gheobhadh óna mhisneach a thuilleadh do lorg? ná raibh a ndóthain ionadh agus alltacht ar lánúin an tí agus gan a thuilleadh do chur orthu? Thugas féin féna thuilleadh do lorg, ach do labhair rud éigin istigh ar mo chroí agus dúirt, Ná loirg, ná tabhair náire dhuit féin.

—Is dócha, arsa Pádraig i gceann tamaill, ná raghaidh sibh isteach anocht. —Ambriathar féin go ragham, arsa mise. —Agus cá bhfuil an chuid eile do mhuintir an Oileáin? arsa Pádraig á chorraí féin sa chathaoir. —Bhíodar an bóthar anuas romhainn, arsa mise. —Am-baiste, arsa Pádraig ag féachaint ar a mhnaoi, is dócha gurb' shin iad a dh'aithníomair an bóthar siar chun na haille tá uair a chloig ó shin ann. —Ní raibh éinne eile le bheith ann, arsa an bhean. —Ambriathar, más ea, arsa Pádraig, go mbeidh siad imithe isteach oraibh. —B'fhéidir go bhfuil an ceart agat, arsa mise ag éirí im sheasamh agus Tomás mar an gcéanna. —Slán agaibh anois agus go raibh míle maith agaibh as ucht bhur bhflaithílacht. —Beannacht Dé libh, a dhalta, arsa an bheirt in aonacht.

Seo le beirt againn an bóthar siar agus gach pocléim anois againn, bhiomair comh húr san tar éis an ghreama. Bhí an ghrian dulta ina luí san iarthar tar éis a slán a thabhairt don ndomhan mhór, bearradh na gcaorach sa spéir os ár gcionn, seandaoine an pharóiste sínte ar a bhfaid agus ar a leithead ar bharra na haille agus a mbrollach tabhartha d'aer chumhra na farraige agus iad ag comhrá dhóibh féin tar éis obair an lae, ceo brothaill ag imeacht go mall i gcom na gcnoc agus i measc na ngleannnta, searraigh le cloisint ag seitriugh agus asail ag gángarnaigh ina ndiaidh.

Ag déanamh síos dúinn ar bharra na haille, do bhual Séamas Beag linn. —Dia dhuit, a Shéamais, arsa mise. —Dia is Muire dhíbh, a mhaoineach, arsa Séamas go socair, cá rabhabhair ó mhaidean? —Ar na ráiseanna, a Shéamais, arsa mise, an bhfeacaí aon fhearr ón Oileán ag gabháil an bealach so? —Mhuise, a mhaoineach, arsa Séamas, tá comh maith agaibh é bhaint as na rúitíní anois, nó

beidh siad imithe isteach oraibh.

Seo linn gan a thuilleadh do rá, agus cad a bheadh ach an naomhóg an Coileach amach. Dheineas féin fead ghlaice orthu. Chuir Tomás glam as. —Ó, an riabhach casadh a dhéanfaidh siad, ar seisean. Dheineas fead eile. Lena linn sin stadadar agus chasadár isteach. —Th' anam 'on diucs, arsa Tomás ag léimeadh in airde direach, cheapas go mbeimís amuigh anocht. —Dhé, dá mbeimís féin, arsa mise, ní ar chloch thráite a bheimis. Fé mar a dúrais féin ar maidin, nach fada fairsing í Éire?

D'imíomair linn chun na slipe. —Cad é an riabhach a choimeád ó shin sibh? arsa Muiris Eoin Bháin ag cúladh na naomhóige isteach. —Ambriathar gur chuamair ag ithe bídh, arsa mise, agus gá againn leis. —Cad é an tigh? arsa Muiris arís. —I dtígh Phádraig Éamainn, arsa mise. —I dtígh mhaith, arsa mo dheartháir Seán, is maith a dheineabhair sin. Shuíomair siar ina deireadh. Bhí an fharraige go han-chiúin agus corrán breá gealai thoir theas orainn sa spéir agus soilse an Oileáin againn le feiscint gan smál.

—An riabhach, a Mhuiris, arsa mise, cas suas amhrán breá dhúinn. —Ambaiste, ar seisean, ní bhrisfead t'fhocal. Lena linn sin, chas sé in airde Éamonn Mágáine go breá réidh, agus ba mhaith an sás chun a ráite é, ní raibh dabht air. Lár Bá isteach a bhíomairanois, agus is ag neartú ar an sciúch a bhí ag Muiris. —Mo ghrá go deo do sciúch, a Mhuiris, a deireadh Seán anois is arís, agus sin é an uair a dh'éiríodh air nuair a chloiseadh sé an moladh. Nuair a bhí an ceann san ráite aige, do chas sé in airde Bá na Scealg gan tathant ó éinne, agus níor bhí fhéidir é stop as san amach nó go rabhamair ag déanamh isteach ar an gcaladh. Bhí macalla aige á bhaint amach as na cuaiseanna anois, agus dá bhrí sin, nuair a chuaigh an sciúch i gcluasa na madrai istigh ar an dtalamh, seo leo féin, agus thabharfá an leabhar san am san i ndiamhairesacht na hoíche, nuair a bhí suas le daichead madrai agus a n-olagóin féin in airde acu, go raibh idir bheo agus marbh istigh ar an dtalamh; agus nuair a chualaigh a raibh istigh an tiomáint amuigh, níor fhan fear bean ná páiste ná gur éirigh amach. Chaitheamair féin pléas-cadh amach ar gháirí. Thánamair isteach ar an linn agus Up Cuas! agus Up Tadhg Dhiarmada! ag Muiris. Cúladh isteach í, agus is gearr go raibh sí á tharrac suas, greim láimhe ag gach éinne uirthi, agus Hó-lí-hó-hup! hó-lí-hó-hup! acu go léir. Bhíos féin anois agus Tomás ag seasamh ar bharrá na slipe, agus deirim leat gur fúinn a bhí an meas agus an mhóráil—cad fáth ná beadh? sinn tagaithé ós na ráiseanna ar nós aon fhearr agus ár bpócaí lán do mhilseáin agus toitíní go leor againn.

Nuair a thánamair abhaile, mé féin agus mo dheartháir Seán, Máire agus Eibhlín, bhí m'athair agus mo dhaideo suite cois na tine

romhainn agus iad go mórálach astu féin, fé mar is gnách le tuismitheoirí nuair a chíonn siad a gelann chúchu go gealgháiritheach.

—Sea, a Mhuiris, arsa daideo, is dócha go raibh an-lá inniu agat.
—Ó, th'anam 'on diucs, arsa mise, ní raibh a leithéid riamh agam.
—Ní dóigh liom go raibh, a chroí, mar níor ithis aon ní ag fágaint an tí ar maidin duit. An bhfeacaís an tSrúill? ar seisean arís. —Cad é an tSrúill? arsa mise. —An mar sin atá agat, ar seisean ag déanamh gáire, tar eis an lá breá fada a bhí agat ar Thráigh Fionntrá? —Níor chuala riamh trácht thar an Srúill, arsa mise, agus dá dheascaibh sin ba dheacair liom é thabhairt fé ndeara. —Tá, arsa m'athair críonna, sruthán uisce is ea í atá ag rith síos tríd an dtráigh, agus tá sí le feiscint ag an saol mór ag brúctail aníos tríd an ngainimh agus síos arís, síos agus aníos, gan aon stad.

—Ní fheadar canathaobh go bhfuil sí ag brúctail mar sin aníos do shior, arsa mise. —Tá, arsa m'athair críonna, nár chualais riamh mar gheall ar an gcomhrac aonair a bhí ag Oscar agus ag an allúrach ar an dtráigh sin nuair a bhí Cath Fionntrá ar siúl? Nuair a leagadh Oscar an t-allúrach, do bhrúchtadh uisce aníos tríd an ngainimh leis an útamáil a bhí acu, agus ansan, nuair a dh'éiríodh an t-allúrach arís, d'imíodh an t-uisce síos tríd an ngainimh arís, agus dá dheascaibh sin d'fhan an t-uisce riamh ó shin mar sin. —Ní fheadar 'on domhan, arsa mise, is deacair géilleadh dhó. —Níl aon bhaol, ar seisean, ná gur deacair géilleadh dhó, ach caithfimíd géilleadh do rudaí ná feacamair riamh. —Ó, tá rudaí agus rudaí ann, arsa mise. —Ó, rudaí radaí ort, ar seisean ag déanamh gáire, nár bh é an scéal céanna againn é an chéad uair a chualamair long a bheith déanta ag an nGearmáin a bhíodh ag imeacht sa spéir? Deirim leat gur mó amadán a glaodh ar an bhfear a chuir ar an bpáipéar a leithéid do scéal breallach. —Ó, is fiú duit é sin, arsa mise. —Sea, arsa m'athair críonna arís, caithimís uainn é mar scéal; ach an bhfeacaís aon rud gur chuiris spéis ann inniu? —Mhuise, ní fheaca, arsa mise, ach an méid daoine a bhí ann—déarfá ná raibh a oiread sa domhan. —Ó, mo thrua thú, ar seisean, ná fuil a dhá oiread daoine i gcathair Lundain agus tá in Éirinn ar fad?

Is gearr anois go raibh srúmtaíl chodlata orm féin sa chathaoir, agus dá dheascaibh sin ní raibh aon chloisint agam ar m'athair críonna. Ní fada dhom i dtaibhreamh, agus tuigeadh dom go rabhas ag troid le Tomás agus gur sháigh sé bior isteach im chluais. Tógadh glan don gcathaoir mé. Do dhúisíos, agus cad a bheadh ach sup tuí sáite isteach im chluais ag m'athair críonna, agus ní mór ná gur bhris a chroí ag gáirí nuair a chonaic sé an léim a baineadh asam. —Ó an riabhach, ar seisean nuair a stop sé do sna trithíbh, tá buaite ag an gcodladh ort sa deireadh. Fág an chathaoir agus téire 'on leabaidh.

X. AN TÓRRAMH

Timpeall agus a trí a chlog ar maidin, do chuala an cnag ar an ndoras. D'fhiachaigh m'athair críonna cé bhí ansan. —Mise, arsa an guth, oscail.

Ní fheadar 'on domhan, arsa mise im aigne féin, cad tá ón bhfear san an t-am so d'oiche. Chuireas cluas orm féin. Bhraitheas an doras á oscailt ag m'athair críonna agus é ag rá: —An tú Seán? Ní foláir nó tá rud éigin suas agus é bheith amuigh in am neamh-thráthúil na hoiche. Cé bheadh ann ach Seán Liam. —Tá, arsa Seán, mo mháthair a fuair bás leathuair a chloig ó shin, agus thána ag glaoch ar Sheán Lís chun dul 'on Daingean le haghaidh an tórraimh. —Mhuise, beannacht na ngrást lena hanam, arsa m'athair críonna, nach tapaidh a dh'imigh sí! Tar isteach agus suig síos go fóill.

Nuir a chuala féin an chaint ar siúl, d'athraigh mo chuid fola agus tuigeadh dom go raibh a bhfuair bás riamh lasmuigh don bhfuinneog agus seanCháit Liam ina measc. Ba shuarach an corrái a dheineadh luch nó fiú amháin ciaróg nuair a thuigí dhom gurbh í seanCháit a bhí ann. Tógaim in airde mo cheann agus breithním uaim amach ar an bhfuinneog, agus más ea tuigeadh dom gur fhéach seanCháit Liam lom díreach isteach orm. Is ag dul in olcas a bhíosanois. Bhí an oiche comh dubh le pic. Mhuise, a Sheáin Liam, arsa mise liom féin, conas a fuairis ód mhisneach siúl anoir ót thigh féin agus gan éinne leat?

Bhí beirt acu suite cois na tine anois agus gan do chomhrá acu ach seanCháit, agus deirim leat, mura raibh moladh á fháil aici, ní lá fós é. Nach ait an obair é, arsa mise im aigne féin, gach duine a dh'haigheann bás, gur mór an seo ach an moladh a dh'haigheann sé ó sna daoine, nó canathaobh é sin? Sa mhachnamh dom do rith smaoineamh eile fém intinn: Tá a fhios agam anois canathaobh é—le heagla, dá mbeidís á cháineadh, go dtiocfad sé rompu san oiche.

Do chuala m'athair críonna ag éirí ón gcathaoir, agus do chuir san scaipeadh ar mo smaointe. —Dhera a Sheáin, ar seisean, nach tapaidh a dh'imigh sí sa deireadh! —Sin é an scéal ag an mbás é, arsa Seán; is dócha, dá mbeadh a fhios ag gach éinne a lá, nach fios conas a bheadh an scéal. —Is fíor é sin, arsa m'athair críonna, agus ambriathar go raibh sé in am aici leis. —Dar fia, arsa Seán, is dócha go raibh sí isteach is amach leis an gcéad. —Ambriathar féin féin go raibh, arsa m'athair críonna. —Conas tá an fharraige anocht? —Ambasa go bhfuil sí go breá bog.

San éisteacht agus sa mhachnamh dom, do thíteas i dtromshuan arís, agus pé faid a bhíos mar sin, nuair a dhúisíos arís, chuireas cluas orm féin féach an gcloisfinn an bheirt ag caint fós; ach ní raibh faic agam le clos ach fuaim na dtónn a bhí ag briseadh isteach

gan staonadh fé bhun an tí thíos. Bhí Seán imithe agus dá bhrí sin do bhuaile diamhaireacht arís mé go tapaidh agus do chúbas mo cheann síos fén mblaincéad. Ansan, pé cuma gur ráinig liom strac-fhéachaint a thabhairt amach ar an bhfuinneog, do baineadh geit asam, mar cad a chífinn ach an dá shúil ghorma agus gléas iontu ag breithniú isteach orm. Níor fhan braon fola im chorp ná gur mheasc trína chéile agus í comh fuar le leac oighre. Bhí an dá shúil ag breithniú fós orm gan staonadh, súile seanCháit a bhí ann dar ndóigh—nár aithníos iad? agus nár chuige a tháinig sí anois chugham chun sásamh a bhaint diom as a bheith ag goid an tobac uaithi fadó agus nár bh fhéidir léi rith im dhiaidh? ach anois tá sí ábalta ar imeacht ar nós na gaoithe. Thugas fé scréachadh ach bhí an teanga ataithe im béal, agus níorbh fhéidir liom mo dhá shúil a thógaint do sheanCháit a bhí amuigh sa bhfuinneog. Thugas fé scréach eile a dhéanamh agus chuireas aon bhéic amháin nimhe asam a chuir an tigh trína chéile.

Bhí mo dheardáir Seán i leabaidh eile ar an dtaobh istigh díom, agus tógadh glan in airde díreach é. —Cad tá ort? ar seisean. —Féach amach ar an bhfuinneog, arsa mise. Lena linn sin, cé thiocfadh isteach 'on tseomra ach mo dhaideo. —Cé dhein an scréach san? ar seisean. —Féach amach ar an bhfuinneog! arsa mise arís agus nár bh fhéidir liom mo dhá shúil a thógaint dóibh. —Mhuise, mo thrua do cheann, ar seisean, nach shin é an cat? —Ó, ní hé, arsa mise. Cad eile, a éagain? ar seisean ag dul amach go dtí an bhfuinneog agus á bhagairt as. Sin é an uair a thugas fé ndeara an cat agus a dhá chluais cocálta aige. —Féach anois, arsa m'athair críonna, cé bhí ann. Téire a chodladh, ar seisean ag imeacht síos go dtína sheomra féin. Do shás mo cheann isteach fén mblaincéad arís, agus ba mhar sin dom im thromshuan go maidean.

Do bhí an lá amáireach go han-bhreá ar fad, leoithne beag do ghaoith anoir ann, cuma uaigheach ar an mbaile beag do dheascaibh an chorpaín a bheith fé chlár, gach duine díomhaoin mar is gnách lena leithéid do lá, gan scoil ar bith againn, agus deirim leat gur orainn a bhí an lúcháir dá bharr san. D'fhéachas uaim suas ar na Cluithiríní, an cnocán atá os cionn an bhaile, agus tuigeadh dom go raibh cuma uaigheach ar na clocha, ar an spéir, agus ar an bhfarraige, ach is dócha gur orm féin a bhí sé. Cím seanbhean ag teacht orm aniar, seanbhean eile chugham anoir, ag déanamh fé dhéin tí an choirp.

I gceann tamaill, tagann m'athair críonna amach agus breithníonn uaidh ina thimpeall. —Moladh go hard le Dia, ar seisean ag tógaint a hata dá cheann, nach breá atá an lá ag coimeád ar son seanCháit, beannacht Dé lena hanam. —Tá sé mar sin, moladh le

Dia, arsa mise. —Dar fia, a Mhuiris, ar seisean arís ag déanamh meangadh gáire, gur cheapas gurbh an-shaighdiúr thú go dtí areír. —Ambriathar féin féin, arsa mise, dá mbeifeása leis san áit chéanna agus tú ag cuimhneamh ar sheanCháit agus go bhfeicfeá an dá shuíl mar sin sa bhfuinneog, go mbeifeá i gcrúachás. —Och, mo thrua do cheann, ar seisean, an gcreidfeá go rabhas-sa oíche agus gan sa tigh ach mé féin, go bhfeaca triúr ina seasamh suas le cnaiste na leapan agam agus an triúr san caillte le trí bliana roimis sin. —Ba chrúaidh an scéal é sin, arsa mise, agus an raibh aon eagla ort? —Ní raibh ach an oiread agus tá anois, ar seisean. —Agus d'aithnís iad? arsa mise. —D'aithníos comh maith agus a dh'aithníos ar an saol so iad, iad ag comhrá dhóibh féin agus mé ag eísteacht leothu, ach amháin nár bh fhéidir liom iad do thuiscint.

Lena linn sin, d'éirigh sé ina sheasamh. —Ragham soir go dtí tigh an choirp ar feadh tamall, ar seisean. —Raghadsa leat, arsa mise. —Tá go maith, ar seisean, téanam. Seo le beirt againn soir, saghas criotháin ag teacht im chuid fola fé mar bhíos ag druideam leis an dtigh, mar ní fheaca riamh roimis sin corpán ar chlár. Nuair a bhíomair i ngiorracht cúig slat don ndoras, do stad m'athair críonna agus d'fhéach orm féin agus do labhair go socair: —Nuair a raghair isteach, ar seisean, caith dhuit do chaipín agus téire ar do ghlúine le taobh an chorpaí agus abair paidir le hanam sheanCháit. —Tá go maith, arsa mise ag imeacht ina dhiaidh.

Nuair a shroicheamair an doras, do tháinig crith cos agus lámh orm, agus tuigeadh dom go rabhas istigh i muileann leis an bhfothram a bhí im cheann. Nuair a chonac an t-athrú a bhí tagaithe ar sheanCháit, bairlíntí bána os a cionn agus í sínte comh díreach le coinneal, dath an fhalla uirthi agus í ag breithniú uaithi in airde, tuigeadh dom fós gur cheart di éirí aníos.

Seo sall lem athair críonna agus chuaigh ar a ghlúine. Stadas féin ag an ndoras, mé ag féachaint ar m'athair críonna. Go gcuire Dia ar mo leas mé, arsa mise liom féin—anois an t-am agam seasamh—ní foláir nó éireoidh sí aniar mar sin agus mé dh'ithe. Seo liom ar aghaidh go righin leisciúil, agus chuas ar mo ghlúine, ach deirim leat nach ar an bpaidir a bhíos ag cuimhneamh ach mé ag faire ar an gcorpán le heagla go gcuirfeadh sí aon chor aisti. Is gearr go bhfeaca m'athair críonna ag éirí, agus nuair a chonac san, seo liom féin go tapaidh, agus ba dhóbair dom m'athair críonna do leagadh leis an bhfuirse agus leis an bhfothagadh a bhí fum. Do shuíos ar an stól fada a bhí sínte suas leis an bhfalla.

Bhí scata seanbhan timpeall na tine, saol ar thobac acu agus gibris go leor. —Mhuiuse, ní fheadar, a Eoin, arsa seanNeil ag iontú ar m'athair críonna agus seandhúid ina béal aici, cad é an t-aos a bhí ag seanCháit? —Ambriathar féin gur dóigh liom go

raibh sí isteach is amach leis an gcéad, ar seisean. —Mhuise, beannacht Dé dhilis lena hanam, arsa seanNeil arís agus deattach aici á chur ar fuaid an tí, is mó lá maith agus drochlá a chuir sí dhi. —Nil dabht air, arsa m'athair críonna.

—Ar mh'anam, a Eoin, arsa Neil ag cuimilt a láimhe siar dona gruaig liath agus ag cur sleabhad uirthi féin chun cainte, gur maith is cuimhin liom an chéad lá riamh a chuas in aonacht léi ag baint craoibhe thiar sa Choinigéar, agus ambriathar gur maith an tamall ó shin é. Nuair a bhí an chraobh bainte againn agus í feistithe isteach sna baileáintí, shuíomair síos agus tharraig seanCháit amach a dúid agus a bosca maitseanna, ag tabhairt súilfhéachaint sall ar an gcorpán agus ag baint crothadh as a céann. —Á mhuiuse, nár lige Dia go gcuirfinn aon bhréag uirthi, a Eoin, ar sise ag cuimilt a láimhe siar dona gruaig arís. —Sea, astóin, bhí Cáit ag caitheamh a dúidín ar a sástacht agus sinn ag cur síos ar chúrsaí an tsaoil. Nuair a bhí a dóthain don bpíp aici, do shín sí chugham féin í. Seo, ar sise, tharraig uirthi sin. Ach nior chaitheas-sa aon phíp riamh roimis sin. Ó, go raibh maith agat, arsa mise, ní chaithim í. Ó mhuiuse, loisceáin ort, arsa Cáit, beir uirthi—ná fuil a fhios agat ná fuil aon rud comh suálceach le gal nuair a shuífeá síos i mbun do shuaimhnis?

—B'fhíor di, arsa m'athair críonna. —Ó mhuiuse, arsa Neil, ní fheadar ná go bhfuil sí ag éisteacht anois liom, agus má tá, nílim ag cur aon bhréige uirthi—(ag tabhairt súilfhéachaint eile ar an gcorpán agus deattach aici á bhaint as an ndúid a bhí aici féin). Sea, ar sise, do bheireas uirthi, astóin. —Ambriathar gur dócha gur bheiris, arsa m'athair críonna. —Do bheireas, arsa Neil, agus dob fhéarr liom ina dhiaidh sin ná béalfainn, mar do thug sí na crúibíní os mo chionn, agus caitheann priosla mór isteach sa tine. —An riabhach mise, arsa m'athair críonna, ní ag teacht romhat ar do scéal é, gur mó banlámh tobac a thabharfadhbh do chrúibíní in airde inniu. —Dar fia, níor chás duit a rá, arsa seanNeil ag déanamh meangadh gáire. Péacu san é, ar sise, nuair a bhí beirt againn Mullach an Bhuaicín aniar, agus sánn sí isteach féi fhód dearg arís an dúidín a bhí múchta uirthi i ndearúd ó bheith ag caint, agus cuireann ina béal arís í, agus níl focal ar bith anois aisti ach í ag tarrac ar a lándícheall, agus gach tarrac a bhaineann sí aisti, cuireann sí spréacha dearga in airde direach os a cionn.

—Sea, ar sise arís, agus cuireann priosla mór eile amach, ní hé sin é ach é siúd. Nuair a bhíomair ar Mhullach an Bhuaicín, a deirim, do chaitheas suí síos ar an dtortóig agus a raibh do ghreamaisc istigh im chreatlach do chur amach do dheascaibh na pipe. Bhí seanCháit ina suí ar an dtaobh eile dhíom agus í ag dul ins na tríthíbh dubha. Mhuise, an fear mór go mbeire uaim thú

féin agus do sheandhúid, arsa mise, muran breá atáim ar an saol eile agat. Tugann sí súilfhéachaint eile sall ar an gcorpán agus deineann gáire. —Mhuise a Cháit, ar sise, is fuirist aithint ná fuil aon anam ionat, mar is mó gáire a dhéanfá fós fén lá úd dá mbeifeá ag éisteacht liomanois. Agus lena linn sin titeann na deora le seanNeil.

—Dar fia gur scarais go maith leis an lá san, arsa m'athair críonna. —Sea, a Eoin, arsa seanNeil, an dóigh leat ná go rabhas ag teacht chuíchi go han-mhinic ina dhiaidh sin agus mé ag bláistínteacht ar an bpíp i gcónaí nó sa deireadh go rabhas im sheancheardaí uirthi. Féach gurb ait é an saol—seanCháit fé chlár inniu agus mise ina diaidh. —Ó, sin é mar atá ag an saol, arsa m'athair críonna ag éirí ina sheasamh. Bail ó Dhia oraibh anois, ar seisean ag imeacht leis agus mise ina dhiaidh. —Mhuise, go n-éirí an tráthnóna leat, arsa seanNeil.

—Th'anam 'on riabhach, arsa m'athair críonna agus sinn ar ár mbealach abhaile, ba dhóbair duit mé leagadh an uair úd agus mé ag éirí tar éis mo phaidir a rá le hanam sheanCháit, nó cad a dh'imigh ort? —Mhuise, geallaim duit, arsa mise, nach mór na paidreacha a dúrtsa ach mé ag faire ar an gcorpán le heagla go n-éireodh sí aniar. —Och, mo thrua do cheann, ar seisean, agus níl mórán meabhrach fós ann. Tuigeadh dom ar an gcuma a bhí sé ag caint go raibh fearg air. —Ná bac san, arsa mise, bionn gach tosnú lag, agus mise á rá leatsa ná bead comh dona an chéad uair eile.

Bhí smut maith don tráthnóna caiteanois. Nuair a thánamair abhaile, bhí an dínnéar ullamh romhainn ag Eibhlín.—Nach mór an obair ná fuil naomhóg an térraimh ag teacht fós, arsa m'athair críonna ag féachaint amach ar an bhFaill. —Is dócha nach féidir leo do bheith rófhada ó bhaileanois, arsa mise. —Ní féidir mhuise, a chroí, ar seisean ag suí ar an gcathaoir a bhí le ceann an bhoird agus mise ar an gcathaoir eile.

—Ambriathar féin féin, ar seisean ag tógaínt a hata dá cheann, ach gur deas an marbhán seanCháit. —Och, éist, arsa mise, ná cuirfeadh sé eagla ar éinne féachaint uirthi? Ní fheadar 'on domhan, a dhaideo, an raibh beirt riamh fé chlár anso aon oíche amháin? Bhuail sé a cheann fé, agus seo ag machnamh é ar feadh tamall. —Ambriathar féin go raibh agus triúr, ar seisean, mar is cuimhin liom féin iad. —An mar sin é? —Sea, ar seisean, agus mar bharr ar an scéal, bhíodar trí oíche ar chlár do dheascaibh na drochaimsire. —Is dócha go raibh an baile go dubhach ar feadh an ama san, arsa mise. —Ambriathar féin ach ná raibh sé saor air, arsa m'athair críonna. —Nach mór an obair, arsa mise arís, ná beadh teampall anso féin acu? Agus ambriathar, dá mbeinnse ag fáil bháis, gurb é áit a dh'ordóinn mé féin do chur ná thuas ag an dTúr.

—Ó mhuiuse, mo chroi thí, ar seisean, gurb' shin rud ná hordófá. Níor bh aon tábhacht liom é dá mbeadh éinne eile curtha ann. —Ba chuma liomsa, arsa mise, ach aeraíocht na háite a bheith agam.

Lena linn sin, chugas amach go dtí an doras, agus d'fhéachas idir mé agus an Fhaill, agus dar fia tuigeadh dom go bhfeaca naomhóg tríd an mBléin aníos. —A dhaideo, arsa mise, tá naomhóg an tórraimh ag teacht. —An bhfuil? ar seisean. —Tá, arsa mise ag imeacht liom go dtí an gcláí. Bhí an naomhóg anois an-ghairid don gcaladh, an chomhra le feiscint go soiléir ina deireadh, gach duine ag déanamh fé dhéin na slipe, beag agus mó, fé mar is gnách ina leithéid do chás. Chuas féin síos agus mé ag tabhairt gach ní fé ndeara. Stadas ar barra, an naomhóg fém bun thíos, an chomhra féna claspái buíthe thiar ina deireadh, boscaí bána lán do phíopai cré ar thóin na naomhóige, cuma dhubhach ar gach éinne. Shleamh-naíos liom síos ar an slip, stadas ansan arís agus mé ag breithníú uaim síos ar na daoine. Is gearr gur tógadh amach an chomhra, agus cuireadh aníos ar bharra na slipe í, mar a rabhas féin. Bhí sí lem ais anois agus mé á tabhairt fé ndeara. Chifeá thí féin isteach tríd an adhmad leis an ngné a bhí inti, agus is gearr go bhfeaca ainm sheanCháit scríofa ar chlaspa buí: *Mrs Kate Coyne, born May 2, 1833, died Nov. 1913.* Mhuise, ní fheadar 'on domhan, arsa mise im aigne féin, canathaobh go ndeineann siad comh deas san í, mar i gceann trí lá beidh sí go doimhin i gcré. Féach gurb ait é toisc an tsaoil.

Lena linn sin, cad a chuirfí aníos ar bharra na slipe ach soitheach pórtair, paca inór garbh lán d'arán bán, dhá bhosca agus iad lán do phíopanna. Is gearr go bhfeaca ceathrar fear ag déanamh isteach fén soitheach agus ag cogarnaigh le chéile á rá gur mhaith an oíche thórraimh a dhéanfadh sí, ceathrar eile ina ndiaidh sin isteach fén gcomhra, agus seo leo go léir tríd an slí suas. Do bhuail m'athair críonna liom ar barra agus cuma dhubhach air. —Féachann tú an-bhrónach, a dhaideo, arsa mise. —Sin é mar bhíonn ag an nduine aosta, a dhalta, ar seisean; mar, a Mhuiris, tá cos liomsa san uaigh agus cos liom ar a bruach anois, ar seisean ag imeacht linn suas. Thugas fé ndeara an ceathrar go raibh an chomhra ar iompar acu, agus aistear an-fhada acu á thabhairt orthu féin, rud a chuir ardiontas orm. —Canathaobh, a dhaideo, nár chuadar suas tríd an mbóithrín seo? arsa mise. —Ná fuil a fhios agat, ar seisean, nach ceart an cóngar a thógaínt go tigh an choirp leis an gcomhra ná go dtí an uaigh leis an gcorpán?

Nuair a chuamair abhaile, shuigh m'athair críonna ar an gcathaoir, tharraig amach a phíp agus bhuail a hata ar a leathghlúin. —Mhuise, beannacht Dé dhilis le hanam Cháit, ar seisean, ba fhial fairising flaithiúil an bhean thí í nuair a bhí sí i bpriomh a maiteasa.

—Mhuise, ní sheadar 'on domhan, arsa mise, is dóigh liom, pé cuma bheadh sí, go bhfaigheadh sí moladhanois ón uair atá sí básaithe. —Tagaim leat ins an méid sin, arsa m'athair críonna ag sá a phípe isteach fé shód dearg, ach níl aon bhaol ná go raibh Cáit Liam le moladh comh fada lem aithnese uirthi. Ach gan dabht, ar seisean arís ag tarrac ar an bpíp, ní féidir an seanhocal a shárú—más maith leat thú mholadh, faigh bás, agus más maith leat thú cháineadh, pós. —Dar fia, a dhaideo, arsa mise, níor chuala riamh é sin go dtí anois. —Ó, mo léir, arsa m'athair críonna ag déanamh gáire, tá a lán Éireann nár chualaí fós.

—An raghair go dtí an tórramh anocht? arsa mise arís. —Ó, raghaim, bainfeam smut don oíche ann ach go háirithe, ar seisean ag féachaint ar an gclog agus ansan féachann orm féin: —Ar chualaí riamh, ar seisean, cad a tharlaigh i dtigh tórraimh i bParóiste Fionntrá fadó?—Níor chuala, arsa mise. —Well, ní bheir mar sin, ar seisean á shocru féin sa chathaoir.

—Ní fadó do shaol é seo, a Mhuiris, agus níl aon fhocal bréige ann. Bean a bhí ina cónaí ins an pharóiste sin, gan sa tigh ach í féin, agus an-cháil amuigh uirthi go raibh móran móir airgid aici. Sea, nuair a bhualail an donacht í, fé mar a bhuaileann a lán eile, chuir sí fios ar an sagart. Tháinig sé agus chuir an Ola uirthi. Nuair a bhí sé chun imeacht, do ghlaigh sí thar n-ais air. Cad tá uait anois? ar seisean. Mhuise, a athair, ar sise, ar son Dé agus na Maighdine Muire, an dtabharfá cúpla pingin dom a fhliuchfadhl mo chroí dhom? Do chuir an sagart lámh ina phóca agus thug réal di agus bhailimh leis.

—Sea, do tharlaigh an scéal go bhfuair an tseanbhean bás an oíche chéanna, agus lá arna mháireach, nuair a bhí an corp á ullmhú ag na mná comharsan, do fuair bean acu ailp chruaidh éigin casta istigh ina cuid gruaige thiar ina cún, agus cad a bheadh ach sparán agus céad punt istigh ann. Do shocraíodar le chéile ar é thabhairt don tsagart. Seo leo i gceathrar. Cad so anois oraibh? arsa an sagart. Mhuise, a leithéid seo, a athair, arsa an bhean ba dheisbhéalaí acu ag insint dó tríd síos. Nuair a chualaigh an sagart cad a tharlaigh, do dhruid sé siar agus dath an bháis air. Sa deireadh labhair sé. Ó, Ó, ar seisean ag bualadh a bhos ar a chroí, tar éis a iarraidh ormsa inné a oiread a thabhairt di agus a fhliuchfadhl a croí! Is é rud a dhéanfaidh sibh leis an airgead san anois, ar seisean agus criothán ina ghuth, ná deinig stad ná staon nó go gcuirfidh sibh isteach i gcorplár na tine ina tigh féin é, mar ní bheadh aon Rath go deo ar an té go mbeadh an t-airgead san aige.

—Seo leo, agus do dheineadar mar a dúirt an sagart. Sea, nuair a tháinig an oíche, bhí a lán daoine ar an dtórramh, iad ag caint agus ag comhrá agus gan ar bun acu ach airgead na seannmhá.

Timpeall a dó dhéag a chlog, do bhual isteach an doras fear uasal breá scafánta dea-ghnúistineach. D'fhéach gach éinne air agus cogarnach anso is ansúd cérbh é. Seo sall go dtí an gcorpán é, agus tuigeadh dona raibh istigh go raibh sé ag caint os íseal. I gceann tamaill, thóg sé amach as a phóca ciarsúir bhreá gheal. Ní raibh focal as éinne ach iad ag breithniú air. Do chuir sé an chiarsúir suas fé smeigin an chorpaín, agus níor thúisce sin ná mar chuir an corpán amach an Chomaoin Bheannaithe a bhí tógtha aici an lá roimis sin.

—Go bhfoire Dia orainn, a dhaideo, arsa mise, is dócha gur mór an t-uafadhs a tháinig ar a raibh istigh. —Niorbh aon ionadh go dtiocfadhs, arsa m'athair crionna. Sea, nuair a bhí san déanta aige, do chas sé an chiarsúir ar a chéile agus bhailimh leis. Nuair a chonaic a raibh istigh an sampla, do rith fear agus fear eile agus seanbhlás ar a gcosa acu an doras amach, ach d'fhan a bhformhór, gibris ar fuaid an tí, cuid acu á rá go raibh an tseanbhean damanta agus gurbh é Dia na glóire a tháinig isteach, gach éinne agus a thuairim féin aige. Sea, bhí san go maith go dtí uair a chloig eile ina dhiaidh sin, nuair a bhual isteach tríd an ndoras stracaire d'fhear neamhchumtha, gan bearradh gan glanadh, agus ordóga a chos amach trína bhróga. Tháinig dhá mhogall shúl dona raibh istigh. Do chuaigh an stracaire sall go dtí an gcorpán, do chuir a dhá láimh ina thimpeall, agus d'ardaigh leis an doras amach í, agus ní fleacaigh éinne riámh ó shin an corpán ná aon tuairisc air.

—Is dócha, arsa mise, gurb é an seanbhuachaill a dh'ardaigh leis í sa deireadh? —Ó, cad eile? Dia idir sinn agus an t-olc, arsa m'athair crionna ag sá a phipe fén ngriosach arís. Nil a fhios ag éinne cad é an scéal ag an saol eile é, ar seisean arís nuair a bhí an phíp bogtha ar a shástacht aige. —Dá mbeadh, a dhaideo, arsa mise, do bheadh an saol go hait.

D'éirigh m'athair crionna ina sheasamh agus d'fhéach ar an gclog arís. —Is dócha go bhfuil sé comh maith againn bheith ag baint tí an tórraimh amach, ar seisean. —Tá comh maith, arsa mise ag siúl síos go dtí an doras. —Fan go fóillanois, a Mhuiris, ar seisean, go gcuirfead gáirleog sa dúidín, agus ansan beam ag imeacht in ainm Dé.

Bhreithníos féin tríd an ndoras amach idir mé agus Dún Chaoin. Bhí an ghealach go hard ar an aer anois agus an oíche go geal. Is gearr gur tuigeadh dom go bhfeaca naomhóg ag déanamh isteach ar an gcaladh. —Dar fia, a dhaideo, arsa mise uaim isteach, go bhfuil naomhóg tagaithe ó shin, pé hiad féin. —Hm, arsa m'athair crionna agus é ag priocadh na pípe lena sciain, ná feacaí an baraille ag teacht inniu? —Ó, is fíor duit, arsa mise, is ó Dhún Chaoin iad, má mhairim beo. —Bí go láinchinn te dhó, ar seisean, agus comh

deimhnitheach agus táim anso, tá a fhios agam cé hiad an ceathrar sananois, mar níl aon tórramh go mbeidh deoch ann ná go mbeidh an ceathrar san ann. —An mar sin é? arsa mise, cad as iad? —Cad as iad ach ó Dhún Chaoin, ar seisean go tur—Dónall Bán, táilliúir na Cille, Séamas Bui, agus Mícheál Mhuiris, agus curfearadsa geall leatsa gurb shin iad atá chughainn, ar seisean ag imeacht leis suas go dtí an tine agus ag dul ar a leathghluín chun a phip a dheargadh. —Téanam anois fé dhéin tí an tórraimh.

Bhí an tigh lán ó cheann ceann, bléas solais ann ag na coinnle a bhí ar lasadh ar an mbord agus lampa bán ar crochadh anuas ó bhuaic an tí. Dá dtitfeadh biorán anuas ó sna frathacha, is ar cheann duine thitfeadh sé. Scata sean-bhan timpeall na tine, an Poncán ar cheann an bhoird ag gearradh tobac agus Seán Fada ag lónadh na bpíopanna, gach éinne óg agus sean agus pip chré ina bhéal aige agus iad ag caint agus ag comhrá dhóibh féin. Nuair a bhíodh an phip ólta ag fear, shineadh sé sall go dtí Seán Fada arís i chun i fháil lán. Do chuir m'athair críonna cogar im chluais: —Conas a thaithníonn an oíche leat? ar seisean. —Go han-ghliondarach, arsa mise.

Lena linn sin, tagann ceathrar Dhún Chaoin isteach go cúthail, agus más ea fuaireadh suiocháin do sna stróinséirí mar is gnách. Phrioc m'athair críonna mé féin. —Féachanois, ar seisean, cad a dúrt leat ach gurbh iad an ceathrar a bhí ann? —Is fíor duit, arsa mise agus mé á dtabhairt fé ndeara.

Is gearranois gur osclaíodh an scítheach, agus gabhadh timpeall le bocaod pörtair. Bhí mo shúil ar an gceathrar i gcónaí do dheascaibh an cháil a bhí amuigh orthu, riabh agus choiche nó gur shroich an bocaod iad. Lónadh amach piont go dtí Micheál Mhuiris, an chéad fhear don gceathrar, agus más ea, an riabhach stad a dhein sé leis nó go raibh sé thiar thíos ina ghoile. I gceann tamaill, cé thagann chughainn anall ach Seán Liam, mac an té atá cailte, agus cuireann cogar i gcluais m'athar chríonna: —Téanaíg oraibh suas 'on tseomra, ar seisean.

Seo linn suas ina dhiaidh, agus deirim leat gur ansan a bhí an gabhar á róistadh maidir le patairí do sheanmhán agus faid banlámha do staic phípe ina mbéal acu; agus ar fhéachaint in airde ar fhrathacha an tí dhom, tuigeadh dom gur cheo brothaill é a bheadh stadaithe i gcom cnoic tráthnóna samhraidh leis an ndeatach a bhí ar fuaid an tseomra acu. —Mhaise, Dé do bheatha, a Eoin, arsa Cáit Sheosaimh agus is dóigh liom í geirgéiseach go maith ag an mbiotáille. —Go maire-se i bhfad, arsa m'athair críonna ag sui sios ar an gcathaoir; conas tánn tú ag déanamh na laethanta so, a Cháit? —Muise, cuíosach, slán a bheir, arsa Cáit; nach tapaídheadh a dh'imigh seanCháit Liam uainn sa deireadh? —Ó, sin é mar atá

ag an mbás, arsa m'athair críonna, ach tánn tú féin Márta a trí fós, bail ó Dhia ort. —Ó mhuiuse, nár agra Dia ort é, a Eoin, ná feiceann tú ná fuil ionam ach an scáth fé láthair?

Lena linn sin, sineann sí an phíp go dtí Máire Criomhthain. —Seo, ar sise, bíodh gal agat ar son anam Cháit a bhí go meidhreach 'ár measc bliain an dtaca so. —Mhuise, ní fheadar, a Eoin, ar sise arís ag tarrac an seáilín dubh aniar ar a ceann, an cuimhin leat an lá a chugas féin agus an té atá fé chlár anocht sall ar an gCois in aonacht libh ins an bhád mhór fadó? —Ambriathar féin ach gur cuimhin, arsa m'athair críonna ag déanamh smiota gáire. —Ní fheadaranois cé hiad súd a bhí in aonacht linn? arsa Cáit arís ag féachaint ar na bladhanna dearga istigh sa tine agus a malaí dlúite ar a chéile d'iarraidh na daoine a thabhairt chun a cuimhne. —Do bhí mhuis, arsa m'athair críonna, Paddy Pheaid Mhór, Stiofán, Peats Mhicky, agus Seán Ó Duinnlé. —Ambaice, is fíor duit, arsa Cáit ag iontú ar m'athair críonna arís agus ag tarrac a cóta dearg isteach fína cosa. Sea go díreach agus do dheardháir Micil, ar sise arís agus osna mór aici ina dhiaidh leis an laochas a bhí uirthi cuimhneamh air; agus an riabhach gur mór an spórt a bhí agaínn an lá úd. —Níor tháinig a leithéid riamh ó shin ormsa, arsa m'athair críonna, agus féach gur mó lá atá curtha againn' dínn ó shin.

Lena linn sin, gabhann Seán Liam timpeall le buidéal biotáille agus gloine ina láimh aige. Líon sé amach leathghloine go dtí Máire Thaidhg an chéad uair, agus más ea, nuair a chonaic Cáit Sheosaimh an buidéal ag teacht timpeall, tuigeadh dom gur tháinig lasadh ina gnúis agus leamhgháire ar a béal. Chuireadh sí ceist ar m'athair críonna agus ansan thugadh sí stracfhéachaint ar an mbuidéal agus neamhthor aici ar an bhfreagra a thugadh seisean di. Nuair a bhí an leathghloine óulta ag Máire Thaidhg: —Sea, ar sise, go raibh beannacht Dé dhílis le hanam Cháit agus le hanman na marbh go léir. —Ámén, arsa gach éinne. Bhíos sa ag faire ar Cháit Sheosaimh, agus níor fhéadas gan gáire a dhéanamh istigh ar mo chroí. Fé mar bhí an buidéal ag druideam léi, do tháinig coinneal ina radharc agus únfairt an domhain uirthi sa chuíinne le himní riamh agus choíche nó gur lionadh an ghloine amach chuíochi. Ní raibh a leath lán ag Seán fós. —Dhé, tá mo dhóthain ann, a Sheáin a dhalta, ná líon suas ar fad é. —Ó, tá an iomad ann! Nuair a bhí an ghloine lán, do bheir sí uirthi agus do bhain slogan mhaith aisti. Dhein sí casachtach agus casachtach eile. —Dar fia, tánn tú tachtaithe aige, arsa m'athair críonna. —Tá sé laidir go maith, arsa Cáit, agus ní chloisfeá ag poll do chluaise í, mar do chuaigh an deoch lena hanáil. An tarra slogan, do chaith sí siar é, agus do thug an bheannacht chéanna do sheanCháit mar ba dhual.

D'ól m'athair críonna ceann eile ansan, agus dar fia do fuaireas féin leathghloine, agus más ea d'ólas comh maith le cach. Tarraigíonn Máire Thaidhg a pip amach arís, agus bionn ó bhean go bean nó sa deireadh go raibh an seomra múchta arís leis an ndeatach.

Bhiodar mar sin ag caint agus ag comhrá, agus m'athair críonna ag cur síos dóibh ar an spórt a bhí acu fadó ar an gCois agus an chuma gur bhuaidh a dheardáil Micil ar fhearaibh na Coise lena sheabhas d'amhránaí, riamh agus choíche nó go mbuaileann Seán Liam isteach arís agus bocaod pórtair aige: —Anois, ar seisean, tarraigíg air sin. Is orthu ná raibh an leisce, agus an bhean a bhí go cúthail gan focal aisti roimis sin, bhí sí ag éirí anois go dtí an bhean eile in allagar cruaidh cealgánta, agus m'athair críonna comh geirgéiseach le hínne acu.

D'éiríos im sheasamh agus do bhuaileas síos fén gcistin. Bord mór leagtha amach i lár an urláir, cùigear nó seisear ag alpadh ina thimpeall, aighneas an domhain ar fuaid an tí, pip chré i mbéal gach éinne, an t-aos óg anso i gcomhghléas leo féin agus na seandaoine i gcuinne eile ag cur síos go héifeachtúil ar chúrsai an tsaoil. Chaitheas mé féin isteach i measc mo chomhleacaithe féin, ach is gearr go raibh tinneas orm ó bheith ag éisteacht lena ngliogarnáil gan dealramh. B'shearr liom go mór comhrá na seandaoine, agus riamh é sin. Bhuaileas suas arís, agus más ea bhí an dream eile romham sa ghó chéanna. I gceann tamaill, éiríonn m'athair críonna agus féachann amach tríd an bhfuinneoig. —Dar fia, ar seisean, go bhfuil fionnóga an lae ag teacht soir air, agus dá dheascaibh sin tá sé comh maith againn dul abhaile in ainm Dé. —Dhera mhuiuse, tá a fhios agat ná fuli sé ina lá fós, a Eoin, arsa Cáit Sheosaimh. —Téanam abhaile, a Mhuiris, ar seisean. Ní raibh uaim féin ach gaoth an fhocail a dh'fháil, mar bhíos á dhalladh ag an gcodladh. —Oíche mhaith anois agaibh, arsa m'athair críonna. —Ó mhuiuse, go n-éirí an oíche libh, arsa na seanmháná in aonacht. —Ar mh'ananam féin, arsa m'athair críonna agus sinn ag imeacht ón dtigh, ná feadair siad súd nach oíche bhainise atá acu.

Mé amuigh ar an gcláí ar maidin lá arna mháireach, bhí an spéir gan smál ach amháin trí nó ceathair do scamaill bheaga idir mé agus Barra Liath, agus níorbh fhada mé ag féachaint orthu nuair a bhíodar ag greamú ina chéile sa treo gur dhein aon scamax amháin diobh agus an scamax san ag déanamh orm aduaidh. Bhí dath dubh ag teacht anois air, agus mé ag faire air ná gur stad sé os cionn Ceann Sléibhe. Is gearr anois go raibh scamax eile ag préamhú anso is ansúd agus ag greamú ina chéile ar an gcumha chéanna.

Chuas isteach. —Dar fia, a dhaideo, arsa mise, ach go bhfuil an-dhroch-chuma ag teacht ar an lá. Sánn sé féin a cheann amach

sa doras, agus lena linn sin titeann an bháisteach go trom agus é ag séideadh aniar 'duaidh. —Dar cnaoíosc, ar seisean, go bhfuilim in amhras go mbeidh oíche eile ag seanCháit fé chlár anso, agus b'fhéidir amáireach comh maith. Sánn amach a cheann agus cúbann isteach arís go hobann. —Cabhair Dé chughainn, ar seisean, tá an fharraigeanois in aon chóch amháin.

Ní mór an corráí amach a dhein éinne an lá san, ach lá arna mháireach ba dhóigh leat nar tháinig aon drochlá riamh, bhí sé comh breá san. —Tá sé ráite riamh, arsa m'athair críonna, nuair is aoirde an anaithe, gurb ea is giorra an ciúnas. Ins an am chéanna, osclaíonn sé comhra agus tógann amach casóg, a leithéid ná feaca riamh, spor mór fada siar aisti agus trí cnaipi thiar inti. Bhios á thabhairt fé ndeara agus é á chur air féin i gcomhair na sochraide. —Th'anam 'on diucs, a dhaideo, ní sheaca riamh a leithéid sin agat, nó cad é an sórt déanamh atá uirthi? —Ohó, a bhuachaill, ar seisean ag gáirí, sin é an seandhéantús Gaelach agat. Do bheireas thiar ar bun uirthi agus tuigeadh dom go raibh sí comh cruaidh le clár daraí. —Is dócha go bhfuil sí sin agat riamh, arsa mise. —Dhera a dhuine, ar seisean, ag déanamh gáire arís, ná nílim riamh ann; ach murab ea, tá aois mhaith aici, mar is é m'athair, beannacht na ngrást leis, a dh'fhág í sin agamsa, agus is dócha ná fuil éinne chun í chaitheamh inniu ach mé féin. Dhruideas amach uaidh agus dheineas gáire: —An bhfuil a fhios agat cad é an scéal é, ar fhéachaint ort ins an staidéar go bhfuileann tú anois, gan bréag ná magadh, ná féachann tú ach fiche blian. —Téanam, ar seisean, agus ná bí ag magadh fún.

Seo linn amach. —Moladh go hard le Dia, arsa m'athair críonna, nach breá an chantaireacht atá ag an lon dubh! Bhíomair ag imeacht linn i dtreo tí an choirp, agus nuair a dh'fhaighinn an chaoi, d'fhanainn siar ina dhiaidh ag breithniú air i lár a dhroma, agus dar fia ba dhóigh leat gur phiara mór é amach as cathair Lundain nuair a bhí an treabhsar stríocach air agus an chasóg eireabaill agus léine gheal go raibh brollach cruaidh agus bóna ard thusaí féna mhuineál.

Chuaigh m'athair críonna isteach i measc na seandaoine agus mise i measc mo chomrádaithe féin. —Ní fheadar 'on domhan, arsa Tomás Eoin Bháin, an féidir linn dul inniu go teampall Fionntrá. —Ó, an riabhach é, arsa mise, ní ligfí linn. Ach féach, a Thomáis, dá mbeadh an lá inniu láidir, bheadh lá eile saoire againn ón scoil amáireach. —Dhera, cad é an mhaith é sin? arsa Tomás ag cur púic air féin le dochma roimh an scoil, mar nuair a thiocfadh an lá amáireach, bheimís ag lorg lae eile. —Well, ba chuma é sin, arsa mise, nár mhór an ní bheith ag baint lae dhó i gcoiná?

Lena linn sin, bionn an chomhра á breith amach ag ceathrar fear, agus buaileann uathu í ar dhá chathaoir. Seo leis na seanmháná

timpeall uirthi, agus casann in airde a n-olagón go breá fada binn: —Olagón, olagón, olagón! Bhí Cáit Sheosaimh ina measc, agus bhíos ag éisteacht go haireach léi, mar bhí cáil uirthi gur chosúil í le bean sí chun caoineadh. Thosnaíodh sí mar seo: —Ó mhuiuse a Cháit, ba thú an bhean mhánla agus is beag an tairbhe mise idhiaidh! olagón-goile-olagón! olagón-goile-olagón! agus fonn breá aici air. Nuair a bhí an caoineadh sin déanta acu, is gearr go bhfeaca ag gáirí go sultmhar iad, agus arsa mise le Tomás: —Mhuise, a Thomáis, an dóigh leat go bhfuil siad súd uaigneach i ndiaidh sheanCháit Liam? —Dhé mo léir, arsa Tomás, níl mhuiuse ach oiread leis an mbainirseach róin atá thiar i gCuas an Éin.

Tógann ceathrar fear an chomhra ar a nguailne, agus seo linn go léir ina diaidh. —Nach ait é an saol, a Thomáis, arsa mise, dá bhféachfá isteach ann, go mbeimíd lá fós agus sinn sínte i gcomhra gan mothú ionainn!

Bhíomair thíos ag an gcaladh anois agus shuigh beirt againn ar barra ag féachaint uainn síos, fuirse an domhain ar na fearaibh ag giotáil le naomhóga agus le maidí rámha, nó go raibh an chomhra istigh i naomhóig acu, agus seo leo go léir tríd an linn amach, an ghrian ag taithneamh orthu agus bóithrín geal acu á fhágaint ina ndiaidh aniar. Buaileann m'athair críonna aníos tríd an slí agus a lán eile ná raibh ábalta ar dhul amach. Nuair a shroicéann sé barra, stadar sé agus tugann súilfhéachaint amach ar na naomhóga. Chloisfeá an gioscán á dhéanamh ag na maidí rámha fós. —Is mór an obair, a dhaideo, nár chuais amach. —Mó léan géar, ar seisean, do bhíos tamall agus go raghainn, ach faríor cráite, ní inniu é! Le linn dó na focla san do rá, d'éist sé go hobann. —Mhuise a Cháit, ar seisean arís ag féachaint amach ar an bhfarraige, beannacht Dé dhilis let anam, ba mhaith an páirtí i mbaile mór thú!

Thugas fé ndeara na deora ag titeam leis. —Féach ar do dhaideo, arsa Tomás liom i gcogar, agus é ag gol. Sin é an fear a déarfainnse bheith go dubhach i ndiaidh sheanCháit agus ní hiad na mná sleamhaine. —Tá a cumha air, arsa mise ag éiri im sheasamh agus Tomás comh maith. —Caithfeadsa dul ag triall ar ualach móna inniu, arsa Tomás, mar ná fuil aon fhód istigh againn. —Go n-éirí an lá leat, arsa mise ag imeacht liom abhaile.

XI. OÍCHE SAN INIS

I mí na Samhna i gcónaí is ea a bhíonn an tnúth chun na bpollóg ins an Oileán. Lá breá mar sin go raibh an talamh cruaidh le sioc agus aer beag do ghaoith anoir ann agus boladh cumhra ón bhfarraige, do bhuaileas amach as an dtigh agus do stadas tamall ag machnamh. Bhí na héanlainthe mara ag eiteallaigh timpeall ar thóir an éisc agus na smólaigh go flúirseach in aice liom ag teitheadh leo féin leis an bhfuacht. Ar bheatha na n-éan a bhíos ag machnamh agus ar imeacht na taoide ón dtráigh, ach i gceann tamaill do tháinig athrú smaoineamh chugham agus do chuireas diom soir go dtí Pádraig Ó Dála.

Bhí Pádraig romham sa doras agus é ag breithniú soir ó dheas agus ag cantaireacht dó féin. —Lá breá, a Phádraig, arsa mise. —Tá sé mar sin, buíochas le Dia, ar seisean, agus is maith an lá ar an bhfarraige é. Do bhuaileas isteach, agus cé bheadh romham ach Paddy Tim. —Tá sé glas, a Phaddy, arsa mise. —Á, arsa Paddy, níl sé comh glas fós agus go n-iósadh na gabhair é. Tagann Pádraig isteach ón ndoras. —An bhfuil a fhios agaibh cad air a bhíos ag cuimhneamh, ar seisean, ach gur maith an lá é chun dul ar an bhFiabhanc ag iascach pollóg? —Agus an oíche a chaithear san Inis? arsa mise go ríméadach. —Is dócha gurb shin é a dhéanfam, arsa Pádraig, ach faighíg ullamh sibh féin anois agus ná bíg i bhfad.

Tá an Fiabhanc suite thiar theas ar cheann Inisícileáin tamall deas amach ins an Bhá. Scairbh is ea í atá fé uisce, ach go mbriseann agus go réabann sí le drochaimsir, agus an-cháil ag na seandaoine uirthi chun éisc.

Bhíomair trasna an Bhealaigh Mhór anois, agus níl aon bhaol ná go gcuirfeadh sé gliondar ar othar ins an am san féachaint ó thuaidh agus ó dheas ar na héanlainthe mara ag sealgaireacht dóibh féin ar bharra na farraige fiaine. Is gearr go bhfeacamair forcha tamall uainn ó dheas agus a gearrcach óg ina diaidh aniar agus caobach os a cionn in airde agus gach seáp aici á thabhairt anuas fén ngearrcach; ach más ea, ní dheineadh an gearrcach ach é féin do thumadh go pras agus théadh amú ar an gcaobach. Ansan, nuair a thagadh sé aníos arís, do thugadh an caobach seáp eile fé.

—Mhuise, nach fealltach an t-éan an caobach, arsa Pádraig Ó Dála. —Ambriathar nach ea, arsa Paddy Tim; nach ag iarraighe a bolg a líonadh atá sí? agus nach é an rud céanna atánn tusa d'iarraighe a dhéanamh leis an bpollóig theas ar an bhFiabhanc? —Och, caint san aer í sin agat, arsa Pádraig. —Canathaobh gurb ea? arsa Paddy, ná fuil an forcha féin ag faire ar rud éigin a chur ina bolg, agus an scéal céanna ag an gcaobach? Ambriathar ná feicimse aon fheall sa chaobach ach oiread leat féin.

Bhíos féin anois agus gan mórán cluaise agam á thabhairt dóibh, ach mé ag faire ar an gcaobach agus gach seáp aici ar an ngearrcach, an mháthair bhocht agus í go dícheallach ag iarraidh a cuid do chosaint. Sa deireadh thiar, do thug an caobach seáp anuas agus do bheir thiar ar eireaball ar an ngearrcach, agus ní fleacaís riamh ach an útamáil a bhí ag an dá éan, nó sa deireadh gur chaith an caobach scaoileadh leis an ngearrcach arís, agus ní túisce sin ná chuaigh an gearrcach fé loch agus an mháthair ina diaidh. —Ambaiste féin, arsa mise, go bhfuil an caobach ina hamadán anois acu; agus d'imigh sí léi thar na tonnta siar.

Bhíomair ag déanamh siar ar an Inis fén am san agus mo chroí ag bualach ar nós uaireadóra le gliondar, mar ní rabhas riamh fós in airde san Inis. —Tá sé ag fáil déanach, arsa Pádraig, agus dá bhrí sin níl aon rud is fearra dhúinn a dhéanamh ná gabháil in airde ar an gcloich i gcomhair na hoíche, agus is féidir linn bheith amuigh le giolc an ghealbhain ar maidin.

D'fhéachas siar i dtreo na cloiche, an fharraige ina leamhach le linseach, minéisc ag ráthaíocht ar bharra an uisce, an ghrian ag luí síos do dhroim an Bhealaigh Chaoil agus a gatháí ar dhath an óir ag caitheamh ar an bhFeo, gan aon oidhre air ach caisleán óir a bheadh ag íor na spéire ag stealladh soilse suaitheann uaidh. —Mhuise, arsa mise, nach aoibhinn an radharc atá timpeall máguaird!

—Do bheirim an riabhach, arsa Pádraig ag iontú orm agus ag déanamh gáire, ní fheadar an orm féin atá sé nó nach ea, ach comh luath agus a ghlanaím siar Béal Capaill, tuigtear dom go n-éiríonn scalp dom chroi, muran toisc mé shaolú sa chloich é — is dócha gurb ea. —Is dóigh liomsa, arsa Paddy Tim, dá saolófai in airde ar an Muilcheann tú, go mbeadh grá agat dó.

Ní raibh an focal as a bhéal nuair a chuala uaim isteach ar an oiléan glór a bhain macalla as na cuaiseanna: Gurla-gu-hú-golagón, gurla-gu-hú-golagón! Do gheit mo chroí, mar is minic riamh roimis sin a chuala go mbíodh sprideanna le feiscint agus ceol sí le clos in airde san Inis. —Cad é siúd, a Phádraig? arsa mise go criothánach. D'fhéach Pádraig orm agus dhein gáire. —Rámhaig leat, ar seisean, agus is gearr go bhfeicfir cad é an rud é. Bhíomair ag rámhaíocht linn agus súil againn isteach ar an dtráigh, agus is gearr gur chuala arís é: Gurla-gu-hú-golagón! —Féach isteach anois, arsa Pádraig, agus breithníg uait ar an ngrean.

D'fhéachas isteach, agus cad a bheadh ach suas le daichead rón sínte ar a bhfaid agus ar a leithead á ngrianú féin ar an dtráigh. Chuir Pádraig scréach as. Thógadar san a gcinn agus seo leo go léir ag baint an uisce amach ar a lándícheall. Ní raibh aon rian don dtráigh le feiscint le streancáin farraige acu á chur in airde sa spéir; agus nuair a bhíomair i ngiorracht deich slata don dtráigh, ní raibh

rón le feiscint, agus an fharraige go socair arís ach amháin na bolgaboghaínsí a bhí fágtha ar bharra an uisce acu ina ndiaidh. D'fhéachas fém bun síos tríd an uisce sa tsúl go raibh tón an phoill le feiscint agam go soiléir, agus do chonac na róinte ag imeacht laistíos amach, agus mura raibh siúl acu, ní lá fós é. —A thiarcas, a Phádraig, arsa mise, nach éachtach an siúl atá acu! —Ó, ní haon ionadh é, a bhuachaill, ar seisean; nár chualaíos riamh: Rutha ranga nó rón, na trí bric is mó siúl sa bhfarraige?

Chuamair isteach ar an ngrean, agus d'fhéachas féin uaim in airde ar an bhfaill a bhí os mo chionn, fé mar is gnách le stróinséir nuair a thagann sé i dtír iasachta. Ansan, nuair a bhí an naomhóg curtha ar an státse againn agus gach aon ghíotáil i bhfearas againn i gcomhair na hoíche, seo liom féin ag imeacht timpeall agus ag tabhairt gach ní fé ndeara. Ins an bhreithniú dhom, do thána trasna ar sheanainmeacha déanta isteach i geloich dhuibh. Níor bhfléidir liom iad do chomhaireamh a raibh ann acu, ach níl aon ainm is mó a chuir ionadh orm ná é seo: *W. W. Wilson, Jan. 1630.* Do ghlaos ar Phádraig, agus tagann sé chugham anall. —Th'anam 'on diucs, a Phádraig, an gcreidfeá go bhfuil ainm anso atá déanta le dhá chéad blian ochtmhó agus a ceathair? —Och, mo thrua do cheann, arsa Pádraig, ná feacasa fear ó Bhaile Átha Cliath a fuair ainm amach in airde sa teampall anso a bhí déanta le míle bliant? —Is fearr ná san é, arsa mise, agus do rith an rann so chugham, agus dúrt amach do Phádraig é:

Maireann an breac ar an abhainn,
Maireann an lacha ar an linn,
Maireann an bláth ar an gcrann,
Ach ní mhaireann an lámh do scriobh.

—Dar fia, a bhuachaill, arsa Pádraig ag breithniú idir an dá shúil orm, ach gur mó ráiméis istigh id chloigeann.

Thugamair ár n-aghaidh suas fén oiléán ansan, seanchosán romhainn in airde tríd an bhfaill. —Tá cuma mhaith ársa ar an gcosán, a Phádraig, agus is dócha gur fada déanta é. —Dhé mo léir agus peacaí mo shaoil, tá san déanta leis na céadta, a mhic ó. Nuair a bhíomair i ngiorracht cúpla slat do bharra, d'fhéachas fém bun síos, agus dar fia ní raibh Paddy Tim le feiscint. —Th'anam 'on diucs, a Phádraig, cá bhfuil an fear eile? —Ambaiste, b'fhéidir gurb ea thit sé síos, ar seisean ag cur soc amach air féin agus ag féachaint síos ar an dtráigh. Is ansan a chonac Paddy suite thíos ar charraig, a phíp aige á lionadh agus é ag féachaint uaidh in airde agus ag leamhgháíri. D'éirigh sé ina sheasamh agus do chuir dó aníos tríd an gcosán go righin. D'fhanamair leis.

Dob álainn an radharc a bhí againn ón áit sin: an Tiaracht tharm ó thuaidh féna tithe breátha geala, tharm siar na Feo—cúpla

stocán atá trí mhíle siar díreach ón áit go bhfuilim im sheasamh anois—agus gan le feiscint iaiatar diobh ach an spéir ar nós falla mór gléigeal, agus an ghrian go mór cruinn ag druideam síos i bhfarraige: agus tharm soir arís do bhí Bá an Daingin agus cuma dhubbhach ag teacht ar na sléibhte le caolú na hoiche.

Tagann Paddy Tim os ár gcomhair agus braon bog allais air. —Nach mór an saoltacht atá ar bheirt agaibhse, ar seisean. —Ar mh' anam féin, arsa Pádraig leis, go gcaithfimíd oibriú níos crua ná san, a bhuachaill. Seo linn suas, féar ag dul go glúine orainn, agus is gearr gur thugas fé neára an tigh uaim suas fé bhun cnocáin agus páircanna breátha ina thimpeall. Bhí trí cinn do mhadraí againn, agus seo leo féin go haerach tríd an oiléán agus a gcluasa cocálta acu. Nuair a bhraitheadar na gadhair, bhí na céadta agus na milte coinini le feiscint ag baint na gcoinigéar amach go deifriúil, iad ag imeacht tharm ar nós na seangán, a gcluasa scúite siar agus a n-eireabaill in airde le racht siúil agus a súile ag dul amach as a gceann le scanradh roimh an namhaid. I gceann cúpla nóimint eile, bhí an t-oileán trí chéile: an chaora ag imeacht fiaín, an gabhar ag teitheadh lena anam agus ag baint an ribe iochtarach amach le racht uafáis, agus na heanlaithe féin ag scréacháil go dùthrachtach trasna na páirce ó thuaidh i dtreo na bhfochaisí uaig-neach—cérbh ionadh ná beadh? cad é an uair cheana a chonaiceadar daoine saolta? Do rith an smaoineamh chugham go tapaidh ar *Robinson Crusoe*, nuair a tháinig sé i dtalamh ar a mhacsamhail d'oileán—nach mó rud a thabharfadh sé ar bheith ina ghabhar, nuair a chonaic sé scata acu ag imeacht in aonacht agus gan páirtí ar bith aige féin!

Do bhí an gliondar ar mo chroí ag dul i dtreise, fé mar a bhíos ag druideam suas le diamhaireacht an oiléain, ach do tháinig maoithneachas orm nuair a chuimhníos ar a raibh beo riabhach inti agus iad ag maireachtaint ar nós na ngabhar fiaine, agus gan duine acu san beo inniu.

Cad a chífinn chugham anuas ansan ach dhá mhadra agus coinín trasna i mbéal gach ceann acu. Nuair a thánadar go dtí ár gcosa, chaittheadar uathu ansan iad agus bhailimh leothu arís do theip. —Ó, a Phádraig, arsa mise, nach múinte atá na madraí. —Féach gurb ea, ar seisean á bpriocadh suas. Ambriathar féin, ar seisean arís á láimhseáil, go bhfuil saill orthu so—an bhfuil scian agat? —Tá, ar mh' anam, arsa mise ag cur lámh im póca agus á síneadh chuige. Is gearr go raibh na putóga bainte aige astu, agus ní fada suas a bhíomair nuair a tháinig an dá mhadra chéanna agus dhá choinín eile acu. —Dar fia, arsa mise, má leanann siad mar seo dhó, go mbeidh seilg amáireach againn.

Nuair a thánamair go dtí cláí na páirce atá ar an dtaobh amuigh

don dtigh, baineadh geit asam. Stadas. Chuireas cluas orm féin. Cloisim é, arsa mise im aigne féin, an ceol is binne a chuala riamh. Chuala arís é. Do gheit mo chroi. —A Phádraig! arsa mise. —Sea, ar seisean. —An gcloiseann tú aon ní? D'fhéach sé orm agus chuir cluas air féin. —Do-bheirim an riabhach, ar seisean, go bhfuil a bhfuair bás riamh ar an oiléan thuas ins an tigh agus rí-rá acu, ag baint a chaipín dó agus ag tochas a chinn.

Chreideas féin go blasta é, go mórmhór toisc cáil na síog a bheith ar an áit, agus dá dheascaibh sin do bhraitheas codladh grifin ag imeacht ó lúidín mo choise go dtí bunrútaí mo ghruaige. D'fhéach Pádraig arís orm agus dhein leamhgháire. —Nár chualaí riamh, ar seisean, guardal? Níor chuala, arsa mise. —Sin guardalanois, ar seisean. —Agus cá bhfuil sé? arsa mise. —Tá sé istigh sa chláí, arsa Pádraig. Chuireas cluas orm féin arís, agus más ea, b'fhior dó é—chuala anois go soiléir é agus é ag cantaireacht dó féin, an chantaireacht is binne dár chualaigh cluas duine riamh. Do thabharfainn an tráthnóna go léir ag éisteacht leis mura mbeadh Pádraig a bheith ag stealla-mhagadh fum.

Seo linn suas go dtí an tigh. Bothán beag íseal agus díon peilte air, fothracha go leor ina thimpeall agus fiaile agus neantóga ag fás ina measc. —Féachann an scéal, a Phádraig, go raibh a lán daoine anso tamall don tsaoil. —Dhera a dhuine, arsa Pádraig, ná raibh tigh agus fiche anso tamall? ag baint an glas don ndoras ins an am chéanna.

Chuamair isteach, agus is é a bhí go deas glan, na fallai gealta le haol agus seomra beag thíos ann. Seo liom síos, agus cad a chífinn ach dhá choinín ag teitheadh uaim amach trí pholl a bhí déanta sa bhfalla acu. —Th'anam 'on diucs, arsa mise, ba dhóbair dom dhá choinín a bheith agam go han-shaoráideach an uair sin. Seo le Pádraig anuas. D'fhéach ina thimpeall agus do chaith eascaine leis na coiníní nuair a chonaic sé an poll déanta trí an bhfalla acu. —Dar fia, ar seisean, leagfaidh sibh an tigh orm ar an bhfuadar atá fúibh.

D'fhéachas féin uaim in airde ar na fallai, mar a raibh neadacha damhán alla go leor, agus cad a thabharfainn fé ndeara ach pictiúir Mhaoise agus é comh dubh leis an sú. Thógas anuas é ach níor fhéadas é léamh. —Is dócha, a Phádraig, arsa mise, go bhfuil sé seo anso ó rugadh tusa? —Tá, ar seisean, agus na cianta romham. Níl aon rud is fearra dhúinn a dhéanamh anois ná dul amach agus raithneach bhreá thirim a bhaint i gcomhair na hoíche.

Seo linn amach, agus ní fada suas a bhíomair nuair a bhual sí linn gan cháim, raithneach a bhí comh fada linn féin, agus b'sheo linn á stothadh nó go raibh abhar maith leapán bainte ag gach éinne againn. Chuireamair ag stálú ansan í ag bun an tí, agus seo

linn isteach arís, fear againn ag adú tine, fear eile ag triall ar uisce, fear eile ag scuabadh an urláir, gach éinne agus a chúram féin air. Nochtas féin an dá choinín agus chuireas an dá choinín eile ar crochadh ar an dtaobh amuigh don ndoras. Is gearranois go raibh cosúlacht tintéáin ag teacht air, an lampa lasta ar thaobh an fhalla againn, tine bħréa chraorac thíos agus teas ar fuaid an tí aici. Shuimair síos chun dínnéir ansan, agus b'ē sin an dinnéar sobhlasta maidir le hoigheann breá do choiníní agus anaithre go leor.

Nuair a bhí ár saíth ite againn, —Dar fia, arsa Pádraig, tá comh maith agamsa imeacht amach agus suas le fiche súilíní do chur, agus b'fhéidir go mbeadh dosaen coinini eile amáireach againn. Tarraig ionn sé amach a phíp san am chéanna agus lasadh ina ghnúis: —Há, ar seisean á líonadh, is maith an t-anlann an t-oeras.

Imíonn sé leis agus na súilíní aige, agus ní bhíonn sé leathuair a chloig amuigh nuair a thagann arís agus iad curtha aige. —Sea, ar seisean ag teacht isteach dó, nach maith an rud an raithneach a thabhairt isteach anois, mar tá gá le síneadh againn? Seo linn amach, agus ní fada a bhí nuair a bhí a leabaíd fén déanta ag gach éinne ins na cúinní, agus shíneamair siar tar éis tuirse an lae.

—Ná bíodh aon chodladh ar maidin oraibh, arsa Pádraig, mar tá an diabhal fén ar na caobaigh anso chun na gcoinní. Mhuiuse, th'ananam 'on riabhach, arsa Pádraig arís ag déanamh gáire, a phíp ina bhéal aige agus é sínte sa raithnígh ar a shástacht, is mó lá a chaitheas anso le linn m'óige dhom gan cíos cás ná cathú orm, agus deirimse libh go raibh fairsinge san am úd anso maidir le bainne go leor agus im—bhí dhá bhó déag ag m'athair anso tamall, agus dá bhrí sin is mó feircín ime a dhíol sé ar an margadh; ach farior géar, féach inniu gan ann ach raithneach agus neantóga!

Ní fada sa chaint dúinn gur thit ár gcodladh orainn. Timpeall a dó a chlog do dhúisíos. D'fhéachas im thimpeall. Ní raibh ann ach doircheacht, an bheirt eile ag srantarnaigh ar a ndícheall. Do bhualail faitíos mé nuair a chonac cá rabhas agus mé ag smaoineamh ar ar chuala riamh mar gheall ar na síoga.

Bhí an ghealach ag caitheamh isteach tríd an bhfuinneog. Ba mhór é m'fhormad leis an mbeirt eile agus iad ag srantarnaigh in am mhairbh na hoíche. Ins an mhachnamh dom, cad a chíonn ach lámh an duine ag dul trasna na fuinneoge agus ag breith leis an dá choinín a bhí crochta agam féin ar thairne. Léimeas in airde díreach agus thugas fé scréach, ach do dh'at an teanga im cheann. Chonac é go soiléir anois, caipín boise adhairce air agus culaithe mairnéalaigh. Chuala na coiscéimí lasmuigh tar éis iad do bhreith leis. —Ó a Thiarna, arsa mise, sábháil mé ar na síoga!

D'éiríos im sheasamh ar chuma éigin agus do bhuaileas Pádraig le speach a thóg glan ón raithnígh é. D'fhéach sé in airde le scáth na

gealai. —Cad tá ort? ar seisean. —Ó, Ó, a Phádraig, an duine a chonac amuigh sa bhfuinneog ag breith an dá choinín leis! — Ó mhuise, mo thrua do cheann práis, arsa Pádraig ag síneadh siar ins an raithnígh arís.

Shíneas siar arís, agus b' é deireadh na mbeart gur thit srúmatáil éigin codlata orm. Pé faid a bhíos ann, níl a fhios agam; ach nuair a dhúisíos arís, bhí Pádraig ag glaoch orm. —Ó a thiarcais, ar seisean, tá an lá geal ann. —Níl, arsa mise, níl ansan ach solas na gealaí. Chuaigh sé síos ansan ag glaoch ar Phaddy Tim a bhí ina chodladh an uair sin go sámh. —A Phaddy, Phaddy! —Hm! arsa Paddy sa deireadh. —Tá comh maith agatса fanacht anso, a Phaddy, go raghaídhe beirt againne ag tarrac na súilíní, agus bíodh an breicfeasta ullamh agat romhainn nuair a thiocfam. —Hm, hm! arsa Paddy ag síneadh siar arís.

—Cad iad na speallraoidí a tháinig aréir ort? arsa Pádraig liom féin ag lasadh an lampa. —Ambriathar féin nach aon speallraoidí iad, arsa mise, ach go raibh sé ann ina chrot féin, agus cuirfead aon gheall leat ná fuil na coiníní ar an dtairneanois. —Dhera a dhuine, ar seisean ag iontú orm nuair a bhí an lampa lasta aige, ná fuil a fhios agat ná tabharfadhbh éinne marbh na coiníní leis? —Ní fheadar é sin, arsa mise, ach pé beo nó marbh é, thug sé leis iad. —Agus cá bhfuil an duine beo ar an oiléán so? arsa Pádraig. —Nach shin é an scéal anois agat? arsa mise. Tháinig saghas misníghanois dom nuair a bhí an lampa lasta. —Téire amach anois, arsa Pádraig, féach an bhfuil na coiníní fós ann. —Ambriathar ná raghad, arsa mise, ach téire-se féin—is fada mar phaiste orm é.

Seo leis. Díreach agus é ag déanamh síos ar an ndoras, do bhualil sé rud éigin lena chois agus meáchaint dheas ann. —Cad é an riabhach rud é seo? ar seisean ag lúbadh síos agus á thógaínt. Dhera, th'anam 'on riabhach, tá, bosca móir tobac. Dar fia, a Mhuiris, bhí an ceart agat i dtaobh an fhir a dh'fheiscint aréir. D'imigh sé an doras amach, agus is gearr gur tháinig arís. —Bhí an ceart ar fad agat, ar seisean, mar tá na coiníní imithe ag mairnéalach éigin a tháinig i dtalamh, agus féach cad a dhein sé ach an bosca tobac so a scaoileadh isteach trí bhun an doiris, mar a dheinid i gcónai.

B'shiúd linn amach chun na súilíní do tharrac. An ghealach ag imeacht go mall i measc na réalta os ár gcionn, glioscarnach ar dhath an airgid aice ar an bhfarraige trí Bhá an Daingin soir, agus súilíní gléasta ar an ndráught a bhí go trom ins an bhféar; an fharrage ina báinté agus gan leoithne as na spéártha; féar agus raithneach ag dul go glúine orainn, agus fuaim tríd an raithnígh ar nós camfheothain ghaoithe ag na coiníní a bhí ag rith tríthe agus na madraí ina ndiaidh; foscread ón gcorriascanois is arís le

breáthacht na hoíche, an guardal agus a cantaireacht féin aici, cóch-cóch-cóch ag an gcaobach trasna an oiléain ó thuaidh, meigegeig-geig ag na gabhair i measc na gcloch, beá-beá ag caora i bhfad i gcéin, agus gan dearúd ag an rón ar a olagón féin i gcuas éigin fém bun.

Bhíos féin agus Pádraiganois trasna na páirce ó dheas agus sinn comh haerach le haon choinín sa chloich. I gceann tamaill, chualamair caobach agus caobach eile ag cácharnaigh fé mar a bheidís ag bruíon timpeall rud éigin.—Och, léan orthu, tá na coiníní ite acu, arsa Pádraig ag tabhairt aon léim amháin thar stocán agus mise ina dhiaidh, riamh agus choíche nó gur thánamair go dtí an chéad súilín, agus cad a bheadh ach dhá chaobach agus coinín acu á stracadh as a chéile, Hucs, hucs, hucs! ag Pádraig mar bhí sé ag déanamh orthu; agus lena linn sin léimeadar, ach ní fada as láimh a chuadar nuair a stadar ar bharra stocáin os ár gcionn in airde agus cág-cág cág-cág acu.

Ní raibh mórán diomáiste déanta acu don gcoinín. Tharraigmíomair é, agus seo linn ar bhás agus ar dhícheall Bun na Raithní soir agus ansan Páirc an Earraigh ó dheas, ceann ar cheann againn á tharrac agus coinín ins gach súilín fós. Seo linn arís siar Cuas an Éin nó gur thánamair go dtí barra an chuasa, agus sin é an áit go raibh na holagóin ag na róinte ar an ngrean thíos—ba dhóigh le duine a bheadh gan aon eolas orthu go raibh idir bheo agus marbh thios ann. Shuíomair síos ar feadh tamaill ag éisteacht leo agus an ghealach ag taithneamh isteach orainn. —Ní fheadar, a Phádraig, arsa mise agus a dhrom liom ins an am chéanna ag deargadh a phípe, an gcreidfeá gur daoine fé dhraíocht iad san? —Do chuala é sin, ar seisean, agus do-bheirim an riabhach go gcreidfinn é, mar ná ful aon oidhre orthu ach seanmhá a bheadh ag caoineadh.

Lena linn sin, léimeann sé ó thalamh. —Och, ar seisean, ní fhanann tráigh le headartha. Seo leis agus mise ina dhiaidh, mo chroi amuigh ar mo bhois agam, mar do bhí dosaen coinín thiart ar mo dhrom agam agus a leithéid sin do thiomáint a bhí á fháil agam d'iarraidh coimeád suas le Pádraig; ach ní ansan a bhí an obair, ach do bhí an t-oileán lán do phoill agus iad clúdaithe le raithneach, sa tslí gur minic nuair a chuirinn amach mo chos, gur síos i bpoll a théinn go dtí mo chromán, agus amach liom ansan ar mhullach mo chinn agus na coiníní anuas orm. Bhíos dall amach, mé síos i bpoll agus mé síos i bpoll go rabhas comh cancarach sa deireadh gur fhógraíos an t-oileán agus na coiníní don sean-bhuachaill. Ní raibh aon radharc ar Phádraig agam agus mé báite ag an allas agus gan a fhios agam soir seachas siar. Shuíos síos, bhuaileas mo bheartán coiníní tharm ar an dtortóig, chaitheas diom mo chaipín, agus chuimleas bos dom mhalaínn. Sea, arsa mise im

aigne féin, táim im aonracán sa deireadh, agus nior ghá dhomsa nár thóg bog ó thúis é.

Bhreithníos uaim im thimpeall, gan éinne uaim ná chugham, agus ná feadar cad é an taobh don oiléan go raibh stad orm, ach mé ag éisteacht le gach re malairt scread ag na héanlaithe agus ag féachaint ar an ndrácht ag spréacharnaigh le solas na gealaí, agus coiníni ag sceinniúint tharm soir agus siar, agus bóithre dubha á dhéanamh acu tríd an ndrácht. Do rith ceathrú do *Chürt an Mheán Oiche* isteach im cheann, agus leis an ngliondar a bhí ar mo chroí do chaitheas é rá amach go hard:

Ba ghnáth mé ag siúl le ciumhais na habhann
Ar bháinseach úr is an drúcht go trom,
In aice na gcoillte, i gcoim an tsléibhe
Gan mhairg gan mhoill le soilse an lae.

I gceann tamaill bhíogas suas. Ní fheadar an bhfuilim i bhfad anso; déarfaidh Pádraig gurb ea chugas le faill éigin—ag éirí im sheasamh agus ag caitheamh mo bheartán siar ar mo dhrom. D'fhéachas soir agus d'fhéachas siar. Go gcuire Dia ar bhealach mo leasa mé! cá bhfuil an tigh orm fé láthair? nó cá bhfuil Pádraig? Bhíos ag imeacht liom i measc na geloch agus cabha fúm, agus mé ag machnamh arís ar a bhfuair bás riabh ins an oiléan; agus do réir mar bhíos ag machnamh, is ea bhí an faitíos ag méadú orm. Nach mór an obair nach féidir liom cuimhneamh ar aon ní eile a scaipfeadh na smaointe uafásacha san as m'aigne! Thugainn iarracht air agus theipeadh orm, stracfhéachaint agam isteach fé gach com cloiche le heagla go mbeadh éinne neamhshaolta istigh ann; agus ní fada a bhíos nuair a tuigeadh dom gur chuala cúpla casachtach fé mar a dhéanfadhbh seanduine.

Do gheit mo chroí. Do stadas. Bhíos ansan im staidéar, cos liom i bhfeac, agus gan aon oidhre orm ach an fear fadó go raibh an ghrían agus an ghaoth ag féachaint ciacu a bhainfeadh an chasóg dó agus é ina sheasamh i lár an bhóthair gan corraí. Do bhíos ansan ins an staidéar céanna agus mo dhá shuíl sáite agam isteach i bpoll dhorcha, mar tuigeadh dom gur amach as an bpoll san a tháinig an chasachtach, mé ag faire ar an bpoll fós agus crith fuachta ag imeacht tríomh chorp nó go raibh gach ruainne dhíom ar crith ó bhonn baitheas.

Is gearr gur dhein sé cúpla casachtach eile maith láidir, agus nuair a chuala é sin, do bhris ar an bhfoighne agam agus do dheineas aon scréach amháin. Más ea, nuair a chualaigh an rud istigh an scréach, seo leis féin amach ar bhás agus ar dhícheall; agus nuair a chonac an allait mhór bhán ag déanamh orm amach as an bpoll, do chuireas

aon liú amháin eile asam agus do thíteas as mo sheasamh ar an dtortóig. Le linn dom titeam, sin é an uair a thugas fé ndeara cad a bhí ann, moltachán mór caorach le Pádraig Ó Dála, agus seo leis ins na cosa in airde therm síos. Á mhuiuse, arsa mise nuair a fuaireas m'urlabhra, an fear mór go mbaine an ceann don scrogall duitse muran breá atá an liathbhui curtha agat orm!

D'éiríos im sheasamh agus d'shéachas im thimpeall. Féachanois, arsa mise, gur maírg a bheadh gan foighne, agus is é mo mhór-thuairim gur mar seo a deintear púcaí do mhórán ar an oileán so, mar comh fada liom féin dó, tá dhá shamhlaoi fachta agam aon oíche amháin. Chuireas mo bheartán ar mo dhrom agus seo liom. Ní rabhas istigh liom féin fós comh fada le lagachar dó, ach do dhearbháios, pé rud eile a chloisfinn, ná cuirfeadh sé aon mhaírg orm.

Ní fada gur chuala fead ghlaice, agus do gheit mo chroí arís. Chuireas cluas orm féin go haireach, agus deineadh fead eile, níos giorra dhomanois. Seo Pádraig ar mo thóir féin, arsa mise ag cur méar im béal agus ag déanamh fead eile á fhreagairt. —Cá bhfuileann tú? arsa guth Phádraig. —Táim ansó! arsa mise in ard mo chinn, cá bhfuileann tú féin? —Táim ag Log na bhFiolar, arsa an guth. —Och, Dia go léir liom, arsa mise, cá bhfuil Log na bhFiolar? Is gearr go ndúirt sé arís amach os ard: —Cá bhfuileann tusa? —An riabhach a bhfeadar, arsa mise, cá bhfuilim, táim ag dul amú. —An bhfeiceann tú an Tiaracht? ar seisean arís go ciachánach. —Ní fheicim, arsa mise, ach feicim na Feo. —Ná corraig, mar sin, nó go bhfaighead amach thú.

Shuíos síos ar thortóig agus mé tabhartha amach. Is gearr go raibh sé os mo chionn in airde. —Tar anois, ar seisean. D'éiríos. —Th'anam 'on riabhach, ar seisean, cá bhfuileann tú ar feadh na hoiche? —Dhera a dhuine, arsa mise, chaitheas déanamh amach dom féin nuair nár bhféidir liom solas a choimeád duitse. —Dar fia, ar seisean arís, cheapas-sa go rabhais thus ag an dtigh fadó riámh anocht, ach nuair a chuas suas, ní rabhais romham. —Bead luath go leor ann, arsa mise, ach ní dúrt faic leis mar gheall ar an moltachán, mar is dócha go mbeadh magadh go deo aige fum.

Seo linn suas fé dhéin an tí, agus nuair a chuamair isteach, cad a bheadh ach Paddy Tim ina chnap codlata fós. Thugas speach sa chliathán do. Léimeann sé ó thalamh, féachann ina thimpeall agus cuimleann bos dá shúilibh. —An bhfuil sibh tagaithe ó shin? ar seisean. —Dhera a dhuine, arsa mise, ná fiul ceithre chúnne an oileán tabhartha isteach againn? —Ní foláir nó tá an lá ann, ar seisean. —Nil fós, arsa Pádraig, ach ní fada uainn é.

Chuireas féin tine síos agus chuas amach ag triall ar uisce go dtí an tobar. Anois a bhí fionnóga an lae ag oscailt thoir; an ghealach

ina luí laistiar do sna Feo agus dath dearg na gréine ag ardú os cionn na gCruacha Dubha agus mar sin anoir thar Bá an Daingin; solas na hoíche á mhúchadh ag solas an lae.

Nuair a thána abhaile, do chuireas an t-uisce sa chiotal agus do chrochas os cionn na tine é. Ansan do bhual mian siúlóide mé le fonn an teampall d'fheiscint, mar b'fhada mé ag cuimhneamh air, agus anois an t-am agam an fhaid a bheadh an ciotal ar an dtine.

Seo liom. Ní raibh sé ach trí céad slat suas ón dtigh. Fuaireas amach é. Bhí sé ann go deas feistithe, agus taobh leis bhí sean-sháipéal, cros dheas déanta sa chloich ina seasamh ar an dteampall agus í ag féachaint go hársa, faid mo láimhe do dhuileascar ar gach spalla cloiche. Féach go dtagann an t-aos leis an gcloich féin! Tá sé ráite gur sagart atá curtha ann ón aimsir a bhí an léirscrios á dhéanamh ar an gcléir, cé gur mór an t-athrú atá ar an saol inniu, moladh go hard leis an Athair Síoraí.

Bhí an mhaidean go haoibhinn agus gal ag éirí ón bhféar agus ón raithníg do dheascaibh na gréine bheith ag tabhairt an drúchta léithi in airde; an gabhar agus an chaora agus fiú amhán an t-éan ag baint searradh astu féin tar éis codladh na hoíche. Nuair a bhí an teampall scrúdaithe go maith agam, thugas cuaird ar an sáipéal, ceithre troithe do dhoras ag dul isteach ann agus ionad altóra ins an bhfalla do leac bhreá shocair. Thugas fé ndeara a lán ainmneacha déanta anso is ansúd ar na clocha. Gach duine a thug cuaird riamh air, d'fhág sé a ainm ina dhiaidh. Is gearr go bhfeaca seanscríbhinn ina measc nár bh fhéidir liom aon lámh a dhéanamh air. Bhíos ag gabháil dó agus mo mheabhair á chaitheamh leis, ach is gearr gur chuala feed ghlaice. Dar fia, arsa mise, tá an lá caite agam agus a rá go bhfuil siad ag feadaíl orm, agus seo liom sna cosa in airde fé dhéin an tí.

Bhí an bheirt eile ag ithe a mbreicfeasta romham. —Féachann an scéal, arsa Pádraig nuair a ghabhas isteach chúchu, go bhfuileann tú ag imeacht aerach ins an chloich. —An bhfuil a fhios agat, arsa mise, cad a tharlaigh dom? Do thána trasna ar sheanscríbhinn sa tsáipéal, agus bhíos ag iarraidh é léamh, ach níorbh fhéidir liom aon lámh a dhéanamh air. —Ó, tá a fhios agam cá bhfuil sé sin, arsa Pádraig ag cur na tae amach. —An riabhach, arsa mise, gur cheapas ná fuair éinne riamh amach é. —Hó hó! ar seisean ag iontú ar Phaddy Tim, clois cad deir sé! Is cuimhin liomsa, ar seisean ag iontú ormsa arís, nuair ná rabhas ach deich mbliana d'aois, gur tháinig scoláire mór ó Shasana anso ag lorg seanscríbhinní, agus do chaith sé seachtain ins an oileán, agus tar éis an scrúduithe go léir ní bhfuair sé amach an scríbhinn sin a deir tusa anois. An riabhach dom féin agus dom dheirfeír atá i Meirice anois ná gur chuaigh in aonacht leis lá timpeall na cloiche, agus dúramair le chéile gurbh

fhearra dhúinn an scríbhinn sin a thaspáint dó. Thugamair suas go dtí an áit é, agus an riabhach gurbh an-mhaith leis é fháil. Bhí sé ansan ag gabháil dó agus gloiní móra ar a shúile aige nó gur thóg sé sios gach focal dó; agus nuair a bhí an méid sin déanta aige, chuir sé lámh ina phóca agus thug scilling don nduine againn.

—Féach gur mhaith an fear é, arsa mise. —Dar fia gur dóigh liom gurb é an fear uasal is lách a chonac riamh é, arsa Pádraig ag liónadh na pípe san am chéanna. —Is dócha, arsa Paddy Tim, gurb é an scilling a dhein an fear lách dó. —Ambriathar nach é, arsa Pádraig, mar go raibh sé lách ar gach aon tstí. Ach an bhfuil a fhios agaibhanois cad é an fhaid go bhfuil an scríbhinn sin déanta? —Ní sheadar, arsa mise. —Tabhair do thuairim. —Céad, arsa mise. —Ní hea. —Trí céad, arsa Paddy Tim agus caitheann amach priosla ina dhiайдh. —Dhá chéad déag, arsa Pádraig. —Conas go mbeadh a fhios san aige? arsa Paddy Tim. —Dhera a dhuine, arsa Pádraig, ná fuil an dáta thíos leis?

I gceann tamaill do bhuailleas amach, agus níl aon bhaol ná go raibh an uain go tógálchroíoch san am san. Nuair a dh'fhéachas soir idir mé agus an Bealach Mór, bhí an sharraige dubh cíorubh le héanlaithe, cuid acu stadaithe ar an uisce, cuid eile ag eiteallaigh ins an aer agus cuid eile ag dul fé loch, agus ceol binn ag imeacht trí chluasa. Nuair a bhíos tuirseach do radharc mo shúl, do thána isteach arís. —Dar fia, a fheara, arsa mise, tá gach dealramh go mbeidh an-lá iascaigh ar an bhFiabhlanc againn. —Tá comh maith againn bheith ag bogadh linn in ainm Dé, arsa Pádraig ag éirí ina sheasamh agus ag tógaínt na n-áraistí ón mbord.

Seo linn fé dhéin na trá, agus is gearr go raibh gach ní curtha i bhfearas againn i gcomhair an lae, agus dá bhrí sin thugamair ár n-aghaidh don oiléan agus ár gcúl don bhFiabhlanc, mé féin i dtosach agus an bheirt eile ag cur na ndoirithe i bhfearas, an sharraige ina pána le leamhach agus rabh go leor ag imeacht ar bharra an uisce tar éis cuan éigin a dh'fhágaint.

—An bhfuil a fhios agatanois, arsa Pádraig ag tabhairt strac-fhéachaint amach chun tosaigh, cad é an comhartha talún a chaithfeá a thógaínt chun a bheith ar an bhFiabhlanc? —Fan go fóill, arsa mise ag bualadh mo cheann fum agus ag machnamh, mar is minic roimis sin a chuala an comhartha céanna ag m'athair crionna. Dar fia, thugas chun mo chuimhne é agus thógas mo cheann. —Tá sé agam, a Phádraig, arsa mise. —Cad é? —Tá, arsa mise, Banc Gharraí an Bhéil do dhroim na Claise Báine. —An-cheart, arsa Pádraig. —Ach, arsa mise, tá an scéal comh dona agus bhí riamh, mar ná fuil a fhios agam cá bhfuil Banc Gharraí an Bhéil ná an Chlais Bhán ach oiread. —Ó, tá an scéal ina phraisigh mar sin agat, arsa Pádraig, ach neosadsa dhuitanois cá bhfuil siad,

seisean ag síneadh a mhéire ó thuaidh díreach; an bhfeiceann tú an chlais sin atá i ndrom Inis na Bró? Sin í an Chlais Bhán. Agus timpeall agus dhá mhíle ó thuaidh díreach uaithi sin tá scairbh go nglaoonn siad Banc Gharraí an Bhéil air—an dtuigeann tú?—Tugim go maith, arsa mise. —Bí ag rámhaíocht leatanois, arsa Pádraig, agus comh luath agus a chífir an scairbh do dhroim na Claise Báine díreach, tánn tú ar an bhFiabhbanc. —Dar fia, a Phádraig, arsa mise ag cur na maidí amach, ná fuil aon teora leis an eolas.

Ba mé ainlitheoir na naomhóige, agus ar an ábhar san do bhí mo dhá shúil síte in ior na spéire agam do dhroim Inis na Bró chun an scairbh d'fheiscint. Bhios ag máineáil liom ar mo shuaimhneas riamh agus choíche nó gur léir dom Banc Gharraí an Bhéil do dhroim na Claise Báine. —Anois! arsa mise ag cur scréach asam le ríméad, cuirig amach na doirithe, agus dar fia go bhfuil cosúlacht éisc air. Bhí, leis, ins an am san maidir le forchain crosáin fiagh mhara agus faoileáin bheaga á dtumadh fén go tiubh ar thóir an éisc, agus foléim ag pollgó a chuireadh streanc sáile in airde díreach agus glioscarnach ag an ngréin air sa tslí go gcuireadh sé réilthíní ar mo shúile.

Éirionn Pádraig ina sheasamh, tarraigíonn amach a phip, agus deurgaíonn. Bhios féin ag ainliú go mall timpeall na scairbhe, na doirithe amuigh ag an mbeirt, dhá cheann ag gach duine acu, agus iad ag faire. Ní fada a bhí nuair a baineadh stracadh as dorú Phádraig. Seo ag tarrac é, ach más ea, ní raibh aon lámh aige á dhéanamh air. —Is dóigh liom, arsa mise, nach aon phollgó atá ort. —Don riabhach ab ea, ar seisean, ach rón, agus déanfaidh sé dhá leath dom dhorú.

Uaireanta thagadh sé go breá réidh, agus uaireanta eile bhíodh scaimh ar Phádraig d'iarraidh é choimeád. —Fan go breá socair, arsa mise. Bhí sé ag gabháil dó riamh agus choíche nó go raibh sé le feiscint síos tríd an uisce, agus cad a bheadh ann ach eascú mhór gheal go raibh faid na naomhóige inti. —Th'anam 'on diucs, a Phaddy, arsa mise, bíodh do ghatha ullamh agat ina comhair. Lena linn sin, beireann Paddy Tim ar an ngatha agus cuireann ina sceolbhaigh go haiclé é agus tógann isteach í. —Dar fia gur breá fáinneach an breac í, arsa Pádraig ag déanamh gáire le háthas. —Ó, féachann an scéal, arsa Paddy Tim, an breac a gheobhair anso, gur fiú breac a thabhairt air.

Lena linn sin, éirionn sé do theip ón dtochta, mar do bhí breac eile air féin. Seo leis ag tarrac agus scéan ina radharc le heagla go n-imeodh sí uaidh. —Go réidh, a Phaddy, arsa Pádraig. Cúl léithi, a Mhuiris, ar seisean arís go socair, ins an tslí gur dhóigh leat go raibh faitíos air labhairt amach ar eagla go gcloisfeadh an breac é. Bhí Paddy anois agus saothar air ag tarrac riamh agus choíche nó

gur thug sé isteach sa naomhóig í, an phollgó is breátha a chonac riámh.

B'é deireadh agus críoch na mbeart é go raibh an naomhóig síos go gunnail le hiasc. Is gearr ansan gur chas an taoide, agus ní phriocfadhbh an ceann cruaidh féin sinn ina dhiaidh sin, agus dá bhrí sin do thugamair ár n-aghaidh féin mbaile agus sinn sásta go maith le sealgaireacht an lae.

Bhí puth deas do ghaoith aniar ann. —Is dócha, a Phádraig, arsa mise, go dtabharfadhbh an seol soir sinn? —Gan dabht, arsa Pádraig, canathaobh ná tabharfadhbh? Tarraig in airde chúichi é. Thógamair isteach na maidí, agus ní fada a bhíos féin ag tarrac an chrainn in airde, agus chaitheas uaim siar an siota go dtí Paddy a bhí ina láir. Nuair a bhí gach ní curtha i bhfearas againn: —An bhfuileann tú réidh, a Phádraig? arsa mise. —Táim, arsa Pádraig. Lena linn sinn, do tharraigíos in airde an seol go dtí barr an chrainn, agus do shnámhchán sí léithi soir.

Bhíomair suite síos ar ár sástacht anois gan cíos cás ná cathú orainn, cé gurb annamh a bhíonn sé ar fhearr farraige, mar ba chompordach an uain í, an naomhóig síos go slait le pollóga breátha, gan rian struis orainn ag déanamh an bhaile ach í féin ag bogadh léithi agus ag treabhadh na farraige soir, tarrac againn ar thobac agus sinn ag cur agus ag cíuteamh ar chúrsaí an tsaoil.

XII. AN FEAR SIÚIL

Lá Domhnaigh breá fómhair, bhios fén agus Tomás sínte ar ár sliosta ar Bhun na Cúlóige ag fanacht leis na naomhóga a bhí imithe ó mhaidin go dtí an Aifreann; mar is gnás ag na daoine, an méid acu ná bionn ábalta ar dhul amach, bheith suite ar na poirt ar bhruach an chaladh, na seandaoine bailithe ar phort leo fén ag sean-chaiocht agus ag cur an tsaoil trí chéile, na buachaillí óga agus na cailíní ar phort eile agus a gcuideachta fén acu, agus na páistí in áit eile mar an gcéanna. Is gearr gur tháinig na naomhóga isteach, agus cé bhí in aonacht lem athair agus lem dheartháir ach stróinséir a thugadar leo ó Dhún Chaoin. Seo leo abhaile agus mise lena gcois. Chuir m'athair críonna fáilte roim an stróinséir agus dúirt leis suí cois na tine.

Fear teann téagartha ab ea é, dea-ghnúistineach go maith, faid mo láimhe do chroiméal air, cuma thámáilteach fós air agus é ag féachaint isteach i gcorplár na tine, fé mar a bheadh sé ag smaointeamh ar an áit go raibh sé fé láthair. I gceann tamaill, tógann sé amach as a phóca seandhúid a bhí comh dubh leis an sú agus sánn isteach fén ngríosach í. Gan focal fós as ach fé mar a chuirfeá ceist chuige.

Ní fada go raibh an tae ullamh ag Eibhlín agus é leagtha amach ar an mbord. —Anois, a stróinséir, arsa m'athair leis, tar anall chun an bhoird. Nil aon ghnó agat bheith cúthail anso, ach dein do thigh fén dó an fhaid a bheir ann. —Go raibh maith agat, arsa an stróinséir agus do shuigh isteach chun an bhoird.

—Mhuise, muran miste leat a fhiafraí dhuit, cad as tú, a stróinséir? arsa m'athair críonna i gceann tamaill. —Well, ar seisean ag baint crothadh as a shlinneán agus a bhéal lán—níor tháinig focal eile uайдh nó go raibh an greim sin scaoilte siar aige. —Is é an áit go rugadh mise, ar seisean, i gCúil na gCopóg ar an dtaobh thoir do Dhaingean Uí Chúise. —Agus cá bhfuileann tú ag caitheamh do bheatha ó shin? arsa m'athair críonna ag cur cos leis ar a leath-ghluin mar ba ghnách. —Mhuise, tá an domhan mór siúlta fé dhó agam, a dhaoine muinteartha, arsa an stróinséir. —Dar fia, arsa m'athair críonna, ach gur maith thú, mar an té a bhíonn siúlach bionn sé scéalach. —Is fíor é sin, arsa an stróinséir ag baint crothadh as a cheann. Níor cuireadh a thuilleadh cainte air nó go raibh a dhóthain ite aige, agus is dóigh liom go raibh gá aige leis.

Nuair a bhí sé lán ar a shástacht, do shuigh sé cois na tine arís, agus deirim leat gurb ann a bhí sí, tine bhrefá dhearg, mar is gnách lem athair críonna i gcónai le luí na hoiche. Do bhi Máire agus Eibhlín ullamh agus bhailíodar leo fén ag bothántaiocht, ach do tháinig machnamh chugham fén fanacht istigh an oíche sin, mar

go mbeadh a lán eachtraí ag an stróinséir, dar ndóigh. Do las m'athair críonna an lampa. Bhí deatach ag an stróinséir á bhaint as an seandhúid, agus m'athair agus mo dhaideo mar an gcéanna.

—Nach breá deas an áit é seo, arsa an stróinséir i gceann tamaill agus cuma shástaanois air, dar liom. —Hm, arsa m'athair ag déanamh miongháire, tá cuma dheasanois air, pé scéal é; ach ambriathar, a dhuine, ná déarfá é sin dá mbeifeá anso i lár an gheimhríd. —Is dócha é sin, arsa an stróinséir agus caitheann amach priosla tar éis na pípe. —Is dócha, a dhuine chóir, arsa m'athair críonna ag iontú ar an stróinséir agus ag déanamh gáire, gur mó iontas feicthe ar do shiúlta agat. —Mhuise, deirim leat, a dhaoine muinteartha, ar seisean, gur mó madra mallaithe agus drochbhean ti a chastar ar mo leithéidse, agus dá bhri sin is mó callaloth curtha agam díom ó thugas mo shála don mbóthar. —Á Mhuire, is fíor an chaint í, arsa m'athair críonna agus cuireann cuma thruamhéileach air féin. —Ach comh fada lem chúrsaí féin dó, arsa an stróinséir, neosad díbh chun an oíche do chaitheamh. —An-cheart, arsa m'athair á shocrú féin sa chathaoir. —Gaibh síos as san, agus dalladh agus caochadh ort muran fada isteach atánn tú inti, arsa m'athair críonna leis an madra a bhí féna chosa. Imíonn an madra síos go cúthail.

—Well, arsa an stróinséir, fé mar a dúrt cheana, do rugadh mise i gCúil na gCopóg. Bhí beirt dearthár agam, ach má bhí, ní fada gur ardaigh an bás leis iad. —Ó, sin é mar bhíonn, arsa m'athair críonna. —Bhí píosa breá talún againn, arsa an stróinséir, ach fé mar a bhuaileann an dícéille a lán, do dhíolas amach é nuair a fuair m'athair bás, agus thugas mo bhrollach don ndomhan mhór. Is é an áit gur chuas ná go dtí an tOileán Úr, agus an t-iontas is mó a chonac riamh, is ansan a chonac é. Mé féin agus fear ó Chontae an Chláir a bhí ag bordáil ar feadh trí bliana in aon tigh amháin i gcathair *Springfield* agus sinn ag obair in aon phost amháin. Dá bhri sin, nuair a bhíodh obair an lae déanta, do nímis agus do ghlanaimís sinn féin, agus thógaimís siúl breá amach. —Anso is ansúd, a mhic ó, arsa m'athair críonna ag lúbadh síos chun a phíp a dheargadh.

—Sea, arsa an stróinséir, aon tráthnóna amháin Shathairn tar éis obair an lae, do níomair agus do ghlanaamair sinn féin agus do bhuaileamair linn an tsráid síos gan cíos cás ná cathú orainn. —Is dócha é, arsa m'athair críonna ag aistriú na coise a bhí ar a leath-ghluín go dtí an ghlúin eile. —Sea, arsa an stróinséir, ní fada síos a bhíomair nuair a léim an Cláiríneach taobh liom agus chuir glam as: Cad é an diabhal madra é sin, ar seisean, atá idir bheirt againn istigh ar feadh na hoíche? D'fhéachas féin ansan agus do chonac an madra mór dubh idir bheirt againn istigh. Dar fia, arsa

mise leis an gCláiríneach, ní fheadar cad é an sórt madra é, ná ní heolach dom a leithéid d'fheiscint anso. Seo linn ag iarraidh é thiomáint abhaile, ach ambriathar más ea ná corródh an madra. Fan go fóill agus cuirfeadsa deabhadh air, arsa an Cláiríneach ag rith leis sall go dtí taobh na sráide agus ag breith ar bhríc. Stad, arsa mise, ná bain leis an madra. *Well*anois, a sheanduine, arsa an stróinseir lem athair crionna ag cur bior ina shúilibh, an gcreidfeadh sibh gur tógadh glan don tsráid mé, ach dar an leabhar níl a fhios agam conas—níl a fhios agam cad a tharlaigh nó cá rabhas nó cad é an fhaid a bhíos ann, ach gurb é an áit a dhúisios ná istigh i roilig ná feaca riamh a leithéid im dhá shúil. —Ambaiste féin, arsa m'athair, ach gurbh ait an rud é. —Níl dabht air, arsa m'athair crionna.

—Sea, d'éiríos, arsa an stróinséir, agus d'fhéachas im thimpeall. Ní raibh tigh ná treabh le feiscint agam. Do chuimíos bos dom shúilibh. A Dhia mhór na bhfeart, arsa mise, cá bhfuilim? nó an bhfuilim i dtromluí? nó cá bhfuil an Cláiríneach? Dar mo leabhar díbh, a fheara, arsa an stróinséir, go rabhas mar a bheadh fear as a chéill. —Ambriathar nár bhí aon ionadh dhuit, arsa m'athair crionna agus fonn chun éisteacht air. Maidir liom féin dó, do bhí gach léim ag mo chroí le gliondar, ins an tslí dhuit gur tuigeadh dom go rabhas féin ann an uair sin.

—Dar fia, a fheara, arsa an stróinséir arís, gur tháinig crith cos agus lámh orm. Seo liom, agus do thugas dhá chúrsa déag isteach sarar fhéadas gabháil amach as an roilig, agus mé ag dul síos go dtí mo chromán in áiteanna ann ag sceacha agus ag féar. Do ghabhas amach sa deireadh, ach más ea bhíos comh dall agus bhíos riamh ar cá rabhas, ar a shon go raibh eolas maith agam ar *Springfield*. Páirc mhór ghlás a bhí im thimpeall agus gan solas ó Dhia anuas le feiscint. Bhíos ag imeacht liom agus ag imeacht liom agus cosáinín beag caol romham amach, go dtí sa deireadh go bhfeaca a lán soilse uaim. D'oscail mo chroí. Dar fia, arsa mise im aigne féin, gurb é sin an chathair, pé áit go bhfuilim fé láthair. Seo liom fína dhéin, agus is gearr gur thugas fé ndeara gur chaisleán mór aonarach a bhí ann. Muran fearr, nára measa, arsa mise im aigne féin, ach cá bhfuilim ag dul? —Ambaiste go raibh do dhóthain le déanamh agat, arsa m'athair. —Ambriathar go raibh, arsa m'athair crionna.

—Agus an rud is mó a bhí ag cur mearbháill orm, arsa an stróinséir, ach an fear a bhí in aonacht liom an tráthnóna roimis sin agus an madra dubh—cad é an chuma nó cad iad na speallraoidí a bhí orm ná conas do thalamh an domhain a scaras uathu? —Ambriathar, arsa m'athair crionna, go gcuirfeadh sé mearbháll ar éinne. —Níl dabht air, arsa m'athair.

—Sea, péacu san é, do dheineas fé dhéin an tsolais, mar dúrt liom féin, pé áit go rabhas, go stiúródh muintir an tí sin mé. Bhí an

cosán is deise a chonaic súil pheacaigh riamh ag déanamh suas air, staighre deas ag dul in airde go dtí an doras, agus bláthanna ar gach dath sínte suas ar gach taobh. Seo liom agus soilse an chaisleáin ag baint radharc mo shúlach diom. Ní fada a bhios nuair a bhuaileas mé féin corp ar aghaidh i gcoinne crainn a bhí ag fás ar an gcosán, agus cuireadh siar i ndiaidh mo chúil mé. Stadas agus d'fhéachas in airde air. Do-bheirim an riabhach gurb ait an crann tusa, arsa mise liom féin ag bailiú liom arís tríd an gcosán. Bhí bladhm solais amach tríd an ndoras, boladh cumhra le fáil agam agus fuaim ag feoil á rostdadh. Seo liom suas trí sna staighrí. Bhí fear ansan romham ina sheasamh taobh amuigh don ndoras, a dhá láimh fénaascaill aige agus a mhuinchillí tógha suas aige. D'fhéachas air chun labhairt leis, ach más ea níor dhein sé ach a cheann do bhualadh fé, mar seo.

Lena linn sin, éiríonn an stróinséir ina sheasamh, cuireann a dhá láimh fénaascaill, agus buaileann a cheann fé. Suíonn sé ar an gcathaoir arís. —Do-bheirim an leabhar, a fharea, nuair a chonac é sin, gur bhraitheas an-ait ar fad mé féin, agus do tháinig fuacht im chuid fola. Stadas. D'fhéachas uaim isteach tríd an ndoras. Bhí seomra ar m'aghaidh isteach, agus do thugas fé ndeara cailín breá dathúil thiar ann ag cur faobhar ar sceana agus aighneas an domhain aici. D'fhéachas arís ar an bhfeir a bhí taobh liom. Bhí a cheann fé fós aige. Chuireas cluas le héisteacht orm féin, agus tuigeadh dom do réir chaint an chailín gurbh Éireannach í. Chuas isteach corp ar aghaidh, agus níor thúisce sin ná thugas fé ndeara bord mórlán d'ollmhaitheas ar thaobh mo láimhe cléithe, seisear fear ina thimpeall, scian agus forc i láimh gach duine acu, iad ag ithe agus ag comhchaoint lena chéile. Más ea, nuair a chonaiceadar mise, níor fhan focal cainte acu, do chuireadar a láimha féna n-ascaill, agus do bhuaileadar a gcinn fúthu; agus comh maith agus atáim anso anocht, a sheanduine, arsa an stróinséir ag bualadh a dhoirn ar ghlúin m'athair chrionna ag deimhniú an scéil, gur aithníos gach duine don seisear agus iad caillte le trí bliana roimis sin.

Lena linn sin, ritheann síoga fuachta suas trí dhromsa agus bhaineas crothadh asam féin. —*Well well well*, arsa m'athair crionna, is iáidir nár thit an t-anam asat. —An riabhach féin gur láidir, arsa m'athair agus a phíp ina láimh aige.

—An fial mé, arsa an stróinséir, go raibh mo mhisneach agam an uair sin comh maith agus tá anois, ach amháin go raibh an għreannúireacht ar fad orm; agus an bhfuil a fhios agaibh, nuair a dh'aithníos an seisear, gur chuas i ngiorracht an orlaigh do labhairt leothu, ach ní ligfeadh an teanga dhom é. —Ní haon ionadh dhuit é, arsa m'athair crionna. —Seasamh maith a dhein sé, arsa m'athair agus é ag deargadh na pípe ins an am chéanna. —Tabhair

fé ndeara gurb ea, arsa m'athair críonna. —Lean leat, a stróinséir arsa mise. Tuigeadh dom go rabhas féin ag féachaint ar an seisear fear agus a gcinn fúthu, agus dá bhrí sin nior mhaith liom go mbainfí aon stop as.

—Sea, arsa an stróinséir, nuair ná fuaireas aon tor, do bhuaileas amach aris. Más ea, bhi an fear amuigh romham fós agus é ins an staideár céanna. Do ghabhas thairis gan aon chathbhuaic do chur air. Seo liom sios tríd an gcosán céanna, agus ní nach ionadh, do cheapas gurbh ar an saol eile a bhíos. Sea, bhíos ag imeacht liom agus gan cathair *Springfield* le feiscint fós agam ná aon tuairisc air. Bhíos ag imeacht liom agus gan a fhios agam soir seachas siar riagh agus choíche nó gur casadh mé isteach ar bhóithrín ná raibh ann ach mo leithead féin, falla mór tátháin ar gach taobh díom a bhí breis agus deich dtroithe ar aoirde. Bhíos ag imeacht liom tríd an mbóithrín sin ar feadh leathuaire chloig, nuair a chuala cloigín éigin ag bualadh im dhiaidh. D'fhéachas tharm, agus cad a bheadh ach rothar ag teacht orm ar nós na gaoithe. Níor bhí sé diri liom an bealach d'fhágaint ná aon dul air. Dia lem anam, arsa mise, scoiltfidh sé mé. D'fhéachas tharm aris. Bhí sé níos giorra dhomanois, lampa mór solais air aige, agus gan é ag maolú sa tsíul. D'fhéachas uaim in airde ar an bhfalla, féach arbh fhéidir aon strapaíocht a dhéanamh, agus dar mo leabhar, ní raibh san ach déanta agam nuair a bhí an rothar imithe tharm ar nós sí gaoithe. B'é sin an obair ab iontaí a chonac riagh, conas a ghaibh sé tharm agus nár bhraitheas é, agus gan do shláí sa bhóithrín ach mo leithead féin. Mhuise, arsa mise, go gcuire Dia mór na glóire ar bhealach mo leasa mé; ní cá bhfuilim ag dul? ní an b'í seo bóthar na síoraíochta?

—Seo liom aris tríd an mbóithrín go mall righin. —Is dócha é, arsa m'athair críonna agus a bhos féna smeigín aige ag éisteacht, go mórmhór nuair a cheapais go rabhais ar bhóthar na síoraíochta. —Mhuise, go bhfoire Dia orainn an lá déanach, ar seisean ag tógaínt a hata dá cheann 'ag umhlú d'ainm Dé agus á chur ar a cheann aris.

—Sea, arsa an stróinséir, bhíos ag imeacht liom aris agus agimeacht liom ar feadh uaire chloig, agus is gearr gur tuigeadh dom gur chuala glór cairte im dhiaidh. D'fhéachas tharm. Bhí sé i bhfad uaim fós. Bhíos ag máineáil liom ní go raibh sé an-ghairid anois dom, agus d'fhéachas tharm aris, agus dar fia gur tuigeadh dom gurbh é fear an bhainne a bhi ann. —Mhuise, ní ag teacht romhat ar do scéal é, arsa m'athair críonna, cad é an sórt é fear an bhainne? —Tá, arsa an stróinséir, fear a ghabhann timpeall gach maidean ó thig go tigh le bainne, agus dá bhrí sin bhí aithne mhaith agam air. Do stadas ansan, agus ar ámharaí an tsaoil is é a bhí ann. Bheannaíos

dó agus bheannaigh dom. Th' anam 'on diabhal, a Dhónaill, ar seisean liom fén, cad tá ort agus a bheith amuigh comh moch so ar maidin? Cad é an t-am é? arsa mise. Níl sé ach a ceathair a chlog fós, ar seisean, is dócha gurb ar an ól a bhís ar feadh na hoíche? Dhera a dhuine, arsa mise, lig dom, ach is ag Dia amháin atá a fhios san. (—Moladh go hard leis, arsa m'athair críonna ag tógaínt a hata dá cheann arís.) Cad é an áit é seo? arsa mise le fear an bhainne. Dhein sé gáire mór fúm: An ba amhlaidh ná haithníonn tú an tsráid go bhfuileann tú it sheasamh anois? ar seisean. Le linn dó an méid sin do rá, d'fhéachas tharm, agus dar mo leabhar duit, a sheanduine, gur leath no dhá shúil orm nuair a chonac an áit go rabhas. Bhíos im sheasamh anois i gcorplár na sráide agus gan roimis sin ann ach bóithrin na síoraíochta. Bhí aithne mhaith agam ar an sráid—cad fáth ná beadh agus gan mé ach céad slat óm thigh fén? Níor than focal agam. Chuimhníos láithreach ar na daoine maithe, gurbh iad a chuir dallamullóg orm. Suig isteach ar an geairt, arsa fear an bhainne. Do shuíos, agus mise á rá libh gur agam a bhí gá leis. —Má dúraí, ní bréag, arsa m'athair críonna ag tarrac a dhuidín amach agus á shá fén ngríosach.

—Sea, bhí san go maith, arsa an stróinséir, nó gur thána abhaile. Bhí bean an tí ina suí romham agus d'fhéach sí orm go truamh-eileach. Ó, a Dhónaill, ar sise, cad a dheinis led pháirtí aréir? Níor thugas aon fhreagra ar an gceist sin, ach: Cá bhfuil sé? arsa mise. Tá sé in airde sa leabaidh agus níl aon dul go mairfidh sé, ar sise. Seo liom in airde gan a thuilleadh do rá, agus cad a bheadh ach an Cláiríneach sínte ansan romham agus gach ruainne dhó comh dubh leis an ngual. Labhras leis, ach ní raibh aon mhaith dhom ann. Nuair a chonac san, níor dheineas ach imeacht ag triall ar an sagart. Tháinig an sagart, agus d'fhanas taobh amuigh don tseomra nó go raibh sé ullamh. I gceann tamaill, tháinig sé amach. An bhfuil baol báis air, a athair? arsa mise. Tá go deimhin, ar seisean, ni fada uaidh anois, agus rud eile atá air, tá bás mínádúrtha fachta aige. Is fior san, a athair, arsa mise ag insint dó tríd sios. Á, arsa an sagart nuair a bhí deireadh ráite agam, creidim go blasta thú, agus an caisleán mór san agus an seisear fear a dh'aithnís, sin iad a shábháil tusa ón madra dubh.

—Well well, arsa m'athair críonna ag tarrac cúpla fód amach as an gcúinne agus á gcur síos ar an dtine, is iontach an t-anró gur ghabhais tríd. —Nár lige Dia go ngeobhainn trína leithéid arís, arsa an stróinséir ag cur lámh ina phóca agus ag tarrac na dúide amach arís. —Ámén, a Thiarna, arsa m'athair críonna agus m'athair comh maith. —De dhealramh, arsa m'athair nuair a bhi an phip bogtha ar a shástacht aige, go bhfuil saol maith ar an dtaobh eile acu.

Is gearranois go raibh deattach ag an dtriúr ar fuaid an tí, mé féin ag éisteacht leothu agus súil in airde agam le scéal eile dh'fháil ón stróinséir. Bhí sé ag caitheamh na pípe go sásta agus a dhá shúil sáite aige isteach sa tine, agus é dar liom ar nós duine a bheadh ag cuimhneamh ar eachtra eile. Bhí mo chroí ar sciobadh féach an dtiocfadh a mhacsamhail eile as a bhéal, ach do chuimhníos arís gur dhócha go raibh an iomad dúil sa ghal aige. Nuair a bhí a dhóthain caite aige don bpíp, do shín sé go dtí m'athair críonna í: —Seo, ar seisean, tarraig uirthi sin. Beireann m'athair críonna uirthi. Síneann an stróinséir a dhrom siar i gcoinne na cathaoireach agus aniar arís. Cuimlíonn sé bos dá bhéal.

—Ar mh'anam, a sheanduine, ar seisean arís, gur ghabhas-sa trí chrucatan maith ó rugadh mé, ach is é an áit a mhairbh ar fad mé ná ins an arm dhearg i Sasana. —Ambriathar gur dócha nach aon dea-ghéag é, arsa m'athair. —Deirim leat nach ea, arsa an stróinséir agus caitheann priosla amach. Cúpla bliain roim cogadh na mBórách ab ea é, ar seisean, agus do bhíos comh ciapaithe ag an saol gur fhágas an tOileán Úr agus gur thána go Sasana, agus cad a dheineas ach liostáil ins an arm dhearg. Más ea, dob fhearr liom ina dhiaidh sin ná déanfainn. —Ó tar éis gach beart is ea tuigtear, arsa m'athair críonna. —Is fíor é, arsa an stróinséir, mar pé áit go raibh an diabhal buí, is ann a bhí sé maidir le cruatan, agus nuair a bhíos trí seachtainí ag gleacaíocht, dar mo leabhar go raibh tinneas i ngach cnámh liom ó lúidín mo choise go dtí bunrúta mo ghruaige. —Ambriathar gur minic a chuala daoine á rá san, arsa m'athair críonna. —Ó mo léir, is agamsa atá a fhios, arsa an stróinséir. Má dhéanfá aon ní mícheart ansúd, ní raibh faic le déanamh leat ach stíalláil trasna an choirp gan trua ná taise dhuit. —Ó, is dócha é, a mhic ó, arsa m'athair críonna agus baineann casadh as féin sa chathaoir.

—Ach dar fia gur chuimhníos-sa ar sheift—mo leathphunt gallúnaí dh'fháil agus gach ruainne dhi dh' alpadh siar nó go rabhas comh broeite le madra. Tagann an dochtúir chugham agus ordaíonn go dtí an t-óspaidéal mé. Chuas ann, is dó, agus más ea do bhíos sásta go maith an méid sin suaimhni a bheith agam. Ach deirim leat, comh luath agus a bheadh aon bhiseach agat, go rabhais le tógaint isteach arís go tapaidh acu. Bhíos cúpla lá ansan sínte ar fhleasc mo dhroma, agus do tharlaigh do sheanshear bheith sa leabaidh ba ghiorra dom. Chuireamair aithne ar a chéile, agus ar nós aon bheirte a chuireann aithne ar a chéile mar sin in áit iasachta, bhí an-mhuinín againn as a chéile, ins an tsú dhuit go mbíodh comhrá maith fada againn gach lá ina dhiaidh sin ag cur síos ar bhearta an tsaoil.

—Ins an deireadh thiar thall, an riabhach dom ná gur inis mo

chúrsa don seanshear, agus más ea do dhein sé gáire breá sultmhar. Nuair a bhí an gáire sin curtha aige dhó: Dar fia, ar seisean, gur deartháir do Thadhg riabhach Dónall gránna. Canathaobh go ndeir-eann tú é sin? arsa mise leis. Tá, ar seisean, mar is fear mise a chaith smut dom shaol ins an arm san, agus más ea do fuaireas callaoth an domhain d'iarraidh é fhágaint. Mhuise, cad é an tseift, arsa mise, gur scaraíl thú féin leothu? *Well*, arsa an seanduine, tá a fhios agam go maith cad é an píonós atá ortsá, agus dá bhrí sin tá an-thrua agam duit agus déanfad mo dhicheall chun cúnamh a thabhairt duit, is é sin má dheineann an tseift a cheapas-sa an bheart duitse. —Ambriathar, arsa m'athair críonna, gur maith carthanúil an fear a bhí ann. —De dhealramh gurb ea, arsa m'athair.

—Sea, arsa an stróinséir, do labhair an seanshear. Nuair a bhíos-sa mar tusa, ar seisean, do bhíos ciapaithe cráite ag an saol, agus mo mhallachtsa ar an ól, is é fé ndeara é. Ó, ní tú éinne amháin, arsa mise, gur dhein an t-ól daorsclábháí dhó. Tá a fhios agam, ar seisean, ach péacú san é, do liostálas ins an arm dhearg ar do chumasa, agus tá a fhios agat cad é an scéal ag an *rookie* an chéad uair é. Ambriathar go bhfuil a fhiosa, arsa mise. Sea, arsa an seanshear, do bhí fadhb anso agus fadhb ansúd orm, agus dar fia sa deireadh go mb'fhearr liom bheith báite ná bheith ann. Do fuaireas comhairle ó sheanshaighdiúir an ghallúnach d'ithe, agus do dheineas; ach más ea, nuair a bhínn go maith arís, do thógtaí isteach mé, sa tstí dhuit go rabhas comh dona agus a bhíos riamh. An bhfuil a fhios agat, a Dhónaill, cad a cheapas sa deireadh ach ligint orm féin bheith comh bodhar leis an geloich agus bheith greannúr, agus dar fia gur chaitheadar mé scaoileadh uathu sa deireadh. Ach, má dheineann tusa an cleas céanna, níl aon bhaol ná go bhfaighir do dhóthain le déanamh, mar tástálfaidh siad so leat agus tástálfaidh siad súd leat, ach ná géill, ar do chluais ná géill. —Ambaiste mhuise, arsa m'athair, ach gurbh an-sheist é. —An dóigh leat ná gurbh ea? arsa m'athair críonna ag iontú air.

—Sea, trí lá ina dhiaidh sin, arsa an stróinséir, d'fhágas an t-óspaidéal, agus an chéad mhaidean a chuas amach ar an gcearnóig chun gleacaiochta, do chuireas droinn mhór ar mo dhrom agus gach cuma ait orm féin. Dírigh do dhrom! arsa an t-oifigeach liom go feargach, ach níor thugas aon tor air. Dírigh do dhrom! arsa an t-oifigeach arís go mallaithe, ach níor thugas aon tor air. Dhera a ghrá na gcarad, níor thúisce sin ná thug sé iarracht do cheap an ghunna aniar sa drom dom a bhain crothadh maith as mo bhallaibh. Léimeas in airde díreach agus ionadh mór orm mar dhea. Ó gabhaim pardún agat, a dhuine uasail, arsa mise, níor chuala thú. Cad é sin agat á rá? arsa an t-oifigeach ag cur púic air féin. —Conas a bheadh an scéal an uair sin agat, arsa m'athair críonna, dá

dtiocfá chuige go deas agus é bhualadh i ndroichead na sróna? —Dhé mo léir, arsa an stróinséir, dá ndéanfainn, gurb é stracadh an leoin a bheadh acu orm, a mhic ó. —Dar fia go ndéanfainnse é, arsa m'athair críonna agus cuma chlóchaiseach ag teacht air. —Ambriathar féin ná déanfá, arsa m'athair leis, mar gur caint cois tine atá agat, a bhuaachaill.

—Sea, arsa an stróinséir, do dhírios suas mé féin ansan, agus d'fhanas mar sin nó gur thug an t-oifigeach ordú eile uaidh. Ar aire! ar seisean. Ach mo chreach, níor chorraíos féin. Seo chugham anall é agus cuma an diabhail air, go maithe Dia dhom é rá leis. Cad tá ortsa? ar seisean. Níor labhras. Cad tá ortsa? ar seisean arís ag tabhairt sonc dom. Do phreabas. Táim bodhar, a dhuine uasail, arsa mise. D'fhéach sé in airde orm agus i gceann tamaill tharraig amach as an rang mé agus chuir im sheasamh ansan mé timpeall agus deich slata amach. D'imigh sé leis, ach dar fia ní fada go dtagann sé thar n-ais agus oifigeach níos aoirde ná é féin aige. Cad tá ortsa? ar seisean liom. Níor fhreagraíos. Bhí an dá oifigeach ag comhchaint le chéile ansan, agus i gceann tamaill tagann fear acu i leith mo dhroma agus an fear eile ar m'aghaidh amach. Ach bhí an ceacht foghlumtha agam ón seanshaighdiúir, agus dá bhrí sin bhí a fhios agam cad a bhí le teacht. Ní fada gur scaoil an fear thiart ruchar do dhroim mo chinn, ach más ea d'fhanas ansan comhstaídeartha le polla. Is gearr go rabhadar ag cogarnaigh arís á rá lena chéile go raibh sé comh bodhar leis an gcloich.

—Do choimeáadar ansan ar feadh cúpla lá mé agus gach cleas acu á thástáil liom, arsa an stróinséir ag déanamh gáire. Ni fhéadaim gan gáire a dhéanamh nuair a chuimhní ar an gcleas eile a bhí acu. Dúradar liom lá amháin siúl amach dom féin. Seo liom síos trí phórse caol, agus ar gach taobh díom bhí tithe stóir; ach más ea, bhí a fhios agam nach ar mhaithe liom a thugadar cead siúlóide dhom. Cad a tharlaigh, astóin, ach go raibh cuid do sna hoifigigh istigh ins na tithe, agusanois is arís chaitheadh duine acu pinginí im dhiaidh, mar dhea go gcasfainn. Bhíos ag siúl liom agus glór im chluasa ag an airgead im dhiaidh, ach sin ar chuireas do spéis ann. Agus chun an scéal a dhéanamh gearr, arsa an stróinséir, do chaitheadar mé scaoleadh uathu sa deireadh, agus deirim leat ná raibh aon chathú orm. Sin é mar fhágas an t-arm dearg, a dhaoine muinteartha.

—Mhuise, gur fearr a bheir bliain ó inniu, arsa m'athair críonna ag féachaint siar ar an gclog, agus féachann ansan ar an stróinséir. Féachanois, ar seisean leis, go bhfuil an oíche ciorraithe go suáil-ceach agat. —Ó, níl aon teora leis an bhfeart a shiúlaíonn, arsa m'athair. —Is fíor é, arsa mé féin ag cur mo ghutha in úil, ar a shon gurbh é mo chéad fhocal i rith na hoíche é. —Is maith an rud

bheith ag dul 'on bhinn bháinanois, arsa m'athair críonna. —Tá sé comh fearr, arsa m'athair ag dul ar a ghlúine, agus seo linn go léir mar an gcéanna ag rá na Corónach.

Lá arna mháireach, comh luath agus a thógas an brat don bhfuinneog, seo chugham isteach gatháí na gréine a bhain lasracha as mo shúilibh, bhí an mhaidean comh breá san. Más ea, ní fada sa bhrefhinniú dhom gur rith an scoil isteach ar m'aigne, agus do scaip san breáthacht na gréine as m'intinn. Dar fia, arsa mise liom féin, gur tapaidh scópúil a bheinnse ag dul isteach ins an arm dhearg seachas bheith ag dul ar scoil. Nuair a bhíos nite glanta, do shuíos chun boird. Bhí m'athair críonna ann cheana agus an stróinséir lena thaobh. I gceann tamail, do labhair m'athair críonna agus dúirt: —An riabhach a Mhuiris, ar seisean, níl aon rud is fearra dhuitse a dhéanamh ná an t-asal a dh'fháil agus ualach móna a bhrefhinniú leat abhaile ón sliabh.

Nuair a chuala féin é sin, d'éirigh mo chroi in airde go dtím béal le ríméad. —Dar fia go bhfuil an ceart agat, arsa mise agus do bhraitheas mo liopai ar crith le lúcháir. Bhí oiread san sceitimíni orm nár itheas leath mo dhóthain, ach seo liom an doras amach siar chun na Duimhche agus gach pocléim agam le háthas ar an lá breá eile a bheadh istigh ón scoil agam. Siar ar Gharrai an Ghála, do bhuaile Seán Fada liom agus a dhá asal féin aige. —Ní fheadar, a Sheáin, arsa mise, an bhfeacaí m'asalsa siar chun na Duimhche? Stad sé agus d'fhéach orm, féachann as san ó dheas ar an mBealach.

M'anam ón ndiabhal, ar seisean sa deireadh, go bhfeaca taoide an Bhealaigh ó thuaidh é agus caobach air. Ag cleithmhagadh fúm a bhí sé. —Caobach fada ort, arsa mise ag imeacht liom arís chun na Duimhche siar, agus is é an áit go bhfuaireas m'asal thiar ar Speir Chuas na Rón.

Léimeas in airde ar a dhrom, agus ní fada a bhíomair, mise agus m'asal beag dubh, nuair a thánamair suas le Seán an Gleann Mór soir. —Dar fia, tá sé agat ó shin, arsa Seán ag baint macalla as an ngleann. —Fág an bealach, arsa mise, m'asal an uair sin ins na cosa in airde, a chluasa scúite siar díreach aige, gach stíall agam féin air, agus sinn ag déanamh aniar ar Sheán. Léim sé i leataoibh. —Th'anam 'on dial, ar seisean agus mé ag imeacht thairis ar nós na gaoithe, cad é an fuadar atá fút, nó an b'ea tá fonn ort a bhfuil ar an mbóthar romhat a mharú? Níor labhras féin focal ach stíall eile a tharrac ar an asal, agus as go brách linn le ríméad. Ní fada go raibh an t-asal fé ghléas agam, agus do bhuaileas isteach ag triall ar mo bhata. —B'fhéidir gur mhaith leat cnoc an Oileán d'fheiscint, arsa mise leis an stróinséir. —Dar fia, ar seisean, ní fearr liom bheith istigh, ag éirí ina sheasamh.

Seo linn an Tóchar amach. Bhí páistí an bhaile ag teacht fé dhéin

na scoile. Bhuaile Tomás Eoin Bháin liom agus a mhála leabhar fína ascaill aige. Dheineas féin gáire nuair a chonac an chuma bhrónach a bhí air. —Nach breá dhuitse bheith ag dul ar an gcnoc, ar seisean go cráite, ach sin ar thug sé do chaint dom, mar bhí sé cúthail roimh an stróinséir. —Go n-éirí an lá leat, a Thomáis, arsa mise ag tabhairt stíall don asal agus ag bailiú liom an bóthar suas.

Nuair a thánamair go dtí barra an bhóthair, do stad an stróinséir agus d'fhéach ó dheas: —An b' é sin Uibh Ráthach? ar seisean ag sineadh a mhéire amach. —Is é, arsa mise. —Ar mh'anam gur breá an chianradharc atá as so, ar seisean arís. —Ó, is mór an seó é, arsa mise, nuair a bhíonn an spéir glan. Bhíomair ag imeacht linn nó gur thánamair go dtí Fiaráil an Dúna, agus shuíomair síos ansan ar thortóig. —Cad a ghlaotar ar an gcarraig mhór san thiarnuadh? arsa an stróinséir ag síneadh a mhéire ina treo. —Sin i an Tiaracht, arsa mise, mar a bhfuil an tigh solais. —An b' i sin anois an Tiaracht? ar seisean ag déanamh gáire agus é ag féachaint go dlúth uirthi. Do-bheirim an riabhach, ar seisean, gur maith an tamall ó shin ó chuala fear thall i Nua-Eabhrach ag rá amhrán mar gheall ar an dTiaracht, agus nuair a bhí sé ráite aige, do chuir sé glam as: Mo lá go dóite, ar seisean, gan mé timpeall inniu uirthi! —De dhealramh, arsa mise, go raibh eolas maith aige uirthi, pé hé féin. —Is aige a bhí sé, ar seisean. Buaileann sé a cheann fé. —Fan go fóill, ar seisean, is dóigh liom go bhfuil sí fós agam an cheathrú a phriocas uaidh an lá san. Ó sea, ar seisean agus canann leis:

Lá breá aoibhinn grianmhar is mé ag trácht na mara siar dom,
Do casadh mé ar an dTiaracht i bhfad amach ón dtír,
Mar a raibh ceol ag na héanaibh ag eiteall ar an bhféar glas
Agus éiscíni ina gcéadta ag pilleáil ins an líon.

Is dóigh liom, ar seisean, gur ceathrú don *nGarbhchnoicín Fraoigh* é. Agus ón lá a chualasa é sin, ar seisean, do chuaigh sé isteach im aigne, agus tá sé agam ó shin. —Tuigim go maith é sin, arsa mise, mar tá sé go gliondarach, agus go mórmhór, arsa mise arís, nuair a chloisfeá in áit iasachta é ag duine dot threabhachas féin. —An diabhal bréag agat ráite sa méid sin, ar seisean ag tarrac a phípe amach agus á deargadh.

Tháinig an-scóp orm féin nuair a chonac an phip, mar ba mhór í mo dhúil inti ins an am san, comh maith le haon seanfhear. Dá bhrí sin, tháinig an-chaint anois dom; níor fhágas cnoc ná sliabh, cuas ná faill, tráigh ná carraig, ná go rabhas ag tabhairt ainm dó orthu, le súil agus go bhfaighinn gal uaidh.

Comh luath agus a chualaigh sé Bá an Daingin, do dhein sé gáire eile. —Mhuise, ar seisean ag iontú orm, an bhfuil a fhios agat

cad a tharlaigh domsa tar éis an t-arm dearg a dh'fhágaint, mar is é Bá an Daingin a chuireann i gcuimhne dhom é? Nuair a thána abhaile, ní raibh tigh ná treabh romham, ach oíche anso agus oíche ansúd agus gan leathphingin im phóca. —Bhí sé cruaidh go maith ort, arsa mise agus súil agam ar an bpíp. —Sea, péacu san é, do thána isteach 'on Daingean lá aonaigh agus do thugas cuaird síos ar an gcé. Bhi long gaile sinte suas leis an gcé, agus an riabhach ná go raibh easpa fear ar an gcaptaen. An bhfuil aon shear ansan, arsa an captaen, a dh'oibreodh a phasáiste sall go Sasana? Nuair a chuala é sin, do chocálas mo chluasa agus do chyas féna dhéin. Táimse, arsa mise. Tá go maith, arsa an captaen, bí ar bordanois, mar tá an long le gluaiseacht. Do chyas ar bord, agus is é an obair a fuaireas ná bheith ag coimeád guail leis an mbeiriúchán, agus b'í an diabhal féin le teas an áit sin—an bhfuil a fhios agat, ar seisean, i gceann gach leathuaire go gcaithinn mo bhróga a chaitheamh diom agus an t-allas a scaoileadh amach astu.

—Ó a thiarcais, arsa mise, agus cad é an fhaid a bhíodh agat ar an obair sin? —Bhíodh ceithre huairé chloig, ar seisean. —Och, bhí sé rófhada, arsa mise ag tabhairt stracfhéachaint cile ar an bpíp, féach an raibh sí ligithe i bhfaillí aige. Thugas fé ndeara go raibh sí múchta air agus gan aon éileamh aige gal a thabhairt domsa. Dá bhrí sin, ní rabhas róshásta liom féin. Thugas fé í do lorg air, ach ní raibh misneach mo dhóthain agam. An riabhach dom ná gur chuimhnigh ar sheift eile. Chuireas mo lámh im póca agus thugas amach seanhiph chré agus bhuailleas ar mo bhois i. —Dar fia, arsa mise ag cur lámh im póca arís, tá dearúd déanta agam ar an dtobac—d'fhágas im dhiaidh sa bhaile é. Ach a léitheoir, ní raibh a leithéid sa bhaile agamsa, ach á chur in úil don stróinséir go raibh dúil agam ann. —Ó, ná biódh san le rá agat, a bhuachaill, arsa an stróinséir, tá go leor anso dhó, ag cur lámh ina phóca agus ag tarrac stráice mór tobac amach. Seo, ar seisean, tarraig air sin. —Go raibh maith agat, arsa mise ag breith air san am chéanna. Sea, lean ar do scéal, arsa mise agus mé comh sásta anois le diúc.

—Sea, geallaim duit, arsa an stróinséir, nuair a bhí an bealach déanta sall agam agus mo chosa ar thalamh Shasana, gur fhágas an long agus an captaen agus bhailíos liom. Bhíos cúpla lá ansan agus mé ag imeacht im liairne diomhaoin, agus is é an meá a bhí agam éalú go dtí Meirice i gceann do sna laidhnéirí ó Liverpool. Aon tráthnóna amháin, agus mé ag máineáil liom ar an gcé agus seanbhalcaisí orm chun ná tóigfaí aon cheann dom, do chonac trí laidhnéir suas leis an gcé ullamh le himeacht. Ach aon rud amháin a bhí ag déanamh mearbhaill dom, ní raibh a fhios agam cá rabhadar le dul, agus dá bhrí sin níor mhaith liom éalú isteach i gceann acu ar eagla nach go Meirice a raghadh sí. Chuas chun cainte le fear a

bhí ina sheasamh taobh liom. Níor ligeas aon ní orm, an dtuigean tú? —Ó, tuigim go maith, arsa mise agus saol an mhadra agam ar an bpíp.

—Sea, do labhras leis go cneasta: Nach breá na trí longa iad san, arsa mise. Níl aon bhaol ná go bhfuil siad go maith, ar seisean agus cuireann sé an dá shúil tríom. Is dócha, arsa mise arís, gur ag dul go Meirice atá na trí cinn? Ó ní hea, ar seisean, ach amháin an ceann láir. Ó tuigim, arsa mise, agus dar fia, nuair a bhí a fhios agam an ceann ceart, do chuireas ceist eile chuige go deas simplí: Is dócha go mbeidh sí ag imeacht láithreach? arsa mise leis. Tá sí le himeacht ar a sé a chlog ar maidin, ar seisean.

—Sea, arsa an stróinséir, nuair a bhí gach aon tuairisc fachta agam uaidh, do shleamhnaíos liom i leataoibh; agus nuair a tháinig an oíche, an riabhach dom ná gur shleamhnaigh síos ar an gcé arís, máilín aráin fémascaill agam agus mé ar nós na luiche chun éalú isteach inti. Dar fia, do bhí gach cúnne agus gach geá agam á thabhairt isteach riamh agus choíche nó go bhfuaireas an chaoi ar éalú ar bord i gan fhios do sna mairnéalaigh.

—Agus cad é an áit don loing go rabhais? arsa mise. —Dhera a dhuine, chuas amach i dtosach i bpíp mhór shalach, ach ba chuma liom ach mo chosa do bhrefh liom sall. Sea, bhíos ansan istigh agus gan radharc agam ar lá ná ar oíche, bhí sé comh dorcha san; ach ba chuma é, bhí gach ní ag dul chun mo mhaitheasa nó go raibh deireadh mo lóin ite agam—thit an lug ar an lag ansan agam. —Ambriathar nár bhí aon ionadh dhuit é, arsa mise. —Níorbh ea, ar seisean ag cur crothadh ina cheann agus ag lónadh a phipe arís. Nuair a bhí sí líonta aige, do shín sé chugham féin an tobac. —Sea, ar seisean, lion do phip—ón uair gur ráinig sé bheith agamsa inniu, ní bheidh aon cheal ar bheirt againn. —Go raibh mile maith agat, arsa mise agus do bheireas arís air.

—Sea, arsa an stróinséir nuair a bhí an phíp dearg ar a thoil féin aige, sin é an áit go raibh an obair—an t-oeras ag teacht orm agus gan aon dul agam ar ghreim d'fháil. Do bhris ar an bhfoighne agam. Chaithfinn rud éigin a dhéanamh nó bás d'fháil don ocras. Sea, bhíos ag cuimhneamh agus ag síorsmaoineamh, agus b' é toradh mo smaointe gur chuimhníos ar na báid a bhí in airde ar deic a bheith lán do bhrioscaí mar ba ghnách. Dá bhrí sin, is é an meá a bhí agam ná éalú in airde nuair a thiocfadh an oíche agus dul isteach i gceann acu, mar ná feicfí go brách mé istigh inti sin, óir bionn na báid seo clúdaithe le canfás i gcónaí. Nuair a tháinig an oíche, d'éiríos amach go cúthail agus d'fhéachas im thimpeall. Más ea, bhí gach ní go ciúin ach amháin an fheadaíl a bhí ag na puilíní agus fuaim na dtónn isteach le taobh na loinge. Shleamhnaíos amach ar mo chamruathar agus d'éiríos im sheasamh; agus más ea,

ar seisean ag bualadh a dhá bhois ar a dhá ghlúin, is ar éigean a choimeád an dá chois sin in airde mé, bhí na hioscadaí comh lag san fún. Ní raibh éinne beo ar deic san am san, agus do bhíos ó choiscéim go coiscéim nó gur chugas in airde i gceann do sna báid. Thógas in airde an canfás agus d'éalaíos isteach agus do luíos síos go breá suálceach idir dhá thochta; ach th'ananam 'on diabhal, a Mhuiris, arsa an stróinséir ag bualadh bos ar mo ghualainn agus is asamsa a baineadh an gheit, nuair osclaios an bosca agus é folamh!

—Och, Dia linn, arsa mise, is olc an seans a bhí leat. —Ná bí ag caint air, ar seisean, agus nár lige Dia go mbéarfadh a leithéid do chás go deo arís orm. Ba chuma liom bás nó beatha ansan, bhíos tabhartha amach ag an ocras, ní raibh aon dul chun cinn agam le déanamh. —Ní fheadar an rabhais i bhfad ón dtalamh thall an uair sin? arsa mise. —Dhera a dhuine, arsa an stróinséir, ná raibh sí suas le cé Nua-Eabhrach lá arna mháireach? —Ó a dhuine, arsa mise agus suálceas ar mo chroí an uair sin leis an bpíp. —Sea, arsa an stróinséir, is anois a bhí an obair agam, cad é an tseift a dhéanfainn ar dhul amach aisti; is anois a bhí na sceitimíni eagla ar mo chroí agus codladh grifín ag imeacht trí chorp nuair a chloisinn na mairnéalaigh ag caint agus ag siúl timpeall agus mé ag ceapadh gach re nóimint go dtógfaidís an brat in airde don mbád. Níl aon bhaol ná gur bhraitheas bliain ar fad ins an lá san—canathaobh ná braithfinn agus gan deoch ná greim dulta im putóig le dhá lá roimis sin. Ach ar deireadh do tháinig an oíche. Bhí saghas eolais agam ar dhiútae na n-oifigeach, mar bíonn cúig nóimintí gan éinne in aon chor ar deic, ach cén mhaith sin nuair ná raibh aon am ar iompar agam? Ní raibh le déanamh agam, mar sin, ach tuai:im a thabhairt air, agus níl aon dabht ná gur dheacair dom. Sea, timpeall a dó a chlog ar maidin, déarfainn go raibh an t-am tagaithe, mar sin é an t-am a bhíonn sos acu. Thógas in airde an brat go haiclé agus shás amach mo cheann. D'fhéachas im thimpeall. Ní raibh éinne beo agam le feiscint ar bord, ach soilse go leor agus radharc bhreá isteach ar an gcé, sclábhaithe ag imeacht tharna chéile ann, agus iad ag gíotáil le boscaí. Ó, nach agam a bhí an formad leo agus nach mó rud a thabharfainn ar bheith ina measc! Do shearras in airde mé féin ansan, agus deirim leat gur ghliúcaíos im thimpeall go maith. Dúrt gurbh é am an tsois é, siúrlálta.

—D'éiríos im sheasamh, agus do chuireas cos liom amach go haiclé, mar is bróga tairní a bhí orm. Nuair a bhíos amuigh as an mbád, níor fhágas orlach don deic gan scrúdú lem radharc go beacht. Ní raibh duine ná daonnaí le feiscint. Ach mar dhonas ar an scéal, do bhí staighre iarainn ag dul ón mbád síos go dtí an deic íochtarach, agus chaithfinn an staighre sin a chur diom ar ais nó ar éigean. Dhá runga déag a bhí ann, agus deirim leat nár mhór duit bheith láidir

acmhainneach agus aiclí go maith chun é chur duit. —Is dócha é, arsa mise, agus is tusa ná raibh mar sin ina an am úd. —Ó, abair é, arsa an stróinséir ag cur crothadh ina cheann. —Sea, arsa mise liom féin, go gcuire Dia ar mo leas mé, nó an dtabharfad fé síos? Do bhuaile saghas misnígh ansan mé, agus seo liom ar aghaidh go dtí an staighre. Do thugas fé síos ó runga go runga, ach nuair a bhí an seachtú runga curtha agam díom, an diabhal dom ná gur shleamh-naigh, agus seo liom im thrompallán síos isteach ar deic, agus bhaineas fothram agus macalla amach as an long.

—Ó a dhuine, arsa mise, nár mhór an trua é, agus nár mhór an obair nár chuimhní ar na bróga tairní a bhaint díot. —Is fíor duit; arsa an stróinséir go truamhéileach, ach tar éis gach beart is ea tuigtear. Sea, do thugas fé éirí, ach do bhíos rólag agus sceitimíni an domhain orm sara bhfeicfeadh éinne mé. Níorbh fhada ansan mé gur chuala siúl na mbróga ag teacht. D'aithníos go raibh beirthe orm. Dia lem anam, arsa mise. Ní raibh an focal as mo bhéal nuair a bhí an t-oifigeach ar m'aghaidh amach. D'fhéach sé orm, do bheir ar ghualainn orm, agus dúirt: Cad a thug anso tusa? ar seisean go feargach. Mhuise, ceann do sna mai-néalaigh is ea mé, arsa mise. Agus cad a thug anso thú? ar seisean arís. —Do thug mhuise, arsa mise, broiteacht a bhuaile sa leabaidh mé, agus do thána anois ar deic chun an t-aer a thógaint. Do stad sé ansan ar feadh tamaill ag breithníu orm go dúthrachtach agus mo chroí féin ag léimrigh go n-imeodh sé uaim arís. Sa deireadh labhair sé: Téanam liom, ar seisean am tharrac leis. Seo liom nó gur thug sé ar aghaidh an tsolais mé, agus mo léir, b'fhurist aithint cad é an sórt mé an uair sin, mar bhíos salach bréan agus éadach bun os cionn orm. D'fhéach sé arís orm agus gach iompú aige á bhaint asam: *I guess you are a stowaway, ar seisean, come on!*

—Ó a dhuine, arsa mise, nár mhór an trua é agus tú suas le cé Nua-Eabhrach. —Ó, ní sheadraí a leath nuair ná rabhais im bhróga, ar seisean agus do thugas fé ndeara na deora ag teacht leis. —Is fíor é, arsa mise, agus go mórmhór ins an áit go raibh do chroí. —Nach shin é a mhairbh ar fad mé, ar seisean arís, ach ní raibh leigheas air. Do bhíos dhá lá déag ansan i bpriosún acu nó go raibh an long le himeacht arís, agus nuair a tháinig an long go Sasana thar n-ais, do scaoileadar uathu mé, agus táim ag imeacht anso is ansúd riamh ó shin.

—Faid ar do shaol, arsa mise, tá an mhaidean ciorraithe go maith agat. Is féidir leatsa fanúint ansan anois nó go dtiocfad chughat aniar arís. Sin é thiar an chruach, arsa mise ag síneadh mo mhéire siar ina treo. Seo liom siar, agus ní fada a thóg sé uaim an t-ualach móna a llionadh. Aniar liom arís, agus is ea bhí an stróinséir sínte ar a fhaid agus ar a leithead ar an bhféar. —Nach

breá folláin an t-aer atá ar mhullach an chnoic seo, ar seisean. —An dóigh leat ná gurb ea, arsa mise, is ann atá sé. B' é críoch agus deireadh na mbeart é gur shroicheadamair an tigh go hocrach ins an tsúi dhuit go raibh gach goblach ag dul chun sástachta dhúinn.

XIII. AN COGADH

Tráthnóna breá tamall ina dhiaidh sin, do bhí gach éinne ar an gcaladh roimis an Rí, le súil is go mbeadh nuacht éigin aige ón dtír mhór: na cailini agus a súil in airde le litir, b'fhéidir; fear eile go raibh fios curtha ar thobac aige, agus gan aon ní ag cur tinnis air ach amháin goblach dó a bheith aige le cur ina chúilfhiaca. Nuair a bhí na litreacha tabhartha amach ag an Rí, do shuigh sé ar a chorraghio agus do tharraig amach a phíp agus a chuid tobac mar ba ghnách.

—Ar chualaí aon rafláil amuigh inniu, a Phádraig? arsa Seán Mhíchíl leis. —An fial mé, arsa an Rí, gurb é mo mhórthuairim nach fada a bheimíd beoanois. —Eachbháin, arsa Seán Mhíchíl, ní foláir nó tá pláigh chughainn mar sin. —Tá rud níos measa ná pláigh, arsa an Rí, is é sin dhá thaobh an domhain a bheith pléascaithe ar a chéile aon nómintanois. —Dona go leor dar fia, arsa Seán Fada. —Dhera a dhuine, arsa m'athair críonna, cad a bhéarfadh go mbeadh sé go dona? —Th'anam 'on diabhal, arsa Seán Fada, cé cheannóidh an breac éisc? cé cheannóidh an mhuc ná an bhó? nó cá mbeidh na margántaithe? Caint san aer atá agat, a bhuachaill, arsa Seán Fada agus caitheann amach priosla. —Bain barra mo chluaise dhíomsa, arsa m'athair críonna agus an dá shúil aige á chur trí Sheán, nár tháinig aon chonách riamh ar cheannaitheoirí go dtí an saol san. —Bíodh ciall agat, a dhuine, arsa Seán Fada ag iontú a dhroma lem athair críonna agus ag imeacht leis abhaile.

Seachtain ón lá san do bhí tuairisc fachta againn ins an Bhlascaod go raibh Sasana agus an Ghearmáin buaile in aghaidh a chéile. Gach turas a thugadh an Rí go Dún Chaoin, do bhíodh páipéar nuachta aige á thabhairt abhaile leis, agus dá bhrí sin do bhíodh gach seanduine ins an bhaile bailithe isteach go dtí tigh an Rí, agus is fiormhinic a bhiodh sé ina bhrúion chaorthainn eatarthu, cuid acu leis an Sasanach agus cuid eile acu leis an nGearmánach.

Aon mhaidean amháin, do bhí muintir an bhaile ag dul suas 'on gcnoc lena gcuid stoic mar ba ghnách, agus an chéad fhear a tháinig ar radharc Bhá an Daingin, do baineadh leathadh as a shúile. Ní raibh orlach don bhfarraigé ná go raibh fé chláracha bána. Is ansan a bhí an fothragadh tríd an dTóchar anuas, an fuirse agus an fothram, gach duine ag baint as na cosa fé dhéin an chaladh, gioscán agus raitleáil á bhaint as téada agus as dolaí, naomhóga ar stáitsí nár corraíodh le sé bliana roimis sin á gcaitheamh anuas, agus gach duine go raibh aon scrothaiocht ann, do bhí sé ar a dhá mhaide rámha.

Bhíos féin ar scoil an lá céanna agus móran eile nach mé, ach

más ea, ní raibh éinne againne ábalta ar thosach naomhóige a chur suas an lá úd. Nuair a thánamair abhaile lár an lae, is é an chéad scéal a bhí ag mo dheirfiúr Máire dhom, agus sceitimíni uirthi, go raibh an taobh theas ar fad lán do raic. Seo liom gan freagra do thabhairt uirthi, agus an riabhach do Thomás Eoin Bháin ná gur bhuail liom ar an mbóthar. —Th'ananam 'on diucs, arsa Tomás, tá an taobh theas lán do raic. —Téanam ó dheas, arsa mise agus saothar orm.

Seo linn ó dheas ar an bPointe, agus más ea, do baineadh leathadh as na súile againn nuair a chonaiceamair an fharraige dubh ciorubh le cláracha bána, biomai, stráici agus roillsi móra fada; naomhóg, dhá naomhóig ag teacht orainn aneas agus iad suas go gunnail le cláracha, agus suas le daichead ceann eile ina ndiaidh aniar; naomhóg eile faid do radhairce ó dheas ins an Bhá; naomhóg eile ag teacht ón gcaladh tar éis last a bheith curtha sábhálta ar an dtalamh aici. Ba dheacair dúinn ár súile a thógaint don radharc, ach bhí an aimsir á chaitheamh againn, agus dá bhrí sin do chaith-eamair imeacht chun na scoile arís.

Sea, nuair a bhí an scoil i leataoibh, agus b'fhada linn an fhaid a bhíomair uirthi, deirim leat nach mór an chaint a bhí againn le chéile ach seánbhlas ins na cosa againn ag baint an tí amach. Bhí Eibhlín agus Máire istigh romham: m'athair, m'athair críonna agus mo dheartháir Seán ag bailiú na raice. Geallaim duit nach mór an mhoill a dheineas lem dhínnéar, agus nuair a bhí sé alpaithe siar agam, seo liom ins na cosa in airde fé dhéin an chaladh.

D'fhéachas uaim síos ó bharra na haille. Baineadh geit asam. Ní raibh faic le feiscint agam ach cláracha bána sínte ar a bhfaid agus ar a leithead ins gach áit. Ansan do thugas stracfhéachaint siar fé dhéin na Trá Báine, agus do bhíog mo chroí arís nuair a chonac an tráigh lán suas do bhiomai go raibh tri fichid troigh ar fhaid i gcuid acu. Ins an bhféachaint uafásach san, cé thiocfadh anuas tríd an mbóithrín ach Tomás Eoin Bháin agus saothar buile air. —Och, th'ananam 'on diucs, a Thomáis, brostaig anuas, tá an caladh lán do raic. —An bhfuil? ar seisean agus an dá shúil ag dul amach as a cheann. Nuair a chonac sé an radharc, bhí gach pocléim aige agus agam féin comh maith. —Th'ananam 'on diucs, a Thomáis, téanam ó dheas ar an bPointe. —Hú huics! arsa Tomás ag caitheamh a chaipín ins an aer le lúcháir.

Nuair a shroicheamair an Pointe, ní raibh páiste ná seánbhean ins an bhaile ná go raibh suite ar a gcorrighiob ar bharra gach stocáin ag féachaint uathu ó dheas ar Bhá an Daingin. Bhí an fharraige go breá ciúin, aer beag do ghaoith aneas ann, agus cláracha bána le feiscint faid do radhairce amach ar an mBá. Timpeall agus fiche slat amach ón dtalamh, do bhí stráice adhmaid agus na céadta

caobach ina stad air ag priocadh na bpilibíni a bhí ag fás air. Ní fada go bhfeaca dhá chaobach ag baint ful mhairt as a chéile, agus ar nós aon dream, is gearr gur chabhraighe ceann acu leis an gceann eile agus mar sin dóibh nó go rabhadar go léir in achrann ina chéile, agus bhaillíodar leo leis an dtaoide ó thuaidh.

Ansan do thugas súil eile ó dheas idir mé agus na Sceilgí, agus más ea bhí naomhóg agus naomhóg eile ag déanamh orm aneas agus iad síos go gunnail le cláracha. D’shanamair leo nó go rabhadar an Pointe anuas, agus seo linn go léir ansan fé dhéin an chaladh, ar nós na bhfaoleán féin, agus deirimse leat gur orainn a bhí an scóp ag tarrac na raice ar barra. Is gearranois go raibh solas an lae á mhúchadh, agus dá dheascaibh sin dob éigean do lucht na raice na naomhóga do chur ar na stáitsí, ach am briathar más ea go rabhadar sásta tar éis an lae agus dóthanach go maith, leis, maidir le tinneas ina gcnámaibh ag an síor-rámhaíocht ó mhaidin.

Lá arna mháireach, ba bhreá leat féachaint uait síos ar an gcaladh agus na tráonna, binsí móra do chláracha anso is ansúd, agus an naomhóg is lú go raibh seilg aici, do bhí os cionn céad clár aici. —Dar fia, a deireadh fear, gur maith é an cogadh. —Dhera a dhuine, a deireadh fear eile, má shanann sé ann, beidh an t-oileán so ina Thír na nÓg againn.

Ba mhór an t-athrú a chuir an cogadh ar dhaoine. Chonac iad, liairní díomhaoine a chodlaíodh amach go headartha, bhíodar san anois amuigh le giolc an ghealbhain ag bailiú agus ag síorbhailiú. Deirim leat, a léitheoir, go raibh saol ins an Bhlascaod ins an am úd—carnáil airgid. Cá raibh an caitheamh? Ní raibh faic le ceannach, ní raibh aon chall leis, bhí sé le fáil ar bharra na farraige—an plúr, feoil, blonag, geas, geir, *margarine*, fion go leor, fiú amháin an bhróg agus an stoca agus an t-éadach—féachanois cá raibh an caitheamh? Ní raibh tigh ins an Oileán ná go raibh seomra stóir déanta acu le haghaidh a bheith ag bailiú isteach, agus gan aon áiféis, nuair a raghfá isteach i gceann acu san, ba dhóigh leat gur istigh i mbaile mór a bheifeá, barraí móra plúir os cionn a chéile agus soithí móra geas agus gach uile ollmhaitheas; agus ansan, nuair a bhuaileadh tart an tseanbhean nó an seanfhear, ní raibh le déanamh acu ach sá go dtí an báraillí fíona agus slogan a bhaint as. Ba mhór an saol é, ceannaitheoirí ag teacht ós gach páirt do Chiarrai ag ceannach an adhmaid, ag ceannach na geire agus gach aon tsaghás íle, ins an tslí dhuit go raibh airgead á charnáil go tiubh. Nil aon bhaol ná gurb iontach an seasamh atá i naomhóig i bhfarraige chái teach, óir comh fada lem eolas féin uirthi, tá sé le rá agam ón aimsir úd; mar pé rud a thagadh, bhíodh sí amuigh ar nós an chleite ag imeacht do dhroim bharra na dtónn ag bailiú na raice agus gan a fhios gach uair agat cathain a bheadh sí imithe síos.

Tagann lá Aoine go dtéann an Rí go Dún Chaoin ag triall ar an bpost, agus fé mar atá luaite agam cheana, do chaitheadh an baile go léir idir ó agus aosta bheith thíos roimis.

—Conas tá Sasana ag déanamh, a Phádraig? arsa an Poncán nuair a bhí na litreacha tabhartha amach ag an Rí. An fial mé, arsa an Rí, go bhfuil siad go hait. Is dócha gurb é deireadh an tsaoil a thiocfaidh as, mar níl aon stop orthu, agus tá Sasana chun preasáil do chur amach ar fuaid na hÉireann. —Dona go maith so, dona go maith so, arsa an Poncán agus caitheann amach priosla tobac. —Á, ní hé sin an tuairisc atá uainn, arsa fear eile, ach ar chualáis gur cuireadh síos aon long in aon áit ó shin? —An fial mé, arsa an Rí, gur cuireadh ceann síos ar maidin inné i mbéal Chuan Chorcaí gurb ainm di an Lusitania, an long is breátha a bhí riamh ag an Meiriceánach, agus tá sé ráite go raibh milliúnaeirí go leor uirthi, agus nár mhór an scrupall go deo é nár tháinig peacach beo saor aisti, agus más rud é go bhfanfaidh an t-aer beag so do ghaoith aneas anocht ann, beidh taobh an Oileáin lán do dhaoine báite amáireach.

Is anois ná raibh an codladh á dhéanamh ins an Bhlascaod, ach amuigh ar gach spor agus ar gach pointe thuaidh theas thoir agus thiar. Bhí cuid do mhuintir an Oileáin imithe ó ghlaoch an choiligh ar maidin lá arna mháireach ar thóir na milliúnaeirí. Lá Sathairn do bhí ann, agus dá bhri sin ní raibh aon scoil againn. Nuair a dh'éiríos féin, is é an chéad áit gur chuas ná ó dheas ar an bPointe. Maidean bhreá agus gan puth as an spéir. Bhíos ansan ar mo chorrghiob, agus geallaim duit nár fhágas orlach don mBá gan mo shúil do luí air. Thugas leathuair a chloig go maith ins an staidéar san, agus dar fia ins an deireadh do tuigeadh dom go bhfeaca rud éigin i bhfad amach sa Bhá, ach más ea do chuaigh dom a dhéanamh amach cad é an sórt rud é. Chuimlós bos dom shúilibh ar eagla gur scáthshúilí a bhí orm, agus más ea do chonac arís é agus caobach ina stad air. Do dheineas deimhin dom thuairim anois, agus seo liom abhaile.

—Dar fia, a athair, arsa mise, go bhfuil rud éigin feicthe agam, pé rud é. —An bhfuil? ar seisean go hiontaiseach ag éirí ina sheasamh. Téire ó dheas arís, ar seisean, agus raghadsta ag glaoch ar Mhic (deartháir dó).

Seo leis, agus seo liomsa ó dheas ar an bPointe arís go faobhrúil; agus nuair a chuas ó dheas, cé bheadh romham agus grung air ag gliúcaiocht ach Liam Thaidhg. —An bhfuil aon raic ins an Bhá, a Liam? arsa mise. —Ceapaim go bhfuil rud éigin idir mé agus Ceann Sléibhe, ar seisean ag sineadh a mhéire soir ó dheas, féach an bhféadfása a dhéanamh amach cad é an rud é. —Dar fia, a Liam, arsa mise, gur ceann do sna milliúnaeirí é. —Comh siúrlalta agus

atáim beo, arsa Liam ag imeacht leis an Leaca siar.

Seo liom go dtí an cláí ina dhiaidh, agus is ea bhí Liam agus gach truslóig aige ag déanamh siar ar an mbaile. Thugas stracfhéachaint síos ar an gcaladh agus is ea chonac m'athair agus m'uncaill ag déanamh orm aniar, stracadh maith rámhaíochta Tobar na hAille ó dheas acu. Nuair a chonaic Liam iad ag fágaint an chaladh, do staid sé agus a theanga ina leathbhéal aige leis an saothar a bhí air. —Ó a bhithiúnaigh, ar seisean ag teacht chugham aniar arís, is maith a bhí a fhios agat go raibh t'athair ag dul ag triall air sin. —An b' é m'athair atá ann? arsa mise ag fonóid fé. —Is maith atá a fhios agat gurb é, ar seisean.

Seo le beirt againn arís ag féachaint ó dheas agus m'athair an uair sin go han-ghairid don ailp, pén sórt rud a bhí ann. —Dar fia, arsa Liam i gceann tamaill, gur duine atá ann. Bhíomair ag féachaint anois orthu agus iad taobh leis. Is gearr go bhfeacamair an fear deiridh ag léimeadh go tosach agus an fear tosaigh ag dul go deireadh. —Dar fia, arsa Liam arís, gur duine atá ann agus ná raibh misneach a dhóthain ag an bhfeartosaigh chun an téadán a chur air. Bhí an ailp ceangailte ag m'athair anois agus iad á tharrac leo aneas. D'fhanamair ansan riamh agus choíche nó gur thánadar isteach go dtí an bPointe. —Ambriathar, a Liam, arsa mise, is corpán duine atá ann—an bhfeiceann tú ina sheasamh síos díreach ins an uisce é? —Tá an ceart agat, arsa Liam, mar sin é an t-éadromán thíos féna cheann. Is gearr anois gur baineadh stracadh eile as, agus dá bhrí sin d'iompaigh an aghaidh bhán isteach orainn, agus an ghrian ag taithneamh uirthi. B'uafásach an radharc é: gan aon tsúil ina cheann ag na caobaigh; an aghaidh ataithe amach; an t-éadach i riocht pléascadh le hat an choirp.

—Cad é siúd a bhí agaibh? arsa Eibhlín lem athair nuair a thánadar abhaile. —Corpán duine, ar seisean. —Agus cad a dhéanfaidh sibh leis? ar sise go leanbáí. —Ó, tabharfam abhaile é, arsa m'athair ag leamhgháirí. Lena linn sin do chneas féin amach go dtí an doras. Do chonac naomhóg ag déanamh isteach ar an gcaladh, agus tuigeadh dom gur pólíní a bhí inti. Ritheas isteach go scailéathanach. —Tá pólíní tagaithe ar an gcaladh, arsa mise. —An bhfuil? arsa m'athair ag éiri do cheann an bhoird. Chuaigh m'athair chun cainte leis an sírsint, agus tar éis tamall cainte a bheith acu d'ordaigh an sírsint an corp a thabhairt amach go Dún Chaoin agus go dtabharfaidís féin aire dhó ina dhiaidh sin nó go dtabharfadhbh a mhuintir leothu é.

Seo leothu, agus do chneas féin sa naomhóig comh maith le fear—mé féin agus m'athair agus m'uncaill i naomhóig agus naomhóg Dhún Chaoin go raibh na pólíní inti suas lenár dtaobh riamh agus choíche nó gur shroicheamair Faill Móir. Tógaigh suas an corpán

agus síneadh in airde ar an gcé é. Seo chuige an sáirsint chun na pocáí do chuardach, sinn go léir ina thimpeall, ach más ea is gearr gur dhruid sé siar uaidh arís, mar bhí an boladh róláidir uaidh. Ní raibh éinne ar an gcaladh go raibh sé do mhisneach aige dul ina ghoire. Ach bhí aon shear amháin fós ann go nglaoídís Micil an Chnoic mar ainm air ina sheasamh taobh linn agus a dhá láimh ina phócaí aige. Tagann sé chughainn anall go breá righin, seasáonn sé os cionn an choirp, cuireann cos leis ar gach taobh dó, tarraigíonn a láimha as a phócaí, féachann sé orainne agus as san ar an gcorpán. Ansan téann sé ar a dhá ghlúin agus seo ag oscailt na casóige é. Nuair a bhí an chasóg agus an bheist oscailte aige, do chuir sé lámh leis i bpóca agus tharraig amach dialann bheag agus do shín sé go dtí an sáirsint é. D'oscail an sáirsint amach an leabhairín. Bhíos féin im sheasamh taobh leis an sáirsint, agus is é an chéad rud a chonac ná ainm an duine bháite scríofa mar seo:

Henry Atkinson

3 Edward Street, London W.C.

First Class Officer ss. Lusitania.

Chuardaigh Micil na pocáí arís, agus is gearr go bhfuair sé uaireadóir agus slabhra óir, raca agus scáthán i bpóca eile, agus trí réalacha. —Á, biodh na trí réalacha agat féin, arsa an sáirsint, mar tá siad saothraithe go maith agat. —Mhuise, go bhfága Dia do shláinte agat, a mhic ó, arsa Micil á gcur ina phóca. Tógadh suas an corpán ar bharra na haille ansan le cabhair a chéile, cuireadh isteach i ngluaisteán a bhí ag an sáirsint é, agus as go brách leo ó thuaidh go Baile an Fheirtéaraigh.

Nuair a dh'éiríos amach tar éis mo bhreicfeasta lá arna mháireach, bhi an uain go breá bog, súrac tarraic ar na clocha agus ba dhóigh leat ar bhreithniú uait ar an spéir gur peata lae a bhí ann. Bhíos ansan, cos liom in airde ar an gelái, agus mé ag dearcadh uaim ó dheas agus ó thuaidh agus ag siormhachnamh dom féin, nuair cé bhuailfeadh chugham aniar ach Tomás Eoin Bháin, cuma iontaiseach air, an dá shúil ag dul amach as a cheann agus saothar an domhain air. —Go réidh, a Thomáis, tóig bog é, arsa mise, is dóigh liom ar fhéachaint ort go bhfuil raic éigin feicithe agat. —Ó, a thiarcáis, ar seisean, nil, ach bád mór lán do mhairnéalaigh atá fachta ag Seán Léan. —Ó éist, a Thomáis, arsa mise, ná bí ag insint bréag mar sin. —Ó, an riabhach focal bréige ann, ar seisean, tá siad Ceann Charraig Fhada aniar agus í acu.

D'imigh uaim soir ins na cosa in airde gan aon fhocal eile do rá. Do bhreithníos féin ina dhiaidh agus d'aithníos ar an bhfothrágadh a bhí fé gurbh fhíor cad dúirt sé. Do ritheas isteach abhaile. —Th' anam 'on diucs, arsa mise lem athair agus lem athair crionna a bhí suite cois na tine, tá bád lán do mhairnéalaigh Ceann Charraig

Fhada aniar ag Seán Léan. —Cé dúirt é sin leat? arsa m'athair. —Dúirt Tomás Eoin Bháin, arsa mise. —Och, is dealrach leat féin Tomás, arsa m'athair críonna ag éirí don gcathaoir agus ag breith ar an scuab agus ag scuabadh an urláir.

Bhuaileas amach arís, cos liom in airde ar an gcláí agus mo bhos fém leathcheann agam, mé ag breithniú ar an Speir go dúthrachtach le súil go bhfeicfinn an bád orm aniar. Dar fia nach fada ansan dom nuair a thugas fé ndeara tosach na naomhóige do dhroim na Speire aniar agus iad ag rámhaíocht ar a ndícheall. Is dóigh liom, a Thomáis, arsa mise im aigne féin, go bhfuil an ceart agat i dtaobh an bháid. Ní raibh ach an focal as mo bhéal nuair a chonac an bád mar an gcéanna agus í lán suas do dhaoine. Seo liom isteach arís. —Th'anam 'on diucs, arsa mise, tá an bád an Speir aniaranois. Seo leo go léir amach. —Dar fia, tá sí ann, arsa m'athair críonna.

An fhaid a bheifeá ag bualadh do bhosa ar a chéile, do rith an scéal ar fuaid an bhaile, idir óg agus aosta amuigh ar gach tortóg agus a gcaint féin ag gach éinne acu, na páistí ag dul isteach i bpoll mióngáin le scanradh a n-anma rompu, cuid eile acu ag rith go scailéathanach, seanphinsinéiri ná raibh ábalta ar éiri as an gcúinne ag lamhancán go dtí an doras chun radharc a dh'fháil orthu. Seo linn go léir fé dhéin an chaladh. Bhí an baile ar fad anois le chéile ann agus oiread brútam thíos ar an slip go raibh cuid acu ag dul amach go dtína nglúine ins an uisce, ach ba róchuma leo ach radharc a dh'fháil ar na mairnéalaigh.

Is gearr gur tháinig an bád isteach ar an linn. Is é an chéad rud a thugamair fé ndeara ná triúr do dhaoine dubha a bheith inti. Bhí fear eile leis le feiscint agus Síneach ab ea é—aghaidh bheag chruinn agus srón gheancach, bior ina shúilibh, gruaig fhada dhuhb sios go hioscadaí air. Bhí cuid acu ag amhrán inti, cuid acu ina geodladh, cuid eile acu agus teangacha ná feedar, a leithéid do húrlamábúrla dhóigh leat gur scata geánnia iad, Béarla ag cuid acu, Iodáilis ag cuid eile acu agus teangacha ná feedar, a leithéid do húrla-má-búrla agus do dhul trí chéile a bhí ar an gcaladh. Léimeadar amach ar an slip, cúig sheara déag acu, cuid acu láidir go maith, cuid acu ná raibh ábalta ar sheasamh.

Aon shear amháin a bhí taobh liom féin, bhí sé glan go hard os cionn sé troithe ar aoirde, aghaidh fhada chaol aige, féaság síos go dtína bhrollach air, srón mhór ramhar agus dhá shuíl bheaga dhuhba, agus os a gcionn san dhá mhala ag éirí amach, carabhat mór casta féna mhuineál, caipín boise adhairce air agus dhá bhuatais ag dul go glúine air. Ní fheadar, arsa mise im aigne féin ag féachaint in airde air, an bhfiafród dó cad as é? Thugas fé labhairt, ach más ea tháinig rud éigin im scornaigh. Thugas fé arís agus d'fhiabraíos dó: —Cad as tú? arsa mise. D'fhéach sé anuas orm agus do dhein

gáire. —*Me no sava, me no sava*—sin é mar a tuigeadh dom a dúirt sé agus do chuir rais mhór eile cainte as. Lena linn sin, tugann fear eile freagra air, agus dar mo leabhar, a léitheoir, go raghfá in aon áit ag éisteacht leo, agus gan aon dul ar iad do thuiscint. Ach an fear deireanach a léim amach as an mbád, an riabhach dó ná gur bheannaigh dona raibh ann i dteanga Bhéarla, agus ba dhóigh liom ar fhéachaint air gurbh Éireannach é. Do labhair m'athair leis as Béarla. —Is dóigh liom gur tú an captaen, ar seisean. Ní mé, arsa an fear eile, ach an máta; ach murab ea, a dhuine chóir, neosad duit cad a tharlaigh don gcaptaen.

Bhailimh gach éinne timpeall air. —Táimid ar an bhfarráige le seachtain, ar seisean, á chaitheamh soir siar ar bharra na dtonn. Is é an áit a dh'fhágamair ná *Buenos Aires* agus sinn ag teacht go Corcaigh. Bhíomair timpeall agus fiche míle siar ó dheas ón dTiaracht nuair a bhuaile an long fá thioinn linn. D'eirigh sí anios lenár dtaobh. Do labhair an captaen linn. Do thug sé ordú dhúinn dul ins na báid mar go raibh sé chun an long do chur fé choir. Dheineamair do réir an ordú. Cúig bháid a bhí againn agus chuireamair anuas go tapaidh iad. Ní fada a bhíomair ón long nuair a chonaiceamair ag dul síos i leith a deiridh í. Sea, a dhaoine muinteartha, táimid á chaitheamh soir siar ó shin, mar bhí an aimsir go holc, agus mar dhonas ar an scéal, do cuireadh scaipeadh Chlann Lir orainn. Och, ar seisean, is mó an scrios é (ag síneadh a dhá láimh in airde sa spéir agus na deora ag titeam leis)—triúr dearthár liom ins na báid eile agus gan tásc ná tuairisc agam orthu! —Tá siad san sábhláta le cúnamh Dé, arsa m'athair, ná bíodh aon tinneas ina dtaobh ort.

—Ní sheadar 'on domhan, ar seisean, ach mar gheall ar an gcaptaen anois, níl aon bhaol ná gurbh an-dhrochghéag ar fad é. Ní raibh blúire bídh ins na báid ach amháin go raibh brioscáí go leor againn. Ní raibh ag an gcaptaen á thabhairt dóibh ach aon bhrioscá amháin is ló, agus gan aon dul go dtabharfadhbh sé an tuisce dhóibh. Bhí sé ag tabhairt mo dhóthain dom féin ach níor thaithnígh cleas na coda eile liom. Is gearr gur éirigh an criú ina choinne agus dúradar leis trí huaire, mura dtabharfadhbh sé a cheart féin dos gach éinne, go gcaithfidís amach 'on pholl é. Ansan, arsa an máta, an bhfeiceann sibh an fear mó dubh san thall? ag síneadh a mhéire sall ina threo. D'fhéachamair go léir sall i dtreo an fhir. —An diabhal mise, a bhránaigh, arsa sean-Mhicil ag breithniú air, ná fuil aon dea-shúil aige siúd.

—Sea, arsa an máta, agus d'fhéachamair go léir arís air. Do tháinig tart ar an bhfear san agus do loirg sé deoch ar an gcaptaen. Dúirt an captaen ná faigheadh. Cad a dhein an fear thall nuair a fuair sé an diúltadh ach léimeadh ó thosach agus breith ar phíopán ar an gcaptaen agus é chaitheamh amach 'on pholl. —Ó, nár bh olc

an scéal é, arsa m'athair. —Ní raibh leigheas air, arsa an máta, mar dá labharfadh éinne focal chuige, do bhí an scian mhór a bhí aige curtha trína phutóga aige.

Sea, nuair a bhí deireadh ráite ag an máta, do tugadh na mairnéalaigh suas fén mbaile agus do friotháladh go maith orthu, comh fada agus bhi sé i gcumas mhuintir an Bhlascaoid é dhéanamh. Nuair a bhí trí huaire chloig tabhartha ar an mbaile acu, gach fear acu nite glan bearrtha agus é go compordach tar éis uaire chloig chodlata, ba dhóigh leat nár bh iad na daoine céanna in aon chor iad—ach amháin na daoine dubha, ní raibh aon athrú orthu san ach go raibh gléas ina n-aghaidh tar éis an níocháin.

Seo leo anuas arís fé dhéin an chaladh agus a ngibris féin ag gach éinne acu, agus seo leis an mbaile ina ndiaidh, idir óg agus sean, mar dob uafásach leo an chaint a bhí acu agus go mórmhór na daoine dubha. —A Rí mhór na bhfeart, a deireadh seánbhean ná géillfeadh in aon chor a leithéidí a bheith ar an saol, canathaobh ná glanfaídís iad féin? —Dhera a Mháire, a deireadh bean eile, ní salach atá siad san ach iad a bheith dubh ó rugadh iad. —Ó mhuiuse, mo thrua thú ar fad, a deireadh Máire, nach ortsá atá an cloigeann circe a rá go bhfuil a leithéidí sin do dhaoine ar an saol. —Dhera a dhiabhail, a Mháire, nach minic a chuala seanAindriú a tháinig abhaile ó Mheirice á rá go bhfeacaigh sé na céadta acu san ann—ná bí comh baooth sin, a óinseach.

Seo linn go léir síos ar an gcaladh, mar bhí na mairnéalaigh le dul go Dún Chaoin. Bhíos féin im sheasamh in aice le Seán Mhíchil agus le seanMhícil ar barra. Do chonaiceamair na mairnéalaigh an Tóchar anuas agus an triúr fear dubh roim na fir bhána amach. —Eachbháin, arsa Seán Mhíchil, gur mór an obair nár għlanadar san an gual dona n-aghaidh. —An diabhal mise, a bhránaigh, arsa seanMhícil, ná glanfadhbh a bhfuil d'uisce i dTobar an Bhuaile teora an triúr san, mar nach salachar atá orthu ach craiceann dubh. I gceann tamaill, do stop an triúr fear dubh in aice liom agus iad ag féachaint amach ar an bhfarraige agus ag comhchaaint lena chéile, pén teanga a bhi acu. —An diabhal mise, a bhránaigh, arsa seanMhícil, nach aon dea-chuma atá ar an bhfear mór, pé áit gurb as é. —Seachain tú féin air so, arsa an Poncán a bhí díreach tar éis teacht anuas, iósfaidh sé id bheathaiddh thú. —Á mhuiuse, arsa seanMhícil ag iontú air, go n-ithe sé tusa id bheathaiddh muran goidiad na prioslaí atá anuas led dhraid.

Nuair a chuala féin é sin, do dheineas gáire mór, sa tsli gur fhéach an triúr anuas orm agus súil mhaith mhallaithe leis acu, aighneas an domhain acu le chéile, agus ní raibh aon choinne agam ná go mbeidís chugham anuas ar an nóimint, mar is dóigh liom gur thuigeadar gur fúthu féin a dheineas an gáire. Bogann siad go léir

anuas go dtí an slip, cuid acu ag comhrá le chéile, cuid eile acu gan focal astu ach a gceann fúthu fé mar bheidís i dtrioblóid. Chuadar go léir isteach sa bhád ach aon fhearr amháin a bhí amuigh ar an slip fós agus gach glam agus scréach aige agus gan aon dul go dtuigfí é.

—Dar fia, a deireadh fear, b'fhéidir gur ag dul as a cheann atá sé, Dia idir sinn agus an t-olc. Bhí gach léim in airde díreach anois aige le feirg. —An diabhal mise, a bhránaigh, arsa sean-Mhicil, mura gceanglófar an fear thíos, go ndéanfaidh sé coirp ar an bhfuadar atá fé. Is gearr anois go raibh gáire á dhéanamh anso fé agus gáire ansúd. Nuair a chualaigh sé na gáirí, seo leis aníos agus fuadar nimhe fé, aighneas cruaidh cealgánta aige á thabhairt dúinn agus gan aon tuiscint againn air. Do shin sé suas a mhéar fé uachtar an bhaile, agus is iad so na focail a bhí aige á rá: —*Saca, saca, saca, saca!* agus aighneas maith cruaidh aige ina ndiaidh. Is gearr gur chuir an máta thíos ins an bhád glam as ag glaoch ar an bhfeart in airde, agus más ea do thug an fear in airde freagra maith dána air—b'fhuirist aithint go raibh sé dána mar bhí fuinneamh ina chaint. Nuair a bhí an freagra san tugtha aige uaidh, níor dhein sé faic an bharra ach imeacht leis ins an rith suas fén mbaile.

Do thuig gach éinne anois gur as a mheabhair a bhí sé. —Dia idir sinn agus an t-olc, a deireadh fear, cad dob fhéarr a dhéanamh leis? —Tugtar faid a théide go fóill dó, a deireadh fear eile, go bhfeicfeam an bhfuil aon drochfhuadar fé. —Ambriathar go mb'fhéidir gurb ea ideoidh sé é fein i ndrocháit éigin agus go mb'fhéarr rith ina diaidh. —Ar mh'anam féin, dá mbeadh sé chun é fein a dhídiú, nach fén dTóchar suas a thabharfadh sé a aghaidh. Bhíomair ag faire air riamh agus choíche nó gur chuaigh sé isteach i dtígh Liam Thaidhg, agus ní fada istigh dó nuair a thagann amach arís agus mála ina láimh aige. —Och, th'anam 'on riabhach, arsa Seán Mhíchil, is é an mála a dhearúd sé ina diaidh. —Is é go díreach mhuise, arsa Seán Léan, mar sin é an sac sac a bhí aige á lorg.

Bhí sé chughainn anuas ins na cosa in airde riamh agus choíche nó go raibh sé ag gabháil tharainn síos i dtreo na slipe. D'iontaigh sé aníos orainn ansan agus dúirt, fé mar a tuigeadh dom: —*Gurlamacras, gurlamacras!* —Go n-éirí do bhóthar leat, arsa sean-Mhicil á fhreagairt. —*Gurlamacras!* ar seisean arís agus é ag gáirí. —An diabhal mise, arsa Micil, ná raibh *gurlamacras* ó chianaibh agat nuair a bhí an mála uait.

Isteach leis ins an bhád agus as go brách leo an linn amach, ciarsúiri póca acu á gcrothadh le gaoith linn nó go rabhadar as amharc.

XIV. LONG AR CHARRAIG AN LÓCHAIR

Lá Máirte i mí na Bealtaine, do níos agus do ghlanas mé féin go trom leisciúil le dochma roim an scoil. Do bhuileas amach agus do shuíos síos ag ceann an bhóithrín ag fanacht lem chomrádaí, Tomás Eoin Bháin. Ní fada ansan dom nuair a chonac an máistir an gleann anuas chun na scoile. Lena linn sin, do bhuail turise an tsaoil mé. Is agam a bhí an formad leis na seandaoine a bhí an Tóchar amach lena gcuid stoic chun an chnoic, fiú amháin leis an éan a stadadh os mo chomhair amach, gan aon ní ag cur tinnis air ach ag cantain dó féin nuair ba mhaith leis é agus ag léimeadh nuair ba mhaith leis é agus ag dul a chodladh nuair ba mhaith leis é. Cathain a bhead im shear? cathain a bhead saor ó smacht an mháistir a chím an gleann anuas?

Lena linn sin tagann Tomás orm. —Beam déanach, ar seisean. —Ó ní bheam, arsa mise. Tomás an uair sin go gealgháiritheach. —An mbíonn aon leisce ort roimis an scoil, a Thomáis? arsa mise leis. —Ó mhuise, ar seisean ag cur púc air féin, má tá gach éinne comh holc liomsa, ní fheadar cad é an scéal é. —Comh holc leatsa? arsa mise. Ó a Thomáis, má tánn túa comh holc liomsa, táim sásta, mar cheapas ná raibh éinne ar an saol comh holc liom féin.

Seo linn isteach agus shuíomair síos ar an mbínse. I gceann tamaill, do bheir an máistir ar leabhar. —Seaanois, ar seisean, beidh tamall againn ar dheachtú. —Ó a thiarcais, arsa Tomás am phriocadh sa cheathrúin. —*Long long ago there was a man living in the village of Ballyboy.* Ní raibh ráite aige ach an méid sin nuair a chualamair an gheoin lasmuigh. D'fhéachas féin amach tríd an bhfuinneog agus is ea chonac an Poncán agus an Rí an Tóchar anuas agus téadáin agus dolaí go flúirseach acu, triúr agus ceathrar ina ndiaidh ar saothar agus na fearaistí céanna acu. —Th'anam 'on diucs, a Thomáis, arsa mise, raic eile.

Seo leis an máistir go dtí an doras. D'fhan sé ansan ar feadh tamaill, agus ansan tagann isteach agus síúlaíonn suas go dtí an mháistreás. —Tá rud éigin iontach titithe amach, ar seisean léi, téire amach féach cad tá ar siúl. —Th'anam 'on diucs, arsa Tomás i g cogar liom féin, tá an deachtú i leataoibh. I gceann tamaill, tagann an mháistreás isteach arís agus dath bán uirthi. —Cad tá titithe amach? arsa an máistir, agus cluas le héisteacht orainn féin. —Tá, ar sise, long mhór atá curtha síos thiar sa Leaca Dhubhach. Do leath a dhá shúil ar an máistir. —Tabhair aire don scoil go fóill, ar seisean, nó go dtiocfad thar n-ais. —Féachanois, arsa Tomás, go bhfuil an lá fén dtor againn.

Bhí a fhios againn go léiranois cad a bhí ar siúl agus deabhadh an anma orainn lena dó dhéag. Do bhí gleo an domhain ar siúl

againn agus gan aon chuimhneamh againn ar an ndeachtú, mar ní raibh aon eagla roimh an máistreás orainn. Bhíodh sí féin isteach is amach i gcónai, riamh agus choíche nó gur tháinig a dó dhéag, agus as go brách linn ins na cosa in airde go scópúil.

A Rí mhór na bhfeart, dob iontach an radharc a bhí le feiscint uait síos ins an am san—soithí, barraillí plúir, boscaí móra dubha, boscaí móra báná, boscaí móra bagúin; ach ní raibh aon duine beo le feiscint ná fiú aon naomhóg amháin ar aon stáitse. —Th' anam 'on diucs, a Thomáis, téanam siar ar Speir Chuas na Rón, mar is ann atá an baile go léir. Seo linn agus gach pocléim againn le meidhir.

Ag déanamh siar ar an nGleann Mór dúinn, cé bhualfeadh linn ach Máire Aindriú agus trí cinn do bhoscaí páipéir aici. —Ó cnáosc, tá sé cailte agaibh, ar sise agus scéan ina súilibh. —Cad tá ann, a Mháire? arsa mise. —Ó tá, a chroi, ar sise, long mhór atá buailte thiar ar Charraig an Lóchair, agus tá an fharraige lán suas do gach saghas ollmhaitheas, fiú amháin na *chocolates*, ar sise ag oscailt amach ceann do sna boscaí agus ag tabhairt cúig cinn don nduine againn. Nuair a chonaiceamair na *chocolates*, seo linn fiaín glan gan fiú amháin go raibh maith agat a rá le Máire. Bhíomair ar nós an éin an bóthar siar ná gur chuamair síos isteach ar Thráigh Ghearaí.

Ba mhór an dul trí chéile a bhí ansan romhainn: gach saghas déantúis bhosca ar gach dath, barraillí, comhraí—ní raibh leath-throigh don ngrean ná go raibh clúdaithe le raic. —Ó a thiarcas, arsa Tomás ag caitheamh a chaipín ins an aer, táimíd saibhir go deo.

Nuair a bhuaileas cos ar an ngrean, cad a chífinn ar thaobh mo láimhe cléithe ach Micil Shéamais, ceann bainte as baraille aige agus é féin sóite síos go dtína leath ann, Diarmaid Ó Sé ina sheasamh in aice leis agus dríob go cluasa air ag an ndeoche a bhí sa bharaille, pé deoch ar domhan a bhí istigh ann. —Cad tá sa bharaille, a Dhiarmaid? arsa mise. Lena linn sin, tógann Micil Shéamais a cheann amach as agus an dríob chéanna air. —Anois an t-am agaibh, arsa Diarmaid linn féin, chun bhur gcaolán do shéideadh amach. —Cad é, a Dhiarmaid? arsa mise. —*Cod-liver oil*, ar seisean. Chuireas mo cheann os cionn an bharaille. —Och, ná bí ag bolathaíl air, arsa Diarmaid, ach ól siar é, agus cuirfidh sé smior id chnáma, rud ná fuil iontu. Thugas fé agus thógas lán mo bhéil dó, ach dar go deimhin, dá bhfaighinn míle punt, ná féadfainn é scaoileadh siar, bhí blas comh gránna san air, agus dá bhrí sin chaitheas amach é: —Och, th' anam 'on riabhach, arsa mise, conas a dh'ólann sibh é? Lena linn sin, do chuala scréach ó Thomás. —Th' anam 'on diucs, a Mhuiris, féach soir ar na *chocolates* go léir ag an Rí.

Seo linn gan an tarна focal do rá. Bhí comhra mhór oscailte aige agus boscaí dearga istigh ann agus é á dtógaínt amach ar an ngrean. —Seoanois, a bhuachaillí, má tá fiacula maithe agaibh! agus do shín sé bosca do gach duine againn. Do ghabhamair buíochas leis an Rí agus seo linn soir i measc na gcloch. Shuíomair síos ar ár sástacht gan focal cainte as éinne againn ach ag cogaint go dícheallach, agus deirim leat nach fada go bhfuaireamair blas an seachtú crosán orthu, mar do bhíodar an-láidir. —Th'anam 'on diucs, a Thomáis, nach maith a dheineamair agus teacht. —Th'anam 'on diucs, is fior duit é.

Bhí fothram agus fuarmáilanois ó cheann ceann na trá; mar fé mar a thagadh an naomhóg isteach i gcónaí, bhí gach éinne ag obair go cruaidh ag iompú baraillí agus comhraí suas ar an mbarra taoide. Bhíomair lár na trá siar nuair cé bheadh ag iompú baraille aníos ach Peig Mhór agus Máire Mháire Eoin. Bhí an-obair ag an mbeirt á fháil ón mbaraille, agus an riabhach dúinn ná gur thug cabhair dóibh. —Mhuise, mo chroí go deo sibh, arsa Peig, is maith í an óige, agus fé mar a dúirt an dreoilín fadó, nuair a tharraig sé an phiaist as an sioc . . . —Cad dúirt sé, a Pheig? arsa mise. —Á, ar seisean, is breá é an neart, agus is é an scéal céanna ag beirt againn é. Bhíomair ag iompú an bharaille suas linn i gcónaí agus gáirí an domhain againn á dhéanamh fé Pheig agus a cuid ráiméise, mar réadóir mór is ea í. Is gearr gur bhuail cloch mhór linn. —Mo ghrás Dia, arsa Peig, dá mbeadh sé inár gcumas é chur thar an gcloch san, do bheimís ar muin na muice. Guala ar ghuala, a chairde, ar sise ag baint searradh as a slinneánaibh agus ag déanamh fé isteach. D'imríomair ár neart in aonacht air agus do chuireamair do dhoimí na cloiche é. Ní raibh a fhios againn fós cad a bhí istigh ann; ach más ea, ní fada a bhíomair mar sin, óir nuair a thit an baraille ar an dtaobh eile síos don gcloich, do phléasc na fonsaí agus do thit an baraille as a chéile. Lena linn sin, cad a scéithigh amach ach úlla breátha dearga, gach hop acu ar nós liathróidí, agus seo leo ar fuaid na trá.

—Och, arsa Peig, tá an scéal ina phraisigh. Seo léi, í féin agus Máire Mháire Eoin, á mbailiú arís: ach más ea, ní raibh bean ná páiste ná go raibh sa sciobadhanois. Sin é an áit go raibh an gleo—Peig thoir agus Máire thiar agus gach diabhal agus deamhan acu á chaithreamh ligint do sna hulla; ach dar fia, nuair a bhíodar réidh leo, gurbh fhuiriste a raibh bailithe ag an mbeirt do chomhaireamh. Agus comh fada liom féin agus le Tomás, deirim leat ná rabhamair siar ar an seilg in aon chor, agus an méid a bhí bailithe againn, do chuireamair i bhfolach sa cheann toir don dtráigh iad.

Ar ár slí anoir arís dúinn, do thugamair fé ndeara beirt shear thuas i bPoll Shiobhán de Lóndra agus rud éigin acu á dhéanamh

fé cheilt. Seo linn suas. Ní fheacadar fós sinn. Cad a chífimís ach bosca deas suaithinseach ná raibh a leithéid sa tráigh agus é lán do uaireadóirí. —Ó a Thiarna, arsa Tomás, féach na huaireadóirí: Do chualadar uaidh é sin agus do chlúdaigh an bosca go tapaidh. —Fág an áit sin, arsa Peats Léan ag rith 'ár ndiaidh chun an teitheadh do chur orainn. Seo linn. I gceann tamaill stadamair. —Hucs! arsa Tomás, tá a fhios againn cad tá agaibh. —Fág mo radharc, arsa Peats Léan go bagarthach ag breith ar chloich. —Hucs, hucs! arsa sinne in aonacht ag imeacht linn an tráigh siar.

B'é deireadh agus críoch na mbeart é go rabhamair turseach ó bheith ag féachaint ar an raic go léir —Th'anam 'on diucs, a Thomáis, cad mar gheall ar dhul ag féachaint ar an long? —Ó a thiarcas, ar seisean, tá an ceart agat. Amach linn, agus nuair a thánamair go dtí béal na slí, do bhí Seán Liam agus beirt eile ansan romhainn agus bosca mór acu á oscailt. —Fan go bhfeicfeam cad tá sa bhosca so, arsa mise le Tomás. Ní fada a bhíodar leis nuair a bhí an ceann bainte acu as le tuaigh, agus do bhí sé istigh ann rolla mór casta ar a chéile ar nós gloine. —Dar fia, arsa Seán Liam, go bhfuilimíd comh dall agus a bhíomair riamh. —Fan go foill, arsa Muiris Pheats ag tarrac bosca maitseanna amach as a phóca.

Tugann maits don stuif a bhí sa bhosca. Comh luath agus a bhual an maits air do thóg sé tine go tapaidh, do rith an lasair trí agus glór uafásach aige á dhéanamh. —Ó, dar cnáosc, arsa Seán Liam, druidíg siar amach uaidh, mar déanfaidh sé diobháil. —Mo ghrása Dia, arsa Peig Mhór, tá an diabhal déanta agus an baile beag dóite.

Do theitheadair go léir isteach i bPoll Shiobhán de Lóndra agus d'fhanamair ansan faid gach n'fhaid go gcloisfimís an phléasc a dhéanfad sé, ach dar fia níor dhein. D'éiríomair amach arís, agus más ea ba mhór go léir an leathadh a baineadh as ár súile. Do bhí an lasair an uair sin ag dul in airde sa spéir agus fothram thar barr aici. —Go dtuga Dia grásta na foighne dhúinn, arsa Peig, ní raibh aon choinne agam ná go gcuirfeadh sé an tráigh agus a raibh ann ina mionrabh in airde sa spéir.

Lena linn sin, cé bhualfeadh an tslí anuas ach an máistir agus saothar an domhain air, mar fear mór beathaite dob ea é. —Cad a dhóigh an bosca? ar seisean. —Mhaise, a mháistir, arsa Seán Liam, gur tórmach mór a theacht ina mharbhlaó é, agus ná raibh aon choinne agam ná go bpléascfadh sé. —Cad a bhí ann? arsa an máistir. —An riabhach a bhfeadar cad a bhí ann, a mháistir. Bhíos féin agus Tomás an uair sin ag féachaint ar an ngríosach a bhí i ndiaidh an dóiteáin, agus do thugas fé ndeara blúire dhó gan dó fós. Do shíneas go dtí an máistir é. —Hó hó, ar seisean ag breithniú air, is mór an trua go deo é bheith dóite, mar gelatine a bhí

ann, stuif an-dhaor ar fad.

—Och, Dia linn, arsa Seán Liam ag tochas a chinn, nach mór an ball airgid atá dóite againn. —Mó ghrása Dia, arsa Peig ag síneadh a dhá láimh uaithi amach, an méid atá agamsa le rá, agus ní dóigh liom gur féidir aon bhrabúch a dh'fháil air, is é sin, dá mbeadh a fhios ag na fearaibh cad é cúram gach ruda, cad air gur maith é, agus cad é a luach, ná beadh éinne bocht ar a gcine ar feadh seacht nglún.

Seo liom féin agus le Tomás an bóithrín suas. Nuair a thánamair lastuas don Leaca Dhubhach, dob uafásach an radharc a bhí os comhair ár súl, gan faic le feiscint againn ach raic, raic—gan aon áifeis, do shiúlófá ó Speir Chuas na Rón amach trasna na bá agus do thiocfá i dtalamh in Inis Tuaisceart gan cos leat do fhliuchadh, do bhí a oiread san do bhéilí cadáis, do bhoscaí agus do chomhraí agus do ghleothálacha ar an bhfarraige. —Ó a thiarcais, arsa Tomás, conas a thug aon long léithi an méid sin ar fad? —Dar fia, a Thomáis, arsa mise, ní féidir léamh air mar scéal.

Is gearr anois go rabhamair ar radharc Charraig an Lóchair, mar a raibh an long buailte. Bhí a dhá crann in airde os cionn an uisce agus a simné comh maith. —Níl aon bhaol ná go bhfuil sí mór go maith, arsa mise le Tomás, mar féach an bhá farraige atá idir an dá chrann. Bhí seanmháná an bhaile anois ina suí ar a gcorrghioib ag féachaint uathu amach; naomhóg ag teacht go dtí an caladh le ládáil do gach aon tsaghas agus naomhóg eile ag imeacht tar éis a ládáil féin a bheith curtha isteach aici; macalla ins na cuaiseanna ag fuaim láidir na mbuillí a bhí á bhaint amach as na comhraí ar bharra na farraige, mar ní raibh naomhóg gan tuaigh inti, agus aon chomhra mhór nár bh fhéidir leo a thóngaint isteach, ní raibh acu le déanamh ach an ceann do bhriseadh leis an dtuaigh, agus mura dtaithneodh an stuif leo, é scaoileadh uathu; fuaim na mbuillí sin ag imeacht trí gach cuas agus scoilt, agus an rón a chuireadh a cheann anios chun a dhóthain aeir a thóngaint, ní bhiodh ach a chaincín anios aige nuair a chloiseadh sé fuaim na mbuillí, agus sios leis arís go faitiosach.

I gceann tamaill eile, do chonaiceamair naomhóg bun Rinn an Tobair aniar agus bád ina diaidh go raibh beirt mhairnéalach inti leis an long a bhí buailte, dar ndóigh. Do chuireamair go léir dínn ins na cosa in airde fé dhéin an chaladh. Seo aniar an naomhóg agus an bád ina diaidh, agus tógadh amach ar an slip iad. Do labhair an Rí leo agus do fhreagair duine acu é. Thugas féin stracfhéachaint isteach sa bhád, agus cad a chífinn ach fear eile, é sínte ar a bhéal agus ar a fhiacula agus gan aon chor as. —Ó a thiarcais, a Thomáis, féach an mairnéalach marbh atá istigh sa bhád. D'fhéach Tomás isteach inti agus tháinig dhá mhogall shúl dó. —Ó, th'anam 'on

diucs, ar seisean, tá sé marbh. Lena linn sin, do chuaigh Tomás Ó Cearna agus Seán Thomáis isteach inti agus do thóadar amach é. Bhí an t-anam fós ann ach amháin nár bhféidir leis seasamh. Thóadar suas le cabhair a chéile é go dtí tigh Mhicil Neil.

—Féachann an scéal, arsa an Rí leis an mairnéalach a bhí ina sheasamh taobh leis, go bhfuil an fear thusa an-lag. —Ó tá, arsa an mairnéalach. —Conas a tharlaigh don long dul ansan isteach aréir? arsa an Rí arís. —Do tharlaigh, arsa an mairnéalach, is mise an captaen agus is é seo an máta agus mairnéalach is ea an fear thusa. D'fhágamair Nua-Eabhrach le teacht go Lundain agus gach saghas ar bord againn. Ar ár slí aniar díunn, do fuaireamair tuairisc go raibh long fá thoinn ar an líne romhainn agus faire amach a bheith againn. —Tuigim go maith thú, arsa an Rí ag cur crothadh ina cheann.

—Níor dheineas féin ansan, arsa an captaen, ach an líne d'athrú agus imeacht soir ó thuaidh. Do tharlaigh ansan gur thit an ceo, agus dá bhrí sin ní raibh a fhios agam cad é an pointe don gcruinne go rabhas, agus do bhíos dall amach. —Ní nach ionadh san, arsa an Rí agus cuireann crothadh eile ina cheann. —Is é rud a dheineas ansan, arsa an captaen, an long do dhíriú siar ó dheas, agus an riabhach di ná gur bhuail ansan isteach; agus an dóigh leat, leathuair a chloig sarar bhuail sí, ná gur scríob sí do charraig éigin. —An fial mé go gcreidfinn ansan tú, arsa an Rí, mar ní fhéadfá gan Carraig an Eireabaill do bhuiladh ar an dtreo gur ghabhais.

—Timpeall a trí a chlog ar maidin is ea bhuail sí, arsa an captaen, agus do thugas ordú dom chuid fear na báid do chur ar snámh agus bheith istigh iontu. Tháinig gach duine saor aisti, ar seisean, trí báid ar fad a bhí ann, agus ní fheadar 'on domhan cár ghaibh an dá cheann eile. —Ó, ambriathar féin go bhfuil siad san beo, arsa an Rí, mar do chonacthas trí Bhá an Daingin soir inniu iad. —Ó, tá san go han-mhaith mar sin, arsa an captaen ag cuimilt a dhá bhois ar a chéile. Do cheapas ansan, ar seisean, gurbh fhéidir dul ar an dtalamh mar ar bhuail an long. Agus an mairnéalach atá imithe suas, díirt sé liom téadán do chur trasna ar a chom féin agus go mbeadh a fhios aige cad é an sórt an talamh a bhí ann. Fuaireas an téadán agus chuireamair trasna ar a chom é, agus amach leis 'on pholl. —Ó, a Thiarna, arsa an Rí, is dócha go raibh sé an-dhorcha ins an am san. —Ní chífeá méar a chur it shúil, arsa an captaen. —Well well, arsa an Rí agus dúnann a shúile ins an am chéanna ag déanamh trua dhóibh.

—Sea, arsa an captaen, do shnámhaigh sé isteach ansan, agus sinne ag coimeád na téide. Bhí sé leathuair a chloig go maith san uisce, agus más ea níorbh fhéidir leis dul i dtalamh in aon áit, agus ina theannta san do bhí an-shlotharam tarraic ar na clocha.

Dheineamair amach ansan gur thalamh éigin iargúlta é ná raibh éinne beo ina chónai ann. Ach ambriathar, ar seisean ag féachaint ina thimpeall, go bhfuileann sibh ann—daoine breátha deaghnúistineach go maith, tuisceanach múinte béasach fáilteach flaithiúil. —An fial mé, arsa an Rí, go bhfuilimíd an-bhuíoch duit as ucht do mholadh; ach geallaim duit, ó thosnaigh an cogadh, gur mó duine sábhálta ón bhfarraige anso againn, agus comh fada le friotháladh maith a dhéanamh orthu, do fuaireadar a raibh againn le tabhairt dóibh. Is dócha, arsa an Rí arís, go bhfuileann sibh fuar fluch ansan—téanaíg oraibh suas fén mbaile.

Nuair a bhí na mairnéalaigh timpeall agus trí huaire chloig ar an mbaile agus iad déanta suas go glan córach, d'fhágadar slán ag muintir an Oileáin agus tugadh amach go Dún Chaoin iad.

Ba mhór an fhliúirse agus an fhairsinge bhí ins an Blascaod anois, gach uile shórt bídh, éadach ó bhonn baiteas, agus gan fear bean leanbh ná páiste ná go raibh uaireadóir ina phóca aige; gan pingin airgid ag imeacht ach é ag teacht isteach leis an dtaoide i gcónai, gach rud a dh'iarrfadhbh do bhéal ach amháin an siúicre—do leaghaidh sé sin go tapaídhe nuair a fuair sé an t-uisce.

Seachtain ina dhiaidh sin, do tháinig stoirm mhór aniar 'duaidh go raibh gach banc ag briseadh agus ag réabadh, tarrac ag dul ar an bhfeár glas, glór uafásach ag na tonnta ag briseadh isteach ar an dtráigh, madraí uisce ag feadaíl san oíche do dheascaibh na scríbe mar is gnách; fuaim ag caimfheathan gaoithe i measc na bpóirsí, agus ba dhóigh leat gach am go sciobfadhbh sí an ceann don dtigh. Bhí súil gach duine in airde anois, mar ná feadair éinne cad d'éireodh as an long dá mbrisfeadh an stoirm í. Dá bhrí sin, ní mór an codladh a bhí á dhéanamh acu ach ag faire ar na tránná agus ar na cuaiseanna agus ag imeacht suas chun an chnoic ag breithniú ar an long.

Maidean Luain do bhí ann. Bhíos féin agus Tomás ag caint le chéile ag bun an bhóithrín, gan aon chuimhneamh ar aon scoil anois againn ach ar an raic agus ar na cladaí. —Cad mar gheall ar dhul siar go Tráigh Ghearaí, arsa mise leis, féach an bhfaighimis aon raic caite isteach ann? —Th'anam 'on diucs, téanam, arsa Tomás go fonnmar. Seo linn an bóthar siar go mear, ardscríobh ins an am san ann agus feadaíl aici trasna Máim na Leacan aniar. Nuair a shroicheamair an Duimhe, do chaitheamair greim do bhreith isteach ar a chéile, mar bhí an gála an-láidir ar fad. Seo linn síos go dtí an tráigh.

Is ansan a bhí an fothram uafásach, an slothram agus an suathadh. Do bhriseadh tonn mhór éachtach isteach, réabadh sí léithi anios an grean, agus nuair a bhíodh sí ag scuabadh léithi amach arís, do bhíodh clocha agus grean aici á chur tharna chéile, agus chaithimis

ár méara a chur inár gcluasa leis an bhfothram a bhí ann aici. —Ó a thiarcais, a Thomáis, ná téimis sios in aon chor—do bháfai sinn. —Tá an ceart agat, ar seisean agus cuma eaglach air.

Chasamair suas arís. —An bhfuil a fhios agat cá ragham? arsa Tomás, siar ar Speir Chuas na Rón ag féachaint ar an raic sa Leaca Dhúbhach. Seo linn an Duimhe suas, fuaim agus fothram ag an ngaoith trasna na Speire aduaidh, greim an duine bháite againn ar a chéile, agus ó am go ham do leagadh feothan gaoithe beirt againn ansúd ar an dtalamh. D'éirímí arís, gach re tamall againn ag dul ar aghaidh agus gach re tamall ag dul ar gcúl. —Is dóigh liomsa, arsa Tomás, nach aon iontaoibh dul siar ar an Speir.

Ní raibh an focal as a bhéal nuair a clúdaíodh beirt againn le streanc farraige a ghaibh aniar do dhroim na Speire, agus cuireadh an braon isteach ó bhonn baitheas orainn. Do baineadh an bonn dínn agus sinn inár dhá líosta sínte ar an dtalamh ar feadh cúig nómintí sarar fhéad éinne againn labhairt. —Cá bhfuileann tú, a Thomáis? arsa mise in ard mo chinn. —Táimse anso, arsa Tomás am fhreagairt go hardghlórach. Ansan do chuimlíos bos dom shúilibh, agus is ea chonac Tomás ag déanamh an rud céanna. D'éiríos im sheasamh, agus más ea tuigeadh dom go raibh tonna meáchaint im chorp ag an bhfliuchán. —Éirig, a Thomáis, arsa mise, sara bhfaighimíd an rud céanna arís, nach linne a bhí an t-ádh nár chuaigh siar, mar is dócha go mbeimís dulta le haill.

Shiúlaíomair linn suas ansan go dtí Speir Dhuinnlé. Bhí scalladh maith gréineanois ann, agus dá bhrí sin do chaitheamair dínn anuas go dtí an gcráiceann, beirt againn suite ansan agus sinn 'ár dhá ngealt ag fáscadh an uisce as ár gcuid éadaigh. Leathnaíomair amach fén ngréin iad agus thugamair leathuair a chloig go maith dhóibh ar an gcuma san. Bhí ár bhfiacla ag cnagarnaigh ar a chéile leis an bhfuacht. —Dar fia, arsa Tomás, gur dócha go bhfaighimíd eitinn as so. —Ní haon iontaoibh é, arsa mise. I gceann tamail, do chuireamair orainn arís. —Tá smut maith don uisce tráite ó shin, arsa Tomás, nár mhaith an rud tabhairt fén dtráigh arís? —An-cheart, arsa mise.

Seo linn siar síos isteach ar an dtráigh, mé féin sa cheann toir agus Tomás sa cheann tiar. Is gearr ins an chuardach dom go bhfuaireas píosa breá do leathar dubh; agus más ea, ní raibh sé ach priocaithe don ngrean agam, agus mé ag gliúcaíocht air, nuair a chuala Tomás ag glaoch orm. D'fhéachas siar, agus is ea bhí sé ansan ina sheasamh ar chloich, an t-uisce ina thimpeall agus rud éigin dearg aige á chrothadh san aer. Seo liom siar, agus cad a bheadh aige ina láimh ach píosa breá do leathar dearg. —Th'anam 'on riabhach, conas a thiocfair isteach don gcloich sin, a Thomáis? arsa mise. —Ó, tiocfad, a bhuachaill, ar seisean go gealgháirtheach

ag léimeadh amach ins an uisce agus ag dul síos go dtína chromán.
—Och, an riabhach, a Thomáis, arsa mise, tánn tú go léir fliuch.
—Nach cuma liomsa, arsa Tomás, ná fuil píosa breá do leathar
dearg agam? —Ná fuil píosa dubh agamsa? arsa mise, agus táim
tirim.

Bhí sé a cuig a chlog nuair a thugamair ár n-aighaidh soir fén
mbaile, agus stracadh maith ocras orainn. Más ea, do bhí boladh
na feola le fáil go breá againn agus fuaim aici ag róstadh ins gach
tigh. Nuair a bhuaileas isteach im thigh féin, d'fhéachas ar an urlár,
agus cad a bheadh ach é lán do leathar, streillíní, agus dromai móra
bó. —A Rí na bhfeart, cá bhfuairis an leathar? arsa mise lem athair
a bhí ag ithe romham ag an mbord. —Ó, ná fuil na cladaí go léir
lastuaidh lán dó? ar seisean. —Féach an píosa a fuaireas féin ar an
dtráigh, arsa mise. —Ó tá, ar seisean ag breith air ins an am chéanna,
nach mór an obair ná raibh a thuilleadh ann dó. —Is dócha go bhfuil,
leis, arsa mise, dá mbeadh tráigh mhór ann.

Bhí gach fear agus beananois ag féachaint amach don dtráigh
rabharta, iad ag imeacht le giolc an ghealbhain ins gach poll cuas
faill tráigh agus scoilt agus ag teacht abhaile tráthnóna le beartáin
mhóra leathair, casóga fearthainne, léinteacha breátha, ceirteacha do
gach saghas, agus caipíní go leor. Níl aon amanois go bhféachfá
uait idir tú agus Mám na Leacan, nó barra an bhóthair, nó an
bóthar siar, ná go bhfeicfeá fear éigin ag déanamh ort agus beart
thiar ar a dhrom. D'imigh seachtain agus mí thart agus gan mé ag
dul ar scoil ná fiú amháin cuimhneamh uirthi, agus fé mar a deir
an seanrá, an rud a théann i bhfaid, téann sé i bhfuaire, agus b'í
an scéal céanna agamsa é leis an scoil. B'í deireadh last na loinge
anois é agus gan faic le fáil ar bharra na farraige, ach gach duine ag
tabhairt fé sna cladaí agus fé sna tráonna ag bailiú an éadaigh agus
an leathair. Bhíos-sa agus Tomás rólag agus ró-óg chun dul ins na
cladaí lastuaidh, ach ambriathar más ea ná rabhamair siar ar an
seilg ar a shon ná raibh á chuardach againn ach Cuas Dall, Cuas an
Bháid agus Tráigh Ghearaí.

XV. BIAISTE GLIOMACH

Mar a dúrt cheana, do bhí an scoil ligithe ar lár agam le tamall, agus más ea b' é an raic fé ndeara é. Bhíos ag fás suas anois gan cíos cás ná cathú orm. Ní raibh ceachtanna sa bhaile gach oíche ag cur tinnis orm ná ní bhíodh faitíos orm istoíche Dé Domhnaigh ag brath le maidean an Luain. Bhíos imithe ó dhaorsmacht an mháistir.

I mí na Bealtaine 1919 tagann m' athair chugham. —Ní fheadar 'on domhan, a Mhuiris, ar seisean, an mbeadh aon leisce ort biaiste gliomach a dhéanamh i mbliana? —Th' anam 'on diucs, ní bheidh, arsa mise agus scóp ceart orm. Do dhein sé gáire, gáire a tuigeadh dom go ndúirt sé istigh ina chroí, Ambriathar féin, a bhuachaill, ach go mbeidh sé fós ort.

Is orm a bhí an ríméad anois, mé im fhear déanta agus bheith ag iascach gliomach in aonacht lem athair. B' fhada liom uaim an Meitheamh chun a bheith amuigh ar bharra na farraige. Is gearr ina diaidh sin gur thosnáiomair ar bheith ag déanamh na bpotaí, sinn striopálta go dtí an léine ag obair orthu amuigh ar an mbuaile, agus m' athair crionna suite ar an bhfeár glas ag cur barra ar na miotháin.

—Is dócha, a dhaideo, arsa mise, gur mó lá ó dheimis an chéad phota. —Well, arsa m' athair crionna, tá suas le daichead blian go maith anois ann. —An b'shin uile? arsa mise go hiontaiseach. —Sin uile mhuise ambriathar, ar seisean, mar ná raibh an t-eolas againn orthu roimis sin. —An mar sin é? arsa mise, agus conas a fuaireabhair an t-eolas? —Neosadsa san anois duit, ar seisean ag caitheamh uaidh an miothán go raibh barra curtha aige air.

—Sasanaigh a tháinig go Beiginis an chéad uair, ar seisean ag breithniú uaidh amach ar Bheiginis ins an am chéanna, agus bád mór acu, agus d'fhanadar ann ó cheann ceann na seachtaine ag iascach. Sin é an fáth go bhfuil an seánfhothrach le feiscint fós ann. Aon lá amháin, a Mhuiris, agus sinn ag dul amach go dtí an Aifreann, mé féin agus Seán Fada agus an Rí, agus sinn ag ramhaíocht taobh Beiginis ó thuaidh ar ár suaimhneas, do chuaigh mo mhaide féin in achrann i dtéadán. Dhera, tarraig isteach é, arsa Seán, go bhfeicfeam cad is bun agus barr leis.

—Seo liom á tharrac isteach, agus ambaiste ar gach aon fheá dhó do bhí corc. B'ait liom é sin, agus is gearr gur bhaindeálas meáchaint mhór éigin air. Bhíos ag tarrac liom agus ag tarrac liom nó go raibh sé an-ghairid don ngunnail agam, agus cad a bheadh ann ach pota agus piardóg mhór dhearg thíos ann, cé ná raibh a fhios againne fós cad é an sórt breac an phiardóg. Mo chroí ón riabhach, arsa Seán Fada, gurb é an diabhal féin atá ann—caith i bhfarraige é go tapaidh. Ná caith, arsa an Rí, ach tabharfaimíd isteach go dtí

muintir Shasana é, mar is dócha gurb é sin an t-iasc atá acu á mharú, pén sort é.

—Sea, ní ansan a bhí an obair ach ag iarraidh é thógaínt aníos as an bpota, mar nuair a chuirinn síos mo lámh chun breith air, do thugadh an phiardóg léim agus gach cleatar aici thíos ann. Do chuir Seán glam eile as: Th' anam 'on riabhach, caith amach é idir phota agus uile, mar is é an buachaill atá ann. Ná caith, arsa an Rí, mar ba mhór an peaca é sin do dhéanamh.

—Sea, do bhíos léithi riamh agus choíche nó gur thugas aníos í, agus isanois a bhí an chleataráil aici ag imeacht i leith a heireabaill ar fuaid na naomhóige. Seo léithi amach fé chosa Sheáin. Do chuir Seán glam eile as: Mo chroí agus mo chorp ón ndiabhal, ar seisean, go ndéanfaidh sí siúd obair, agus do léim sé ón dtochta ins an am chéanna. Tóg bog é, arsa an Rí, ní foláir nó ní mharóidh sí thú. Ar mh' anam féin mhuise, arsa Seán, ná feadraí cad a dhéanfaidh sí siúd, mar tá fuadar an diabhall fúithi—ná feiceann sibh na spiocáí agus na hadharca go léir atá uirthi? Tóg go réidh é, arsa an Rí arís, go rámhóm isteach go Beiginis, agus beidh a fhios againn ansan cad é an sórt é.

—Seo linn isteach, agus más ea do bhí beirt do sna Sasanaigh romhainn ar an ngrean. Bheannaíodar dúinn agus bheannaíomair dóibh, Gaelainn bhrefé bhlasta ag fear acu fé mar a bhí agaínn féin. Dhera, cá bhfuaireabhair an phiardóg? ar seisean. Dar fia, arsa Seán Fada á fhreagairt, gurb shin ainm nár chualamair riamh, a dhuine muhainteartha. D'insíomair dóibh conas mar a fuaireamair í agus an t-iontas a bhí againn á dhéanamh do sna potaí. Ansan do thug an bheirt suas go dtí an tigh sinn, agus más ea do chaitheamair an lá ina dteannta riamh agus choíche nó gur insíodar dúinn conas na potaí do dhéanamh, agus riamh ó shin tá muintir an Oileáin ag iascach gliomach. —Dar fia, a dhaideo, arsa mise, nár chuala riamh é sin uait. —Ó, sin é mar tharlaigh, ar seisean, ag breith ar mhothán eile.

Mí an Mheithimh ina dhiaidh sin, bhí sé an-bhreá ar fad. Do chuirfeadh sé gliondar ar do chroí féachaint uait ar an bhfarraige, an fiach dubh stadaithe ar chloich agus a sciatháin ar leathadh aige, an circín trá agus an rilleog ag sealgaireacht dóibh féin i measc na gcloch, an caobach agus an faoileán ag priocadh na mbairneach, an bairneach féin ag bogadh a ghreama agus an miongán mar an gcéanna, an portán agus an donán ag teacht amach as a dhaighe féin le ciúnas na mara chun an t-aer aoibhinn cumhra do shlogadh, agus dá bhri sin niorbh aon ionadh don bpeacach suáilceas aigne do bheith air ag siúl an bhóthair.

Nuair a bhí na potaí déanta againn gan cháim, do thugamair ár n-aghaidh siar fé Inis na Bró, mé féin m'athair agus m'uncail. Ba

mhór an t-athrú saoil domsa é, ní nach ionadh, seilg fir agam á dhéanamhanois. Chuireamair pota amach ins gach scoilt lastuaidh siar do Inis na Bró. Áit fhiain iargúlta go maith, failte móra diamhaire os mo chionn, na céadta agus na mílte éanlaithe ag neadú iontu—an forcha, an fuipín, an crosán, faoileán na droma duibhe, an chánóg, an guardal, an fiach mara, agus iad go léir neadaithe le chéile ins na failteacha fíaine; róinte ina gcúpláí anso is ansúd á ngrianú féin in airde ar na clocha, a scréach féin ag gach éan agus a liú féin ag na róinte, an plána ar an bhfarraige le linseach ach amháin na cuilithní beaga a bhiodh ag imeacht leo isteach agus glug-glag acu suas trí sna scoliteacha. Mé féin suite i lár na naomhóige ag tabhairt gach ní fé ndeara agus m'aigne comh sásta an uair sin le haon mhac máthar. Anois is arís do chinn éan dearg ag teacht chugham isteach ón muir agus beart salán ina ghob aige, agus dá bhrí sin do rith smaoineamh isteach ar m'aigne ar nádúir na n-éan, gur mhór an chiall a bhí acu agus bheith ag soláthar do sna gearrcaigh; agus bhíos ag siormhachnamh mar sin cad é an difriocht a bhí idir nádúir an duine, nádúir an éin, agus nádúir an rón—sinne ansan ag iascach gliomach chun sinn féin do bheathtú, an t-éan dearg ag soláthar don ngearrcach, agus an rón sínte in airde ar an gcloich tar éis obair chruaidh do dhéanamh—agus dúrt liom féin sa deireadh gurbh ait é toisc an tsaoil.

Nuir a bhí deireadh na bpotaí curtha i bhfarraige againn, do chuamair in airde san oileán. Ba mhór an t-aoibhneas ach bheith in airde inti, na clocha i riocadh pléascadh le teas, rabháin ar gach orlach don dtalamh agus bláthanna geala ag fás ar gach rabhán, mé féin suite ar cheann acu agus éanlaithe ina gcéadta ina stad orthu im thimpeall, a lán eile acu ag eiteallaigh san aer agus cleatarail an domhain acu ag teacht isteach ón muir, ceo brothaill ag imeacht do dhroim gach sléibhe agus in iochtar gach faille, bóthar ar dhath an óir ar m'aghaidh amach idir mé agus Ceann Bré, agus gach cuilithín ag spréacharnaigh le taithneamh na gréine.

D'éiríos im sheasamh agus do dhearcas im thimpeall. Ní raibh m'athair ná m'uncail le feiscint agam. Thugas m'aghaidh ó thuaidh díreach tríd an gClais Bháin. Bhí coiníní ina gcéadta ag teitheadh uaim ar gach taobh. Leanás ó thuaidh nó gur thána go dtí barra Chladach na Mairnéalach, mar a bhfuil na céadta troigh ar aoirde. Bhí éanlaithe le feiscint agam neadaithe isteach sa bhfaill dubh, a thuilleadh acu ag teacht isteach orm ón muir sa tslí gur cheapas gur ag déanamh clis orm a bhíodar, mar do dheinidís isteach orm lom díreach corp ar aghaidh, ní mór ná go scriobaidís a sciatháin diom féin, ansan amach leo ins an scriob chéanna agus an scriob chéanna isteach arís. D'fhéachas síos ansan ar an gcladach a bhí faid mo radhairce fém bun, agus is ea thugas fé ndeara na róinte

sínte in airde ar gach scairbh. Thugas tamall deas ansan ag breithniú uaim agus ag éisteacht le glór na n-éan, liú na róinte, agus fuaim na dtonn, agus ansan do thugas m'aghaidh suas arís fé sna Bearna, an cnocán is aoirde ins an oiléán, rabháin bhoga fém chosa agus radharc fairsing scópúil therm ó dheas ar Uíbh Ráthach agus ar na Sceilgí, mar a neadaíonn an gainéad, agus as san soir ar Bhá an Daingin agus ar Cheann Chiarraí. Bhíos suite ansan ar rabhán breá bog go rabhas síos go dtí mo leath ann, agus mé ag síorsmaoineamh agus ag machnamh ar dhéantús an domhain, nuair a chuala an fheadh ghlaice. Thógas mo cheann agus dhearcas timpeall, ach más ea ní fheaca éinne. Ansan, stracfhéachaint a thugas faid mo radhairce síos fé dhéin na hinneonach, mar a raibh an naomhóg ródálta againn, do chonac m'athair ina sheasamh, a chaipín ina láimh aige agus é ag sméideadh orm. D'éiríos. Dar fia, arsa mise, tá siad ag imeacht ag tarrac na bpotaí.

Seo liom le fánaidh an chnoic síos agus gach pocléim agam ó rabhán go rabhán. Leath slí síos, do baineadh geit asam, mar do chuala an scréach nimhe fém chosaibh. D'fhéachas, agus cad a bheadh ach mé léimithe sa drom ar choinín a bhí suite ar a chorraghioib idir dhá rabhán amuigh i mbéal an phoill. Do bheireas air, ach más ea do bhí an t-anam séidte agam as, ceann breá saille. Seo liom arís le fánaidh agus laochas an domhain orm coinín a bheith agam gan madra gan slat, rud ná déanfadh Cos fé Chríos an lá is fearr a bhí sé. Stad ná staon níor dheineas nó gur bhaineas amach an inneoin.

Bhí an bheirt istigh sa naomhóig romham. Seo linn an Bealach Caol siar; gan corrái tarraic ar na clocha, an chorriasc ina stad ar m'aghaidh isteach agus a scrogall ina sheasamh in airde díreach aici, fé mar a bheadh sí ag faire ar bhreac; an circín trá agus an rilleog in aice léi, agus ba dhóigh leat gur fathach an chorriasc suas leo; ach ba chuma é, mar is beag an t-eagla a bhí orthu roimpi—féach gurb iontach é an nádúir. Bhíomair ag tarrac linnanois nó go raibh an ceann déanach tarraigthe againn, agus más ea, is deas an taoscán gliomach a bhí againn.

Do bhí mí caite go maithanois agam ar an bhfarraige agus mé comh sásta le diúc ag teacht abhaile gach tráthnóna agus agimeacht gach maidean le giolc an ghealbhain agus brothall ceart ins an aimsir. Ach aon lá amháin ina dhiaidh sin, go rabhamair ag iascach mar ba ghnách, do thugas fé ndeara an difríocht a bhí ar an áit an lá san seachas an mí roimis sin. Ní raibh an radharc breá úd le feiscint agam, ní raibh an gliondar úd ar mo chroí, ní raibh an t-éan ag cantaireacht dó féin, ní raibh an rón á ghrianú féin ar an scairbh, ní raibh an chorriasc, an circín trá ná an rilleog ar bhruach na farraige ag priocadh na mbairneach, ní raibh an bóithrín ar dhath

an óir le feiscint i mBÁ an Daingin, ná na cuilithíní ag glioscarnaigh le taithneamh na gréine, ní raibh an brothall úd ag imeacht i gcom na gcnoc, ná an coinín amuigh suite ar a chorrghiob ar an rabhán agus a chluas cocálta—ní raibh, a léitheoir, mar ní raibh an lá fé dhóibh. Do bhí scríob do ghaoith aneas ann, agus an áit go mbíodh glug-glag roimis sin ann, is ea bhí fuaim uafásach anois ag na tonnta á stealladh féin in aghaidh na geloch, gan scréach éin le cloisint agus fiú amháin gan é le feiscint ach síte isteach i bpoll, agus an coinín comh maith; scamail mhóra ag imeacht trasna na spéire agus iad i riocht titeam le meáchaint na báistí; glór ag an ngaoith á dhéanamh trí sna cuaiseanna, na bláthanna geala úd uaim in airde á chasadadh ar a chéile ag an scríb, agus ní gliondar a bhí ar mo chroí ach fuacht agus anró.

—Dar fia, arsa m'athair, gur dóigh liom go bhfuil drochfhuadar fén lá agus go mb'fhearra dhúinn bheith ag baint an tí amach. Seo linn ag rámhaíocht ar ár lándicheall amach díreach go dtí Ceann Scillit go dtiocfaimís os cionn na gaoithe chun an seol do chur in airde. Do bhí an craiceann ar fad imithe dom lámha ag an rámhaíocht chruaidh chealgánta, ach nuair a shroicheadair Ceann Scillit, tarraigíodh in airde an seol. Bhíos fén i lár na naomhóige agus an greim ar an siota agam, gach streall sáile ag teacht isteach inti, an pharraigé aici á brú roimpi amach, glór uafásach ag na tonnta ag briseadh 'ár dtimpeall, bóthar geal do shobal ina diaidh aniar, feedail ag an bpuilín ar bharr an chrainn, an bháisteach ag titeam go trom ach ná raibh aon bheann againn uirthi, mar do bhí culaithe mhaith íle orainn. A thiarcais, nár mhór an siúl é—nuair a thagadh an feothan i gcónai, do luíodh an naomhóg comh mór fé uisce agus go dtógaadh sí streall mór sáile. Is mise ná raibh istigh liom fén anois—an sáile ag imeacht san aer agus an scríob ag séideadh riagh agus choíche nó gur thánamair ar an gcaladh; agus deirim leat, a léitheoir, nach mór an fonn a bhí orm bheith ag cur síos ar bhreáthacht agus ar gheanúlacht na háite ná ar na héanlaithe mara dom athair críonna an oíche úd.

—Dar fia, a Mhuirisín, ar seisean, ach go bhfuil an chéad lá do strácaíl an tsaoil beirthe inniu ort. —Is dóigh liom, a dhaideo, arsa mise, gurb é an t-iascach díg. —Bí go deimhnitheach dó san, a ghrá dhil, ar seisean.

XVI. AN CLEAMHNAS

Is mó ráfla agus caint sheanbhan a bhíonn ag imeacht i rith na hInide, cois tine, i mbóithrín, i ngort, ar an dtráigh, nó ar mhullach an chnoic. Do chífeá seanmhán ag bothántaíocht ó thigh go tigh ins an am san ná cífeá aon am eile don mblain. Is é mo mhór-thuairim go n-aontódh a lán leis an gcaint sin, mar ní gan údar atá sé ráite agam. Chonac féin iad agus dathacha iontu i rith na bliana, ach comh deimhnitheach agus tá cros ar an asal, do bhainidís sin searradh as na seanchnáma san Inid, agus amach leo ó thigh go tigh ag lorg scéalta, suite ansan cois na tine, seandhúid acu á síneadh chun a chéile, agus mura mbíodh paidreacha acu, ní lá fós é. Nuair a bheifeá ag siúl an bhóthair, chífeá beirt triúr acu suite ar a gcorrghioib anso is ansúd agus gan ar siúl acu ach cleamhnas an bhuachalla so agus cleamhnas an chailín úd a bheith déanta, agus cé gur cleamhnaistí bréige iad go léir, ba chuma é—chreidfidís na leipreacháin, mar cuireann sé suáilceas aigne orthu bheith ag caint mar sin, is dóigh liom féin.

An riabhach dom féin ná gur bhuail siar go dtí tigh sheanNeil lá breá Inide. Bhí sí suite sa chúnne romham go haonarach agus a dúid ina béal aici.

—Dia anso, arsa mise nuair a chuireas mo cheann isteach. —Bail ó Dhia ort, a ghrá dhil, arsa Neil, suig aníos chun na tine, tá an lá beagánín fuar. —Ambriathar go bhfuil, a Neil, arsa mise ag suí síos ar an gcathaoir cois tine a bhí snoite go maith ag an aois. —Mhuiuse, an bhfuil aon nuacht ón dtaobh amuigh agat? arsa Neil. —Nil mhuiuse, a Neil, arsa mise, mura bhfuil sé agat féin. —Dhé mo léir agus peacaí mo shaoil, ar sise, ní fheadar cá bhfaighinnse scéalta suite anso ó lá go lá, a ghrá dhil. —Ach bíonn an-chab ar na seanmhán a thagann isteach chughat chun aighnis, a Neil, arsa mise. —Mhuiuse, ní mór an tor a thugaim ar a lán acu, ar sise, mar is é an rud is mó a thugann chugham isteach iad ná tobac, agus dá bhfaighidís é sin, bheadh sleabhadh chun cainte orthu. —Ach is dóigh liomsa, arsa mise, mura bhfaighidís é sin uait, ná beadh aon mhaith iontu. —Ó mhuiuse, beagán ratha orthu, arsa Neil, dá mbeadh aon ní le déanamh acu, ní chughamsa a bheidís ag teacht. —Ó well, a Neil, arsa mise, ná fuil a fhios agat gur breá í an chuideachta? —Ó, admhaím, arsa Neil ag baint stracadh don seáilín siar ar a ceann a bhí ag titeam anuas ar na súilibh aici.

—Caithimís uainn iad mar sheanmhán, arsa Neil arís ag breith ar an dtlú agus ag priocadh na tine san am chéanna, ach ar chualaís éinne bheith ag pósadh? —An riabhach a gcuala, a Neil, arsa mise. —Cad mar gheall ar Sheán na Tae, arsa Neil go híseal sa tstí dhuit gur dhóigh leat go raibh faitíos uirthi go gcloisfí í, ná fuil sé in am

ag an mbránach san crioch éigin a chur air féin? —Ambriathar féin ach go bhfuil na fiacla caite go maith anois aige, arsa mise.

Lena linn sin, cé thiocfadh isteach ach Máire Ní Dhála. —Bail ó Dhia anso oraibh, arsa Máire. —Dia is Muire dhuit, arsa Neil á socrú féin sa chúnne agus miongháire ina béal, mar, fé mar a mhachnaíos féin, gur thuig sí go raibh a lán scéalta ag Máire. —Suir aníos anso, arsa Neil. Do shuigh Máire ar a corrghioib in aice le Neil, agus am briathar féin, más ea, gur thug Neil a seandhúid do Mháire go tapaidh chun fonn cainte do chur uirthi, is dócha, fé mar a thuigeas. —Sea, is dócha nár chualaís aon nuacht ar do chamruathar, a Mháire, arsa Neil. Níor fhreagair Máire fós ach í i riocht í féin do thachtadh leis an ndeatach a bhí aici á bhaint as an seandhúid.

Sa deireadh do labhair sí. —Dar fia, ar sise ag féachaint isteach i gcorplár na tine, go bhfuil cleamhnais déanta don bhfear san amuigh ó aréir. —Mhuise, cén fear é? arsa Neil ag baint crothadh aisti féin agus ag tarrac a cóta dearg isteach féna cosa. —An Gearaltach, arsa Máire ag deimhniú lena ceann do Neil. —Mhuise, beannacht Dé dhílis le hanman do mharbh, arsa Neil ag baint searradh siar as a drom agus ag tarrac osna. —Dar cnáíosc go bhfuil, arsa Máire arís ag caitheamh priosla isteach sa tine. —Mhuise, cé hí an cailín go raibh an t-ádh uirthi? arsa Neil arís go breá fada réidh. —Siobhán Liam am briathar, arsa Máire agus tarraigíonn gal mhór eile as an seandhúid. —Mhuise, beannacht Dé leat, arsa Neil ag bualachadh a bos go breá réidh ar ghualainn Mháire. —An dóigh leat go bhfuil sé fíor? ar sise arís ag breith ar an bpíp ó Mháire. —Tá sé comh fíor agus atánn tú suite ansan, arsa Máire ag síneadh na pípe uaithi agus tosnáíonn Neil ar bheith á líonadh arís. —Fan go neosad duit, arsa Máire ag cuimilt a dhá bois siar dona gruaig agus á socrú féin chun aighnis.

—Timpeall a haon a chlog aréir, arsa Máire, do bhíomair go léir ’ár gcodladh . . . —Sea, ambaist, arsa Neil ag cur fonn chun éisteacht uirthi féin. —Nuair a buaileadh cnag ar an ndoras, arsa Máire. Dar fia gur éirigh Tadhg aniar sa leabhaidh. Cé tá ansan? arsa Tadhg. Táimse, arsa an guth. D’éisigh Tadhg, astóin, agus d’oscail sé an doras, agus cé bheadh ann ach Seán Mac Gearailt agus Muiris Eoin Bháin. Isteach leo. Chuireas féin cluas orm féin ansan, arsa Máire. —Gan dabht, arsa Neil ag cur smeachaide tine ar an ndúidín.

Lena linn sin, iontaíonn Máire orm féin: —Is dochá gur chualaís é seo? ar sise. —Níor chuala mhuis, am briathar, arsa mise. —Lean leat, arsa Neil. —Sea, d’fhanas ansan ar mo chorraghioib agus an fuacht ag gabháil stealladh dhom agus cluas le héisteacht orm. Do chuimhníos láithreach gur chleamhnais éigin a bhí idir lámhaibh

acu. —Go mórmhór an aimsir do bhí ann, arsa Neil. —Sea a nDónach, arsa Máire ag déanamh casachtach chun faobhar do chur ar a sciúch. Dar fia, ní fada a bhíos nuair a chuala an corc á bhaint as an mbuidéal, agus liónadh gloine amach go dtí Tadhg. Lena linn sin, cé thiocfadh aníos go dtí doras an tseomra chugham ach Muiris Eoin Bháin. An bhfuileann tú id chodladh, a Mháire? ar seisean. Dar fia, nílim, a Mhuiris, arsa mise. Éirig aníos ar an dtinteán mar sin, ar seisean. Dhera, cad tá ar siúl? arsa mise. Tar anuas, arsa Muiris, agus ná bí comh fiafraitheach san.

—Dar fia gur chuireas orm go tapaidh, agus anuas liom. Bail ó Dhia oraibh, arsa mise. Dia is Muire dhuit, ar siad san i dtriúr. Shuíos síos ar an stóilín cois na tine. Dar fia, arsa mise leo, dá mbeadh cailín óg sa tigh seo, go ndéarfainn gur cleamhnas éigin a bheadh ar siúl agaibh. Ambriathar, arsa Muiris Eoin Bháin, gurb ea leis. Ambaice go mb'fhéidir gurb é Seán atá ag déanamh aon ní? arsa mise arís. Tá sé ag cuimhneamh air, arsa Muiris. Mhuise, go n-éirí san leis, a mhic ó, arsa mise.

—Lena linn sin, do lónadh gloine amach chugham féin. Do chuireas suas dó, ach bhí Muiris ag tathant orm riamh agus choíche nó gur chaitheas a leath d'ól. —Ó, is maith chuige Muiris, arsa Neil ag tarrac ar an ndúidín. —Nil dabht air, arsa Máire ag tarrac bosca snaoisín as a póca agus á chur féna sróin agus ansan á shíneadh go dtí Neil. Seo le Máire ansan ag sraotharnaigh. —Dar fia, a Neil, arsa mise, má leanann Máire dhó ar an gcuma san, go gcaithfeam an scéal do chur ar gcúl. —Mhuise, ambriathar, arsa Neil ag déanamh gáire agus ag féachaint orm féin, nach fearr linn rud dó dá gcaithfeadh sí an lá leis. —Téire ar aghaidh, a Mháire, arsa mise. —Loisceáin air mar snaoisín, arsa Máire, táim plúchta aige. —Ó mhuiuse, arsa Neil, is é ‘Tóg uaim é agus gan uaim ach é’ agat.

—Sea, arsa Máire, níl aon ghnó agam bheith ag déanamh scéal Thaidhg dó. Nuair a bhí an leathghloine ólta agam: An mbeadh aon mhisneach agat, a Mháire, arsa Muiris liom féin, le dul siar in aonacht linn go dtí tigh Liam Pheig chun an cleamhnas a dhéanamh, mar is dóigh liom gur maith an sás chuige thú? Mhuise, dar fia, a Mhuiris, arsa mise, ná curflead suas dó, más dóigh libh go ndéanfainn aon mhaith dhíbh.

—Sea, do thoilíodar go léir liom féin a dhul leothu, agus seo linn an bóithrín siar nó gur thánamair go dtí tigh Liam. Bhuaileas féin ar an bhfuinneog. Cé tá ansan? arsa Bríde istigh. Oscail, a Bhríde, arsa mise. Dhera, an tú Máire? ar sise. Is mé, arsa mise, oscail go tapaidh. Ní foláir nó tá deabhadh mór éigin ort, arsa Bríde arís. Dhé mhuiuse, níl, arsa mise, ach go bhfuilim préachta leis an bhfuacht. Ó mhuiuse, fuacht fada ort, arsa Bríde istigh, ná tabharfá aga dhom chun mo sheanbhalcaisí a tharrac in airde orm ach go háirithe?

—Cúis gháire ó Dhia chughainn, arsa Neil ag déanamh gáire í féin leis an ngreann a bhí aici á fháil sa scéal. —Sea, arsa Máire, i gceann tamaill d'oscail sí an doras. A Dhia mhór na bhfeart, arsa Bríde nuair a chonaic sí an triúr eile im dhiaidh, cad so oraibh? Luios féin mo shúil uirthi, arsa Máire ag deimhniú lena ceann do Neil, agus dá dheascaibh sin thuig sí láithreach cad a bhí ar siúl. Nuair a bhí fios fátha an scéil aici, thug sí cathaoir do gach duine le suí uirthi, chuir sí síos tine bhreá dhearg, agus am briathar féin gurb í a bhí go gealgháirtheach ag gíotáil léi. Cá bhfuil Liam, a Bhríde, arsa Muiris Eoin Bháin, ní foláir nó tá codladh an traona air. Mhuise, tá sé riamh air, a dhalta, arsa Bríde ag imeacht léi suas 'on tseomra agus á dhúiseacht.

—Ach a Neil, arsa Máire ag bualadh a bos ar ghlúin Neil agus ag tabhairt stracfhéachaint orm féin, sara raghad a thuilleadh ar an scéal, is mór go léir an t-anbhá a bhíonn ar an té a bhíonn ag lorg mná. —Mhuise, níl dabht air, arsa Neil ag bualadh a dhá bois ar a chéile agus ag déanamh gáire. —Ní fheadar, a Neil, arsa mise, an mbíonn an bhean amhlaidh? —Amhlaidh? arsa Neil ag cur púic uirthi féin, is measa a bhíonn sí go mór agus go fada ná an fear; mar an oíche a bhí mo chleamhnas-sa á dhéanamh, an bhfuil a fhios agat go mb'fhearr liom an oíche sin bheith báite thiar i mBéal na Trá Báine. —Há há, arsa Máire ag féachaint orm féin, ná creid í, mar is uirthi a bhí na sceitimíni an oíche sin fé mar a bhí orm féin. —Sin é díreach a chreidfinn, a Mháire, arsa mise.

—Sea, caithimís uainn é mar scéal, arsa Máire arís, ach péacu san é, d'éirigh Liam anuas ón seomra. Dhera, bail ó Dhia oraibh, ar seisean go breá réidh socair. Dia is Muire dhuit, arsa Muiris Eoin Bháin ag éri ína sheasamh agus braon maith thiar san am san aige. —Ba dhual athar dó am briathar, arsa Neil. —Más ea, sin é an fear breá suáilceach nuair a bhíonn sé thiar aige, arsa mise. —Á, abair é, arsa Neil.

—Is gearranois, arsa Máire, gur oscail Muiris an buidéal. Do líon amach gloine go dtí Bríde, agus más ea d'ól go milis é, agus ceann eile do Liam. Do líon amach ceann eile dhom féin ansan, ach más ea d'ólas a leath. Ó mhuise, ciachán ort, arsa Muiris liom féin, ná hólfa é? Mhuise, beannacht Dé dhílis le hanman do mharbh, arsa mise, ní féidir liom, á shíneadh go dtí Bríde, agus más ea d'ól sí é go blasta. Nuair a bhí sé ólta ag Bríde, do líon sé amach ceann eile go dtí Seán Mac Gearailt. —Och, arsa Seán, tá ardaithreachas orm ná féadfaínn é ól, mar ní ólaim in aon chor.

—Ó mhuise, arsa Neil ag déanamh scarta mór gáire, an spreallaire sin a dh'ólfadhbh an sup as an srathair! —Mhuise, do bhainis an focal as mo bhéal, arsa Máire, ach a Neil, dá bhfeicfeá aréir é, ba dhóigh leat gurbh é an fear ba chiallmhaire ar domhan é agus an chuma

naofa a bhí air, gan focal as agus an dá shúil ag dul amach as a cheann chuige an uair sin. —Ó a thiarcas, arsa Neil ag tarrac an dúidín amach agus ag cur smeachaide eile do thine uirthi.

—Sea, arsa Máire, i ndeireadh na hoíche thiar, a mhic ó, do bhí gach éinne geirgéiseach go maith agus an focal bog agus an focal cruaidh ag teacht. Is gearr gur chuir Bríde cogar im chluais fén. Mhaise, a Mháire, ar sise, an b'í Siobhán atá uaidh? Is í, arsa mise, agus más ea, beidh fear aici. Dar cnáosc, arsa Bríde, ní bhréagnóinn thú, tá sé ráite go bhfuil lán an chomhra d'airgead aige. Bí deimhnitheach dó, arsa mise, agus rud eile atá sa scéal, a Bhríde—cuir i gcás go raghadh Siobhán go Meirice, b'fhéidir ná feicfeá go deo arís i agus nach fios di fén ná duitse cad é an sórt sramaire a bhuaillfeadh léithi ansan thall; mar do chuala ó Mháire Pheats a tháinig abhaile an lá eile ná beadh a fhios agat cad é an sórt an buachaill nó go mbeadh sé pósta leat, agus gurb shin é an uair a bhíonn na mná in iomar na haimléise. Ó, creidim go blasta sa méid sin tú, a Mháire, ar sise go tapaidh; agus rud eile atá air, nár dheas an rud t'iont fén a bheith pósta ag béal an doiris agat! Á, abair é, a Bhríde, arsa mise.

—Is dócha liom, arsa Neil ag déanamh gáire, go raibh sí bogtha an uair sin agat. —Bhí a fhios agam fén go maith go raibh, arsa Máire, agus dá bhrí sin dúrt liom fén, dá mbeadh Liam comh bogtha léi, go mbeadh an bua ag Seán. Bhí an ceathrar thall sa chúinne, agus pén chaint a bhí ar siúl acu, stopadar go hobann, agus dá bhrí sin do stopamair fén. D'éirigh Muiris arís, do fuair an buidéal, agus do thug timpeall eile leis.

—Sea, arsa Muiris ag suí ar an gcathaoir agus ag breith ar láimh ar Liam, mhuiuse nár chaille Dia ar do sciúch agus cas in airde *Bean an Fhir Ruaidh*. Mo lá go dóite, arsa Liam, gan mé comh maith chun a ráite agus bhíos fiche blian ó shin, a Mhuiris. Bog suas do chroí, a dhuine, arsa Bríde, agus scaoil ar aghaidh an chuideachta. Dhein Liam cúpla casachtach chun a sciúch do ghlanadh agus do chas in airde *Bean an Fhir Ruaidh*, agus ar mh'anam, a Neil, arsa Máire, go raghfá in aon áit ag éisteacht leis. —Well, arsa Neil, murar chaill sé an guth a bhí aige tamall, ba mhór an ionadh é. —Ambriathar fén nár chaill, arsa Máire. Sea astóin, ní raibh aon fhocal as éinneanois ach ag éisteacht le Liam, agus níl aon dabht ná gur mhaith an sás chuige é. —Sea, agus go mórmhór, arsa Neil, nuair a bhí ciúnas na hoíche ann. —Is fíor dhuit, a Neil, arsa mise, mar comh fada liom fén dó, ní fheaca aon aoibhneas riamh ach bheith ag éisteacht le hamhránaí maith in am mhairbh na hoíche. —Tá an ceart agat, arsa Neil, chuirfeadh sé gliondar ar do chroí.

—Dar fia, arsa Máire, nuair a bhí an t-amhrán ráite aige, an dóigh leat ná go raibh cóta allais ar an bhfeair bocht. —Is dócha é,

arsa Neil, mar tá sé an-aostaanois. —Sea, agus ina theannta san, arsa mise, níl sé láidir. —Do labhair Muiris Eoin Bháin leis ansan, arsa Máire: Ambaiste mhuiuse, ar seisean, ach gur breá binn an guth atá fós agat. Dhé mhuiuse, nílim leath comh maith agus bhíos, arsa Liam, mura mbeadh an braoinín a bhí thiar agam a thug misneach agus cúnamh dom. Sea, a Bhríde, cad mar gheall ortsanais? arsa Muiris arís. Dhé, arsa Bríde, ná bac le cailleach dom shórtsa, mar b'fhearra dhuit go mór agus go fada bheith ag éisteacht leis an ngandal ná bheith ag tabhairt cluaise dhomsa. Á, seo leat, arsa Muiris arís, cas suas *Cailín Deas Crúite na mBó*. Dar fia, más ea, arsa Máire, ná raibh an tarra focal air nuair a chas sí in airde an t-amhrán. —Á, mhuiuse, beagán ratha uirthi, arsa Neil, í féin agus a sciúch gadhair. Chaitheas féin pléascadh amach ar gháirí agus Máire comh maith nuair a chualamair cad dúirt Neil. —Ó, do bhrí an leabhair go bhfuil an ceart ar fad agat, a Neil, arsa Máire.

—Sea, arsa Máire, nuair a bhí an t-amhrán ráite ag Bríde, agus go deimhin b'fhada linn é, do thug Muiris timpeall eile leis an mbuidéal, agus ambriathar más ea go raibh gach éinne bog go maith anois. D'éirigh Muiris Eoin Bháin. Sea anois, a Bhríde agus a Liam, ar seisean, táimse an-cheanúil oraibhse riamh, agus dá bhri sin ba mhaith liom gach duine agaibh bheith go sásta compordach; agus an bhfeiceann sibh an fear san? (ag síneadh a mhéire sall go dtí Seán Mac Gearailt) sin fear atá comh múinte comh béisach agus comh staidéartha le haon fhear istigh ar an mbaile. Níl dabht air, arsa Liam. Agus an dóigh leat ná gur maith an céile do Shiobhán é? arsa Muiris.

—Well, a Neil, d'fhéachas féin ar an nGearaltach san am san, agus dar mo leabhar duit go raibh sé comh cúthail gur dhoigh leat gurbh aingeal é—bhí an dá shúil ag dul amach as a cheann le linn do Mhuiris an méid sin do rá, thugadh sé stracfhéachaint ar Liam agus as san ar Bhríde.

—Is dócha gurb eagla bhí air go bhfaigheadh sé an t-eiteach, arsa Neil ag déanamh gáire. —Sea, arsa Máire, do dhein Liam casachtach nuair a chualaigh sé é sin, agus do thug casadh súl ar Bhríde. Bhí Bríde go gealgháiritheach san am san agus Seán bocht agus fuarallas tríd amach le scanradh. Do chorraigh Liam é féin agus thug féachaint eile ar Bhríde. Dar mo leabhar duit, a Liam, arsa Bríde, gur maith an seans do Shiobhán é. Níl dabht air, arsa Liam, tá talamh go leor agus an talamh is fearr aige, tá na céadta caorach ar na cnoic aige, agus gan trácht ar an airgead a bheith sábhláta aige. Agus, a Liam, cá bhfaigheadh sí fear comh maith leis? arsa Muiris.

—Lena linn sin, éiríonn Liam don gcathaoir: Tabhair dom do lámh, a Sheáin, ar seisean. Do shín Seán a lámh chuige go tapaidh. Bhí meas agamsa riamh ortsan, a Sheáin, arsa Liam agus greim

daingean ar a láimh aige, comh fada le bheith múinte béasach, agus más ea ba dhual athar duit bheith mar sin, agus geallaimse dhuit, comh fada lem fhocalsa dhó, go mbeadsa sásta le Siobhán a bheith agat, agus is maith liom go mór thú bheith mar chliamhain agam. Cad mar gheall ortsa, a Bhride? ar seisean ag féachaint sall ar a bhean. An focal céanna dar fia, arsa Bríde ag léimeadh ina seasamh agus ag dul anonn go dtí Seán ag breith ar láimh air. Ar m'fhocal, a Sheáin, ar sise, ná fuil sé ón ndomhan toir go dtí an domhan tiar an fear do gheobhadh í ach tú féin amháin.

—Sea sea ambaic, arsa Neil, níl aon bhaol ná gur chuir san misneach ar Sheán. —Á, abair é, arsa Máire. Lena linn sin, síneann Neil geanc tobac chugham féin le gearradh agus an dúidín do lónadh. Thóg san mo chroí féin, mar ba mhór é mo dhúil ann comh maith le cách. Bhíos ag gearradh liom, agus nuair a thána ar an dtaobh caoch do Neil, do ghearras lán na pipe go maith dhó agus do chuireas im póca é. Nuair a bhí an dúidín lán agam, shíneas go dtí Neil í. —Cuir smeachaide uirthi agus bíodh gal agat aisti, arsa Neil. Seo liom féin ag cur tine uirthi. —Sea, arsa Neil le Máire, cad mar gheall ar Shiobhán?

—Sea díreach, arsa Máire, an riabhach do Bhríde ná gur ghlaogh ar Shiobhán, agus ní fada a bhí nuair a thagann sí anuas ón seomra agus cuma an chodlata uirthi. Bail ó Dhia oraibh, arsa Siobhán. Dia is Muire dhuit, arsa sinne in aonacht. D'fhéachas féin ar Sheán anois, arsa Máire, agus deirim leat, a Neil, gur tháinig lasadh ina ghnúis agus coinneal ina shúile. —Bí siúrlálta dhó, arsa Neil, nuair a chonaic sé an chúilfhionn ina seasamh sa doras, agus ní déarfainn ná go raibh grá aige dhi i gcónai. —Ní bhréagnóinn thú ná go raibh grá fé cheilt aige dhi, arsa Máire, agus an bhfuil a fhios agaibh ná go raibh an lasadh céanna i ngnúis Shiobhán? —Is dócha, arsa mise, go raibh a fhios aici sarar tháinig sí anuas ón seomra go raibh an cleamhnais déanta? —Dhé mo léir, bhí, a mhic ó, arsa Máire. Do shuigh sí síos in aice le Seán, astóin, agus ambriathar más ea gurb iad a bhí go gealgháirtheach agus go compordach le chéile. Dar fia, arsa Bríde ag cur cogar im chluais, an dóigh leat ná go ndéan-faidh an bheirt thall go maith? Abair é, arsa mise. *Well*, fé cheann leathuaire chloig ina dhiaidh sin, do bhí gach ní socair.

—Ní fheadar 'on domhan, arsa Neil, cad é an spré a fuair sé léithi? —Ó, ná fiafraig díom, a dhalta, arsa Máire, ach gur chuala inniu go bhfuair sé ceithre scóir léithi. —A dhóthain, arsa Neil. —Ambriathar gur fiú san é, arsa Máire, ná feiceann tú an talamh breá fairsing atá aige, an talamh is breátha agus is torthúla ón nDaingean aníos? —Och, gan an talamh do bhac, arsa Neil, ná mairfidís go sásta ar a bhfuil do chaoirigh féin aige? —Féach féin sin, arsa Máire.

Éirím féin im sheasamh. —An ag dul abhaile ataoi? arsa Neil.
—Táim ag cuimhneamh air, arsa mise. —Dar fia, arsa Máire ag
éirí ina seasamh, gur fhágas bullóg ar an dtine nuair a thána amach,
agus is dócha go bhfuil sí loiscithe fén dtráth so. D'fhágamair slán
agus beannacht ag Neil agus thugamair ár n-aghaidh ar an dtigh,
mise soir agus Máire siar.

XVII. LÁ BAINISE I mBAILE AN FHEIRTÉARAIGH

Tráthnóna lá arna mháireach, tagann naomhóg isteach ó Dhún Chaoin ag tabhairt cuireadh do mhuintir an Oileáin, go raibh Seán Mac Gearailt le pósadh amáireach, Máirt Inide, ar an mBuailtín.

Ba bhéarán an tráthnóna é. Bhíos im shuí ar stocán os cionn na farraige. Aer beag do ghaioth anoir ann; sioc ar an dtalamh; préacháin dubha ag imeacht trasna na ngort agus cág-cág acu; smólaigh, céirseacha, druideanna agus lonta dubha ina scuainibh ins na páirceanna agus ceol binn acu á chanadh; agus súil dá dtabharfá amach ar an bhfarraigé, bhí faoileáin bhána agus caobaigh á dtumadh féin san uisce agus an fiach dubh ina bhfuaid ag rith i ndiaidh screathnairt mhinéisc. Uaim amach do bhí Cnoc Bréanainn, Sliabh an Fhiolair agus Cruacha Mhic Giolla Choda agus iad go léir gan ceo gan smúit orthu. Dob aoibhinn an radharc é, moladh go hard le Dia a cheap neamh agus talamh, agus pé cuma é, do tháinig machnamh chugham ar na laethanta aoibhne go léir a bhí caite agam i radharc na sléibhte sin, agus do chuimhníos láithreach ar an rud a dúirt m'athair críonna liom: Fiche blian ag fás, siche blian fé bhláth, fiche blian ag cromadh, agus siche blian ag dul ar lár. D'fhéachas fém bun síos mar a raibh an rón ag crónán os íseal. Ní sheadar 'on domhan, arsa mise liom féin, an bhfuil na smaointe céanna ag gabháil duitse? Tánn tú ag caoineadh go dubhach duit féin, is dócha, i ndiaidh do leanbh bán do sciob an tarrac uait as an bpoll, nó crónán éigin mar é.

Bhí an oíche ag titeam. D'éiríos im sheasamh agus do chuas suas tamall. Shuíos síos ar thortóig bhéarán ghlás, agus nuair a bhreithníos uaim amach ar Shliabh an Fhiolair, is ea chonac an corrán óir ag druideam aníos do dhroim an tsléibhe. An ghealach a bhí ann, dar ndóigh. Cím anois í ag cur di aníos go mall righin agus dath an óir ag teacht ar na cumaracha dubha. Cloisim dar liom na gleannta agus na bánta ag cur liúgháire astu mar bheidís ag fáiltiú roim an bpláinéad agus í féin ag gáirí agus ag cur fáilte roim Chorca Dhuibhne. Cím dar liom os mo chomhair amach na buachaillí agus na cailíní go gealgháiritheach a bhíodh liom nuair a bhíos beag, cím anois iad ag rith i measc na bpóirsí agus ag dul i bhfolach (mar b' é sin an cleas a bhíodh againn le linn na gealaí) agus cloisim seanPhaidí ag rá i gcéin, Fógraím dóite ort! . . . Biogaim suas go mall agus siúlaim fé dhéin mo thí.

Nuir a thána abhaile, is ea bhí Máire agus Eibhlín go gnóthach ag iarnáil i gcomhair an lae amáirigh. —Dar fia, arsa m'athair críonna, ach go mbeidh an-lá agaibh amáireach ar an mBuailtín, mar beidh an fharraigé ina báinté comh fada le cosúlacht na hoíche dhó.

D’itheas mo shuipéar agus bhailíos liom ag bothántaíocht siar go dtí tigh Sheán Ó Sé, mar ba ghnách leis na buachaillí agus leis na cailíní teacht le chéile. Bhíodar ansan romham agus gan ar siúl acu ach an bhainis amáireach. Shuíos féin in aice le Máiréad Ní Bhuachalla, cailín deas go raibh gruaig chas dhuhb aici agus súile móra gorma, agus dar ndóigh is é an scéal céanna a bhí á tharrac againn féin. I gceann tamaill, do bhraitheas mé féin an-chompordach ar fad. B’ait liom é. Tuigeadh dom an oíche sin go raibh Máiréad ar an gcailín ba dheise san Oileán. Ní raibh aon dul go n-éireoinn tuirseach do bheith ag caint léi, ar a shon gur minic roimis sin a bhíomair i dteannta chéile ach níor thaithníg sí riamh comh mór liom.

—A Mháiréad, arsa mise sa deireadh, is mór go léir an compord atá orm anocht bheith ag caint leat. Tháinig lasadh ina gnúis agus i gceann tamaill dhein sí gáire. —Canathaobh go ndeireann tú é sin? ar sise agus í ag féachaint ar an dtalamh. —Grá a bheith agam duit, is dócha, arsa mise go simplí. Ní dúirt sí focal ar feadh tamaill, ach sa deireadh labhair sí os íseal: —Tá grá agamsa dhuitse, ar sise, péacu mar mhagadh nó dáiríribh atánn tusa.

Nuair a dúirt sí é sin, do léim mo chroi in airde le ríméad. Féach, a léitheoir, gur mór an chumhacht atá ag Dia an Ghrá. Is é a chuir cathair na Trae trí chéile sa tslí gur maraíodh na mílte fear mar gheall ar aon bhean amháin, agus dá bhrí sin níorbh aon ionadh gurbh fhuiriste dhó cur fúmsa an uair sin a bhí óg díceillí. Gach focal a thagadh ó bhéal Mháiréad, do bhíodh sé comh binn leis an bhfuiseoig, agus féach gur mór an dallamullóg a chuir Cúipid orm.

—An bhfuileann tú ag dul go dtí an bhainis amáireach? arsa Máiréad. —Táim, arsa mise, an bhfuileann tú féin ag dul ann? —Táim, ar sise go gealgháiritheach. D’hanamair beirt againn ag comhrá ansan nó go raibh sé a haon déag a chlog, agus deirim leat gur beag codladh ná tuirse a bhualfeadh mé dá bhfanfainn go maidean ann.

I gceann tamaill, éiríonn Seán Ó Sé, fear an tí, agus baineann crothadh as a shlinneáin. Osclaionn sé an doras. —Seo libh, ar seisean, tá sé ina am agaibh bheith ag dul ’on bhinn bháin. —Ó muaise a Sheáin, arsa Mícheál Pheaid, nach breá nár fhág an codladh riamh thu. —Dar fia, a Mhíchíl, arsa Seán á fhreagairt, gurb é casadh an chitil leis an gcorcán agat é. —Ba chóir, arsa Mícheál arís, ná beadh aon deabhadh orts a chéile go háirithe—nár chualaís riamh: Fear gan bean gan clann, fear gan beann ar éinne? Tháinig saghas cochall ar Sheán ansan. —Ambaiste, ar seisean ag cur grung air féin, níl sí agatsa fós. —Más ea, arsa Mícheál, níor shiúlaíos na paróistí fós á tóraíocht, fé mar a dheinis-se—téanaíg abhaile, ar seisean ag éirí ina sheasamh. Seo linn go léir amach agus d’fhág-amair slán ag Seán.

Ar a sé a chlog ar maidin amáireach, d'éisíos féin, Máire, Eibhlín agus Seán. Dob aoibhinn an mhaidean í. Stríoca solais ag an ngréin do dhroim Chnoc an Choma anoir agus anam ag teacht i ngach aon rud: an chaora a bhí suite sa chlais i rith na hoíche, bhí sí ag éirí agus á searradh féin; an duilleog a bhí cúbálta isteach ar a chéile, bhí sí ag oscailt amach; an chearc go raibh a ceann féna sciatháin aici, bhí gog-gog-gog anois aici chun í ligint amach fén mbán, ins an tslí dhuit go raibh an t-éan, an t-ainmhí agus an duine á mhúscailt féin agumhlú don ngréin. Ní raibh giog ná míog le cloisint roimis sin, ach anois do bhí na héanlaithe ag cantain go binn, bhí an bhó, an chaora, an t-asal agus fiú amháin an duine agus scol amhráin casta in airde aige.

Bhíos féin, Seán, Máire agus Eibhlín scriosta glanta agus ullamh i gcomhair an bhóthair, gliondar agus ríméad ar ár gcroí, uair an chloig faid againn á fháil ins gach nóimint, bhí oiread san deifir orainn chun na bainise—féach gurb aerach a bhíonn an óige, gan cíos cás ná cathú orthu ach i gcónaí go haiteasach scigiúil, go mbainfeadh dhá chirc a bheadh ag troid gáire astu.

Seo linn sios ar an inneoin, agus ní rabhamair ach ar barra 'ár seasamh nuair a bhí stócaigh agus gearrchaillí ag teacht as gach aird go gealgháiritheach fé dhéin an chaladh. Nuair a chuimhním ar an maidean úd fós, gluaisim ar ais ar bhóithrin na smaointe—cím anois féin ag teacht anuas iad agus cloisim an scarta mór gáire á dhéanamh ag Siobhán Rua, an ghibris agus an ráiméis. . . Ach farior géar, táimid comh fada óna chéile inniu agus tá an réalt ón Spáinn.

Ní fada anois go raibh na naomhóga ar snámh againn, agus seo ar aghaidh sinn striopálta go dtí an léine ag rámhaíocht ar ár ndícheall riamh agus choíche nó gur shroicheamair Faill Móir i nDún Chaoin. Níl aon bhaol ná go bhfuil draíocht éigin ag baint leis an bhfarraige, mar is ormsa do chuir sí an gliondar an mhaidean úd. Bhí sí ina lag trá mara gan corraí san uisce; na dúlamáin agus an fheamainn dhearg sínte go socair ar an ngainimh; carraigeacha ina gcéadta máguaird agus a bplaoisc anois acu á ngrianú; an bairneach agus an miongán agus a ngreama bogtha don gcloich acu agus iad ag máineáil leo ar a suaimhneas; scuainí portán ag teacht amach as na daigheanna; an fiach mara agus an bradhall ina stad ar fhochais, a sciatháin ar leathadh in aghaidh na mara acu agus a scrogall sínte amach acu ag breithníú orainn agus comh fada lem thuairim iad ag rá lena chéile: —Ní fheadar an baol dúinn iad? D'fhéachadh an bradhall ar an bhfiach agus d'fhéachadh an fiach ar an mbradhall agus ansan orainn féin arís.

Niorbh fhéidir linn dul suas go dtí an cé leis na naomhóga toisc an lag trá a bheith ann. Do bhí liútar-éitear anois againn cad a bhi

le déanamh. Do thoiligh duine le teacht amach astu agus na bróga do chaitheamh dínn agus siúl suas, duine a bhí sásta agus dáréag ná raibh. I gceann tamaill, do labhair Seán Thomáis: —Ná fuil a fhios agaibh cad is fearra dhúinn a dhéanamh? ar seisean—téimis orainn suas go dtí Faill Cliath. —Dar fia go bhfuil an ceart agat, ar siad go léir.

Seo linn ar aghaidh nó gur shroicheamair Faill Cliath. Cuaisín deas socair sásta is ea é agus tráigh bheag ghrin thuas ann. Léimeamair amach agus chuireamair feiste agus fáscadh ar na naomhóga, agus ansan thugamair aghaidh fén mintír, agus deirim leat gur orainn a bhí an scóp, fé mar is gnách leis an Oileánach nuair a dh'fhaigheann sé cead a chos. Do bhi Máiréad liom féin cois ar chois an bóthar ó thuaidh, agus dá bhrí sin ní fheadar an ar aer nó ar thalamh a bhíos leis an ngliondar a bhí ar mo chroi.

Nuair a thánamair go dtí Mám na Ceathrún, do stadas féin agus d'fhéachas im thimpeall. Bhí an Blascaod sínte siar díreach ar dhroim na mara, agus ba chosúil le long mhór í a bheadh ag réabadh na farraige ar gach taobh di, na tithe bána go dlúite ina chéile agus an deatach ag éiri in airde uathu, agus ansan na Blascaodaí beaga ina timpeall ar nós cráin mhuice go mbeadh a hál ina diaidh.

—Dar fia, a Mháiréad, arsa mise, dá bhféachfá isteach sa scéal, is iontach go léir mar atáimíd scriosta amach ón mintír; agus is dóigh liom, dá dtabharfaínn trí lá anso amuigh, ná raghainn isteach go deo arís. —Ní fheadar 'on domhan, arsa Máiréad, ach is é an rud is mó a thagann ormsa ná cumha nuair a dh'fhágaim amach é.

Tiocfaidh an lá, a Mháiréad, arsa mise, go mbeidh an cumha san ort. —Ó, éist, arsa Máiréad, ná habair é—cá bhfios duit ná go bpósfaínn ann? —Sin rud ná déanfairsé go deo ann, a Mháiréad, arsa mise, mar tá an saol san ag imeacht go raibh neart ag fear agus ag bean pósadh ann. —Dar fia, a Mhuiris, arsa Máiréad, gur geall le fáidh thú. —Ná feiceann tú féin, arsa mise, an slí beatha ba thábhachtai, is é sin an t-iascach, ag dul fé chois, agus nuair a chuaigh san fé chois, tá an Blascaod fé chois, mar imeoidh na buachailli óga agus na caillíní óga go mbeidh aon taithneasc iontu tharlear, agus bain barra na cluaise dhíomsa, a Mháiréad, muran gearr uainn féin an lá san. —Agus cad a dhéanfaidh ár dtuismith-eoirí nuair a bheidh siad ag dul san aois? arsa Máiréad go leanbáí.

—Is é mo mhórthuairim, arsa mise, go gcaithfidh siad déanamh 'ár gceal. —Ó a Mhuiris, is cruaidh an scéal é sin, má tharlaíonn sé, ar sise. —Cuir i gcás anois, a Mháiréad, arsa mise, dá bhfanfaimis ag tabhairt aire dhóibh, b'fhéidir go mbeimis trí fichid blian sara gcuircimis an scaob déanach orthu i dteampall Fionntrá, agus ansan ní bheimis ábalta ar dhul in aon áit, agus cé chuirfeadh an scaob orainn féin? —Ó, is fíor an chaint í sin, arsa Máiréad, ach tá Dia

láidir, a Mhuiris. —Gan dabht, arsa mise, ach nár chualaís riamh gur ordaigh Dia cúnamh?

—Cé tá chughainn anoir an bóthar? arsa mise arís i gceann tamaill. Féachann Máiréad soir. —Nach cosúil le Liam Beag é? ar sise. Is é go díreach mhuis, arsa mise, cé gur cheapas nár bhfhéidir leis an bhfeair san Mám na Ceathrún suas do chur dó. Is gearr go dtagann Liam suas linn, fear caol caite ná fuil ann ach an cnámh agus an craiceann agus é comh folláin leis an scadán féin. Bhí brollach na léine oscailte síos aige mar ba ghnách.

—A ghrá na gcarad, muintir an Oileáin! ar seisean, an bhfuil aon nuacht aniar agaibh? —Dar fia, níl, a Liam, arsa mise, mura bhfuil sé agat féin. —Níl, a dhalta, is dócha gur ag dul go dtí an bhainis atánn sibh? —Sea, a Liam, arsa mise, an bhfuil aon bhailiú mór thoir ann? —Mhuise, ní fheadar é sin, arsa Liam, ach go bhfeaca go leor ag gabháil an bóthar soir im choinne. Ach é seo, a bhuachaill ón Oileán, arsa Liam arís, do bhuail fear liom ó chianaibh agus gan focal Gaelainne aige. —Cad é an sórt duine é, a Liam? arsa Máiréad. —Dhé mo chroi thí, arsa Liam, ní raibh mórán le rá ann ach stracaire bocht gioblach agus a mhála fénaascaill aige. —Is mór an obair nár thuig sé thí, mar sin, arsa mise, mar is dócha gur fear é go bhfuil taithí ar an nGaeltacht aige.

—Dhé mo thrua do cheann, arsa Liam, má tá féin, ní dhéanfadh san é. Fan go fóill, ar seisean, go neosadsa scéal duit i dtaobh na Gaelainne. Chonacs saol, ach ní fheacaíse é mar ní rabhais ann ná aon chuimhneamh ort—nuair a bhíos-sa ag dul ar scoil, ar seisean ag cur leathcheann air féin, dá gcloisfeadh an máistir aon fhocal Gaelainne ag teacht as do phus an fhaid a bheifeá uirthi, deirim leat go mbeadh Dónall na Gréine agat á chasadadh in airde fé dheimidh an lae; agus an gcreidfeá go raibh cláirín ceangailte thiar ar mo dhrom agus na focail seo scríofa air: Má labhrann tú aon fhocal Gaelainne, gheobhair ar do thaobh agus ar do leithead é.

—Mhuise, a Liam, arsa mise, nár mhór an eágóir é! —Á, arsa Liam ag cur snaidhm ar a bhéal, ach moladh agus buíochas le Dia (ag tógaint a chaipín dá cheann) ní mar sin atá inniu. Agus más ea, ar seisean arís go tapaidh, cé air gur ceart a bhíochas a bheith? Ar na *Soupers*, ar seisean. —Conas é sin? arsa mise. —Tá, ar seisean, nuair a bhíodar san anso thiar i mBaile na Rátha agus bíoblá móra Gaelainne acu agus iad ag tabhairt leathchorón do gach fear a léifeadh cúpla líne dhó, gan bréag ná magadh ní raibh fear sa pharóiste ná go raibh ag dul chúchu gach oíche, agus dá bhri sin bhí gach duine in ann i léamh go blasta, ins an tsír dhuit, arsa Liam, gurb iad a dh'athbheoigh í agus a leasaigh í agus a chuir in uachtar í—lá maith agaibh, ar seisean ag bailiú leis an bóthar siar agus faobhar fé.

Ní fada go raibh radharc againn ó thauidh ar Pharóiste an Fheirtéaraigh, Paróiste Mórach agus Paróiste na Cille; an talamh máguaird ina fhleasc agus Cuan Ard na Caithne ag dul suas tríd; Cruach Mhárthain, Sliabh an Fhiolair agus Cnoc Bréanainn na mílte troigh ar aoirde gan ceo ina mbarra; na mílte tithe fína bhfallaí aolda breacaithe anso is ansúd; na coiligh ag glaoch go hard agus ag freagairt a chéile; beá-beá ag na caoire os ár gcionn thuas ar na sléibhte; sceamhaíl na gcon agus seitreach na gcapall le clos ins na páirceanna fénar mbun sios; an t-aiteann fína bhláth bui ag taithneamh fé sholas na gréine agus an solas céanna ag gloscarnaigh ar dhíon na dtithe.

—Ó a Mhuiris, arsa Máiréad, nach mór an tógaínt chroi atá sa radharc san! —Nach fíor duit, a Mháiréad, arsa mise go geanúil ag féachaint idir an dá shúil uirthi. —An gcionn tú an dá thigh aonair úd thauidh go léir? ar sise arís ag síneadh a méire ina dtreo, cad é an ainm atá ar an áit sin? —Cén áit thauidh? arsa mise ag druideam isteach léi agus ag féachaint i ndiaidh a méire ó thauidh. —Faid do radhairce ó thauidh go léir léir, ar sise. —Ó, címanois iad, arsa mise, sin é an áit go nglaonn siad Com Dubh air. —Mhuise, ní haon bhréag an ainm sin a thabhairt air agus an chuma atá sé suite i gcom an chnoic, arsa Máiréad ag déanamh gáire, gáire ba bhinne liomsa ná ceol na n-éan.

Seo linn ar aghaidh arís. Bhíomair i ngiorracht ceathrú míle don mBuailtín anois, mar a raibh sluaite móra daoine anoir agus aniar ann, mar bhí sé phósadh ann an lá céanna. Bhí óg agus aosta ann, saibhir agus daibhir, an bacach, an tincéir agus gach uile chineál, duine gan focal as ach é ag breithniú uaidh ar an slua, fear eile meidhreach go maith, fear eile as a cheann le deoch, fear ag amhrán, fear ag gibris agus fear eile ag glamaíl, stócaigh ag spochaíocht ar a chéile sa tsráid, tithe an óil agus iad lán go barra, mé féin agus Máiréad brúite bascaithe ina measc d'iarraidh ár gcomrádaithe féin do bhaint amach. —Beir thiar ar eireaball casóige orm agus coimeád í, a Mháiréad, arsa mise, nó má ligeann tú uait í, is é lorg na snáthaide i bpáirc chruthneachta a bheidh agam. —Tá go maith, arsa Máiréad, tá greim an duine bháite agam ort.

Seo liom ar aghaidh ar mo lándícheall, ach más ea ní raibh aon dul chun cinn agam á dhéanamh, mar nuair a théinn ar aghaidh, do théinn ar gcúl arís leis an suathadh a bhí ag an mbulc. Ba mhór go léir an gleo agus an ghlamaíl a bhí ann, mar do bhí a bhformhór agus a mboilg ar an gcúinne acu le deoch sa tslí nár bh fhéidir leo srian do chur lena dteangain. Bhíos ag brú liom agus Máiréad am sháriamh agus choíche nó gur bhaineamair amach tigh tábhairne Shéamais Ó Catháin; ach más ea, b' é teacht ón olcas go dtí an donas againn é, mar níorbh fhéidir linn ár srón do chur isteach thar doras

leis an mbailíú a bhí istigh, gleo aighneas agus dul trí chéile ann agus deoch ag imeacht san aer. —Fanse ansan, a Mháiréad, arsa mise, go raghad isteach ar chuma éigin, agus má tá ár gcomrádaithe istigh, tiocfad amach arís ag triall ort. —Fanfad, arsa Máiréad go támáilteach.

Seo liom isteach ag brú agus ag brú romham, agus dar fia is gearr gur thit an caipín dom cheann. Do lúbas síos chun é thógaínt, ach má lúbas, níorbh fhéidir liom éirí. An riabhach dom ins an útamáil ná go bhfuaireas mo chaipín, ach is anois a bhí an obair agam—níorbh fhéidir liom mé féin do shearradh in airde, mar do bhí an mheáchaint róthrom sa mhullach orm. Do bhí fear mór in aice liom agus dúrt leis tógaínt suas díom, ach mo chreach, do bhí a ghlamaíl féin air sin. Do bhí beagán feirge agus clóchais ag teacht anois orm agus gan aon tor agam á fháil. An riabhach dom sa deireadh ná go bhfuaireas ar an urlár thíos fém chosa biorán beag a bhí géar go maith, agus do shás isteach i gceathrúin an fhir mhóir é, isteach go maith leis, ins an tsú dhuit gur chuir sé béic as. Do thóg sé a chos don dtalamh san am chéanna agus leis an speach a chuir sé uaidh do bhuail sé fear eile a bhí ar a aghaidh amach go raibh piont pórtair ina láimh aige agus do chuir sé é féin agus an piont ar fhleasc a dhroma ar an urlár.

Is anois a bhí an fúirse, an spochaireacht agus an gioscán fiacal ann, mar nuair a dh'éirigh an fear eile, focal níor labhair sé ach an fear a thug an speach dó a bhualadh i ndroichead na srónach. D'éiríos féin im sheasamh nuair a fuaireas an chaoi agus seo liom sna cosa in airde isteach sa chistin. Ní raibh éinne dom mhuintir féin le fáil agam. Amach liom arís, agus sin é an áit go raibh an radharc agam—fuil ag dul in airde go frathacha an tí, ceolán éigin agus é ag moladh fear na fola: —Th'anam 'on diabhal, cuimhnigh ar do sheanmhuintir, a deireadh sé, ná lig síos Cathair Bó Sine, buail an breallán, agus mar sin dó.

Do bhaineas an doras amach ar chuma éigin, ach más ea, ní raibh Máiréad le feiscint agam. Dia go deo liom, arsa mise, táim im chaonnaí aonair sa deireadh. Seo liom síos fén sráid, agus dar fia ní fada gur bhuail Máiréad liom go cúthail ina seasamh suas le falla tí Liam de Lóntra, agus an bhean bhocht, do bhí an oiread san ríméid uirthi nuair a chonaic sí mise: —Ó a thiarcas, ar sise, cheapas ná tiocfá amach go deo, nó cad é an stró a bheir ort? —A leithéid seo, a Mháiréad, arsa mise ag insint di tríd síos. —Ó, arsa Máiréad, is agamsa atá fios na bruíne sin—ní raibh aon choinne agam ná go bpasálfaidís féna gcosa mé. —Dar mo leabhar, a Mháiréad, arsa mise, dá ndéanfaidís, ní fhágfaidís an Buailtín ach marbh. Do dhéin sí gáire eile a chuir gliondar ar mo chroi.

Lena linn sin, do chualamair ceol melódion istigh i dtígh Liam

de Lóntra. —Comh deimhnitheach agus táim anso, arsa mise, is anso istigh atá siad. —Téanam, a chuid, ar sise. Nuair a chuala féin ‘a chuid’, do bhiogas suas ar nós seanchat a ghlaofá chun bainne, mar do thuigeas láithreach go raibh grá aici dhom. Seo linn ar aghaidh isteach, agus is ansan a bhí an rí-rá agus an t-éirí in airde agus an tógaínt chroi ag rince agus ag amhrán agus ag déanamh cuideachta, an chuid eile do mhuintir an Oileáin istigh romhainn agus iad geirgíseach go maith, ní nach ionadh. Deirim leat, a léitheoir, gur rinceas féin agus Máiréad an lá úd agus gur sinne a bhí go sásta.

Bhí beirt againn suite síos anois agus cóta maith allais orainn, cúpla set á rince ar an urlár agus sinn ag tabhairt gach ní fé ndeara. I gceann tamaill, do bhual stracaire isteach sa doras, cragadán do bhuaachaill íseal agus coinneal ina radharc. Stop sé, bhreithnígh ina thimpeall, thug gach éinne fé ndeara, d’fhan ansan ina sheasamh nó go raibh an rince sin i leataoibh, do léim ansan síos go dtí an gceoltóir, do chuir cogar ina chluais, agus do thug pocléim amach ar lár an urláir. Lena linn sin, do sheim an ceoltóir corrphíop, agus más ea, do bhual fear an urláir gan cháim í. Ní raibh focal as éinne anois ach iad ag breithniú ar an rinceoir, agus mise á rá leat, a léitheoir, gurb iontach na cosa a bhí fé, gan nóta don gceol ag dul amú air, é ina sheasamh comh direach le coinneal, gan rian dá cholainn ag corrai ach óna dhá ghlúin síos. Thug sé ceathrú uaire chloig go maith ar an gcuma san, gan giog ná míog as éinne ach ánáil an chomhthionól le cloisint go soiléir. I gceann tamaill, do bhual sé an speach déanach, do bhreithnígh ina thimpeall, agus do labhair amach mar seo:

Is mise an scuab ó bharr Chnoc Mhárthain,
Agus ba mhaith liom fear a bhualfeadh clár liom.

Níor fhreagair éinne, agus nuair ná feacaigh sé éinne ag éiri chun clár do bhualadh leis, seo leis amach an doras.

Bhí an lá beagnach caite. Bhí an ghrian ag dul ina leabaidh féin, an bhó ag teacht fé dhéin an sciobóil, an chearc ag baint na cúibe amach, an phiast ag dul fé scáth na copóige, fiú amháin an stócach agus an ghirseach ag fáil cortha don éirim agus don éiri in airde a bhí iontu roimis sin; agus dá bhrí sin, bhí an chuideachta ag fuerú agus ag dul chun laige misnígh. Féach gur mór an chumhacht atá sa ghréin. Do chwas féin agus mo chomrádaithe i ndáil le chéile chun socrú a dhéanamh ar dhul abhaile. Thoiligh gach éinne leis, agus do chuireamair sa tsiúl an bóthar siar, lán na pápe againn á bhaint dó i gcónai agus sinn go breá aerach compordach ag cur síos ar chúrsaí an lae. Más ea, níor dhearúdas féin ná Máiréad ar bheith in

aonacht riamh agus choiche nó gur shroictheamair Faill Cliath i nDún Chaoin, mar a raibh na naomhóga feistithe againn.

Ní fada go raibh na naomhóga curtha i bhfearas againn, gach duine ina shuiochán féin, agus sinn ag rámhaíocht linn ar ár suaimhneas. Bhí an ghealach ag taithneamh go breá, na mílte agus na mílte súilíní gléasta ag glioscarnaigh ar uachtar na farraige, agus an Blascaod sínte uainn siar agus ceo brothaill ina thimpeall. Más ea, nuair a bhíomair Lár Bá isteach, do ritheámarí isteach sa cheo is troime a thit riamh. Do thit an lug ar an lag againn. Do stop an chaint agus na hamhráin. Chailleamair radharc ar na naomhóga a bhí in aonacht linn, chailleamair radharc ar an dtalamh. Ní raibh le feiscint againn ach boghaisín beag d'fharraige a bhí 'ár dtimpeall. Ní raibh a fhios againn soir seachas siar. Ní raibh miam gaoithe as an spéir ach an ceo in aon scailp amháin anuas ar an bhfarraige. Bhíomair 'ár ndallacáin déanta. Is gearr gur chualamair feed agus feed eile. Do dheineas féin feed eile á bhfreagairt. Bhíomair go léir anois ag feadaíl ar a chéile ar feadh uaire chloig, ach sin a raibh do mhaith dhúinn ann, mar níorbh fhéidir linn a chéile dh'fháil amach. Bhí Máiréad anois agus gach liú aici go raibh sí caillte go deo, mise ag cur misnígh uirthi, mar do chasainn in airde scol amhráin i gcónaí chun í bhíogadh suas. Dar fia go ndeineadh san maitheas di, ach nuair a stadarinn, do bhiodh sí sa chás céanna aris, sa tslí dhuit go rabhas ar nós máthar ag peataíocht lena páiste chun suaimhneas a chur air, agus dar fia go rabhas á chiapadh sa deireadh aici, dá mhéad mo chion uirthi.

Lena linn sin, do chuala féin glór mar seo: Ding-deang cú-hú! ding-deang cú-hú tí-hí! —Éistig! arsa mise os ard ag cur cluas orm féin. —Cad tá ort? arsa Seán Thomáis. —An gcloiseann sibh aon ní? arsa mise.

Do chuir gach duine sa naomhóig cluas air féin, agus is gearr gur chualamair go léir é ar an nós céanna, mar a bheadh iarnai à bhualadh ar a chéile. —Dar fia, arsa Paddy Tim, táimid buailte le cathair éigin. —Buíochas mó le Dia, arsa Máiréad, áit éigin a bheith bainte amach againn. —Ní fheadar cad is fearra dhúinn a dhéanamh, arsa Seán Thomáis, an stopfam don rámhaíocht nó an rámhóm ar aghaidh? —Ambaiste, arsa Paddy Tim, gurb é an rud is fearra dhúinn a dhéanamh ná an glór san do bhaint amach ach go háirithe. —Más féidir linn in aon chor é, arsa mise. —Nach shin í an fhadhb, arsa Seán Thomáis, conas is féidir linn é do bhaint amach nó cad as go bhfuil sé ag teacht? —Is dóigh liomsa, arsa Paddy Tim, gur tharm ó thuaidh atá sé. —Dar fia nach ea, arsa Tadhg Ó Sé, ach gur theas orainn atá sé. —Is é mo mhórthuairim. arsa Seán Thomáis, gur 'ár ndiaidh aniar atá sé. —Fanaíg go fóill agus éistig arís, arsa mise, b'fhéidir go bhféadfaimís a dhéanamh

amach cad as go bhfuil sé ag teacht orainn.

Chuir gach éinne cluas air féin arís. Ding-deang cú-hú tí-hí ding-deang! —Tá sé romhat amach ar do thosach, má mhairim beo, arsa mise. —Dhera a dhuine, arsa Paddy Tim, ná cloisim thuaidh orm é? —Ní hea, arsa Máiréad, ach romhainn amach atá sé. —Is fíor dhuit, a Mháiréad, arsa mise. —Och, arsa Paddy, nár chualáis riamh gurb éinne amháin Muiris agus Cáit? Shuíos féin ar mo thochta ar ais agus chuireas amach mo dhá mhaide. —Rámhaig libh díreach, arsa mise ag baint stracadh maith rámhaíochta amach, agus deirim libh nach fada go mbeidh talamh againn. Seo linn ar ár lándicheall, agus más ea ní fada a bhíomair nuair a chuir Máiréad a bhí suite thiar ina deireadh scréach aisti: —Ó, ar sise go háthastúil, féachaig na soilse go léir atá romhainn amuigh!

D'fhéachamair go léir in aonacht, agus cad a bheadh ach na mílte soilse againn le feiscint tríd an gceo agus ding-deang ding-deang againn le cloisint go soiléir. —Th'anam 'on diabhal, is é Cathair Uíbh Ráthach é, arsa Seán Thomáis. —Nach é an Daingean é? arsa Paddy Tim. —Dar fia gurb é Tír na nÓg é, arsa Tadhg Ó Sé go breá bog réidh. —Ambaiste, arsa mise, pé áit é, druidíg isteach leis le heagla na heagla go gcaillfimís amharc air. Seo linn arís ag rámhaíocht go breá réidh nó go rabhamair i ngiorracht deich slata do sna soilse, agus cad a bheadh ann ach long mhór fé ancaire, an chlach loinge is mó a chonaiceamair riamh.

—Dar fia go bhfuilimíd istigh i gcuán éigin, arsa Tadhg Ó Sé. Lena linn sin, do séideadh an adharc a bhain macalla as na failte agus as an long. Do thit na maidí as ár lámha, agus maidir le Máiréad, ní raibh aon choinne agam ná go dtitfeadh sí i laige leis an ngeit a baineadh aisti. —Go réidh, a Mháiréad, arsa mise, nach ag séideadh na hadhairce atá sé chun a chur in úil do sna longa eile, má tá siad ar an líne, fanacht amach uайдh?

Dhruideamair isteach léi agus shíneamair suas lena taobh. Do chuir Tadhg glam as: —*Down téadán throw!* I gceann tamaill, tagann stumpa d'fhear mór dubh go dtí gunnail na loinge: —*Who's there?* ar seisean. —*Blasket last night*, arsa Tadhg, *down téadán!* D'imigh an mairnéalach arís agus níorbh fháda gur tháinig an captaen. —Cad é an Béalra atá ar théadán? arsa Tadhg ag iontú ar Phaddy Tim. —Ambaiste ná feedar, arsa Paddy. —*Rope*, arsa Seán Thomáis. —*Rope please*, arsa Tadhg in ard a chinn leis an gcaptaen. Do chuir an captaen glam isteach sa long uaidh agus ní fada a bhí nuair a thagann mairnéalach chughainn agus caitheann anuas téadán mór ramhar. Do bheir Tadhg air go tapaidh agus do cheangail don dtochta é. Bhí an captaen in airde ag féachaint anuas orainn. —*Will you come on board?* ar seisean.

Chuir sé dréimire anuas le taobh na loinge, agus seo linn in airde,

mise ag teanntú le Máiréad le heagla go dtitfeadh sí. Bhí soilse ina gcéadta le feiscint thall is abhus, na mairnéalaigh ina seasamh anso is ansúd ag cur na súl trinn, cuid acu dubh agus cuid acu bán, pip mhór amach as béal gach duine acu agus gibris an domhain acu.

Tugann an captaen isteach i seomra deas sinn agus suimid síos ar chathaoireacha. Nuair a fuair Tadhg suite é féin: —Glóire do Dhia go hard, ar seisean, an áit seo do bheith bainte amach againn. Féachann ina thimpeall. —A Rí mhór na bhfeart, ar seisean ag iontú orainne arís, nach breá an saol a ceapadh don bhfeart san, ag síneadh a mhéire chun an chptaen. Níorbh fhada gur oscail an captaen dhá bhuidéal, agus do lón amach gloine biotáille do gach duine againn agus gloine fíona do Mháiréad. —Seo do shláinte, a chptaen, arsa Tadhg á chaitheamh siar. —*Good luck*, arsa an captaen. —Do bhí Tadhg anois ag caint leis an gcaptaen go tiubh, cé nach mór an tuiscint a bhí aige siúd ann agus sinne ins na tríthíb dubha ag gáirí fén mBéarla briste a bhí aige.

I gceann tamaill, d'éiríos féin agus Máiréad amach ar urlár na loinge, agus an chéad siolla dom shúil dár thugas uaim siar, cad a chífinn ach an Blascaod, an ceo scaipithe agus na réalta ag glioscarnaigh le breáthacht na hoíche.

Ritheas isteach sa chábán go suáilceach. —Dar fia, a fheara, arsa mise, tá an oíche glanta suas go breá. —Beannacht Dé leat, arsa Tadhg ag éirí ina sheasamh agus ag siúl amach. Chuamair go léir suas ar deic anois, agus deirim leat go raibh ríméad orainn ag baint na naomhóige amach arís, go mórmhór nuair a bhíomair comh gairid don Oileán. D'fhágamair slán agus beannacht ag criú na loinge agus bhailíomair linn; agus más ea, bhí an lá amáireach snoite amach go maith nuair a tháinig an chuid eile do sna naomhóga anoir agus aniar.

XVIII. AN TÓRRAMH MEIRICEÁNACH

—Sea, arsa Máire lá agus í ag ní na n-áraistí. Bhí an chuid eile againn suite timpeall na tine. D'iontaíomair go léir sall. —Cad is ea? arsa mo dhearthair Seán. Lena linn sin, iontaíonn Máire isteach ar an mbord arís agus í ag leamhgháirí. Tógann cupán don mbord agus iontaíonn orainn féin arís. —Is é an sea é, ar sise, go bhfuil an-mheá agam ar dhul go Meirice.

—Ó, tá mhuiuse, a óinseach, arsa Mícheál. —Cad do chuir id cheann é sin? arsa m'athair ag iontú uirthi agus lasadh ina ghnúis. —Tá, arsa Máire ag cromadh ar ghol, mar tá Cáit Pheig ag dul ann, agus níl aon ghnó agamsa anso nuair atá na cailíní go léir ag imeacht. —Dein do rogha rud, arsa m'athair, níl éinne ad stop. —Ní raghaidh sí ann, arsa Eibhlín ag pusaíl ghoil, mar má théann, raghadha leis ann. —Dhera, léimig láithreach, arsa m'athair agus a dhá láimh aige á chrothadh san aer, seo libh sall agus beidh an t-ór le fáil ar na sráideanna agaibh.

Lá arna mháireach, do scríobh Máire go dtína haintín ag triall ar an gcostas. Bhíodh Cáit Pheig ag teacht isteach chughainn i gcónai agus gan ar siúl aici féin agus ag Máire ach Meirice. Rithidís sall go dtí an bhfalla, mar a raibh pictiúirí ó *Springfield*. —Ó, a deireadh Cáit, raghaimíd isteach sa tigh mhór san an chéad lá, a Mháire; agus ansan do ritheadh beirt acu amach ar an urlár ag déanamh bolga-boghaínsí le racht áthais. —Agus cuirfidh sibh rudaí deasa chughamsa, a deireadh Eibhlín. —Ó, cuirfeam gan dabht, a deireadh Cáit ar nós cuma liom, agus lena linn sin do léimeadh Eibhlín féin amach ag rince.

Trí seachtaine ina dhiaidh sin, do tháinig an costas go dtí Máire, agus is uirthi a tháinig an t-athrú mó� an tráthnóna san, í ag gol go dubhach agus an litir idir lámhaibh aici. —Cad é an mhaith dhuit bheith ag gol mar sin, a leadhbó? arsa m'athair a bhí suite sa chathaoir cois na tine agus cuma dhubbhach air.

Is gearr go dtagann Cáit Pheig isteach agus a súile féin comhdearg le rós ó bheith ag gol. —Sea, a Cháit, arsa m'athair, cad é an nuacht agat? —An riabhach nuacht, a dhalta, arsa Cáit, ach gur tháinig an costas inniu chugham, agus chuala gur tháinig sé go dtí Máire leis. —Tháinig, arsa m'athair, agus más ea tá sí ina hóinsigh ó shin. —Canathaobh go bhfuileann tú ag caoineadh mar sin, a Mháire? arsa Cáit ag tógaínt a ceann in airde, ná feacaís Nóra Pheats a chuaigh sall gan éinne muinteartha thall léi, an cailín bocht? agus ní mar sin duitse—nach thall atá do mhuintir ar fad?

Thugas féin fé ndeara an caipín i bhfad anuas ar shuílibh m'athar an tráthnóna san, rud nár thugas fé ndeara riagh roimis sin. Bhí Eibhlín thall sa chúinne eile agus í féin ag pusaíl ghoil. —An raibh

aon scéal nua isteach ag an Rí, a Cháit? arsa m'athair arís ag cur cos leis ar a leathghluin. —An riabhach a gcuala é, arsa Cáit, ach go bhfuil an seo daoine ag imeacht 'on Oileán Úr sa tseachtain seo. —Go bhfoire Dia ar na seandaoine, arsa m'athair, ní thianfaidh éinne chun iad do chur ar an bhfuadar atá fén saol. —Nil aon bhaol, arsa Cáit, ná gur mór an t-athrú sa tsaol é. —Ar mh'anam, a Cháit, arsa m'athair ag tarrac osna eile, gur cuimhin liomsa saol anso agus ná raibh do chuimhne ar Mheirice ach oiread leis an gcathaoir atá fóm, agus más ea ba bhreá suáilceach an saol é.

Bhíodh Máire gach láanois ag caoineadh. —Mhuise, ní fheadar 'on domhan, a deireadh sí nuair a bhíodh sí ag ní na n-áraistí, an dtiocfaidh an lá go deo arís go mbead á ní seo? Mar an gcéanna nuair a bhíodh sí ag scuabadh an urláir. D'fhéachadh ar an scuaib, thiteadh na deora léi, ritheadh as san go dtí Rós mo madra agus bheireadh barróg isteach uirthi. —Mhuise, a Róisín, a deireadh sí, nach mó lá a bhíodh beirt againn thiar ar an dTráigh Bháin, mise ag caitheamh cloch amach san uisce agus Róisín ag rith amach sa tsnámh ina ndiaidh! Bhíodh Rós ag crothadh a heireabaill agus chuireadh sceamh aisti anois is arís le lúcháir i dtaobh Máire bheith ag imirt léi.

Sea, do bhí an aimsir á caitheamh agus Máire ag druideam leis an sprioclá. Thugas fé ndeara cuma dhubbhach ag teacht ar chreat-lach an tí, agus tuigeadh dom go raibh an cnoc os cionn an bhaile a bhí ag déanamh foscadh do sna tithe, go raibh sé ag athrú datha ar nós fear mór stuama a bhualfeadh a cheann fé le cumha. Ní raibh do phort ar fuaid an bhaile anois ach mar gheall ar Mháire agus ar Cháit Pheig do bheith ag imeacht anonn. An oíche dhéanach, do bhí tórramh Meiriceánach againn, gach éinne bailithe isteach, idir óg agus aosta, agus cé go raibh ceol agus amhráin, rince agus rí-rá, ag dul san aer, do bhí cuma dhubbhach ar a raibh istigh. Níorbh aon ionadh é sin, mar ba chosúil leis an t-aon chlann iad, aos óg an Oileáin—abair leat féin, a léitheoir, oiléán beag scriosta amach ón míntír agus gan fiche slat idir aon dá thigh acu, na buachaillí agus na cailíní gach oíche ghealaí ag rince thiar ar an nDuumhe nó suite i dtéannta chéile ag éisteacht le fuaim na dtónn ó Thráigh an Ghrin aníos, agus ansan, nuair a thagadh an duibhré, iad do bheith bailithe le chéile ag caint agus ag comhrá i dtígh sheanNeil. Níorbh aon ionadh iad do bheith tromchroíoch nuair a bhíodh éinne ag scarúint uathu.

Bhí smúit á bhaint as an urláranois ag stócaigh agus ag girseachá acmhainneacha preabúil. D'éiríos féin amach ar an bpört. Bhí an ghealach go hard ar an aer agus an Láir Bhán sínte trasna soir ó dheas. Do chuala glór uaigneach na dtónn ag briseadh isteach ar an dTráigh Bháin, agus do tháinig cumha orm. Lena linn sin, tagann

Máire féin amach. —Ó, a Mhuirisín, ar sise ag breith barróg isteach orm agus ag briseadh fé ghol, cad a dhéanfad id dhiaidh? —Tóg go réidh é, arsa mise, ná feiceann tú gach éinne ag imeachtanois, agus is gearr go bhfeicfir mise thall comh maith le cach. Éist do bhéal, téire isteach agus bí ag rince leat. Bhog sí dhíomansan agus do shuigh sios ar an glaí. —Tóg suas do chroi, arsa mise arís, téanam liom isteach agus déanfaidh beirt againn set.

Comh luath agus a chuamair isteach: —Mhuise, mo ghraidhín go deo thú, a Mháire, arsa Peig Eoinín ag breith barróg isteach uirthi agus ag cromadh ar ghol, ní fada mo shaolsa id dhiaidh. —Cas in airde port, a Sheáin, arsa mise le Seán Pheats go raibh an melódion aige. Do chas. D'éirigh ceathrar againn amach agus do ghlaos féin ar mo dheirfiúr.

Do bhi an lá ag gealadh thoir theas. Do níomair agus do ghlanamair sinn féin i gcomhair an bhóthair go dtí an Daingean chun an slán déanach d'fhágaint ag Máire. Bhí an ghrian ag éirí go solasmhar agus na coiligh ag glaoch ar fuaid an bhaile. Nuair a tháinig a naoi a chlog, do bhí gach seanshear agus seanbhean ag teacht fé dhéin an tí. Ba mhór an dul trí chéile a bhí istigh ann an mhaidean úd. Do bhogamair fé dhéin an chaladh, Máire agus Cáit Pheig romhainn amach agus an baile go léir ina ndiaidh. Gach aon liú ag na seansmhá: —Mhuise, mo chroi go deo thú, a deireadh bean, nach é an trua go deo thú bheith ag imeacht! —Ó mhuiuse, a Mháire, a deireadh bean eile, conas a mhairfead id dhiaidh nuair a thiocfaidh an oíche fhada gheimhrigh agus gan tú ag teacht go dtí an doras ná do gháire agam le cloisint?

Do scaramair leo sa deireadh. Is gearr go rabhamair Lár Bá amach agus sinn ag féachaint ar mhuintir an bhaile istigh ar an gcaladh fós ag sméideadh a lámha agus a seálanna linn. Thugamair an oíche sin sa Daingean agus ar maidin amáireach do chuamair sios go dtí an stáisiún agus d'fhágamair slán agus beannacht ag an mbeirt go dubhach deorach. Do chuir an traen fead aisti agus fead eile, agus i gceann leathnóimint do bhíodar ó léargas orainn.

XIX. AN STRÓINSÉIR

Lá breá gréine sa mblíain 1923, do bhíos ag féachaint i ndiaidh caorach ar thaobh an chnoic, an ghrian go buí tharm siar agus fuiseog ag cantain os mo chionn in airde. Do thógas mo cheann agus leathchlúas orm ag éisteacht. Dar mo leabhar, a éinín, arsa mise, ach go bhfuilim meallta agat, dá shuaraí thú. Lena linn sin, critheann an talamh fún. D'fhéachas tharm agus cad a bheadh ach cúig nó sé d'uain óga agus iad ag damhsa dhóibh féin. Is gearr gur chuala cleatar eile. Chuireas cluas orm féin. Chuala arís é, ar nós grean a chaithfí isteach sa bhfarraige. D'fhéachas fém bun síos agus is ea chonac paiste mór éisc ag ráthaíocht agus cleataráil cheart acu á baint amach as an uisce.

Do tháinig saghas spreang im chuid fola, agus do léimeas ó thalamh. Cad tá orm in aon chor? an doircheacht ag titeam sa mhullach orm agus gan an chaora dhuhb feicthe agam fós. Seo liom ar aghaidh an diágo siar ag bogfheadaíl dom féin.

Do bhíos timpeall agus fiche slat nuair a chonac dar liom an fear ag déanamh orm aniar, a leithéid d'fhear ná raibh ins an Bhlascaod. Stadas. Bhíos ag gliúcaiocht uaim. Dar fia, a bhuachaill, arsa mise liom féin, go bhfuileann tú ann; agus más ón saol eile thú, féachann tú dhom gan a bheith bocht. Is anois an t-am agam an fód do sheasamh, mar b'fhéidir gurb é mo shaibhreas a bheadh ann, is é sin, má tá oiread cumhachta agat agus a bhíodh ag na leipreacháin sa tseanshaol.

Tuigeadh dom anois go raibh miongháire ar a ghnúis. Dar fia ná fuil aon droch-chuma ort, pé scéal é. Bhí sé i ngiorracht daichead slat anois dom, fear ná raibh ró-ard ná ró-íseal, bríste glúnach air agus clóca guailne, é ceann-lomnocht agus stothadh do ghruaig chíorubh bailithe siar díreach air. Ambriathar go raibh saghas eagla ag teacht orm roimis. Ní raibh a leithéid san Oileán. Cad as gur tháinig sé? é ag teacht orm aniar díreach ó mhullach an chnoic in am doircheachta an lae. Bhuaileas mo cheann isteach le port na digeach. Tharraigios amach mo phíp agus lasas í, deatach breá agam á bhaint aistí agus mé ag féachaint uaim soir ó dheas, mar do cheapas, ní nach ionadh, go ngeobhadh sé tharm soir agus go dtógfainn a thoise go maith, sa tslí go mbeadh sé le rá agam go bhfeaca féin ceann do sna leipreacháin.

Ní raibh san ach ráite istigh im aigne agam nuair a chuala an guth ar mo chúl. —Dia dhuit, ar seisean. D'fhéachas tharm. Do dhein sé gáire. —Dia is Muire dhuit, a dhuine uasail, arsa mise go támáilteach.

Shuigh sé síos ar stocán in aice liom agus tharraig amach bosca toitíní. —*Will you have one?* ar seisean ag síneadh an bhosca

chugham. —Ní bheidh, go raibh maith agat, arsa mise. Bhíos ag tógaínt a thoise go maith san am chéanna agus é ag breithniú uaidh amach ar Uíbh Ráthach. Ní raibh focal ar bith as éinne againn anois go ceann i bhfad. Sa deireadh do thug sé fé labhairt as Gaelainn, ach más ea do theip air. Dá bhrí sin, do chuaigh sé ins an Bhéarla: —*What do you call that place out there?* ar seisean i dteanga mhaith chrochta. —*They call it Valentia Island,* arsa mise. —*And how would you say that in Irish?* ar seisean arís. —Glaonn siad Oileán Dairire air, arsa mise. Thóg sé amach as a phóca leabhairín beag agus peann lua, agus seo leis ag scríobh an méid sin sios go pras. Dar fia, a bhránaigh, arsa mise liom féin nach é do chéad uair ag scríobh na Gaelainne é.

Nuair a bhí sé scríofa aige, do labhras leis. —Cad as tú, let thoil? arsa mise. —*Repeat that, please,* ar seisean. —Cad as tú, let thoil? arsa mise go breá bog réidh. Lena linn sin, do bhual sé a cheann fé agus seo ag rá na bhfocal é féna fhiacla. I gceann tamaill, do labhair sé arís. —*I am from London, and I came to the Blasket today,* ar seisean ag déanamh gáire. Gáire Shasanaigh, arsa mise im aigne féin, nach minic a chuala é do sheachaint! I gceann tamaill eile, d'fhiabraigh sé dhíom m'ainm. Thugas dó é. —Seoirse Mac Tomáis atá ormsa, ar seisean amach as Gaelainn. —Is dóigh liom go bhfuil Gaelainn leis agat, arsa mise. —Beagán, ar seisean ag déanamh gáire eile.

Do bhí sé ag fáil dorcha anois agus do bhogamair linn soir fé dhéin na dtithe, focal ar fhocal Gaelainne aige á chur chugham agus mise ag tabhairt an bhrí dhó. Nuair a thánamair go dtí ceann an bhóithrín: —Cá bhfuil tú ag fanacht? arsa mise. Do stop sé ag cuimhneamh, agus ins an deireadh labhair sé: —Táim i dtígh Mhícheál Ó Guithín, ar seisean, an bhfuil sé sin ceart? —Tá, arsa mise, agus fé mar a dúrt leat, ní bheidh tú i bhfad ag dul i bhfeabhas.

Níl aon bhaol ná gur mór an teacht abhaile a bhíonn ins an óige. Do bhínn féin agus Seoirse gach lá ar feadh sé seachtaire ag imeacht le cois a chéile ar an dtráigh agus ar shliabh agus ar chnoc, agus nuair a bhí an téarma san caite aige im theannta, is aige a bhí an Ghaelainn go blasta. Deirim leat, a léitheoir, dá mbeadh gach duine in Éirinn comh dúthrachtach leis chun na Gaelainne, go mbeadh seanÉire na nGael arís againn gan mórán moille; ach farior, ní hamhlaidh atá, mar má tá duine dúthrachtach léi, tá dáréag ná fuil, cé go bhfuil saghas dúiseacht anois aici á dhéanamh, buiochas mór le Dia.

Aon mhaidean bhrefá amháin, do bhíos féin agus m'athair ag tógaínt ár mbreicfeasta. Ga gréine isteach tríd an bhfuinneoig, crónán na mbeach ar fuaid na háite, an cat amuigh ar bhonn na fuinneoige agus gach seáp aige á thabhairt ar bheach a bhí ag siúl

ar an bpána. Is gearr gur thugas fé ndeara nead damhán alla in aice leis an bhfuinneog ar thaobh an fhalla agus é féin ina chodladh go sámh istigh ina lár. Pé cuma gur chorraigh an bheach an nead san, do mhúscail an damhán alla as a chodladh, agus nuair a corraíodh a threantán dar ndóigh, do léim sé as a chorp agus do thug fén mbeach. Lena linn sin, cocálann an cat a chluasa ag breithniú ar an mbeirt agus (fé mar a thuigeas) é ag fáil an-shult ann. Is gearr go bhfuair sé in achrann na chéile iad, do thug fogha fúthu agus do mhairbh an bheach agus an damhán alla d'aon iarracht amháin. Bhí deireadh leis an ngreann ansan.

—Dar fia, arsa m'athair ag féachaint amach tríd an bhfuinneog, gur maith an lá é chun an dá chaora atá thiar sa Drom Rua do thabhairt abhaile. —An riabhach gurb ea agus is fearra dhúinn dul, arsa mise.

Do bhuaileamair an Tóchar amach agus cé bhualfeadh linn ach Seoirse agus é ag teacht anuas chugham féin. —Cá bhfuileann tú ag dul inniu? ar seisean. —Táim ag dul ar an gcnoc, arsa mise, ag triall ar dhá chaora, mé féin agus m'athair. —Beadsa leat, mar sin, ar seisean. —Ó, ní bheir, arsa mise, mar go raghfá le haill. —Ní raghad ambaiste, ar seisean ag iontú ar a shálaibh agus ag imeacht linn.

Do bhí an lá go breá agus go brothallach, agus dá bhrí sin do bhí caite againn dínn go dtí an léine. Do bhuaileamair linn an cnoc amach, triúr againn agus sinn comh meidhreach le triúr páistí ag comhrá agus ag caint agus ag tabhairt focla Gaelainne do Sheoirse. Níor bhraitheamair an bóthar ag ciorrú go dtí gur bhaineamair amach an Drom Rua. Stadamair ansan agus do shuíomair síos ar ár scíth agus sinn ag breithniú uainn ó dheas ar na Sceilgí.

—Nach mór an difríocht atá idir an áit seo agus cathair Lundain, arsa m'athair. —Ó, tá, an-mhór ar fad, arsa Seoirse ag cuimilt a mhéaranna siar trína ghruaig chas dhubb. —Is trua gan mise i gcathair Lundain inniu, arsa mise, ba bhéarán an radharc a bheadh agam ann. —Cad é sin? arsa Seoirse ag iontú orm, agus tháinig filltíocha ina mhalaínn le hiontas na cainte. Is agat ná beadh, ar seisean, ach an teas ad mharú agus an tsláinte ag cailliúint ort do cheal aeir, agus comh fada le radharc, ní bheifeá ach ag féachaint ar an rud céanna i gcónaí—chífeá daoine ag siúl na sráideanna agus gan iontu ach an dé, agus an gcreidfeá é, dá bhfeicfeadh duine acu súd an radharc soanois atá os mo chomhair, go dtabharfadhbh sé a shaibhreas air?

—Tá an ceart agat, a Sheoirse, arsa m'athair ag éirí ina sheasamh. Ambaiste, ar seisean arís, b'fhéidir go mbeadh ocras ortsá bheith rófhada ar céalacan. —Ambaiste mhuiuse, arsa Seoirse, ná beathódh

na briathra na bráithre. —Dar fia, arsa mise, ach go bhfuileann tú comh dea-bhriathrachanois le haon seanduine istigh ar an mbaile, agus is mise ná dúirt sin an chéad oíche a bhailis liom. —Ó, dar go deimhin, arsa m'athair, nach minic a chuala, Mol an óige agus tiocfaidh sí!

—Tá comh maith ag beirt agaibhse anois, arsa mise, fanacht anso go raghad ó thuaidh go dtí bun Foithir na hAlabairde chun an tseanchaora do chur aduaidh. —Tá go maith, arsa m'athair.

Seo liom ó thuaidh tríd an Scornaigh agus síos tríd an raithnígh, craobh agus luibhearnach ag dul go cromán orm, cumaracha diamhaire fém bun síos agus os mo chionn, agus an pharraige thíos ag siorstealladh in aghaidh na gcarraigeacha. Bhí a lán caorach im thimpeall anso is ansúd, ach más ea, ní raibh mo sheanchaorasa le fáil, mar b'fhuirist aithint í toisc gan í bheith bearrtha. Bhí a fhios agam gur dhreapadóir maith í, agus dá dheascaibh sin do bhaineas amach na failleachá. Ní raibh fém bun síos anois, ach an pharraige ghorm, agus deirim leat gur shuarach an barrthuisle a bhainfí asam nuair a bheinn im cheirtlín amuigh ar an bpoll mar anlann ag na portáin. Stadas arís agus d'fhéachas síos mar a raibh na scuainí d'éanlaithe mara neadaithe istigh sa chloich dhuibh, cuid acu ag eiteallaigh timpeall agus cuid acu ar uachtar na farraige. Dar fia, a Sheoirse, arsa mise im aigne féin, dá mbeifeá anso anois agus an radharc so d'fheiscint, is dócha ná raghfá sall go Sasana go deo arís.

Ní raibh san ach ráite agam nuair a bhraitheas an talamh ag crith fúm, agus seo anuas tríd an bhfaill dubhadh na spéire do phortach mórmóna. Dia lem anam, arsa mise, buailfidh sé mé siúrlalta, agus do léimeas as mo chorp i leataoibh. Nuair a bhuaileadh sé an talamh i gcónaí, do théadh sé in airde sa spéir ar nós caide. Seo leis tharm síos agus fothram uafásach aige. Do bhíos ag gliúcaíocht ina dhiadh riagh agus choíche nó gur bhuaile sé ar an uisce. Do chuir sé streancaí farraige in airde san aer agus do thit anuas arís in aon scaob amháin a bhain tralabhairt amach as an bhfaill. Is anois a bhí an saothar agus an ruaille-buaille ag na héanlaithe ag imeacht trína chéile agus ag déanamh amach ar an muir agus a scréach féin acu go léir. Is trua ná rabhas ábalta ar iad do thuiscint an lá úd; mar maidir le gibris, is acu do bhí sé ar nós aon náisiún go dtagann crith talún ann agus na daoine ag teitheadh lena n-anam.

Do chuireas diom trasna Bun na Raithní siar, stracfhéachaint agam á thabhairt thall is abhus agus mé ag imeacht liom ar mo chamruathar nó gur bhaineas amach Bun an Dóiteáin, agus dar fia go bhfeaca mo phliospa caorach uaim síos ar an ribe íochtarach. Tá go maith agus níl go holc, arsa mise liom féin, muran fada anuas a tháinís ó sna plíomaí cnoc. Seo liom síos, agus dar fia gur

chuireas céimeanna agus strapaí dhíom an lá úd ná beadh do mhisneach inniu agam fiú amháin féachaint orthu. Nuair a bhíos i ngiorracht fiche slat di, stadas agus chuireas glam asam. Thóg sí a ceann go breá bog réidh, ach sin ar chuir do spéis ionam. Chuireas glam eile asam agus glam eile, ach níorbh aon mhaith dhom é. Thógas cloch agus chaitheas siar díreach i dtreo na caorach í, feadaíl aici á dhéanamh tríd an aer, agus dar fia gur bhuaileas i log na droma í. Seo léi ar aghaidh i gcoinne na faille agus mise ina diaidh ar saothar. Bhí sí fain glananois, cad fáth ná beadh, caora nár beireadh le trí bliana roimis sin uirthi agus í ag imeacht riamh ó shin i measc na gcumaracha úd ná raibh oiriúnach ach d'éanlaithe na mara. Bhí sí ag imeacht gan aon mheabhair agus súil á choimeád agamsa uirthi i gcónai, riamh agus choíche nó gur tógadh léithi, a cosa os a cionn agus í ag teacht orm anuas ar nós liathróide sneachtaidh. Ó, Ó! arsa mise agus anbhá mo chroí orm, tá sí anuas! Más ea, is gearr gur stad sí i gclais raithní, agus d'éirigh mo chroí orm le corp áthais. —Á, tá sé ráite riamh, arsa mise, nach fearr Éire ná orlach. Seo liom suas. Bhí sí ansan romham, a ceithre cosa san aer agus í ag raideadh ar a lándicheadh. Dar cnáiosc go bhfuileann tú ar míchothrom, arsa mise ag léimeadh chuíchi. Bheireas uirthi, thógas ina seasamh í, léim sí ó thalamh, ach más ea, choimeádas mo ghreim uirthi, agus ba chontúrthach an greim é i gcorplár na faille.

Bhíos i gcás idir dhá chomhairleanois, ciacu a dhéanfainn, i choimeád nó i scaoileadh uaim. Dúrt liom fén sa deireadh, má choimeádfainn í, go mbeinn fén agus í fén amuigh ar an bpoll. Dá dheascaibh sin, doligeas di a srón do leanúint an shaill amach agus mise ina diaidh ar saothar. Do rith léi an Fiarráid do bhaint amach ins an scríb sin, agus más ea do bhíos-sa comh tapaidh léi ar barra. Seo léi soir agus mise ina diaidh arís, cóta allais orm agus an raithneach am dhalladh. Bhí gach glam agam ina diaidh, ach níorbh aon mhaith é—bhí sí ag baint an fochtair amach arís, mar is gnách le caoirigh nuair a bhíonn siad lag; agus deirim leat go raibh sí seo lag go maith do dheascaibh na haoise, agus do chloisfeá i bhfad uaithi an gíoscán a bhí ag na rúitíní nuair a bhí sí sa rith. Seo liom ina diaidh, an t-éan an coinín agus an chaora ag teitheadh uaim ar gach taobh le barr scanradh nuair a chonaiceadar an fear gan chiall agus gach glam aige tríd an raithní. Do sháraíos ins an deireadh í. Stad sí. Stadas-sa. D'fhéachamair fén ar a chéile. Bhí sí ag cur na súl tríom ar nós duine a déarfadh leat nuair a bheadh sé sáraithe: Ná ligfeá dhom? Chaitheas cloch léi. —Suas leat, arsa mise. Seo léi agus mise ina diaidh ag caitheamh cloch ar gach taobh di. Stadadh sí uaireanta agus d'fhéachadh uaithi anuas orm go truamhéileach agus an teanga amuigh aici. Bhí sí á traochadh amach anois, agus seo léi go breá réidh in airde i gcoinne na

gcuinraracha nó gur bhain sí amach an Fiarraí. Bhí sí comh tabhartha amach gurb ar éigean a bhí sí ag cur na rúitíní gioscánach tharna chéile. Mhuise, nach mé d'oscail mo chroí nuair a fuaireas an t-aer breá cumhra a bhí ag teacht orm thar an mullach aneas ó sna Sceilgi. Do shús lán mo bhoilg dó agus do shuios sios ar thortóig agus gá agam leis.

Do bhrefthnios uaim thall agus abhus féach an bhfeicinn m'athair ná Seoirse, ach ní fheaca. Do chuireas méar im béal agus do dheineas fead ghlaice. Ní raibh an fhead ach déanta agam nuair a chonac Seoirse ag éirí ina sheasamh go tapaidh as an raithnígh agus é ag leamhgháirí mar ba ghnách. Seo chugham aníos é.

—Ó, ar seisean á shearradh féin, táim marbh ag an ngréin. Do chaith sé é féin sa raithnígh taobh liom. —Tá sé an-bhrothallach, arsa mise, ach cad mar gheall ar an bhfeair nár stad riamh ó shin ach ag rith anonn is anall tríd an bhfaill sin i ndiaidh na caorach? —Is dócha go bhfuil taithí agat air sin, ar seisean ag cur lámh ina phóca agus ag tarrac na pípe agus an tobac amach. Dheineas féin an cleas céanna, agus bhíomair ansan ag caitheamh tobac ar ár sástacht agus ag cur síos ar chúrsaí an tsaoil, súilfhéachaint agam féin á thabhairt anois is arís ar an seanchaora le heagla na heagla go dtabharfadadh sí aon tseáp eile ó thuaidh fén bhfaill; ach dar fia go raibh sí an-shocair ar fad ach amháin ná raibh aon éileamh ar an bhfeáir aici.

Le linn dom mo cheann d'iompú síos, cad a thabharfainn sé ndeara ach m'athair thíos amuigh ag na Poirt Bhuíthe agus é ag rith i ndiaidh na caorach eile. Do léimeas ó thalamh. —Th'anam 'on diucs, arsa mise le Seoirse, ná corraig as san anois agus ná bíodh sé don diabhal ort an seanchaora úd a ligint ó thuaidh arís. —Cá bhfuileann tú ag dul? ar seisean agus cuma iontaiseach air ag éirí ina sheasamh. —Táim, arsa mise, an bhfeiceann tú m'athair? (ag síneadh mo mhéire síos ina threo)—tá sé ag dul dó an chaora eile do thabhairt leis, agus raghad féin síos chun cabhair a thabhairt dó. Beam chughat aníos ar an spota, ach a dhiabhail, ná lig í sin ó thuaidh arís.

Seo liom sa rith le fánaidh i dtreo na Boise riamh agus choíche nó gur sháraíos an chaora, agus chuireamair romhainn aniar í, mé féin agus m'athair, nó gur stad an chaora ag na Clocháin Gheala. Do thóg beirt againn ár scíth ansan. I gceann tamaill d'éiríos. —Ní sheadar 'on domhan, arsa mise lem athair, an bhféadfá an chaora san a choimeád ansan go gcuirfinn aduaidh an ceann eile? —Tá go maith, arsa m'athair.

Seo liom arís ó thuaidh mar ar fhágas Seoirse agus an chaora. Nuair a thána go dtí radharc na Scornáí, cad a chífinn ach Seoirse, a chasóg ina láimh aige, suas le dhá chéad caora a bhí bearrtha

cheana roimis amach agus é ins na cosa in airde ina ndiaidh trasna an Droma Ruaidh síos. Stadas ag féachaint air. Nár mhór agus nár bh éachtach an obair a bhí idir lámhaibh aige, an dá chéad san a thabhairt le chéile! Ó, th' anam 'on diucs, arsa mise, tá an chaora a chuireas aduaidh ina measc, má mhairim beo, agus sin é an fáth go bhfuil sé ina ndiaidh. An riabhach dom ansan ná gur fhéach uaim suas ar an áit gur fhágas an chaora roimis sin, agus dar mo leabhar, a léitheoir, go raibh sí ann fós. Isanois a bhí an t-iontas orm, canathaobh nó cad é an t-ádh a tháinig air agus imeacht ina ndiaidh sin? Dheineas feed air agus dhá fhead, ach más ea ní raibh aon tor aige orm. Dheineas feed eile agus feed eile, ach bhí sé ag imeacht fós gan aon chuimhneamh aige ar stop. Comh deimhnitheach agus táim beo agus tá cros ar an asal, arsa mise im aigne féin, is le haill a gheobhair. Chuireas glam mhór anois asam, agus lena linn sin do chonac é ag caitheamh na casóige san aer ina ndiaidh, agus níor thuisce sin ná chonac é féin ag imeacht amach ar mhullach a chinn sa bhfraoch.

Gheit mo chroí orm. Sea, ní foláir nó tánn tú gortaithe, arsa mise ag rith liom síos féna bhráid. Nuair a bhíos i ngiorracht fiche slat dó, d'éirigh sé agus d'fhéach ina thimpeall, agus nuair a chonaic sé mise, do dhein sé gáire breá suálceach. —An bhfuil aon mháchail ort? arsa mise agus mo chroí ag bualach. —Níl ambaist, ar seisean agus d'fhéach sé arís i ndiaidh na gcaorach. —Ar mh'anam, a Sheoirse, arsa mise, gur tua an fear maraite céad. —Ó, a Mhuiris, ar seisean, do chaitheas scaoileadh leo. —Dhera a dhuine, arsa mise, cad a tháinig ort nó cad é an t-ordú a fuairis faire amach a bheith agat ar na caoirigh bearrtha san? —Ná dúraísc féin liom é? ar seisean go hiontaiseach. —Ní dúrt, arsa mise, ach dúrt leat bheith ag faire ar an gcaora a chuireas aduaidh an uair sin. —Ó, tuigim, ar seisean, agus cá bhfuil an chaora sananois? —Dar fia go bhfuil sí san áit chéanna fós, arsa mise. —Tá san go maith mar sin, ar seisean, ach do cheapas gur leat féin na caoirigh sin go léir agus gur theastaigh uait iad do bheith leat. —Is dócha, arsa mise, mura mbeadh an trascairt a fuairis, go mbeifeá ina ndiaidh fós, agus tabhair fé ndeara nach shin iad páilí sleamhaine Shasana agat, a bhuaachaill. —Ó, a Mhuiris, ar seisean ag déanamh gáire, tabhairse fé ndeara leis go gcuirfinn iallach ar na háiteanna anso mé phógadh. —Ambriathar féin mhuis, arsa mise, gurb ea chuirfidís iallach ort iad do phógadh. Téanamanois go gcuirfeam soir an chaora fhiain, mar tá m'athair ag braith linn thoir ag na Searra agus an chaora eile aige.

Nuair a thánamair go dtí m'athair, do chuireamair an dá chaora le chéile agus do shuíomair síos ar bharr stocáin ag ligint ár scíth agus ag breithniú amach ar Bhá an Daingin, mar a raibh tráiléirí go fairsing ag iascach agus éanlaithe na mara ag eiteallaigh ina dtimpeall

ar thóir an éisc.

I gceann tamaill, d'éiríos im sheasamh agus do thugas strac-fhéachaint suas i dtreo na gcaorach. —Is dócha go bhfuil sé comh maith, arsa mise, bheith ag baint lán na pípe soir dhó, sara mbeidh an oíche againn. Seo linn ar aghaidh, raithneach agus luachair ag dul go glúine orainn, mise thuas, Seoirse i lár baill, m'athair sa bhun, agus an madra ar an ard os mo chionn féin. Ba chiallmhar an madra Rós. Deirim leat nach mór an corrai tuathalach a dheineadh ceann do sna caoirigh nuair a bhíodh Rós ceangailte thiar ar a rúitín deiridh agus an tuathal curtha ar deiseal aici. Bhíomair ag ciorrú na slí ar ár suaimhneas ag caint agus ag comhrá lena chéile riamh agus choíche nó gur bhaineamair amach Tráigh Ghearaí, mar is gnách linn na caoirigh do theanntú, agus gach sceamh ag Rós romhainn amach nó gur chuir sí an dá chaora síos isteach i bPoll Shiobhán de Lóndra.

Seo linn síos, agus dúrt le Seoirse fanacht amuigh i mbéal an phoill, agus má gheobhadh aon cheann chuige amach, seáp do thabhairt fúithi. —Tá go maith, arsa Seoirse agus cuireann a dhá láimh ar gach taobh don bpoll. Lena linn sin, thugas féin seáp isteach agus léim ceann acu amach. Bheireas ar an gceann eile agus leagas. D'fhéachas amach ansan, agus cad a bheadh ach an chaora eile ag tabhairt síos fén muir agus Seoirse i ngreim ina heireaball. —Th'anam 'on diabhal, arsa mise, scaoil uait í, nó báfaidh sí thú. Do scaoil sé uaidh í sa deireadh, agus seo le Rós sa tsnámh ina diaidh nó go dtagann ar an dtaobh amuigh dhi. Casann an chaora isteach arís agus is gearr go raibh sí sa pholl arís agam. Bhí Seoirse an uair sin ar scáth cloiche agus na bróga bainte aige dhó ag fáscadh an uisce as a stocáí.

Nuair a bhí na caoirigh bearrtha againn: —Sea, a Sheoirse, arsa m'athair, is dócha go bhfuil ocrasanois ort. —Ní raibh a leithéid d'ocras riamh orm, ar seisean. —Sea anois, arsa mise leis, an dóigh leat ná gur mór an obair a bhíonn anso i ndiaidh na gcaorach? —Nil dabht air, ar seisean, agus nach mór an obair ná téann éinne le haill ina ndiaidh?

D'imíomair linn an bóthar soir.

XX. MO THURAS DÉANACH GO DTÍ AN INIS

Bhí athrú mór ag teacht ar an Oileán. Ón uair go raibh an t-iascach dulta fé chois, do bhí na daoine óga go léir ag bailiú leo sall go Meirice, cúigear nó seisear acu le cois a chéile gach bliain. Ní raibh Máire imithe ach cúpla bliain nuair a cuireadh an costas anall go dtí Seán. Bliaín eile ina dhiaidh sin d'imigh Eibhlín. Bhí Tomás Eoin Bháin imithe le tamall roimis sin agus é ag scríobh chugham anall. Bhí mo dheartháir Micheál àg obair do tháilliúir i nDaingean Uí Chúise, agus dá bhrí sin ní raibh sa tigh ach mé féin, m'athair agus m'athair críonna. Bhíodh Seoirse ag teacht ar cuaird chughainn gach samhradh agus beirt againn i gcomhluadar a chéile i gcónai.

Is cuimhin liom go maith maidean bhref aerach sa mbliaín 1926 gur éiríos amach ar an gcláí. Bhí caiplíní bána ag imeacht an Bealach ó thuaidh agus iad go deas cruinn bailithe le chéile ar uachtar na farraige, ach nuair a théidís isteach i sruth taoide, do chasaídís ar a chéile go dtí ná bíodh ruainne le feiscint díobh. B'iontach an ciúnas é. Bhí na sléibhte go soiléir os mo chomhair ag bagairt a gcinn i bhfad in airde sa spéir. Nach acu atá an meas orthu féin an chumhacht san a dh'fháil chun a bheith nios aoirde ná an chuid eile; ach más ea, ní maoite an aoirde sin orthu sa dú-luachair, nuair a chaitheann siad seasamh go dána in aghaidh sionta na spéire. D'fhéachas im thimpeall ar na streillíni deataigh a bhí ag éiri ó sna tithe agus gan do neart ins an aer iad do scaipeadh ach an spéir ghorm nár bh fhéidir a dath a phéinteáil á shú chúichi in airde. D'fhéachas ansan ar scáth na gcarraigeacha a bhí le feiscint go soiléir ins an bhfarraige, agus nuair a thumadh fiach nara é féin, chuireadh sé culithíní beaga in aon bhoghaísín mháin ag leathnú leothu amach riamh agus choíche nó go dtéann lo radharc na súl iad do thabhairt fé ndeara. Is gearranois gur ghaibh árthach gaile an Gob aneas agus í go han-ghairid don gcloich. Lig sí béis aisti a chuir madraí an bhaile le haer an tsaoil ag screamhaíl, agus deirim leat gur mhúscail sí an fharraige a bhí go ciúin socair roimis sin, do réab sí ar gach taobh í, agus seo leis na culithíní móra ag déanamh orm isteach nó gur dheineadar glug-glag suas trí scoilteacha na gcloch. Ansan do chiúinigh an fharraige arís sa tslí dhuit gur dhóigh leat nár chorraigh sí riamh.

Bhí m'athair agus m'uncaill á n-ullmhú féin san am chéanna i gcomhair na hInise. Seo liom féin isteach, agus nuair a chuireas mo cheann thar tairsigh: —An bhfuil a fhios agat, a dhaid, arsa mise, cad tá beartaithe agam a dhéanamh ach mé féin agus Seoirse a dhul go hInisicileán in aonacht libh? —Ní fearra dhíbh a bheith istigh, ar seisean, má théann Seoirse ann. —Tá go maith, arsa mise,

raghad suas chuigeanois féach an bhfuil aon fhonn air.

Nuair a chuas isteach go dtí Tigh an Ghabha (mar sin é an ainm a tugtar ar an dtigh mar a mbíodh Seoirse ag fanacht i gconaí), is ea bhí sé istigh romham ag ithe a bhreicfeasta. —Bail ó Dhia anso oraibh, arsa mise. —Dia is Muire dhuit, ar siad go léir d'aonghuth. Do shuíos síos ar an seitil. —An mbeadh aon fhonn inniu ort? arsa mise le Seoirse i gceann tamaill. —Cad chuige? ar seisean. —Ar mhaith leat turas a thabhairt go dtí Inisicileáin? —Sin é anois díreach a bhí bean an tí a rá liom sarar tháinís isteach, gur breá an lá thiar ins na hoileáin é, agus dá bhrí sin tá ardfhonn orm dul ann, mar do réir ráiteachais bhéil is oiléán an-aerach é. —Tá comh maith agam lón bóthair a dhéanamh suas duit mar sin, arsa bean an tí. —Tá comh maith, arsa Seoirse. —Ó dein, arsa mise, mar is oiléán í a thabharfaidh goile an chaobaigh dó.

Nuair a bhí gach ní curtha chun fearais againn, do bhogamair chun bóthair an Tóchar síos, agus más ea chonaiceamair m'athair thíos ar an gcaladh agus é ag sméideadh orainn brostú. Do dhein-eamair gach deabhadh síos agus as go brách linn taobh an Oileáin siar, mé féin agus Seoirse ag rámhaíocht ar ár lándicheall, an fharraige ina léinsigh agus brothall thar barr ann, agus nuair a dh'fhéachainn soir ó dheas idir mé féin agus Ceann Sléibhe, do bhí sé ina aon bhóthar amháin ag glioscarnaigh ag an ngréin a bhí ag taithneamh gan smál sa spéir.

Bhíomair siar go hard ar an mBois anois, róinte ina gcúpláí sínte in airde ar na fochaisí agus gach glam agus olagón acu. —An riabhach, arsa Seoirse, nach cosúil le daoine iad san istigh ar an leac!

—Ambriathar féin, arsa m'athair, go bhfuil sé ráite gur cuireadh a lán daoine fé dhraíocht anso fadó, agus b'fhéidir gur cuid acu iad san. Tamall maith do bhlianta ó shin, ar seisean, do chuaigh fear as so ag marú róinte—uair éigin i mí na Samhna do réir dealraimh, mar do bhí éan róin saolaithe. Tiar i gCuas an Éin a tharlaigh sé seo. —Cá bhfuil an cuas san? arsa Seoirse. —Tá sé ar an dtaobh theas don Inis, arsa m'athair. Nuair a tháinig sé amach as an mbád, do chonaic sé an t-éan róin thuas i dtóin an phoill. Seo suas é agus maide ina láimh aige, mar ba ghnách leothu a bheith acu ag marú na róinte. —Tuigim, arsa Seoirse. —Sea, fé mar a dúrt, arsa m'athair, seo suas é agus an maide aige; ach más ea, níor mhaith an mhaise sin dó, mar do léim an bhainirseach chuige go tapaidh, a béal ar leathadh aici agus gach srann aici. Dar fia gur ráinig leis féin dul in airde ar strapa éigin a bhí ar thaobh an chuasa, agus nuair a bhí sé ansan thuas, an gcreidfeá, a Sheoirse, ná gur labhair an bhainirseach uaithi in airde leis? Má tá an t-ádh ort, ar sise, fágfair an cuas so le deabhadh, mar bíodh a fhios agat ná

marófá mo mhaicín comh bog san. Lena linn sin, d'imirigh sí léi suas go dtína gearrcach. Tháinig crith cos agus lámh ar an bhfeartair in airde. Ar son an tsaoil, ar seisean leis an bhfeartair a bhí ag ainiliú an bháid, cún isteach comh mear in Éirinn agus is féidir leat é. Agus ón lá san go dtí an lá a fuair sé bás, a Sheoirse, arsa m'athair, ní fheacaigh sé aon lá amháin sláintiúil. —Dar fia, arsa Seoirse, sin scéal nár chuala riamh. —Ambriathar féin, arsa m'athair arís, gur mó scéal a chloisfeá anso i measc na n-oileán ná cloisfeá go deo ins na cathracha.

Stracfhéachaint dár thugas féin ó thuaidh agus sinn lár an Bhealaigh Mhór siar, cad a chíonn ach ainmhi éigin ag tabhairt léim táilliúra as an uisce in airde sa spéir. —Ó a thiarcais, arsa mise, an bhfeiceann sibh cad é sin thuaidh? D'fhéachadar go léir ó thuaidh. Nuair a thit sé anuas arís, do chuir sé sáile in airde san aer. —Tá, a bhuachaill, arsa m'athair, ar chualaíos riamh trácht ar an mbradán fearna? —Is minic minic a chuala trácht air sin, arsa Seoirse. —Sin íanois agat í, arsa m'athair, agus an áit go léimeann sí mar sin, bionn go leor leor eile acu féna bun.

Ní fada gur bhaineamair amach Tráigh na hInise, agus thug beirt againn ár n-aghaidh fén oiléan suas. Bhí an ghrian gan scamall sa spéir, an fharraige ina báinté, éanlaithe na mara agus na talún ag cantaireacht dóibh féin go binn. Chuir radharc mo shúl i smaointibh mé. D'fhéachas siar ar ior na spéire agus chonac dar liom Tír na nÓg go soiléir—na bláthanna ioldathacha istigh ins na gairdíní, na tithe breátha geala ag gioscarnaigh le taithneamh na gréine, na maighdeana maorga aghaidhsiamhacha féna bhfolt órga ag siúl trí sna páirceanna agus ag baint na mbláth. Ó, nach trua ná tiocfadh Niamh Chinn Óir anso anois, mar is mear a raghainn léi do dhroim bharr na dtónn! Is gearr ins na smaointe sin mé nuair a chuala Seoirse ag glaoch orm. Bhí a chasóg caite aige dhó agus é suite ar bharra stocáin ag féachaint anuas orm. —Cad a chionn tú san iartha? ar seisean. —Ambriathar, a Sheoirse, arsa mise, go rabhas ag féachaint ar Thír na nÓg ó shin. —Dar fia, ar seisean, ná fulaonoidhre ort ach Eoinín na nÉan.

D'éiríos féin in airde ar an stocán, agus bhíomair ansan gan focal as éinne againn ach ag féachaint uainn amach ar an bhfarraige móir—an Sceilg uainn ó dheas agus cubhrán bán ina timpeall, an Tiaracht siar ó thuaidh agus an bóthar bán ag dul suas go dtí an tigh solais le feiscint go soiléir, na Feo tharainn siar díreach fé ior na spéire agus gan faic le feiscint ar an dtaobh thiar díobh san ach aer agus uisce.

—An dóigh leat, a Mhuiris, arsa Seoirse i gceann tamaill, ná gobhfuil uaigneas orm bheith ag imeacht amáireach? —Ó, is fíor dhuit, arsa mise ag iontú air, agus is ormsa a bheidh sé idhiaidh.

D'fhéach sé idir an dá shúilanois orm agus i gceann tamaill do labhair go staidéartha. —Sea anois, ar seisean, níl anso ach beirt againn ar oiléainín uaigneach, agus dá bhrí sin tá súil agam go gcuirfir misneach ar mo chroí. —Gan dabht, arsa mise, má tá sé im chumhacht—cuir an cheist. Más ea, is maith a bhí a fhios agam cad í an cheist a bhí aige le cur orm. —Is í an cheist í, ar seisean, an bhfuil Meirice caite as do cheann agat ó shin?

D'éiríos im sheasamh gan focal do labhairt. Is mion minic roimis sin a bhí Seoirse ag spochaireacht liom gan dul go Meirice in aon chor ach dul isteach ins na Gardaí; ach más ea do bhí leisce an domhain orm rud a dhéanamh air, agus do bhínn ag iarraidh an scéal do chur ar cairde i gcónai. Ach bhí an lá deireanach tagtha anois, agus bhí a fhios ag beirt againn, mura n-aontóinn leis an lá san, go mbeinn bailithe liom sara dtiocfadh an samhradh arís.

D'fhéachas siar fé ior na spéire, an áit is ceart do Mheirice bheith ina luí, agus do ghluais m'aigne chun smaointe arís. Tuigeadh dom anois go raibh an tOileán Úr le feiscint os mo chomhair féna shráideanna breátha agus a thithe móra groí, cuid acu ag scriobadh na spéire le haoirde, an t-ór agus an t-airgead amuigh ar na clathacha agus gan le déanamh ach é bhailiú. Cím na buachailli agus na cailíní a bhí im chuideachta féin tamall don tsaoil ag siúl na sráide go gealgháirtheach agus go compordach; címanois mo dheartháir Seán agus mo dheirféaracha Máire agus Eibhlín ag siúl le cois a chéile mar an gcéanna agus iad ag caint orm féin. Do bhí na deora ag bogadh im shúilibh ach níor shileas. Fé mar a deir an seanrá, is goirt iad na deora a shileann, ach is goirte ná san na deora ná sileann. Bhíos rófhada sa stadsmaoineamh san agus gan freagra a thabhairt ar mo chara. Cad é an freagra a thabharfainn air? An ndéarfainn leis gurbh fhearr liom dul i measc mo chomrádaithe thall ná tabhairt fé phríomhchathair na hÉireann lena chois?

D'iontaíos air. Bhí sé ag féachaint soir ó dheas ar Uibh Ráthach sa tsli ná raibh agam le feiscint ach a leicin. —A Sheoirse, arsa mise i gceann tamaill, —Sea, ar seisean ag iontú orm. —Cad é do chomhairle? arsa mise. —Is é mo chomhairle dhuit, ar seisean, nach ar na sráideanna i Meirice a gheobhair airgead, fé mar a mheasann a lán.

D'fhéachas amach ar an bhfarraige arís. Tuigeadh dom anois go raibh Máire ag tomhas a doirn liom agus í ag rá amach: Ná bac leis sin ach tar anso amach mar a bhfuil do dhaoine féin, nó má théann tú go Baile Átha Cliath, ní sheicfir éinne dod mhuintir go deo arís.

D'fhéachas ar Sheoirse arís agus do dhein sé gáire. —Is mór go léir a chuireann tú trí chéile, ar seisean. Ach cogar é seo liom, ar seisean ag deimhniú lena láimh, más maith leatsa stair Mheirice a

bheith agat, féach ar an bponcán a thagann abhaile, féach an cló a bhíonn air, gan braon fola ina chorp ná go mbíonn fágtha ansúd thall aige; féach an cailín a théann sall féna haghaidh bhreá sciamhach, nuair a thagann sí anall abhaile, bíonn cuma mhílitheach uirthi agus an craiceann go casta ar a héadan—dá dtabharfá é sin fé ndeara, a Mhuiris, ní raghfá go deo ins an áit sin.

Bhíomair ag caint mar sin riamh agus choíche nó gur aontaíos leis agus dúrt go raghainn go Baile Átha Cliath. —Ach más ea, arsa mise, ní bhead leat amáireach, pé scéal é. —Ó, tá a lán aimsire fós agat, ar seisean, ach gan tabhairt fén áit thall, sin é mo chomhairlese dhuit.

Nuair a bhí gach ní curtha trí chéile againn, do bhogamair linn fé dhéin na trá mar a raibh an naomhóg ag brath linn. —Th'ananam 'on riabhach, arsa m'uncaill, tá an oíche tithe orainn, nó cá rabhabhair ó shin? Déarfainn go mbeadh an t-oileán siúlta fé cheathair agaibh. —Och, tamall mar seo agus tamall mar siúd, arsa mise ag léimeadh isteach sa naomhóig, agus seo linn amach go trom leisciúil tar éis cúrsa an lae a bheith curtha isteach againn. Do thugas féin strac-fhéachaint soir fén mBÁ a chuir dochma orm. —Ó a thiarcas, arsa mise, nach mó buille rámhaíochta romhainn fós sara mbainfeam amach an tigh. —Tá sé ráite riamh, arsa m'athair, dá fhaid bóthar, go dtagann casadh ann.

Do shroicheamair an caladh timpeall a hocht a chlog, agus ag siúl suas dom féin agus do Sheoirse: —Sea, a Sheoirse, arsa mise, beidh tú ag imeacht amáireach uainn, agus is dócha go bhfuil comh maith againn an oíche dhéanach a chaitheamh go compordach. —Dar fia go bhfuil, arsa Seoirse, agus beir leat suas do bheidhlín. —Ó, is beag an baol, arsa mise ag casadh liom siar ón mbóithrín agus Seoirse suas go dtína thigh féin.

Nuair a bhí mo shuipéar caite agam, do thógas mo bheidhlín anuas ón lochta. —De dhealramh go mbeidh rince thuas i mbarra an bhaile anocht, arsa m'athair críonna nuair a chonaic sé an bheidhlín im láimhaibh agam. —Dar mo leabhar duit, a dhaideo, arsa mise, dá mbeinn i ngá sagaírt go raghainn suas anocht. —Canathaobh? ar seisean. —Ná beidh Seoirse ag imeacht amáireach? arsa mise. —Eachbháin, más mar sin é, ar seisean, tá comh maith agaibh an oíche anocht do chaitheamh go súgach i dteannta chéile in ainm Dé.

Seo liom suas fé dhéin tí Sheoirse, agus nuair a chuaisteach ann, is ea bhí Seoirse suite ar an stól beag, a dhá láimh féna sméigín aige, agus é ag féachaint isteach i gcorplár na tine go dúthrachtach. Bhuaileas mo bhos anuas ar a ghualainn. Thóg sé a cheann go tapaidh. —Tá grá ort, a bhuaichaill, arsa mise. —Cad fáth go ndeireann tú é sin? ar seisean. —Mar tá sé cloiste riamh agam, arsa

mise, an té a bhíonn ag féachaint mar sin i gcorplár na tine, go mbíonn grá trom air. —Ná bac le pastaireacht Thaidhg, ar seisean, ach cuir an bheidhlín i dtiúin. Chaitheas gáire a dhéanamh nuair a chuala an freagra a thug sé orm. —Mhuisse, a Sheoirse, arsa mise, is blasta an Ghaelainn atá anois agat.

Is gearr anois go raibh an ceol ag dul i gcluasa na n-ógánach amuigh ar an mbóithrín, agus ní fada go rabhadar ar an urlár ag rince go pras, Seoirse agus é striopálta go dtí an léine comh maith leo féin, mar do bhí an oíche an-bhog ar fad. Ba bhreá leat féachaint amach uait ar na buachaillí agus ar na cailíní san am san, sult agus greann acu á bhaint as gach cor, agus fiú amháin na seanmhán go raibh aon éirim iontu bailithe isteach ar thóir an cheoil.

Timpeall a deich a chlog, do shiúlaíos féin agus Seoirse tamall don mbóthar amach agus sinn ag cur is ag cùiteamh linn féin. —Sea anois, a Mhuiris, arsa Seoirse, beadsa ag fágaint amáireach, agus más ea, beidh mo shúil in airde leatsa gach uile lá as so amach; agus ná dein dearúd, nuair a raghair go Trá Lí, gan srangscéal a chur chugham, agus bead romhat ag an stad i mBaile Átha Cliath. —Tá go maith, arsa mise go tromchroíoch agus leisce an domhain orm nuair a chuimhníos ar an mbóthar fada a bhí romham. An fhaid a bhí Seoirse ag cur síos dom ar an aistear go Baile Átha Cliath, do bhios féin ag cuimhneamh ar na laethanta breátha a chaitheas ag fiach ar mhullach an chnoic agus ag iascach ar bharra na farraige—chonac dar liom coinín os mo chomhair amach agus Rós ina dhiadhbh. Ó, conas a dh'fhágfainn bánta an Bhlascaoid go deo?

Is gearr gur phrioc Seoirse mé. —Bíog suas, ar seisean. —Ó, tá an-chumha orm, a Sheoirse, arsa mise, scarúint leis an áit seo—níl leigheas agam air, mar tá an scarúint ródhian. —Ná feiceann tú mise, ar seisean, a dh'fhág Sasana amach agus a tháinig go hÉirinn gan aithne ar éinne beo agam? —Ó, ní mar a chéile mise agus tusa, arsa mise, mar ní rabhas-sa riaghthair an nDaingean soir.

Do chasamair suas ansan arís agus do chuamair thar n-ais go dtí an rince. Do bhí greadadh ceart anois acu agus ceol ag dul san aer, agus do chaitheamair an chuid eile don oíche go suálceach.

Lá ar na mháireach, do bhí sé bioranta fuar go maith aduaidh. D'éiríos amach agus d'fhéachas im thimpeall. Bhí cuma bhagarthach ar an lá, suaitheadh ar na clocha, ceathanna á bhaint fé ior na spéire agus banc na Carraigé Duibhe ag briseadh agus ag réabadh aduaidh. —Dar fia, arsa mise liom féin, go mbeidh lá eile ag an bPaorach.

Ní raibh an focal as mo bhéal i gceart nuair a chonac chugham an Tóchar anuas Seoirse agus an Rí agus a lán eile ina ndiaidh. M'anam ón ndiabhal, arsa mise, go bhfuil sé ag tabhaint fé amach.

Thugas fé ndeara anois rud nár thugas riamh roimis sin—is é sin, ní fheaca fáth an gháire i mbéal Sheoirse an turas so. Níor bheag san. Do bhí a dhóthain do chumha anois air agus do dhuibh mo chroi féin mar an gcéanna. Bhuail sé chugham anuas agus isteach leis chun slán a dh'fhágaint ag m'athair críonna. Nuair a tháinig sé amach arís, do shiúlaimair linn síos go dtí an gcaladh, mar a raibh an naomhóg ag brath leis ar an linn. —Corraig ort, a Sheoirse, arsa Seán an Rí a bhí ag cur na maidí amach. D'fhéach beirt againn ar a chéile go huaigneach. Do bheireamair ar láimh ar a chéile gan smiog do labhairt. Ansan do tháinig miongháire ar a bhéal agus d'fhéach sé idir an dá shúil orm. —Slán leat go fóill, ar seisean. —Go n-éirí do bhóthar leat, arsa mise.

XXI. FÁGAIM AN BAILE

Cúpla lá ina dhiaidh sin, do fuaireas litir óm chara agus gan óna tosach go dtína deireadh ach cur síos ar an spórt a bheadh againn i bpriomhchathair na hÉireann. Chun mo mhisneach do choimeád suas, dar ndóigh. D'imigh lá agus dhá lá. Do scríobhas chuige, pé scéal é, á chur in úil dó go raibh m'aigne déanta suas agam malairt saoil do tharrac orm féin; ach más ea, is ag dul i leisciúlacht a bhíos, mar ba mhór an t-athrú é, a léitheoir, ag buachaill a bhí scriosta amach ón saol mór agus gan eolas aige ar a chúrsaí.

Lá agus mé istigh cois na tine agus gan faic sa domhan braonach ag cur imní orm ach an turas fada neamheolach a bhí romham: —Sea, a athair, arsa mise agus é ar an dtaobh eile dhom ag léamh litir a bhí tagtha chuige ó Mheirice an lá céanna, cad é do thuairim fén dturas mór fada romhamsa amach anois? —Cad é an turas é sin? ar seisean ag tógaint a chinn go tapaídhe agus ag féachaint do dhroim na spéaclaí orm. —Tá, arsa mise, is gearr anois go bhfeicfir culaith an gharda orm.

Stad sé. D'fhéach isteach i gcorplár na tine agus seo ag machnamh é ar feadh tamaill. Sa deireadh thóg sé a cheann arís agus d'fhéach orm féin. —An dáiríribh atánn tú? ar seisean. —Sea go deimhin, arsa mise. —Cathain a bheidh tú ag imeacht? ar seisean agus tarraigíonn osna san am chéanna. —Amáireach, arsa mise. —Well, bheirim mo bheannacht leat, ar seisean, mar comh fada leis an áit seo, níl aon bhaol ná go bhfuil sé imithe chun an donais. —Dhé, is fada tá, a mhic ó, arsa mise, agus mura mbeadh féin, cad tá ann ach sealgaireacht, fiach agus minfhiach, agus fé mar a deir an seanrá, is iad san na trí gnótha is neamhthairbhí amuigh. —Is fior é, arsa m'athair go tromchróioch agus tosnaíonn ag léamh arís.

Lá arna mháireach, do bhí an uain go breá bog. Máirt a bhí ann, an tríú lá déag do Mhárta 1927. D'ullmhaíos mé féin suas ar maidin go moch, mar dob é lá an Rí é chun dul amach ag triall ar an bpost, agus dá bhrí sin do bhíos im sheasamh amuigh sa mhacha ag faire ar an Rí ar eagla na heagla go n-imeodh sé i ganfhios dom. Bhí gach ní curtha i bhfearas agam, m'aigne dulta ar suaimhneas, mo chuid éadaigh lae saoire orm, agus gan a fhios ag éinne cá raibh mo thríall ach amhán ag mo mhuintir féin.

I gceann tamaill, cé bhuaileadh chugham aniar ach Seán Fada. Do sheasaimh os mo chomhair amach agus do bhreithnígh orm ó bhonn baitheas gan focal do labhairt. —Breithním ort, ar seisean sa deireadh, go bhfuil meá éigin istigh id chloigeann inniu, a mhic Uí Shúilleabhadh. —Tá fonn léime orm, a Sheáin, arsa mise. —Cá bhfuil do thríall? ar seisean arís. —Dhé, cá mbeadh mo thríall, a Sheáin, arsa mise, ach seachtain a chaitheamh i mbaile mór an

Daingin—ná fuilim tuirseach ag an áit seo? —Mo chroí ón ndiabhal, arsa Seán, go bhfuil iomlán na fírinne agat, mar nuair a bhíos-sa ar do chuma, go mbíodh leath mo shaoil caite agam san áit chéanna. Dhera, th'ananam 'on diabhal, ar seisean arís, tá daoine óga anso agus gan bréag ná magadh tá cuma na luaithe orthu.

Leána linn sin do chonac an Rí an Tóchar anuas. —Dar fia, a Sheáin, go bhfuil an Rí chughainn ag dul amach, arsa mise, tá comh maith agam bheith ag bogadh liom. —Tá comh maith agat a nDomhnach, arsa Seán ag imeacht uaim soir. Is gearr gur bhuaile an Rí liom ar bharra na hinneonach. —An ag dul amach ataoi? ar seisean. —Táim meáite air, arsa mise. —Más ea, ar seisean ag féachaint orm, tá cosúlacht ort ná beir ag teacht thar n-ais. —Dhé, b'fhéidir go mbeinn seachtain ar mo chamruathar, arsa mise.

Is gearranois go rabhamair ag imeacht an linn amach, mo chúl leis an oiléan dúchais agam agus m'aghaidh leis an míntír. Ní fada gur chuala an sceamháil istigh ar an dtalamh. Nach maith a dh'aithníos é! D'fhéachas therm isteach agus do luigh mo shúil go hobann ar Rós, í amuigh ar an bport agus gach liú aici nuair a chonaic sí mise ag scaruínt uaithi. Do choimeádas istigh an bhuaire a bhí ag cur scailp ar mo chroí.

Do shroictheamair Dún Chaoin sa deireadh agus do shiúlaíos liom go mall righin tríd an slí in airde. Stadas. Bhaineas searradh asam féin agus d'fhéachas isteach ar an Oileán. Nach beag an cuimhneamh a bhí agam tamall go dtréigfinn é, ach farór, bhí an lá san tagaite sa deireadh. D'fhéachas im thimpeall. Ní raibh éinne agam le feiscint ná faic agam le cloisint ach fuaim na dtónn fém bun sios, mé ag cur is ag cúiteamh dom féin agus gan éinne ag éisteacht liom ach amháin Dia na glóire go raibh muinín agam as mé sheoladh ar an mbealach ceart go dtí an bpriomhchathair. D'fhéachas uaim ó dheas ar bhóthar Chinn Sléibhe, as san suas ar bhóthar an Chlasaigh agus as san ó thuaidh ar bhóthar Chinn Sratha, agus mé ag machnamh san am chéanna ar scéal a léas tamall roimis sin ar mhac baintri a thug a bhrollach fén saol mór, go mbíodh na cros-bhóithre á dhalladh amach.

Is gearr gur chuala an guth ar an dtaobh thiar díom. —An bhfuileann tú ansan fós? ar seisean. D'fhéachas therm agus cé bheadh ann ach an Rí. —Dar fia, táim, arsa mise am chrothadh fein suas, níl mórán deabhadh orm. —Is dócha go bhfuileann tú ag dul go dtí an Daingean anocht? ar seisean arís. —Ó táim, arsa mise, is dócha gurb é an bóthar ó thuaidh is cóngaraí chuige? —Ó, is é gan dabht, ar seisean arís. D'fhágamair slán ag a chéile. Do bhogas liom an bóthar ó thuaidh agus an Rí uaim suas i dtreo Bhaile na Rátha.

Bhios im aonracán anois ag púcáil liom ó thuaidh agus é

ceobhránach go maith ins an am chéanna. Nuair a thána go dtí barr na Ceathrún, stadas arís. Shuíos síos ag tógaínt mo scith agus do bhí gal agam, nuair ná raibh aon tsuáilceas eile agam. D'iontaíos arís ar an Oileán, mar b' é an t-amharc déanachanois agam é ó Mhám na Ceathrún siar. Is é an chéad áit gur luigh mo shúil ná ar mhullach an Chróidh, an cnoc is aoirde ann, agus do rith an rann so chugham:

Taoi ansan, a Chróidh álainn,
Fé do mhullach fraoigh ársa,
Agus an té bhí seal ag rás ort
Ag dearcadh ort siar go cráite.

Sea, arsa mise ag éirí im sheasamh, pé faid slí atá romham, níl aon ghnó agam an oíche do bhrefth anuas orm. Do chuireas ins na cosa riamh agus choíche nó gur thána isteach go dtí an Buailtín.

Do theastaigh uaim anois teastas do bheith agam ón sagart, agus dá bhrí sin do thugas fé dhéin an tí go húdarásach. Do bhuaileas ar an ndoras. Ní fada a bhí nuair a thagann cailín chugham. —An bhfuil an sagart istigh, let thoil? arsa mise. Níor fhreagair sí ach ag féachaint go hiontaiseach idir an dá shúil orm. —An bhfuil Gaelainn agat? arsa mise arís. Níor fhreagair, agus do chaitheas dul ar an mBéalra. —Ó tá, ar sise, tar anso isteach go fóill.

Chuas isteach i seomra beag mar a raibh a lán leabhartha agus páipéiri. Sea, arsa mise im aigne féin, cailín gan Ghaelainn buailte liom cheana ó fhágas an Blascaod ar maidin—nach iontach an scéal é. Bhíos ag breithniú im thimpeallanois ar na pictiúirí a bhí ar crochadh ar na fallaí, ach más ea, ní raibh éinne ag teacht orm agus an lá ag imeacht. Tá go breá agamsa, arsa mise im aigne féin, agus an turas fada atá fós romham go dtí baile mór an Daingin. Lena linn sin, do chuala na truslóga ag teacht fé dhéin an tseomra, agus tagann chugham isteach an sagart paróiste. D'umhláios dó agus do bheannaigh dom go deas muinteartha. D'fhiafraigh diom m'ainm agus mo shloinne agus mo chúram. D'inseas dó. —Ó, ar seisean, is maith liom go mór thú bheith ag dul isteach ins na Gardaí. Nuair a bhí mo theastas fachta agam uaidh, d'fhágas slán agus beannacht aige agus do thugas mo bhóthar orm féin arís.

Bhíos ag imeacht liom agus ag imeacht liom nó gur rith machnamh eile chugham: b'fhada liom suas ins an chnoc an bóthar a bhí romham amach. Thógas amach mo phíp agus dheargais. Ní raibh aon rian don Oileán le feiscintanois agam. Go bhfoire Dia orm, arsa mise, cá bhfuilim, nó an dtiocfaidh deireadh leis an mbóthar fada so anocht? D'éiríos arís agus do dhearcas timpeall máguaird. Do bhí tuathróid ag casadh soir agus tuathróid ag casadh

siar. Is gearr gur thugas fé ndeara seanfhear gioblach chugham anuas trasna an chnoic, seandhúid bhuí ina dhraid agus cúpla bó roimis amach, é ag déanamh orm anuas agus Seo amach, seo amach! aige leis na ba. Nuair a bhí sé ar an mbóthar, do bheannaíos dó agus do bheannaigh dom go blasta i nGaelainn. —Cogar é seo liom, a fhír mhaith, arsa mise, an b' é seo an bóthar ceart chun an Daingin? D'fhéach sé orm. —Dealraíonn an scéal, ar seisean, gur stróinseir san áit seo thú. —Dar fia gurb ea, a dhuine chóir, arsa mise. —Ó, ná bíodh aon eagla ort, ar seisear, mar an bhfeiceann tú na polláí telegraf san? níl agat ach na polláí sin do leanúint, agus tabharfaidh siad isteach go dtí an baile mór thú. —Go raibh míle maith agat, arsa mise. —Ó ná habair é, ar seisean ag crothadh lámh liom agus ag imeacht uaim an bóthar siar.

Seo liom ar aghaidh arís. Bhí an tráthnóna caite go maith anois, an bhó ag glaoch mar is gnách nuair a bhíonn sí ag baint an sciobóil amach, an t-éan, an chaora agus an capall ag teacht go suálceach fé dhéin a ghnáthóige féin. Ní fada ina dhiaidh sin go bhfeaca romham amach na tithe móra arda dluite ina chéile agus crainn go leor ag fás ina bhfuaid. Dar fia, arsa mise liom féin, gurb é seo an Daingean má mhairim beo. Tógadh mo chroí le meidhir agus seo liom ar aghaidh go fonnmar.

Níor bhfada dhom go bhfeaca chugham gaige do dhuine uasal, go raibh slabhra trasna a bhoilg air, hata cruaidh ar a cheann agus parasól ina láimh aige. Bheannaíos dó. —An b' é sin thoir an Daingean, a dhuine uasail? arsa mise ag sineadh mo mhéire soir ina threo. Stad sé. D'fhéach orm, d'fhéach sé soir agus d'fhéach orm féin arís. —*Have you any English?* ar seisean. —*I have*, arsa mise, but I want to know am I far from Dingle yet? —*Oh yes, yes*, ar seisean ag tógaínt a chiarsúirín amach agus á chuimilt dá mhalainn, mar is dóigh liom go raibh allas air ag an siúlód. *Oh, you are only a quarter of a mile from it*, ar seisean, *that's it yonder among the trees*. —*Thank you very much*, arsa mise ag imeacht liom soir. An riabhach dom i gceann tamaill ná gur fhéach siar i ndiaidh an duine uasail, agus dar fia gur chuir sé m'athair críonna i gcuimhne dhom an lá úd gur chuir sé an chasóg eireabaill air, mar dob é an déanamh céanna nach mór a bhí ar chasóg an duine uasail seo anois. Níor dheineas stad ná staon ansan nó gur bhaineas amach tigh Mhártan Ó Catháin istigh ar an mbaile mór, mé féin agus an réilthin in aonacht.

Bhuaileas isteach sa chistin agus mo chroí go ríméadach an uair sin i dtíobh taisteal an lae a bheith curtha agam sí. D'éirigh Mártan don gcathaoir agus cuma iontaiseach air. —Cad as gur tháinís? ar seisean, nó cé hé tú féin? Tháinig iontas orm nuair a chonac nár aithin sé mé, cé go raibh tamall maith ann ó bhíos ins

an Daingean roimis sin. —Dar fia, arsa mise, nach aon Éireannach mé ach go háirithe, cé go bhfuil fuil Éireannach ionam. —Cathain a tháinís go hÉirinn mar sin, agus cad é an riabhach cuma gur phriocais suas an Ghaelainn bhlasta atá agat? —Dhera, a dhuine na n-árann, arsa mise, ná fuil togha Gaelainne againne? —Agus murab Éireannach thú, ar seisean arís, cad é thú? —Blascaodach, a bhuachaill, arsa mise. Lena linn sin, do dhein Mártan gáire. —Do-bheirim an diabhal, ar seisean, gurb shin freagra nár chuala riamh, agus tá a lán ag siúl orm. Dar fia, ní cás duit a rá, ar seisean, agus aithním go maithanois thú.

Sea, nuair a bhí mo shuipéar ite agam, do chuireas gach ceist ar Mhártan i dtaoibh na traenach agus go mórmhór an t-am a bhí sí le himeacht ar maidin. —An miste dhom a fhiafraí dhuit, ar seisean, cá bhfuil do thriall? —Dhé, seachtain do bhaint amach ins an phríomhchathair, arsa mise. —Dar fia gur aithníos féin go raibh an sprid ionat, ar seisean. —Ach ná bíodh sé don diabhal buí ort gan glaoch ar maidin orm, a Mhártain, arsa mise ag imeacht liom an staighre suas. —Ó, ná bíodh faitíos ort, ar seisean.

XXII. ÓN nDAINGEAN SOIR

Ní mór an codladh dheineas an oíche úd ach ag síorsmaoineamh ar an aistear achrannach a bhí romham. Is gearr go rabhas i dtrom-luí. Cím na bóithre iarainn ag imeacht tharna chéile, cím na daoine ar nós na seangán agus mé féin ina measc. Seo chugham an traen isteach, agus nach ar mo chroí a thagann an t-anbhá! Is gearr go mbogann sí léithi amach arís. Léimeas uirthi, ach más ea do shleamh-naíos. Cloisim fear ag rá, Ó, tá sé marbh! Lena linn sin, do dhúisíos arís, agus nach orm a tháinig an compord agus an sásamh croí nuair a chonac go rabhas sínte sa leabaidh bhreá chluthair. Do bhrattheas trí oíche san oíche sin le faid.

Timpeall a sé a chlog ar maidin, do buaileadh cnag ar an ndoras. —Th'anam 'on riabhach, éirig, arsa Mártan, nó beir déanach don dtraen. Ní fada bhíos am ullmhú séin, agus nuair a bhí mo chéad-phroinn caite agam, d'fhágas slán ag Mártan agus ag a mhnaoi agus seo liom an tsráid síos fé dhéin na traenach. D'fhéachas síos agus d'fhéachas suas, daoine go leor ag imeacht tharm ins gach treo agus tuigeadh dom go raibh súil gach éinne orm féin. Ins an bhféachaint dom, do thugas fé ndeara seansfhear im dhiaidh ar saothar. Dar fia, arsa mise liom féin, go mb'fhéidir go .bhfuileann tusa leis ag baint na traenach amach. Stadas leis.

—Dia dhuit, a dhuine uasail, arsa mise. —Dia is Muire dhuit, ar seisean amach as Gaelainn. —An feidir leat a insint dom let thoil, arsa mise, cá bhfuil stad na traenach anso? —Lean mise, a bhuachaill mhaith, mar is ann atáim féin ag dul. —An-mhaith, arsa mise. —Cad as tú? —Ón mBlascaod, arsa mise. —Go Meirice, is dócha? —Ní hea, ach go Baile Átha Cliath. —Is dócha ná rabhais riamh roimis sin ann? ar seisean. —Ní rabhas, arsa mise, agus is dócha gur slí maith achrannach é. —Gan dabht, ar seisean, don té ná beadh taithí aige air—níor mhór duit do shúile a bheith oscailte go maith agat.

Ní fadaanois go rabhamair ar stad na traenach. —Tá comh maith agatanois, arsa an seansfhear, dul isteach san oifig agus do thicéad a dh'fháil, mar is gearr go mbeidh an traen ag gluaiseacht. Seo liom isteach, agus más ea, do bhí a lán eile istigh romham. D'fhanas leo. Dar fia, arsa mise, ar an bhfuadar atá fúibh go mbeidh an traen imithe orm. Do ritheas amach ar an státse agus do bhuail fear liom go raibh caipín boise adhairce air. D'aithníos go raibh baint éigin aige leis an dtraen. —An fada eile go mbeidh an traen ag imeacht, let thoil? arsa mise. Do thóg sé amach uaireadóir. —Deich nóimintí eile, ar seisean.

Do léimeas isteach san oifig arís, agus más ea do bhí gach éinne eile ullamh romham. Ní fada go bhfuaireas mo thicéad agus d'éiríos amach arís. Stadas ag féachaint mórdtimpeall. Ó a thiarcais, cad as

gur tháinig na daoine? Fear ag breith ar mhála, bean ag rith, bean eile ina diaidh, gibris agus dul trí chéile. Beireann siad ar bhaileán atá ar thaobh na traenach chun an chomhla dh'oscailt, ach ní thagann an chomhla san leo. Ritheann siad go dtí ceann eile, mná agus fearaibh ag rith trina chéile. Ambriathar, arsa mise im aigne féin, nach é lá na gaoithe lá na scolb, agus mura gcuirfeadsa aon dealramh orm féin ach mar seo, go mbeadh ar chloich thráite. Do bheireas ar mo mhála agus seo liom. Ní raibh ach cúpla coiscéim tabhartha agam nuair a baineadh macalla as baile mór an Daingin leis an bhfead a chuir an traen aisti, agus maidir liom féin dó, tógadh glan don dtalamh mé. D'fhéachas timpeall le heagla go bhfeacaigh éinne an gheit a baineadh asam, ach ní sreacáigh. Bhí gach éinne istigh ar an dtraenanois ach amháin mé féin. Seo liom sa rith, ach más ea, ní raibh aon oscailt agam le fáil isteach ann. Ins an útamáil dom, do chuala an guth thiar ag mo chúl. D'fhéachas therm, agus cé bheadh ann ach an seanfhear. D'oscail sé comhla. —Téire ansan isteach, ar seisean, agus cuimhnig ná fuil le déanamh agat ach dhá aistriú amháin, ceann i dTrá Lí agus ceann eile i Mala—slán leat anois, ar seisean ag iamh na comhlan go tapaidh.

Shuíos síos ar an suíochán, agus is gearr anois gur bhog an traen amach chun siúil. Ní raibh éinne sa bhosca ach mé féin. Bhíos ag breithniú amach tríd an bhfuinneog—páirceanna breátha glasa agus crainn ar gach taobh díom, tithe ins gach gleann agus gach cumar, an Blascaod agus an sharraige fhiain imithe as amharc. Tá siad san imithe anois agus mé im chaonnáí aonarach, agus fé mar a deir an seanrá, gur maol guala gan bhráthair.

Is gearr gur baineadh suaitheadh asam, agus cad a bheadh ach an traen ina stad. D'fhéachas amach tríd an bhfuinneog, agus dar fia go bhfeaca a lán daoine ag fágaint na traenach. Táimíd i dTrá Lí, arsa mise liom féin ag breith ar mo mhála, agus seo liom amach. Cé chasfaí direach orm ach buachaill an chaipín adhairce agus saghas trucail go raibh bosca uirthi á shá amach roimis. —Faighim pardún agat, arsa mise, ach an b' é seo Trá Lí? Stad sé agus d'fhéach orm. —Dhera a dhuine, ar seisean, ná níleann tú ach ag Abhainn an Scáil fós. Timpeall a dó dhéag a bheir i dTrá Lí. —Go raibh míle maith agat, arsa mise agus do léim isteach arís.

Do shuíos síos arís. Féach gur mór an seans a bhí liom agus an fear san do bhualadh trasna orm. Ní fada go raibh cor im mhuineál ó bheith ag féachaint amach tríd an bhfuinneog, agus dá bhrí sin do shíneas ar m'fhaid agus ar mo leithead ar an suíochán agus mé buioch go maith d'fhear an chaipín boise adhairce. Nach mé a bheadh ciapaithe cráite dá mbeadh an traen imithe uaim an uair sin—ní sheadar 'on domhan an dtabharfainn fén nDaingean do shiúl? ach mo léir, ní bheadh sé siúlta anocht agam. Sin é mar bhíos

ag cur is ag cúiteamh liom féin agus mé sínte ar fhleasc mo dhroma go sásta.

Do stad an traen arís. D'fhéachas amach, agus más ea bhí go leor ag fágaint na traenach arís. Fé mar a léimidís amach, do stadaidís ag breithniú ar an dtraen, agus dar fia gur tuigeadh dom go raibh gach éinne ag cur na súl tríom agus iad ag rá lena chéile, Canathaobh ná ful an buachaill sin ag teacht amach? Do chúbálas isteach agus do bheireas ar mo mhála. Is cosúil, arsa mise, ná raghaidh an traen a thuilleadh agus gur ag magadh fúm a bhí an spreallaire sin a bhuaile liom ar an stad eile ó chianaibh. Seo liom amach agus do dhearcas im thimpeall. Mhuise, más é seo Trá Lí, arsa mise, don riabhach a bhfuil aon an-dhealramh air mar áit. Ní fada go bhfeaca fear eile ar nós an fir a bhuaile liom cheana, agus seo liom féna bhráid. —Cathain a bheam i dTrá Lí? arsa mise. —Uair a chloig eile, ar seisean ag imeacht uaim go fuadrach.

Seo liom arís isteach ins an charráiste go rabhas cheana, agus deirim leat gur mó ná san an t-áthas a bhí orm nuair a bhí a fhios agam mé bheith ag imeacht i gceart. Thógas amach mo phíp agus bhaineas deatach maith aisti. Do bhí an ghal san ag dul chun mo mhaitheasa go mór—cad fáth ná beadh, an turas fada agam á chur díom go raibh éagrúas inchinne orm seachtain roimis sin ó bheith ag cuimhneamh air.

Sea, nuair a bhí an t-am suas, do shroicheas Trá Lí. Do stad an traen agus d'éiríos amach. Chuas chun cainte le fear dosna caipíní boise adhairce. —Is dócha, arsa mise, gurb é seo Trá Lí? —Ó, is é, ar seisean. Do bhraitheas ins an am chéanna gurbh fhear deas é chun cainte leis, agus dá bhrí sin bhí saghas báidh ag teacht agam leis. Is gearranois gur bhrúmair isteach i gcomhrá le chéile, agus ins an chaointe dúinn do phriocas uaidh an t-am a bhí an traen le gluaiseacht i gcomhair Bhaile Átha Cliath. D'fhág sé slán agam ansan agus d'imigh leis.

Sea, bhí ceithre uaire chloig agam le caitheamh ins an chathair, ach más ea, cé go raibh a fhios agam ná beadh an traen ag imeacht go dtína ceathair, ní raibh aon dul go bhfágfainn an stad, mar ní raibh aon iontaoibh agam aisti ná go n-imeodh sí aon am. Do bhí mo mhála agam istigh in aice leis an bhfalla agus mo shúil agam á choimeád air i gcónaí. Bhíos ag siúl liom síos agus suas ar mo shuaimhneas, agus ins an bhreithniú dhom is gearr go bhfeaca bean agus bean eile ag cur a máláí féin isteach trí fhuinneog agus ag fáil ticéad dearg éigin agus ag bailiú leothu. Chonac beirt shear ag déanamh an rud céanna. Dar fia, arsa mise, gur dócha gurb áit é sin chun na beartáin do choimeád. Bheireas ar mo mhála agus seo liom suas go dtí an bhfuinneog. Chonac fear agus é gnóthach tímeall na mbeartán. Shíneas isteach mo mhála. D'fhiabraigh sé

dhíom m'ainm agus do scríobh ar leabhar go tapaidh é, chuir figiúir éigin ar mo mhála agus do shín chugham ticéad beag dearg amach. Bhíos an-shásta liom féin anois—cad fáth ná beinn agus gach bealach ag teacht liom i leabaidh a chéile?

Bhuaileas liom síos fén stad arís, agus pé cuma gur fhéachas in airde, cad a chífinn ach TELEGRAPH OFFICE scriofa os cionn doiris i litreacha móra. Do tháinig oiread bó do chroí orm nuair a chonac san, agus seo liom isteach chun sreangscéal a dhéanamh go dtí mo chara Seoirse i mBaile Átha Cliath. Do bhí cailín istigh romham suite ar chathaoir agus leabhar aici á léamh. Bheannaíos di. Thóg sí a ceann agus d'fhéach orm go tur, aghaidh bháiteach aici agus cuma an tormais uirthi. Níor labhair sí fós. D'inseas di mo chúram. D'éirigh sí agus do shín chugham páipéar. Ansan do shuigh sí ar an gcathaoir arís agus seo ag léamh í. Tá go breá, a chailín, arsa mise im aigne féin, agus seo liom ag scriobh ar mo shástacht. Nuair a bhí sé scriofa agam, do shíneas isteach chuichi é, ach más ea níor labhair sí fós. —Níl aon bhaol, a chailín, arsa mise amach as Gaelainn, ná gur stóinsithe an ceann acu thú. Bhí a fhios agam ná raibh aon dul aici ar mé thuiscint. —*Good day now, sir*, ar sise. An dóigh leat, a léitheoir, ná gur mór an meas a tháinig agam orm féin nuair a chuala an freagra san uaithi. De dhealramh, arsa mise, go bhfuil cuma an duine uasail orm nuair a chuala *sir* fachta agam.

Bhí mo chroí ag éirí orm i gcónaí nuair a bhí fios agam á fháil ar gach ní, ach aon rud amháin a bhí ag déanamh buartha dhom, mo bholg bocht folamh. D'fhéachas ar an gclog. Ni raibh sé ach a haon. Bhíos ag cur is ag cúiteamh anois an dtabharfainn fén gcathair, mar bhí an t-oras ag cur orm, agus mar a deir an sean-fhocal, nuair is cruaidh don gcailligh, go gcaitheann sí rith. Sea, anois an t-am agam tabhairt fé. Dar fia go dtabharfad fé. Seo liom corp ar aghaidh suas. Más ea, ní fada suas a bhíos nuair a bhí mo mhisneach ag cailliúint orm. Chuireas in airde mo lámh agus thochaisíos mo cheann go dóite, mar do bhí crosbhóthar soir agus crosbhóthar siar, ceann eile síos agus ceann eile suas—gach áit go luíodh mo shúil, do bhíodh crosbhóthar. M'anam ón ndiabhal, arsa mise, má théim a thuilleadh, go mbead im 'dhallacán ar fuaid na cathrach, mar níl aon dul go bhfaighinn an bóthar ceart thar n-ais arís. Dia lem anam, arsa mise, bead caillte mar tá, má fhanaim im throscadh mar seo, mar titfidh an t-anam asam ar an mbealach. Ach más ea arís, má théim suas fén gcathair, conas a thiocfad thar n-ais? Dar fia, a léitheoir, gur chuas chun cinn, ach más ea, do réir mar bhíos ag druideam suas, is ea is mó a bhí na crosbhóithre ag dul sa muileann orm. Do stadas arís. Ó, an riabhach a thuilleadh a raghad, arsa mise; pé rud a dhéanfad gan bhia, níl aon ghnó agam dallamullóg a chur orm féin ins an chathair seo.

Do chasas ar mo sháil arís anuas go dtí an stad agus do shuíos síos ar shuíochán móra fada a bhí sínte suas leis an bhfalla. Tharm síos suas do bhí beirt bhuachaillí beaga ag súgradh dhóibh féin le liathróid. Nach iad a chuir ar ais ar bhóithrín na smaointe mé, an t-am gur ghnách liom bheith ar a gcuma siar chun barra na Duimhche, mé féin agus Tomás Eoin Bháin. I gceann tamaill, do bhuaile smaoineamh eile mé. Do ghlaos chugham i leith orthu. Stadann siad do bheith ag imirt na liathróide. Féachann siad ar a chéile agus deineann siad gáire go leanbaí. Seo chugham i leith iad. —An mbeadh aon leisce oraibh, arsa mise, dul suas fén gcathair dom? —Ní bheadh, ar siad san go támaíl teach ag féachaint síos ar a gcosa le cúthaileacht. —Nach maith na buachaillí sibh, arsa mise ag cur lámh im phóca agus ag tabhairt sintiús airgid dóibh. Seo anois, arsa mise, bíodh an méid sin agaibh féin agus ceannaig punt aráin agus ime ar an méid sin domsa. Seo leo sa rith gan an tarra focal do labhairt, agus i gceann deich nóimintí do bhíodar chugham anuas arís, mo lón bóthair go deas feistithe istigh i bpáipéar acu agus cúpla beartán beag eile acu féin. Do ghabhas buíochas leo go dúthrachtach. Siúd leo arís suas in áit iargúlta lena mbeartáin féin agus ní fada gur thugas fé nearea iad ag cogaint go dícheallach.

Nuair a bhí mo lón caite agam, d'éiríos amach go sásta ag siúl síos suas ar an stad. Ní raibh le caitheamh anois ach uair a chloig eile chun a bheith ag bogadh liom arís fé dhéin na príomhchathrach. Ins an tsiúlód dom, do thugas fé nearea buachaill agus cailín ag teacht isteach ar an stad agus cúpla mála ar iompar acu. Do bhí an bhean, comh fada lem thuairim, timpeall agus tríocha blian d'aois agus an buachaill timpeall cúig is fiche. D'aithníos ar an gcuma go raibh súil acu á thabhairt thall is abhus gur bheirt neamheolach ar an slí iad. Dar fia, arsa mise im aigne féin, gur dóigh liom gur dallacáin ar mo chuma féin sibh.

Ní fada a bhí nuair a thagann an buachaill chugham anall. Bheannaigh sé dhom agus bheannaíos dó. Is gearr gur chuireamair aithne ar a chéile. Buachaill do mhuintir Chonchúir aniar ó Abhainn an Scáil ab ea é agus é ag dul isteach ins na Gardaí, ach gan focal Gaelainne aige. Nár mhór an scamall é, dar liom, gan éinne amháin a bhualadh fós liom a bhí eolgaiseach ar an nGaelainn. I gceann tamaill eile, tagann an cailín chughainn anall, agus dar ndóigh tugann an Conchúrach aithne dhom féin uirthi. Deirfiúr dó ab ea í agus í ag dul go Baile Átha Cliath lena chois. Ba mhór an sásamh dom an dá chara do bheith agam, mar go raibh eolaithe maiithe agam dar liom i gcomhair an aistir.

—Is dócha, arsa mise leis an gcailín, go bhfuil eolas maith agatsa ar an mbealach go Baile Átha Cliath? —Ó, tá, ar sise go mustarach, is mó lá mise ar an mbealach san—an bhfuil eolas maith agat féin

air? ar sise arís ag déanamh smiota beag gáire, an gáire a dhéanfadh duine támaílteach a chuirfeadh aithne an chéad uair ort. —Dar go deimhin, a bhean mhaith, arsa mise, gurb é seo mo chéad turas ar an stad go bhfuilim im sheasamhanois.

Lena linn sin, do dhein an traen a bhí ag teacht isteach fead mhór a bhain geit asam, ach do chuimhníos orm féin go tapaidh. Síneann sí suas taobh linn. A thiarcas, is aici a bhí an fothram. —Is dócha gurb í seo traen Bhaile Átha Cliathanois? arsa mise leis an gcailín. —Is dóigh liom gurb í, ar sise.

Is anois a bhí an dul trí chéile ar an stad, mo cheann á scoltadh leis an bhfothagadh uafásach a bhí ar fuaid na háite, comhraí á gcaitheamh amach as an dtraen gan trua gan taise dhóibh agus cannai móra a bhí lán do bhainne, mar chuala, á raideadh amach ar an suimint chruidh. Tá go breá, arsa mise liom féin; nach gearánach a bhínn ar na hiascairí ins an bhaile nuair a bhíodh an fúirse orthu d'iarraidh an caladh dh'fhágaint nuair a bhíodh suaitheadh agus tarrac ann—canathaobh an fúirse go léir nó cá bhfuil an taoide ag teacht orthu?

A Rí mhór na bhfeart, an ghibris a bhí ag na daoine agus gan focal Gaelainne le clos. Ní fheadar 'on domhan cad a thugann stróinséirí isteach go dtí an Blascaod ag foghlaim na Gaelainne, mar comh fada lem thuairim, nuair a thagann siad go dtí an áit seo arís tar éis an Blascaod a dh'fhágaint, go bhfuil sí caite fé chois acu. Féach mé féin ansoanois, cad a dhéanfainn mura mbeadh focal Béarla im phus? ná rabhas im sheó bóthair? cá bhfuil an fear nó an bhean a thabharfadhb freagra orm? ná an dtiocfaidh an lá go deo go mbeidh Gaelainn á stealladh anso fé mar atá Béarla á stealladh inniu ann? Ní dóigh liom é. Sin é mar bhíos ag cur is ag cúiteamh liom féin gan cuimhneamh agam ar thraen ná ar Bhaile Átha Cliath ach ag géilleadh do radharc mo shúl—an fúirse agus an fothram, an ghibris agus na gáirí agus an fáiltiú roim a chéile, buic mhóra beathaithe d'shearaibh agus seithidí caola lomchneathach, agus mar an gcéanna leis na mná.

Ins an mhachnamh dom, do buaileadh thiart sa drom mé, agus cé bheadh ann ach an Conchúrach. —Brostaig, ar seisean, beidh an traen ag imeachtanois. —An mar sin é? arsa mise go sceitimínteach. —An bhfuil aon mhála agat? ar seisean arís. —Ó th'anam 'on diucs, mo dhearúd, arsa mise ag léimeadh isteach i dtreo na fuinneoge mar ar fhágas mo mhála roimis sin. —Sín chugham amach mo mhála, más é do thoil é, arsa mise leis an bhfeart istigh, ach más ea, is i nGaelainn a dúrt é leis na sceitimíni a bhí orm. —*What's that?* ar seisean. Dúrt arís as Béarla é. —Cá bhfuil do thicéad? ar seisean. Seo ag cuardach na bpócaí mé, ach más ea ní raibh sé le fáil agam. Do tháinig saghas imní orm

ansan, mar dúrt gur dhócha ná faighinn mo mhála go deo gan é. Ní raibh sé le fáil agam, pé scéal é. —*Well*, arsa mise uaim isteach, tá eagla orm go bhfuil mo thicéad imithe ar seachrán orm, ach sin é istigh mo mhála, arsa mise ag síneadh mo mhéire isteach ina threo. Seo isteach é agus thug chugham amach é go tapaidh.

Do ghabhas mo bhruíochas leis agus d'imíos liom, ach más ea, ní raibh mo bhruachaill ná mo chailín agam le feiscint. Bhí gach duine istigh ar an dtraen agus imní ceart ag teacht orm. Seo liom síos agus seo liom suas, gan aon dul isteach agam, ach i gceann tamaill sánn an Conchúrach a cheann amach trí fhuinneog. —Tar anso isteach, ar seisean. Seo liom isteach go tapaidh, agus dar fia go raibh aghaidh gach éinneanois orm. M'anam ón ndiabhal, arsa mise liom féin ag suí síos ina measc, gur dhóigh le duine oraibh go bhfuil dhá cheann orm ar an ngliúcaiocht go léir atá agaibh orm.

D'iontaíos ar an mbuachaill agus thosnaíomair ag caint. —Is dócha gur maith leat bheith ag dul ins na Gardaí, arsa mise leis. —Ó, is maith, ar seisean. Caithfead bheith thuas ag an nDepó ar a hocht a chlog ar maidin amáireach, ar seisean. —Ó, go bhfóire Dia ort, arsa mise, nach cruaidh an scéal é! Canathaobh? ar seisean. —Dhera a dhuine, arsa mise, sara mbeir i mBaile Átha Cliath, beir comh traochta le seanbhean. —Is cuma liom, ar seisean, má ritheann liom. An bhfuileann tusa ag dul isteach iontu? ar seisean arís. —Ó nílim, arsa mise, ach seachtain atáim a thabhairt i mBaile Átha Cliath. D'fhéach sé orm. —Féachann an scéal, ar seisean, gur fear maith neamhspleách thú. —Ó, tá a oiread agam, arsa mise, agus a dhéanfadh an méid sin dom. Dhein sé gáire. —An riabhach gurb ait an buachaill thú, arsa mise, má tá dúil agus cion in airgead mar sin agat. Dhera a dhuine, arsa mise arís, nuair a bheidh sé agat, bain súp as—cad é an mhaith thú mura siúlóir agus eolas beacht a dh'fháil ar an saol so an fhaid a bheir ann?

Lena linn sin, sánn fear féna chaipín boise adhairce a cheann isteach tríd an bhfuinneog. —*All tickets ready, please*, ar seisean, agus do chuala an rud céanna aige á rá ag imeacht leis síos. Seo gach éinne ag cuardach agus ag tógaint a thicéid amach, agus dar fia gur bhual codladh grifín mé féin ar eagla na heagla ná beadh mo thicéad le fáil agam. Bhíos ag cuardach agus ag cuardach anois agus ní raibh sé ag bualadh liom, ach ar ámharai an tsaoil do bhual sé liom sa deireadh i gcúinne mo phóca. Shuíos síos arís agus ní fada a bhí nuair a thagann an fear céanna thar n-ais. —*Tickets please*, ar seisean. Cuireann poll i ngach ticéad agus bailíonn leis.

Seo leis an dtraen ag bogadh chun siúil, agus is gearr go raibh sí ag imeacht go tapaidh ag cur na tire dhi soir. D'éirios im sheasamh agus do shás mo cheann amach tríd an bhfuinneog. Ní raibh orlach don bhfarraige agam le feiscint ach páirceanna breátha fairsinge

agus coillte glasa duilliúrach agus éanlaithe ag imeacht thar barra na gcrann le scanradh roimis an dtraen. Is gearr gur thugas fé ndeara an traen agus cor na péiste déanta aici, mar bhí casadh sa bhóthar iarainn. Ó a thiarcas, arsa mise liom féin nuair a chonac an fhaid go léir a bhí inti, cad tá á tarrac? nó an féidir léamh ar a meáchain agus gan trácht ar a bhfuil do phaisinéirí uirthi? Do dhírig sí arís. Thugas stracfhéachaint eile uaim chun tosaigh agus cad a chífinn ach í ag imeacht fé dhroichead. Nuair a thána féin go dtí an droichead, ní raibh aon choinne agam ná go raibh an ceann sciobaithe dhíom leis an ngeit a baineadh asam. Do chúbálas isteach go tapaidh. D'fhéachas im thimpeall ar na daoine, agus más ea níor thaithnígh liom na leamhgháirí a bhí ar chuid acu. D'fhéachas amach arís féach cad a tharlaigh do sna daoine eile a bhí ag féachaint amach trí sna fuinneoga eile san am chéanna—ní foláir, arsa mise, nó tá an ceann sciobaithe dhíobh súd ó shin mura rabhadar comh tapaidh liom féin chun cúbadh isteach; ach más ea do bhíodar ann fós. Ní fada go bhfeaca droichead eile. Do chúbálas isteach an turas so go ciúin gan faic do ligint orm féin, agus do shuíos sios arís in aice leis an gConchúrach agus leis an gcailín. Bhí greas eile cainte agam leo ansan, agus níor bhraitheas an t-aistear go Mala nó gur stad an traen istigh ar an stáisiún.

Bhí fir na gcaipíní adhairce ag rith síos agus suas ar an stad agus macalla á bhaint acu as an áit: —*Change for Dublin! change for Cork! change for Dublin! change for Cork!* Do phrioc an Conchúrach mé. —Tánn tú id chodladh, ar seisean. —Is geall leis dó, arsa mise, an b' é seo Mala? —Is é, ar seisean, éirimis amach. Amach linn. Do baineadh leathadh as mo shúile nuair a chonac fir agus mná os mo chionn in airde, a máláí ina lámhaibh acu, agus iad trasna droichid. Nach mór an obair é, nó cad é an lámh duine a dhein é? Ligeas orm féin gan ionadh bheith orm. —Cad a dhéanfamanois? arsa mise leis an mbeirt. —Ó, leanaig mise, arsa an cailín go húdarásach ag imeacht léi agus sinne ina diaidh. Seo linn suas trí sna staighrí agus trasna an droichid agus an taobh eile síos. Bhí traen eile ansan romhainn. —Is i seo traen Bhaile Átha Cliath anois, ar sise, téimis isteach. Isteach linn go compordach, do shuíomair síos, agus as go brách linn arís.

Is gearr anois go rabhas go doimhin i smaointe, mé ag féachaint amach tríid an bhfuinneog ar na páirceanna agus ar na gleannta a bhí ag sceinniúint tharm agus ag féachaint isteach ar na daoine, mé ag machnamh dom féin ins an am chéanna cérbh iad féin nó cad as iad nó cad é an cúram a thug ó bhaile iad ag imeacht go fuadrach trí lár na hÉireann. Bhí an saol agam á chur trí chéile. Féach gur mó rud a chuimhníonn an fear a bhíonn ag imeacht go haonarach—tugann sé an saol mór le cumhacht a inchinne ar a

aghaidh amach, rud nach féidir leis an bhfear go mbíonn cion ar chuideachta aige do dhéanamh. Is dóigh liom gurb as an aonaracht a deineadh gach inneall agus gach obair go bhfuil aon intleacht ann.

Sa deireadh do thíteas dom chodladh arís. Ní fheadar cén fhaid a bhíos mar sin, ach nuair a dhúisíos arís, bhí an traen ina stad agus fear na dticéadaí os mo chomhair amach: —*Tickets please*, ar seisean. Do shíneas chuige mo thicéad. D'fhéach sé air. D'fhéach sé orm féin. Do chuir cogar im chluais: —*Where are you going?* ar seisean. —*I am going to Dublin*, arsa mise. —*You must have made a mistake*, ar seisean, because you are half way to Cork. Do chuaigh sé sall to dtí an bheirt eile, agus más ea, dob é an scéal céanna acu san é. Do bheir sé ar ár dticéadaí arís, do scriobh rud éigin ar gach ceann acu, agus do bhaillimh leis.

D'fhéachas sall ar an gcailín go raibh an t-údarás go léir aici. Do bhí sí lasta suas go bun na gcluas agus í ag comhchaint leis an gConchúrach. D'fhéachas ar mo thicéad féin. Scríobh maith crosta a bhí ann, ach d'éirigh liom na focla do léamh. I gceann tamall, thóg an cailín a ceann agus d'fhiabraigh díom cad a bhí scríofa ar na ticéadaí; agus más ea, a léitheoir, nior fhéadas an t-olc a bhí agam chuíoch a bhrú fé. —Nach mór an obair ná fuileann tusa ábalta ar é léamh, arsa mise, agus tú comh smearnálta ar do bhealach a dhéanamh go Baile Átha Cliath? Tháinig oiread mo dhoirn do chaincín uirthi agus d'iontaigh sí uaim gan focal eile do rá. D'iontaíos féin ar an gConchúrach ansan. —Nach olc an scéal é seo dhuitse, arsa mise, a chaithfidh a bheith thuas ag an nDepó ar a hocht ar maidin? —Is fíor duit é, ar seisean go cráite, ach cad tá le déanamh? caithfear dul ar aghaidh. Cad é sin a scriobh sé ar an dticéad? ar seisean arís. —Tá, arsa mise go tur, *Here in error*.

Do bhíos mar bheadh uisce agus bainneanois. Níor fhéadas fanacht a thuilleadh mar a raibh agam agus mé ag féachaint ar an mbeirt. D'éiríos amach sa choradór, mo cheann fum agus mé ag siúl síos suas ag smaoineamh agus ag síorsmaoineamh ar cad ba cheart dom a dhéanamh. An gcaithfinn an oíche do chaitheamh i gCorcaigh? nó an gcaithfinn diol as mo phasáiste go Baile Átha Cliath? Má chaithfinn, ba mhór an peaca go deo é. Och, nár bhreá bheith thiar ins an Bhlascaod anois! Cad do phrioc mé chun é dh'fhágaint in aon chor? Bhí fead ag an dtraen á ligint anois is arís, agus gach fead a ligeadh sí, sin é mar is mó a bhí an t-imní ag teacht orm. Chinnanois is arís isteach trí sna fuinneoga daoine arduaisle, gáirí agus sult an domhain acu. Ní fheadar 'on domhan, dá mbeadh a fhios agaibh caonnaí bocht mar mise a bheith ar seachrán, an dtabharfadhbh sibh cúnamh dó? Is dócha ná tabharfadhbh sibh, mar fé mar a deir an seanrá, ná braitheann an ramhar an seang. Bhi an

lá beagnach caiteanois, agus stracfhéachaint dár thugas amach tríd an bhfuinneog, do thugas fé ndeara soilse ar lasadh anso is ansúd. Chuir an traen fead eile aisti agus i gceann cúpla nóimint do bhí sí ina stad.

A Thiarna, nach ann do bhí an bailiú! Comh luath agus léimeas amach, do bhí stracadh mí-ablach orm ag suas le deichniúr portaeirí tí ósta, gan aon oidhre orthu ach scata beach a chifeá ag crónán timpeall na croiceoige tráthnóna breá fómhair. Do ritheadh fear chugham agus do bhaineadh stracadh asam. —*Come to Buckley's Hotel! come to Buckley's Hotel!* —*I am not going to stay here tonight*, a deirinn féin. —*Aren't you going to America?* a deireadh sé arís. —*I am not*, a deirinnse, *I am going to Dublin*. Do bhailíodh sé uaim ansan agus gach glam fós aige. Ní fada a bhíos nuair a tháinig fear eile agus do bheir ar ghualainn orm. —*Saint Patrick's Hotel! Saint Patrick's Hotel!* Do thugas an freagra céanna air agus do bhailimh leis. Is gearr anois go ritheadh stracaire do bhuachaill eile suas agus do chuireadh sé féin a sciúch níos aoirde ná an chuid eile: —*Evening Echo! Examiner! Evening Echo!* Bhí fear eile fós agus trucail aige á shá amach roimis, tinneas im cheann ag an bhfothram a bhí aige á bhaint amach as an áit. Beirt triúr agus ceathrar anso is ansúd i measc an bhuilc, a láhma ina bpócaí acu agus iad ag feedaíl dóibh féin. Nach iad súd an dream go raibh an formad agam féin leo, gan cíos cás ná cathú orthu! nach trua ná fuilim im imigéineach anois, nach breá sábhálta a bheinn tóghtha suas ag lucht na dtithe ósta! D'fhéachas tharm arís, agus más ea, ní raibh an Conchúrach ná an cailín agam le feiscint. Do gheit mo chroí láithreach, agus do bhrefhníos thall agus abhus, ach más ea, do bhí sé comh maith agam bheith ag lorg snáthaise i stáca coirce agus iad do lorg i measc na sluaite a bhí ag imeacht tharm ar nós clócaí gaoithe anoir as an spéir lá geimhridh. Ó, go gcuire Dia ar bhealach mo leasa mé, arsa mise go truamhéileach. Cén mhaith dhom bheith anso im staic ag breithníú uaim agus ag síorsmaoineamh, gan faic á dhéanamh agam? Cuimhnig, a deireadh mo choinsias liom, nach ar bharra na trá atánn tú anois chun rith leat an bóthar soir fé dhéin do thí, ach tánn tú in áit go gcaithfidh súil a bheith i gcúl do chinn comh maith leis an dá shúil atá romhat amach.

Do bheireas ar mo thruaid agus seo liom ar aghaidh, daoine agam á chur ar gach taobh diom. Is gearr gur thugas fé ndeara chugham anuas fear a bhí gléasta suas go breá maidir le bandaí buithe ar a muinchillí, caipín boise adhairce air agus é nite le hór, fé mar a tuigeadh dom. Dar fia, arsa mise, is dócha, dá raghainn chun cainte leatsa, go dtabharfá gach cuntas mar gheall ar an dtraen dom. Seo liom féna dhéin go faobharach. Do thaspáineas mo thicéad dó agus d'inseas dó gach rud fé mar a tharlaigh ó fhágas

Mala. —Ó, ar seisean, ná biodh aon imní ort, tabharfaidh an ticéad san isteach go Baile Átha Cliath thú, dar ndóigh—beidh an traen ag gluaiseacht i gceann trí uaire chloig, ar a naoi a chlog go díreach, agus beidh sí i mBaile Átha Cliath ar leathuair tar éis a trí ar maidin amáireach. —Go raibh míle maith agat, arsa mise ag imeacht uaidh agus mé comh sásta le haon mhac máthar a gheofá as so go Halifax, fé mar a deir fear an Oileáin.

Is é an t-aon rud amháin a bhí ag déanamh trioblóideanois dom ná beadh éinne romham ar an stad i mBaile Átha Cliath anocht, mar an sreangscéal a dheineas go dtí mo chara ó Thrá Lí, dúrt leis go mbeinn i mBaile Átha Cliath ar leathuair tar éis a seacht. Ach ar ámharaí an tsaoil, stracfhéachaint dár thugas ar thaobh mo láimhe cléithe, cad a chífinn ach na focla céanna scríofa os cionn doiris: TELEGRAPH OFFICE. Seo liom go lúcháireach fé dhéin na hoifige agus isteach liom. Do dheineas sreangscéal arís ar mo chara ag insint dó cad a tharlaigh dom agus bheith romham ar leathuair tar éis a trí ar maidin ar ais nó ar éigean.

Bhuaileas amach arís agus thugas m'aghaidh fén gcathair go misniúil. Do shiúlaíos síos trí shráid mhór leathan (do chuala ina dhiaidh sin gurbh é Sráid Phádraig é) agus ba mhór go léir an gliondar a cuireadh ar mo chroí nuair a chonac ar thaobh mo láimhe cléithe na céadta crann le hais an ché. —Ó, th'anam 'on diucs! arsa mise os ard le ríméad. Do chuimhníos láithreach orm féin agus d'fhéachas tharm féach an raibh éinne ag éisteacht liom. Ní raibh, ach cad a chífinn ach fear ina sheasamh suas le cúinne agus cuma an-ait ar fad air, dar liom féin—maide mór ina láimh aige, é sall is anall leis an maide sin fé mar a bheadh sé ag brath na háite leis, a cheann san aer aige, clár eigin ar sileadh lena bhrollach, agus tuigeadh dom go raibh sé ag caint leis féin. Anois is arís do thógadh sé dhó a chaipín agus do choisriodh é féin. Daoine eile go leor ag imeacht thairis agus gan aon cheann riabh acu á thóngaint dó. Ambaiste, arsa mise, gurb ait an duine thú agus gur mór an scamall ná fuil aon cheann á thóngaint duit ag na daoine atá ag gabháil tharat. I gceann tamail, do chuas sall chuige agus is ea thugas fé ndeara scríofa ar an gcláirín: *Have a heart and help the blind!* Ó, arsa mise, is maирg a bheadh ag gearán—a Dhia, tabhair cabhair don dallacán bocht san. Dar fia, a dhuine chóir, pé rud a dhéanfadhsa gan airgead, go dtabharfadhsa síntíús éigin duitse—ag cur lámh im phóca agus ag tabhairt scilling dó, agus níl aon bhaol ná gur chuir sé paidir liom.

Seo liom síos ar an gcé. Bhuaileas uaim mo thruaid taobh liom agus dhearcas im thimpeall. An cuan dathaithe le loingeas agus longa gaile, longa seoil agus báid iomaire, gan iontu san a bhí faid mo radhairce uaim ach oiread na fríde; faoleáin gheala go flúir-

seach ag imeacht ar uachtar an uisce, agus faid mo radhairce síos agus suas do bhí tithe ina gcéadta ar gach dath, cuid acu go ndéarfadh duine gur fé bharra lasrach a bhíodar ag an ngréin a bhí ag glioscarnaigh ar na pánaí agus í nach mór dulta ina luí ins an iarthar. Do chuimhníos láithreach ar na buachaillí acmhainneacha agus ar na cailíní sciamhacha ón Oileán a dh'fhág an cé sin, agus do tháinig cumha orm, fé mar a tháinig orthu féin nuair a bhíodar ag fágaint na háite seo agus gan le feiscint acu ach íor na spéire rompu amach.

Do labhair an guth taobh thiar díom. —Cím go bhfuil cumha ort, a bhuachaill, ar seisean. D'fhéachas tharm. Bhí sé ina sheasamh taobh liom seanfhear cromtha a bhí caite go maith ag ainnise an tsaoil, caipín cniotálta ar a cheann, pip chré ina bhéal aige, meigeall liath fé, carabhat gorm féna mhuiñeál, agus buataisí go dtína ghlúine air. D'aithníos gur fear farraige a bhí ann.

—Ní miste dhom a fhiafraí dhuit, ar seisean arís, an anonn atánn tú ag dul? —Ní hea, arsa mise, ach is geall leis dó. —Do chailín atá imithe romhat, is dócha? ar seisean arís ag gáirí. —Mhuise, is é fáth mo bhrónse, arsa mise, gach buachaill agus cailín a bhí ina gcomhleacaithe agamsa tamall, tá siad tar éis a gcúl a thabhairt leis an gcé seo, agus níl aon oidhre ormsa ansoanois ach Oisín i ndiaidh na bhFiann. —Á, ní locht ort é sin, a bhuachaill óig, mar is agamsa atá a fhios, arsa an seanduine ag tarrac amach naipicín phóca nár níodh leis na ciantaibh, comh fada lem thuairim. —Deirim leat, ar seisean, go rabhas-sa go maith as tamall don tsaoil. Iascaire ab ea mé, bád gluaisteáin agam féin agus ag mo cheathrar mac; ach mo léan géar, do thit an t-iascach fé chois, agus is mór an greim a bheir ar mo chroí bliain ó shin ins an áit mar a bhfuil beirt againn anois, nuair a dh'fhág mo cheathrar mac slán agam agus thug cún liom an cuan amach. Á, a Labhráis, ar seisean go deorach, is beag an cuimhneamh a bhí agam go bhfágfa im aonar mar seo mé.

Do bhí an t-oras ag goilliúint ormsa fén am san, mar do bhí troscadh déanta agam óna dó a chlog ach amháin brioscáí tirime a chuirfeadh géarú goile ort. Dá bhrí sin, d'fhágas slán ag an seanduine a bhí ag féachaint amach ón gcé go dubhach fé mar bheadh sé ag caint leis an bhfarraige mhór. —Á mhuise, a bhuachaill, ar seisean ag iontú orm, mo mhíle beannacht leat!

Seo liom go faobharach tríd an sráid arís agus ní fada go rabhas im sheasamh ar an dtaobh amuigh do sháipéal mór ard. A Dhia na bhfeart, nach iontach é obair na ndaoine! Cé déarfadh go mbeadh sé do chumhacht ag aon lámh duine na clocha san do chur in airde ar a chéile? Bhíos ag féachaint suas anois ar an bpinicil agus mé ag gabháil siar i leith mo chuíl. Do tharlaigh san am chéanna go raibh

duine uasal ag gabháil an treo, agus leis an mearbhalla a bhí orm do bhuaileas ins an drom é. —Ó, faighim pardún agat, a dhuine uasail, arsa mise ag féachaint therm. Do léim sé i leataoibh agus seo leis corp ar aghaidh arís gan focal do rá ná fú amháin féachaint orm. Nach iontach go léir an siúl atá ag muintir na cathrach. Dar mo leabhsara dhuitse, a bhránaigh, arsa mise ag féachaint ina dhiaidh, dá dtabharfá cúig uaire chloig suite ar thochta naomhóige i bhfarraige cháiteach, ná beifeá comh pocléimeach agus atánn túanois.

D'iontaíos ar mo sháil agus seo liom isteach sa tsáipéal. Chuireas suas paidir mar ba chóir, cé nach ar na paidreacha a bhíos ag cuimhneamh ins an am san ach ar an radharc bhreá a bhí os comhair mo shúl. Seo liom amach arís, agus más ea ba mhór an leathadh a baineadh as mo shúile nuair a thána go dtí an doras, mar cé bhuaileadh liom ag teacht isteach ach an Conchúrach agus an cailín.

—Is maith mar do tharlaigh, arsa mise go gliondarach; tá sé ráite riámh go gcastar na daoine ar a chéile ach ní castar na cnoic ná na sléibhte. —Cá bhfuileann tú ar feadh an tráthnóna? ar seisean. —Dhera a dhuine, arsa mise, cá mbeinn ach i gcathair Chorcaí? An raibh aon ní le n-ithe fós agaibh? arsa mise arís. —Ó, aon ní ar an saol, arsa an buachaill. —Nach maith an rud, arsa mise, rud éigin a dh'fháil le n-ithe sara bhfágfaimíd chun Baile Átha Cliath? —An-cheart, arsa an cailín; ach deirimse leat, a léitheoir, ná raibh mo chroí rógeal don gcaillín sin.

Bhíomair ag siúl linn suas anois trí an sráid. Do bhraitheas go raibh an-chneadaíl ag an gConchúrach. —An riabhach, a Chonchúraigh, arsa mise, go bhfuil an-chneadaíl ar fad ort, nó cad fáth do bhuartha? —A dhuine, tá, ar seisean, nach mór an píonós a bheith thuas ag an nDepó ar a hocht a chlog ar maidin amáireach. agus gan léas codlata déanta anocht agam. Gan dabht, ar seisean, níl faic sa tsaol ag cur buartha ortsá, mar is féidir leat codaitt amach amáireach. —Ambriathar féin, a Chonchúraigh, arsa mise, ná déarfair é sin seachtain ó inniu, nuair a chífeadsa thú fé chulaith an gharda—is fada in airde ar do chúl a bheidh an caipín ort.

Lena linn sin, do chuala an guth ag rá: —*Oh hallo, country caboons!* Tháinig crith cos agus lámh orm agus ar an gConchúrach comh maith. D'fhéachas therm, ach más ea ní fleaca éinne im dhiaidh. —Cad as, a Chonchúraigh, gur tháinig an guth úd? arsa mise. —*Begor*, arsa an Conchúrach, go dtéann díom é dhéanamh amach. I gceann tamail, d'fhéachas féin in airde agus cad a chífinn ach mo phataire do bhuaichaill ramhar suite in airde ar bharra an fhalla agus a chosa ag sileadh anuas. Comh luath agus d'fhéachas air, do scréach sé arís: —*Ho ho, hallo, country caboons!* —Mhuise, do-bheirim 'on diabhal in airde thú, murab ort atá an sleabhad

agam, a dhríodar na cathrach, arsa mise amach as Gaelainn. Nuair a dh'fhéachas ar an mbeirt, is ea bhí gach scarta gáire acu. —An fial mé, arsa mise leothu, gur breá bog a thagann bhur mbogán ar bheirt agaibhse, ach tugaíg fé ndeara, dá mbeadh an dailtín úd ar m'aghaidhse amach, go gcuirfinne tinneas cluaise air. —Is dóigh liom, a Shúilleabhbánaigh, arsa an Conchúrach, go bhfuil stradhain ort. —Is é an fáth go bhfuil an stradhain orm, arsa mise, nuair a chím beirt agaibhse ag déanamh leadhbaí dhíbh féin ag gáirí mar sin. Seo seo, arsa mise arís, bailímí linn sara ndéanfaidh sé seo bóthair ar ár gcosa dhínn.

Seo linn agus gach glam ag an ndailtín in airde 'ár ndiaidh: —*Hello, hello, country caboons!* Ó a léitheoir, do bhí mo chuid fola ar fiuchadh chuige. —D'aithneodh éinne ar bheirt agaibh, leis, arsa an cailín, gurb ón dtuath sibh ar an ndroinn atá oraibh ag siúl. —Ó mhuiuse, droinn fada ort, arsa mise, tá *hump* maith ar do dhrom féin, dá bhfeicfeá é. D'fhéachas ar an gConchúrach. —Fágaim le huacht, a Chonchúraigh, go bhfuil an-dhroinn ar bheirt againn, leis, arsa mise, agus dá bhrí sin aithníonn muintir na cathrach gur tuathaigh sinn. Tóg suas do cheann, a dhuine, arsa mise am shearradh féin in airde agus ag siúl comh héadrom le héan. I gceann tamaill, d'fhéachas ar an gConchúrach arís, agus dar fia go raibh a chaincín casta in airde díreach aige ar nós rón a chífeá nuair a bhíonn drochaimsir chuige. —Ó a dhuine, arsa mise, ná bíodh an iomad spéire fút.

Le linn dom an méid sin do rá, cad a chífinn ach HOTEL scríofa os cionn doiris. Isteach liom agus an bheirt im dhiaidh. Ba dhóigh leat an uair sin go raibh oiread eolais agam ar an gcathair agus bhí ag an maor. Tagann bean mheánaosta amach chughainn, a ceann comh liath le gráinneog agus péarlá ag sileadh lena cluasa. Téann chun cainte leis an gcailín. Féach, arsa mise im aigne féin, mar aithníonn gé gé eile. D'ordaigh sí in airde an staighre sinn. Seo linn suas agus isteach go dtí seomra an bhídh, mar a raibh mórán bord leagtha amach féna mbrait gheala agus fodhuine thall is abhus ag ithe dhó féin. Shuíomair síos i dtriúr ag bord linn féin; sceana foirc agus spiúnóga go fairsing ann, agus maidir le buidéil, do bhaineadar an mheabhair díom. Sea, comh deimhnitheach agus atáim beo, arsa mise, táim i bpoll miongáinanois, mar is dócha go n-oibreoidh na buidéil sin go tuathalach. Bhí súil thall is abhus agam anois ag tabhairt gach duine im thimpeall fé ndeara ag oibriú na mbuildeál. Níor bheireas fós ar fhosc ná ar scian ach mé ag caint liom go dícheallach agus ag ligint orm gan aon deabhadh bheith orm. Do bhreithníos ar an gConchúrach agus ar an gcailín, agus dar fia gur thugas fé ndeara gur thuathánaigh ar mo chuma féin iad, mar go raibh an leisce chéanna orthu tabhairt fé sna

sceana agus na foirc. Más ea, bhí scéal Thaidhg agam á dhéanamh dom chaint agus gach duine timpeall agam á thabhairt fé ndeara go dtí sa deireadh go raibh eolas agam ar an bhforc an scian agus gach buidéal d'oibriú. —An riabhach, arsa mise ag breith ar an bhforc agus ar an scian go faobharach, nach leisciúil atánn sibh roimis an mbord! Ní túisce sin ná tugann an bheirt eile fé agus súil na luiche acu orm féin. Seo liom ag breith ar bhuidéal agus ní bhíodh sé ach buailte uaim agam nuair a bhíodh sé snapaithe ag an mbeirt eile, sa tslí dhuit, dá mbéarfainn ar chrúsca an tsalainn agus é chur ar mo chupán tae, go mbeadh an rud céanna déanta acu súd.

Do bhí sé leathuair tar éis a hocht, agus dá bhrí sin do bhí deabhadh orainn chun na traenach. D'fhágamair an tigh ósta agus seo linn corp ar aghaidh nó gur shroicheamair an stad, soilse ina gcéadta thall is abhus, an stracaire céanna ag siúl síos suas agus an ghlam chéanna aige ag díol páipéar. Chuamair isteach sa charráiste agus ní fada a bhí nuair a dhein an traen fead. Aon stracadh amháin ansan agus as go brách linn.

XXIII. CATHAIR BHAILE ÁTHA CLIATH

Do shíneas siar ar an súsa agus is gearr gur thiteas im chnap codlata. Níl a fhios agam cad é an fhaid a bhíos ins an tsuan san nó gur dhúisigh fead na traenach mé. Léimeas aniar, agus cad a bheadh ach an Conchúrach agus an cailín ina dtromshuan comh maith. D'éiríos im sheasamh agus dar fia gur bhual creatha fuacha mé. M'anam ón ndiabhal, arsa mise, gur gearánach a bhinn ar bheith sinte ar thochta naomhóige siar go hard ar Charraig Bhallach fén dtaca so, agus is beag an cuimhneamh, dá mbeinn ar thraen, go mbuaileadh na creatha céanna mé.

Shás amach mo cheann tríd an bhfuinneog. Is uaigneach an fhéachaint a bhí ag an oíche san am san, é bioranta fuar go maith agus gan tada le cloisint agam ach duga-go-dug duga-go-dug ag an dtraen, agus anois is arís do bhíodh ceol sí á dhéanamh ag an ngaoith nuair a ritheadh sí isteach in aghaidh na bpánaí. Is fada ó bhaile a bhí mo smaointe ins an am san, comh fada siar leis an mBlascaod.

Cím anois na naomhóga siar go hard ar Charraig Bhallach agus glug-glag ag na cuilithní isteach ar a dtaobh. Cím cuid eile acu istigh i gCladach Oileán Buí agus cuid eile acu siar síos ar an Eireaball, na líonta sínte siar as a ndeireadh agus méarnáil ina dtimpeall. Cím anois an seanchriú—Seán Liam, Tadhg Ó Sé agus Tomás Ó Cearna—síos go hard ar an Eireaball, na líonta i bhfarráige acu agus iad ag comhchaint lena chéile. Féach mar a bhuaileann siad a lámha ar a chéile chun iad féin a choimeád te. Cloisim cág-cág-cág ag na caobaigh ag ainliú san aer os cionn na líonta, agus féach mar a thugann siad fén méarnáil i leith is gur maicréal a bhíonn ann. Cím an rón anois agus gach srann aige thiar ag deireadh na líonta, agus cloisim eascaine á chaithreamh leis ag Tadhg Ó Sé: Á mhuiise, dalladh agus caochadh ort, ní bheidh breac beo ins na líonta anocht againn aige. Cloisim anois gíoscán na maidí rámha ag na hiascairí ag déanamh isteach fé dhéin an chaladh agus gan breac ar thóin na naomhóige acu. Cím ag dul isteach tríd an linn iad, gan fuaim le cloisint ach an glór uaigneach a dheineann na cuilithní beaga isteach trí scoilteacha na gcloch in am mhairbh na hoíche, madra ag sceamhaíl i bhfad i gcéin agus an baile go léir ina dtromshuan.

Duga-go-dug duga-go-dug, ansan fead eile ag an dtraen. Bhí an bheirt eile ina gcodladh fós. Do dhúnas féin mo shúile go dlúth ar a chéile agus ní fada go raibh an tOileán go cruthanta ar m'aghaidh amach, agus fé mar a deireadh an file fadó:

Bhí neart agus lúth agus frasa fúm do mhian mo shúl lena féachaint.

Féach gur mór go léir an cumhacht a bhíonn ag an aonracán. Is gearr anois go raibh gach fead ag an dtraen á dhéanamh. Bhí na mílte soilse le feiscint agam tríd an bhfuinneog amach. Do chugas sall mar a raibh an Conchúrach sínte ar an súsa eile agus do bhrefthníos ar an uaireadóir beag a bhí ar chaol a láimhe aige. Dar fia go raibh sé ceathrú tar éis a trí. Do ghlaos ar an mbeirt eile. D'éirigh an Conchúrach agus chuimil bos dá shúilibh. —Bíog suas, a bhuachaill, arsa mise, tá talamh déanta againn. —Cabhair Dé chughainn, ar seisean, má tá, is mithid. —Dhera a dhuine, arsa mise, tá do dhóthain codlata déanta anois agat chun dul fé bhráid gheata Pharthais. Bhain sé searradh as féin fé mar bheadh an geata céanna ag cur dochma air. —Ambriathar, ar seisean, nach mór eile an codladh a dhéanfad anocht, mar ná faighead aon tigh a ligfeadh isteach anois mé, is dócha.

Bhí mo chroí féin im béal anois, mar dúrt liom féin gur dhócha ná beadh mo chara romham do dheascaibh é bheith comh déanach. D'éiríos agus shás amach mo cheann tríd an bhfuinneog. Bhí an traen ag déanamh isteach ar an stad anois agus gach bualadh ag mo chroí. Is gearr go raibh sí ag síneadh suas leis an stad, agus más ea ní raibh éinne beo agam le feiscint ach pólín mór beathaithe do bhí clúdaithe suas go maith fína smeigin. Do bheireas ar mo mhála agus d'éiríos amach, agus deirim leat, a léitheoir, go raibh dochma ó thalamh orm roim an gcaithair.

Díreach agus mé ag léimeadh amach, cé bheadh romham ach Seoirse. —Mhuise, Dia dhuit, a Mhuiris, ar seisean, tá sé tarraigthe aniar agat sa deireadh. —Dar fia go bhfuil, a Sheoirse, arsa mise go scópúil ag breith ar láimh air san am chéanna. Ní féidir liom a chur in úil an sásamh aigne do bhí orm an uair sin do bharr mo chara bheith romham. D'athraigh m'intinn comh mór san go rabhas ar nós an éin le gliondar.

—Sea, tá comh maith againn bheith ag imeacht, arsa Seoirse, tá an gluaisteán anso thuas ag brath linn. Do bhí an bheirt eile ina seasamh ar an dtaobh thiar dom fós. —Ní fheadar 'on domhan, arsa mise le Seoirse, arbh fhéidir leat aon tigh ósta dh'fháil don mbeirt seo a bhí liom? —Tá go maith, ar seisean ag imeacht leis agus triúr againne ina dhiaidh.

Ní fada ó bhaile a chuaigh an gluaisteán nuair a stad sé taobh amuigh do thigh mhór. Seo linn amach. Do chuir Seoirse a mhéar ar chnaipe beag a bhí ar thaobh an doiris, mise ag breithniú air san am chéanna. —Dar fia, a Sheoirse, arsa mise, cad é sin? —Tá, ar seisean, níl agat ach an cnaipe sin do bhrú isteach agus cloisfidh muintir an tí an cloigín ag bualadh istigh. Cúis gháire ó Dhia chughainn, arsa mise liom féin; dá dtarlódh domsa bheith im aonar agus teacht go dtí an doras so, ambriathar gurb é an bhróg a gheobh-

adh sé, agus is dócha más ea go mbeinn tógtha dá dheascaibh sin. Ní fada gur chualamair na truslóga an staighre anuas agus oscláidh dúinn. D'fhágamair slán ag an mbeirt agus as go brách le beirt againn fé dhéin an gluaisteáin arís.

Nach ar mo chroi a tháinig an gliondar nuair a bhog an gluais-teán amach tríd an sráid, nár mhór an t-athrú radhairce é, nár mhór an scóp é in am mhairbh na hoíche! D'fhéachas amach ar an sráid, agus dar fia, ní raibh ag baint na radhairce dhíom ach na céadta mílte soilse—soilse ar gach taobh díom, soilse os mo chomhair, soilse os mo chionn ar bharr bata. Is gearr go bhfeaca solaisin chugham fē mar bheadh réalt tríd an gceo, agus i gceann leathnóimint do bhí sé gafa therm—cad a bheadh ann ach gluais-teán, dar ndóigh, ceann eile ina dhiaidh sin agus ceann eile, bolgaboghaín á dhéanamh ag ár ngluaisteán féin timpeall na gcúinní agus an adharc á shéideadh gan aon stad. Ní fheadar 'on domhan an i dtromluí atáim, nó murab ea, is í Tír na nÓg atá ann gan aon bhréag.

—Is dóigh liom, arsa mo chara, go bhfuil míshásamh ort. —Ó, is orm ná fuil sé, arsa mise, ach ní féidir liom a chreidiúint i gceart an radharc atá os comhair mo shúl. A Dhia mhór na bhfeart, nach fairsing an chathair i! —Is é an áit go bhfuilimíd ag dul ná go Páirc na Foithre, ar seisean arís, sin tigh le cara dhom a thug cuireadh do bheirt againn fanacht ann ar feadh seachtaine. —Agus an bhfuilimíd i bhfad uaidh? arsa mise. —Ó, ní fada uainn anois é, ar seisean, mar táimíd ag déanamh suas anois ar Chill Easra.

D'fhéachas air agus iontas ar mo chroi. —Ní fheadar ar thalamh Dé an domhain, arsa mise, conas is féidir leat a dhéanamh amach cén áit go bhfuilimíd fé láthair agus an gluaisteán ag imeacht ar nós an éin timpeall na gcúinní. Do dhein sé gáire. —Mhuise, is gearr go mbeidh a fhios agatsa leis é sin, ar seisean, nuair a bheidh taithí na cathrach agat. —Sin ceann do sna hiontaisí is mó a thit amach riamh, arsa mise, má chionn tusa mise ag imeacht tríd an gcathair seo gan eolas ó éinne. —Ambriathar féin go bhfeicfead, a Mhuiris, ar seisean, agus nach fada go dtí é.

Is gearr anois gur stad an gluaisteán taobh amuigh do chaisleán mór, lampa éachtach ar lasadh os cionn an doiris, na fallai clúdaithe le heidhneán, suas le fiche fuinneog air agus iad mór ard leathan. D'éiríos amach tamall agus d'fhéachas im thimpeall. De dhealramh go rabhas istigh i lár coille, mar bhí na réalta le feiscint agam trí sna crainn ag glioscarnaigh ins an spéir agus do chuala ceol uaig-neach ag an ngaoith i measc na gcrann, glór a chuirfeadh duine go doimhin i machnamh.

—Téanam anso isteach, arsa Seoirse liom féin. Go réidh anois, ar seisean arís, ar eagla go ndúiseoimís muintir an tí. Do bhain sé

an glas den ndoras go haiclí agus do shleamhnaíomair isteach go socair. —Si-si-si ag Seoirse agus pus caol amach air. Do chuimhniós láithreach ar na robálaithe, ach mo léir, do bhíomair ag siúl ar nós na luiche, mar bhí an t-urlár clúdaithe le mataí móra boga. Seo leis in airde staighre agus mise ina dhiaidh, —Si-si-si ag Seoirse fós riamh agus choíche nó gur chuamair isteach i seomra mór áirnéiseach, pictiúirí móra do dhaoine arduaisle a bhí básaithe le fada riamh ar crochadh ar na fallaí, troscán ornáideach anso is ansúd, cuirtíní suaithinseacha ar crochadh leis na fuinneoga móra a bhí im thimpeall. Do bhí sé a ceathair a chlog anois agus an codladh 'ár dtraochadh. Seo linn a chodladh agus deirim leat nach fada a bhí nuair a bhí ár srann in airde.

Lá arna mháireach timpeall a haon déag, do bhí gathaí na gréine go láidir ag teacht isteach trí sna fuinneoga agus beirt againn 'ár ndúiseacht ag caint agus ag cur síos ar chúrsáil an Oileáin. Ins an chaint dúinn, do buaileadh cnag ar an ndoras, agus tagann sí isteach cailín óg dathúil gealgháiritheach. D'aithnios uirthi gur don bhfíorscoth uasal í. Chuir sí na mílte fáilte romham. Shuigh síos taobh linn agus thug amach tae dhúinn, agus dar fia go raibh ard-chaint againn, go mórmhór mar gheall ar mo thuras féin go dtí an chathair. I gceann tamaill d'imigh sí uainn arís. —Nach deas an cailín í sin, arsa mise le Seoirse; agus is ormsa a tháinig an t-iontas nuair a chuala go raibh sí pósta.

Timpeall lár an lae, do shiúlaíos amach i measc na gcrann, mar a raibh aoibhneas agus compord maidir le cantain na n-éan in airde ar na géagaibh os mo chionn, glioscarnach na gréine ins na crainn agus an duilliúr á chrothadh ag an aer beag gaoithe a bhi ag teacht ón iarhar. Do shiúlaíos isteach ina measc, fionnuaire bhreá agam agus an smólach os mo chionn ag cantain go breá bog binn. D'fhéadas in airde uirthi agus dar fia gur tuigeadh dom go raibh sí chun binneas do chur ar mo chroí féin. Do chuir sí an saol mór i gcuimhne dhom, cursáil saoil nár thuigeas riamh roimis sin. Bhí an chathair agam le feiscint go soiléir fé ior na spéire, pilléirí móra arda ina seasamh anso is ansúd agus streillini deataigh ag éirí in airde astu san. Bhíos go doimhin i smaointe anois ag cuimhneamh ar shlí beatha na ndaoine. D'fhéadas uaim soir ar an gcaisleán mór mar a rabhas ag fanacht, é clúdaithe le heidhneán agus clismirt ag na gealbhain ina thimpeall. Nach breá an saol a ceapadh do dhaoine seachas a chéile! Ní fheadar 'on domhan cad a bheadh ag cur tinnis ar an bhfear atá ina chóiní sa chaisleán san, ar a shon gur minic a chuala gurb iad is measa a bhíonn maidir le míshástacht. Bréag mhór is ea é sin—níor ghá don bhfear san ach suí taobh amuigh don gcaisleán ag éisteacht le ceol na n-éan, nuair a thógfaidís gach brón dona chroí. D'éiríos arís agus shiúlaíos liom

trí chosáinín deas go raibh na crainn ag teacht chun a chéile i ndlúthghreama os mo chionn agus boladh cumhra ó sna bláthanna im thimpeall. Shiúlaíos liom tríd an gcoill nó gur thána go dtí an cúnne thoir dó, agus sin é an áit go raibh an chlismirt ag na préachán ar na géagaibh os mo chionn. Stadas agus d'fhéachas in airde. Dar fia gur tháinig saghas náire orm nuair a chonac iad ansúd os mo chionn ag breithniú anuas orm, cág-cág-cág acu agus a ngob acu á shá anuas chugham fé mar bheidís ag deimhniú dhom. Do chuimhníos láithreach ar an spreallaire Corcaíoch úd a bhí ag tabhairt *country caboons* orainn. Féach anois nárbh aon ionad dhó mé thabhairt fé ndeara agus na préachán féin ag fonóid fum.

Do bhailíos liom síos go dtí íochtar na páirce, mar a raibh trí nó ceathair do bha ina luí ins an bhféar romham, oiread eilfint iontu agus scáil ina gcráiceann le méáthras a gcoirp. Seo liom suas ansan fé dhéin an chaisleáin. Do bhí trí uaire chloig caite agam amuigh, cé gur cheapas féin ná raibh ann ach leathuair a chloig, agus do bhí iontas an domhain ar Sheoirse agus ar Mhoya (sin é an ainm a bhí ar bhean an tí) mar do cheapadar go rabhas imithe ar seachrán ar fuaid na cathrach.

Siar go maith ins an tráthnóna agus mé ag éisteacht leis an ngramafón: —Ní fheadar 'on domhan, arsa mo chara liom, ar mhaith leat turas a thabhairt go dtí sna pictiúirí? Do gheit mo chroi. —Gan dabht, arsa mise. Seo le beirt againn amach agus is gearr gur stadamair ag crosaire a bhí in aice leis an gcáisleán agus sinn ag fanacht leis an mbus. A Rí na bhfeart, nach glan a bhí an tsráid sin—níor chás duit síneadh siar uirthi, mar is é mo thuairim nach mór an salachar a bheadh ar do chuid éadaigh ina dhiайдh. Bhí a lán eile ag fanacht ag an gcrosaire agus iad ag dul go dtí sna pictiúirí ar ár gcuma féin dar ndóigh—gach buachaill agus a chailín féin aige. Nach acu atá an saol compordach gan tada chun cosc do chur leo ach an bóthar tirim rompu amach i gcónai. Nach mór go léir an trua na buachaillí bochta atá thiar san Oileán, gan faic le feiscint ná le cloisint acu ach na hólaithe móra ag imeacht tríd an mBealach agus glór garbh na gaoithe ag séideadh aniar 'duaidh do dhroim na gcnoc, agus iad go minic ar feadh ceithre seachtaine gan cuntas le fáil acu ón míntír. Mhuise, is maírg ná siúlann, fé mar a dúirt an tseanbhean fadó nuair a thug sí a céad turas amach go Dún Chaoin.

Do priocadh sa ghualainn mé. D'fhéachas therm. —Tá an bus chughainn, arsa mo chara. Tagann sí chughainn anall agus gioscán an domhain aici. Seo leis an slua féna bráid, mé féin agus mo pháirtí comh maith. Bogann sí léi go mear agus is gearr go bhfuil gluaisteáin agus gach saghas carra ag imeacht tharna chéile ar nós na seangán, gach cúnne á chasad ag an mbus ar nós na gaoithe

agus fuaim im chloigeann ag adharca á shéideadh á gcur féin in úil go rabhadar ag teacht—nach mór an mheabhraíocht a bhí ag na tiománaithe iad féin do chosaint ar a chéile! Maidir liom féin dó, níor bhí fhiú dom gach uair cathain a bheinn smiotaithe i gcoinne cinn eile acu.

Do shroicheamair Droichead Uí Chonaill sa deireadh agus seo linn amach, gioscán agus fothram ag tramaí agus gluaisteáin agus lucht páipéar ag gach cúinne ag glamaíl in ard a gcinn agus a ngutha, na céadta daoine ag imeacht tharna chéile gan aon stad agus gach duine acu, idir fear agus bean, go gléasta agus go córach. Is é an áit go raibh an obairanois ná ar dhul trasna na sráide. Thugadh fear fé agus fear eile, súil síos agus súil suas acu, coiscéim ar aghaidh agus coiscéim ar gcúl, nó go mbainidís an taobh eile don sráid amach. —Dar fia, a Sheoirse, arsa mise, gur measa é seo ná bheith thiar ar chaladh an Bhlascaoid ag fanacht le huain chiúin chun rith isteach. Do dhein sé gáire. —Seo uain chiúin anois, ar seisean arís go tapaidh. Amach linn go sceitimínitheach, greim láimhe ag Seoirse orm féin, tamall ar aghaidh agus tamall ar gcúl, níor bhí shroicheamair an taobh eile.

Seo linn ar aghaidh arís, agus deirim leat gur baineadh leathadh as mo shúilibh nuair a chonac gach litir uaim in airde ins an *Chapitol* ar lasadh. —Ó a thiarcáis, a Sheoirse, arsa mise, féach os do chionn an t-iontas. Lena linn sin, do mhúch sé agus dar fia gur las gach litir arís ná go raibh an focal CAPITOL ar fad fé bhabhla lasrach. Do lig mo chara air ardiantas a bheith air ag géilleadh dhom féin, fé mar bheadh máthair lena peata naónáin. Sea sea, arsa mise im aigne féin, caithfead athrú agus gan iontas a dhéanamh d'aon rud eile.

Seo linn isteach. A leithéid do thig le méid! Do bhain sé mo mheabhair diom gan aon áifeis. Do bhi réilthíni ag teacht ar mo radharc ag féachaint mo shúl—an glanachar agus an scáil a bhí san áit istigh—níor bhí fhéidir léamh air ach gurb iontach é cumhacht an duine. Seo linn in airde trí staighri a bhí comh casta le *corkscrew*, agus leis an ngliondar a bhí orm do chuimhníos láithreach ar na flaithis—má bhí sé comh breá leis seo, gurbh fhiú troid ar a shon agus bás d'fháil go hobann. Ní fada anois gur tháinig amach chughainn cailín a bhí déanta suas i gculaith mairnéalaigh, do réir mar thuigeas, agus solas ina láimh aici. Do stiúraigh sí isteach ar shuíochán sinn agus d'imigh léi.

Bhí sé os mo chomhairanois an radharc is deise a chonaic súil pheacaigh riámh agus an siolla ceoil a bhí comh binn leis an gceol sí féin. Is gearr gur oscail dhá bhrat mhóra go mall righin óna chéile, ins an tslí go bhfeaca an choill agus an fásach fiain agus cnoic mhóra lán do shneachta os cionn an fhásáigh sin. Bhí an

sneachta ag titeam go trom, na crainn ag crothadh leis an ngaoith agus an duilliúr ag lúbadh le troimeacht an tsneachtaidh. Is gearranois go bhfeicim fear trí an gcoill anuas chugham, é ag méadú agus ag méadú nó sa deireadh go mbíonn oiread fathaigh ann. Stad sé anois, culaith gléigeal air agus féaság fhada dhubbh fé. D'fhéach sé uaidh amach ar an gcóthalán agus do chas in airde amhrán breá. Ó a thiarcáis, is aige a bhí an guth go binn agus go criothánach. Dar fia gur cheapas gur i dtromlui a bhíos, agus níor bhí aon ionadh dhom é sin. Breithníg isteach ar an scéal, a léitheoir, agus cuimhnig ar an athrú mór a tháinig ar mo shaol féin go hobann.

Ní túisce bhí an t-amhránaí imithe ná d'oscail na cuirtíní arís, agus cad a bheadh ach suas le fiche duine, gach saghas ceoil acu, fear eile os a gcomhair amach agus maide ina láimh aige, agus fé mar ardaíodh sé an maide sin, d'ardaíodh an ceol, agus mar an gcéanna, nuair íslíodh sé an maide, d'íslíodh an ceol. Nuair a stop an ceol, do scaoileadh anuas an brat mór arís, agus ní raibh san ach déanta nuair a cuireadh bléas solais ar fuaid an tí go raibh radharc timpeall máguaird agam, agus do chonac an deatach ag imeacht in airde fé shrathacha an tí mhóir ag na céadta toitíní in aonacht ar lasadh im thimpeall. —Conas a thaithnígh an ceol san leat? arsa mo chara. —Well, arsa mise, is é an scéal é, is dóigh liom dá mbeinn anso i gcónai, ná beadh aon dul ag an mbás orm. —Athróir fós, a Mhuiris, arsa mo chara. —Is dócha go bhfuil an ceart agat, arsa mise; agus b'fhíor dó.

Sea, éiríonn an brat in airde arís, agus mise á rá leat, a léitheoir, gur orm a tháinig na spearbaill nuair a chonac an cailín is deise dá bhfeaca riamh ina suí ar chathaoir ornáideach agus seánbhean uasal féna braisléidí agus péarlaí suite ar an dtaobh eile dhi. Do thuigeas gurbh i an mháthair agus an inion a bhí ann. Do bhí an mháthair ag tabhairt comhairle don inín gan an fear so do phósadh ach an fear úd, ach ná raibh an inion sásta leis sin, agus dá bhrí sin briseann sí amach ag gol. Sea, a léitheoir, níl aon ghnó agam scéal Thaidhg a dhéanamh dó, ach dob é críoch agus deireadh na mbeart gur éalaigh sí lena grá bán féin, fé mar a deir bean an Oileáin.

D'éirigh mo chara ina sheasamh. —An bhfuil sé i leataoibh? arsa mise. —Ó, tá, ar seisean, agus is é an trua é. —Má dúraí, ní bréag, arsa mise ag éiri im sheasamh agus ag bailiú linn an staighre suas. A Rí mhór na bhfeart, nuair a thána amach ar an sráid, gan bréag ná magadh ba dhóigh leat gurb ea phléasc dhá thaobh na cathrach ar a chéile leis an ngeoin agus an ghlamail agus an húrlamábúrla do bhí im chluasa—cén t-ionadh é agus mé uair a chloig istigh sa taibhdhearc gan fuaim le cloisint ach siolla binn an cheoil, guth bog íseal an t-aon chailín agus guth garbh an t-aon fhír?

XXIV. IM PHÓILÍN

Ar an ochtú lá fíhead d'Aibreán do chrothas mo chleiti, d'athraíos m'intinn, do phriocas agus do ghlanas mé féin, ins an tstí dhuit go raibh an síle scriosta go maith amach as mo chraiceann, dath na farraige imithe dom ghnúis agus cosúlacht ghaige na cathrach ag teacht orm, agus do thugas fén nDepó i bPáirc an Fhionnuisce, mé féin agus mo chara lem chois.

Nuair a thánamair go dtí an áit, do bhí pólín ina sheasamh ar gach taobh don ngeata. Do labhair mo chara le duine acu, agus dúirt sé linn fanacht go gcuirfeadh sé scéal isteach go dtí an oifig. Ní fada ansan dúinn nuair a ghaibh garda amach tharainn agus biúgal ina láimh aige. Do sheasaimh tamall uainn comh díreach le coinneal, do chuir an biúgal ina bhéal, agus deirim leat, a léitheoir, gur bhain sé macalla amach as an gcearnóig. Lena linn sin, do chonaiceamair chughainn anuas slua mór fear go raibh culaith an gharda orthu, sáirsint rompu amach agus gach glam aige orthu—*Left! left! left!* Stadann an sáirsint agus do ghaibh an slua thairis síos ar aon truslóg amháin.

Lena linn sin, tagann an garda orainn arís. —Tagaíg liomsaanois, ar seisean. Seo linn riámh agus choíche nó gur thug sé isteach i seomra mór sinn, mar a raibh triúr nó ceathrar gardaí go gnóthach ag scríobh agus ag gabháil trí pháipéirí. D'fhéachas im thimpeall. Mhuise, ní fheadar 'on domhan, arsa mise liom féin, an dtiocfaidh an lá go deo go mbeadsa ar bhur gcuma. Bhí mo chara anois ag comhchaint leo agus i gceann tamaill tagann duine acu chugham féin.

Seo linn isteach i seomra eile ina dhiaidh. —Caith dhuit do chasóg agus do léine, ar seisean, go dtomhaisfead thú. Dheineas mar a dúirt sé liom agus seo leis ag tomhas. D'iontaigh sé ar mo chara. —Tá sé an-chaol, ar seisean as Béarla, níl sé ach tríocha agus a ceathair d'orláí timpeall an bhrollaigh. —Agus cad é an tomhas ceart? arsa mo chara. —Tríocha is a sé, ar seisean. Tháinig imni orm féin ansan, mar do cheapas go raibh sé chun mé chaitheamh amach mar gheall ar an dá orlach. —Abair leis, arsa mise lem chara, dá mbeadh sé féin ag déanamh isteach fé chreatlach do naomhóg mhór throm gach maidean agus i thabhairt leis síos ar a dhrom go dtí an t-uisce, a easnaíocha ag cnagadh agus ag lúbadh ar a chéile leis an meáchain, an b'ea is dóigh leis go mbeadh an com céanna air féin agus tá? Agus tabhair fé ndeara, arsa mise arís, nuair a gheobhadsa an mhairteoil agus an mhuiceoil isteach im chaolán, nach fada go mbeidh com agam féin comh maith leis.

—Caith dhíot do bhróga anois, ar seisean arís, go dtomhaisfead t'aoirde. —Cad é an aoirde cheart? arsa mise. —Cúig troithe naoi

n-irlai, ar seisean ag imeacht sios agus ag fáil páipéir. Do bhual sé an páipéar ar an dtalamh isteach leis an bhfalla. Ní raibh a fhios agam féin cad ba bhun leis. —Cuir do dhá sháil ar an bpáipéar sananois, ar seisean. Chuireas. —Seasaimh díreach isteach leis an bhfalla anois, ar seisean arís. Sheasaíos, agus más ea, cheapas go raibh comh maith agam dul ar bharraíocha mo chos chun a thuilleadh aoirde do chur ionam féin. Lena linn sin, íslíonn an garda agus tarraigíonn an páipéar amach óm shálaibh go breá bog, sa tstí dhuit go raibh beirthe sa bhfoghaile orm. —Ní dhéanfaidh san an gnó, ar seisean, ach caithfidh tú do dhá sháil do choimeád ar an dtalamh. Do sheasaíos díreach ansan, agus dar fia go rabhas cúig troithe aon orlach déag. Dúirt sé liom ansan go bhféadfainnimeacht ach teacht arís ar a hocht a chlog ar maidin amáireach.

Isanois a bhí agam mo mheabhair do bhaillí ar a chéile, mo mhísneach do neartú, mo smaointe baothúla do chaitheamh fé chois, an mheirg do bhaint dom bhallaibh, an leanbaíocht do chur i leataoibh, agus dul comh fada le cró na snáthaide. Lá arna mháireach, d'éiríos féin agus Seoirse ar a seacht a chlog agus do thugamair ár n-aghaidh fé gheata na Páirce arís. Do bhí suas le daichead fear ina seasamh ansan istigh romhainn, buachaillí ón dtuath go raibh glaoite orthu, cuma na hainníse agus na haiceála orthu, agus iad ag breithniú ina dtimpeall go faitíosach. —Sea, arsa Seoirse liom féin, tá comh maith agamsa bheith ag cur diom agus thú dh'fhágaint ansan i dteannta na mbuachaillí eile. Slán leat, ar seisean agus do bhaillimh leis.

Bhí mo ghuala isteach le polla agam agus mé ag breithniú uaim go huaigneach, na *rookies* suite síos ar an stól fada agus an-shult acu orthu féin. Is gearr gur ghaibh an garda amach agus an biúgal ina láimh aige. Do sheasaimh ag cúnne na bearraice agus do shéid in airde. Níor thúsce san ná chonac na céadta gardaí ag bailíú le chéile as gach aird. Bhí dhá sháirsint ina gceannas agus is gearr gur chuala an focal uafásach úd *Shun!* a chloisfeá míle ó bhaile. Seo leis an slua mór trasna na cearnóige anuas agus seo leis na *rookies* ag éirí agus ag gliúcaíocht orthu. Lena linn sin, do stop an slua agus do bhain speach as an gcearnóig, agus ins an am chéanna do chonac chugham anuas slua mór eile agus gach saghas ceoil ar iompar acu agus feadhmannach os a gcomhair amach. Do thosnaigh an feadhmannach lena mhaide, agus níor thúsce sin ná thosnaigh an ceol, an slua eile ag máirseáil ins an am chéanna agus an ceol binn ag dul im chluasaibh.

D'iontaíos féin ar na *rookies* arís. Sea, arsa mise liom féin, tá comh maith agam dul chun cainte libhse. Bhíos ag féachaint orthuanois agus á dtabhaint fé ndeara. Ins an ghliúcaíocht dom, cad a chífinn ach duine acu agus fáinne na Gaelainne ar iompar aige. Ní

foláir, arsa mise liom féin, nó is ó áit éigin iargúlta tusa agus a rá go bhfuil eolas agat ar an seanttheangain. Seo liom sall. —Dia dhuitse, arsa mise. D'fhéach sé orm go hiontaiseach. —Dia is Muire dhuit, ar seisean. —Cad as tú? arsa mise. —Ó Dhún na nGall, ar seisean ag déanamh gáire, cad as tú féin? —Mhuise, is dócha, arsa mise, nár chualaís riamh trácht ar an áit gurb as mise, ach go dtabharfad Ciarráidh dhuit. —Ó, tá a fhios agam an áit sin go maith, ar seisean. —Well, arsa mise, ar chualaís riamh trácht ar an mbaile i bhfad siar? —Cá bhfuil an áit sin? ar seisean. —Ó, níl a fhios agat Ciarráidh, mar sin, arsa mise.

Lena linn sin, tagann chughainn aníos sáirsint agus páipéar ina láimh aige. Do sheasaimh os ár gcomhair amach. D'fhéach ar an bpáipéar. —*Patrick Feeney, stand out here*, ar seisean, agus mar sin dó nó go raibh an fear déanach glaoite amach aige. —*Squad!* ar seisean agus go tapaidh ina dhiaidh sin an focal uafásach úd *Shun! Form fours! Right turn! Quick march!* agus as go brách linn go dtí gur chuamair síos isteach go dtí halla na gleacaíochta.

Cuireadh gach duine againn ina shuí ag bord leis féin, peann dubh agus páipéar go leor os a gcomhair amach. D'fhéachas féin ar mo pheann agus dar fia gur dheineas smiota gáire: a Dhia atá thuas, arsa mise, nach mé atá im ghaige duine uasail sa deireadh! Lena linn sin, tagann oifigeach isteach agus tugann foirm do gach duine againn agus cúig nó sé cláracha air le déanamh. Ní fada a bhí nuair a bhíodar déanta agam. Tógtar uainn iad agus deireann an t-oifigeach linn píosa do cheapadh mar gheall ar chuireadóireacht. Chuireas féin in airde mo lámh agus thochaisíos mo cheann. Mhuise, ní fheadar 'on domhan, arsa mise liom féin, an ndéanfainn i nGaelainn é? Ambriathar muise go ndéanfad—tabharfad le rá dhóibh go bhfuil meas ar an dteangan agam. Seo liom ag breith ar an bpeann agus ag tabhairt fén bpáipéar go fuadrach. Níor fhágas cloch gan iontú ná lúb ar dtuathal, ach gach ní do bhreacadh síos; chyas comh fada leis an dtráigh, riamh agus choíche nó go raibh an t-arbhar ar stór agam.

Nuir a bhí an cheapadóireacht déanta againn, do fuaireamair ordú imeacht síos fén gcathair i gcomhair ár ndínnéir agus bheith anso arís ar a trí a chlog. Seo linn an geata amach, mé féin agus an Gaeilgeoir in aonacht. —Conas mar éirigh an scrúdú leat? arsa mise leis. —Ambriathar muise, ar seisean, go bhfuaireas an-chruaидh ar fad é. —An dáiríribh atánn tú? arsa mise. —Sea muise, ar seisean, agus tá eagla an domhain orm nár rith liom. —Ó, ná habair é, arsa mise; má imíonn tusa uaim, bead im phúca ar fad.

Sea, ar a trí a chlog go díreach do bhíomair suite ins an áit chéanna ar an dtaobh istigh don ngeata. Ní fada ansan dúinn nuair a thagann an sáirsint céanna arís chughainn agus glaonn amach

ainm gach duine. —*Squad!* ar seisean agus *Shun!* ina dhiaidh go tapaidh, *Form fours!* *Right turn!* *Quick march!* *Left incline!* agus as go brách linn nó gur chuamair suas isteach go dtí an *Dispensary*. Tugadh ordú dhúinn ár gcuid éadaigh do chaitheamh dínn anuas go tapaidh. Chaitheamair, agus dar mo leabhar duit, a léitheoir, go rabhamair uair a chloig ar an gcuma san fé mar do thánamair ar an saol, sinn ag brath leis an ndochtúir agus ár bhfiaca ag cnagadh ar a chéile leis an bhfuacht.

Sea, nuair a glaodh ar m'ainm féin, seo liom isteach go dtí an seomra mar a raibh an dochtúir, fear an-lách. Do bheir ar a ghiúrléidí agus do chuir ceann dó isteach im dhrom. —*Say ninety-nine, please,* ar seisean. —*Ninety-nine,* arsa mise. —*Again,* ar seisean. —*Ninety-nine,* arsa mise arís go láidir ar eagla na heagla go bhfaigheadh sé aon locht orm. —*Oh, you are as sound as a herring,* ar seisean. —*'Tis no wonder,* arsa mise, *because I was born and bred in their company.* Dhein sé gáire. Bhuaileas orm in airde mo chuid éadaigh go scópúil agus amach liom arís.

Do bhí sé a cúig a chlog go maith sara raibh gach duine scrúdaithe ag an ndochtúir, agus do fuaireamair ordú ansan imeacht linn an oíche sin suas fén gcathair agus bheith anso arís ar a naoi a chlog ar maidin. D'fhágas féin slán ag an nGaeilgeoir mar go rabhas ag dul síos go dtí Seoirse a bhí ina chónai i Sráid Leeson. Do léimeas ar an dram. Á, arsa mise liom féin nuair a bhíos suite síos ar mo shástacht, nach maith is fior do Sheoирse é nuair a dúirt sé liom an chéad uair go mbeinn féin ag imeacht fós im aonar tríd an gcathair gan eolas ó éinne.

Nuair a thána go dtí an tigh, do bhuaileas ar an ndoras. Osclaíonn bean an tí agus cuireann na mílte fáilte romham, mar do bhí aithne aici orm, dar ndóigh. Chuas isteach. Bhí Seoирse istigh romham ina sheomra féin agus ualach asail do pháipéirí agus do leabhartha ina thimpeall.

—Dia dhuit, a Sheoирse, arsa mise. —Mhuise, Dia is Muire dhuit, ar seisean, conas d'éirigh leat? —Dar fia, arsa mise, go bhfuilim comh dall fós air leis an scadán atá thiar i mbÁ an Daingin, mar gurb é an t-ordú a fuaireamair anois bheith thusa ar a naoi a chlog ar maidin arís. —Ó, tá do chóta bán déanta agat, mar sin, ar seisean. —Amáireach a bheidh a fhios san agam, arsa mise. Sea, do chaitheamair tamall deas ansan cois na tine ag caint agus ag cur síos ar an saol breá a bhí againn ins an Oileán fadó, nó gur bhual codladh an traona beirt againn ar dhá thaobh na tine. D'éiríomair ansan agus do chuamair 'on bhinn bháin.

Sea, seo liom ar maidin suas go dtí an ngeata arís. Do chuir na rookies go léir fáilte romham, agus go mórmhór an Gaeilgeoir. —Sea, arsa mise leis, cad é do thuairim inniu? —An riabhach a

bhfeadar, ar seisean, beam fē nó thairis ach go háirithe.

Is gearranois go dtagann an sáirsint chughainn, tugann na horduithe céanna dhúinn, agus amach linn. Chuamair isteach fē áirse mhór agus do fuaireamair ordú fanacht ansan nó go nglaoftaí orainn. Bhíomair ag siúl síos suas chun sinn fén a choimeád te, mé fén agus an Gaeilgeoir ag caint le chéile. Ní fada dhúinn gur chualamair an guth ag rá: *Michael Callaghan, come in here*. D'éistiomair go hobann agus isteach leis an mbuachaill, súil gach éinne againn ar an ndoras agus ár gcroí ag bualadh, gan focal as éinne ach ag faire ar an ndoras agus ag fanacht leis an dtuairisc a bheadh aige.

Níor bhfada go raibh sé chughainn amach agus cuma an ghoil air. Seo chughainn amach é agus is é an chéad rud a dhein sé a lámh a thabhairt do dhuine acu. —*Lord God, what's wrong, Mick?* arsa an fear eile ag síneadh a lámh chuige. —*I did not pass, ar seisean agus na deora ag titeam leis.* —*Oh, what harm, man!* arsa an fear eile, *it might be all for luck*. Dar fia gur thug sé a lámh dúinn ar fad agus do bhailimh leis. Is gearranois gur glaodh isteach ar fhear eile, agus más ea tagann amach ar an nós céanna, ins an tsli dhuit go raibh an chéad dáréag caite as leabhartha, agus go mórmhór mo pháirtí Gaelach. D'fhág sé slán agam agus do bhailimh leis.

Do bhí ocht nduine déag againn in aonacht fós, ach dúramair le chéile gurbh é an chríoch chéanna d'imeodh orainn ar fad, agus dá bhrí sin do bhí sé caite in airde againn linn fén. Ní fada gur chuala m'ainm fén á ghlaoch amach. Bhí mo chroí im béal agam leis an ngeit agus leis na sceitimíni a tháinig orm, agus gan aon choinne agam, ní nach ionadh, ná gurbh é an cóiriú céanna a gheobhainn. Seo liom isteach.

—*Well*, arsa an garda a bhí istigh romham, tá do phas agatsa, a bhuachaill. Scríobh t'ainm anso. —Dar fia, arsa mise ag breith ar an bpeann, go bhfuil mo chóta bán déanta sa deireadh. Más ea, níor thuig an fear eile mé ach é ag breithníú idir an dá shúil orm. —An b'shin a bhfuil le déanamh anois agam? arsa mise. —Ó, sin a bhfuil, ar seisean. Seo liom amach. —Conas d'éirigh leat? arsa duine acu. —Go maith, arsa mise ag suí síos go compordach. Thógas amach mo phíp agus mé á rá leat gur bhaineas smúit aisti. Bhí duine ar dhuine ag dul isteach go tromchroíoch agus ag teacht amach go ríméadach.

Seo linn ansan go dtí sna seomraí codlata agus buaileadh cúigear nó seisear againn ins gach seomra. Is as mo shúilibh a baineadh an leathadh nuair a chonac suas le ceithre cinn déag do leapacha beaga istigh leis an bhfalla. Á, is anois a bhíos in áit go gcaithfinn mo dhá shúil do choimeád ar oscailt, gan aithne agam ar éinne. Bhí an Cláiríneach ann, an Gaillimheánach agus an Corcaíoch, gaige

na cathrach agus útamálai na tuaithe ann, agus an Blascaodach ina measc. Shuíos síos ar mo leabaidh féin. Bhí na *rookies* eile ag comhcaint leis na gardáí a bhí istigh agus ag cur tuairisc an duine úd agus an duine seo. Pé ríméad a bhí orm ins an tráthnóna, bhí sé imithe dhíomanois arís nuair a dh'fhéachas ar an leabaidh bheag iarainn a bhí fúm agus cúpla plaincéad tanaí sínte uirthi. Bhíos turirseach tnáite anois gan lúth gan fonn gan sult. D'aithníos go maith go rabhas fé smacht arís. Nach gearánta a bhínn ar mo laeth-eanta scoile dhom agus nach minic a dúrt liom féin, dá mbeinn im shear, go mbeinn sásta, ach féachanois mé gan éinne timpeall orm go bhfuil aithne agam air. Tharraigios chugham mo phip, do líonas agus do dheargais, ach más ea, do mhúch sí orm seacht n-uaire, mar do dheininn dearúd ar í choimeád ar lasadh do dheascaibh na smaointe a bhí ag rith trí aigne.

D'éiríos do léim, do bhaineas díom anuas mo chuid éadaigh agus do chuas 'on leabaidh. Is gearr gur thug duine thall agus duine abhus stracfhéachaint orm. —Do-bheirimse féin an riabhach, arsa fear, ná beidh an *rookie* thuas gan chodladh. Ach deirim leat, a léitheoir, gurb shin ar chuireas do nath iontu. Shíneas siar ar an leabaidh, mé ag iontú isteach is amach, ach níorbh aon mhaith dhom é, mar bhí an tocta cruaidh ag dul tríom. Do chuimhníos ar an seanshaighdiúir a bhí san arm dhearg. Ní raibh aon chodladh ag titeam orm, conas go mbeadh?—scol amhráin ag duine, a gháire féin ag duine eile, beirt eile ag coraíocht ar fuaid an tseomra agus anois is arís ag titeam sa mhullach orm féin, fear eile agus píob aige á sheimint, fear eile agus bheidhlín aige. —Dar fia, arsa mise liom féin, gur gearánach a bhínn ar fhuaim na dtónn fé bhun an tí oíche gharbh gheimhrídh sa bhaile, ach ambriathar go bhfuilim i dtígh na ngealtanois.

I gceann tamail tagann sáirsint isteach. D'éist an gheoin. Ní raibh focal as éinne, ar nós na luiche nuair a thagann an cat. —*Lights out!* ar seisean. Níor thúsce sin ná múchadh na soilse, gach éinne sa doircheacht ag baint na leapán amach. Sea, arsa mise liom féin, ní haon diobháil an méid sin a thabhairt díbh—b'fhéidir go mbeadh suaimhneasanois oraibh an chuid eile don oíche. Ach dar fia nach mar sin a bhí, mar nuair a bhíodar sínte ar a sliosta, gurb shin é an uair a dh'éirigh orthu, gan codladh ar bith ag titeam orm ag an ngibris agus an gheoin a bhí ar fuaid an tseomra, agus fead traenach agam á chloisint i bhfad i gcéinanois is arís. Deirim leat, a léitheoir, nár ghaibh glór ar bith trim chluasa ar feadh na hoíche sin ná gur chuala, comh fada le codladh dhó.

Ar a sé a chlog ar maidin, gan nóimint fé ná thairis, do chuala an biúgal á shéideadh. Do léim fear as a leabaidh: —*Wake up, boys, ar seisean, remember that you are far away from home now!* Ó a

thiarcais, nach clípithe cráite a bhíos, gan néall codlata déanta agam. Bhí gach éinne ag éirí anois, á shearradh féin agus ag méan fach, go mórmhór na rookies ar mo chuma féin, go raibh an leisce ina gcnámhaibh. Ambriathar gur bheag ort a rá an mhaidean úd, Fan go fóill, bead ag éirí anois—á mo léir, b'fhada mar phaiste ort é. Seo linn amach ag tabhairt fé thigh an níocháin, agus sin é an áit go raibh an rangás agus an ruaille-buaille, gach duine á bhearradh féin go fuadrach. I gceann deich nóimintí, bhiomair scriosta glan, agus níor thúsce sin ná bhí an biúgal séite arís.

Seo linn amach ar an gcearnóig. Bhí sírsint ina sheasamh ansan romhainn agus an rolla á ghlaoch aige. Is ansan a chuala an chéad fhocal Gaelainne. Nuair a ghlaodh an sírsint amach ar ainm, —Anso! a deireadh an fear eile á fhreagairt. Glaodh amach ar ainm eile. —Anso, a deireadh an fear eile mar an gcéanna, agus deirim leat go mbíodh blas an Bhéarla ag a lán acu air.

Bhí suas le ceithre céad againn ar an gcearnóig anois, agus an t-aidsiúntar ar ár n-aghaidh amach. I gceann tamaill, do chuir sé glam as: —*Company!* Bhí gach éinne á fhaire féin anois, nuair a tháinig an focal breoite úd *Shun!* Nár bh iontach an sciúch a bhí ag an aidsiúntar céanna! —*Form fours!* ar seisean arís. *Right turn!* *Left turn!* *Quick march!* agus as go brách linn amach fé Pháirc an Fhionnuisce.

Pé míshásamh a bhí orm ó chuas isteach sa Depó, dar fia go raibh scailp éigin ag éiri dom chroi anois leis an radharc a bhi os mo chomhair. Dath gléigeal ar an dtalamh ag an sneachta, duilliúr na gcrann ag cromadh leis an ualach a bhí ar iompar acu, feadaíl chaol na gaoithe ag imeacht tríd an gcoill. Bhí na céadta préachán ag léimeadh ó chrann go crann, agus is gearr go bhfeaca cúpla fia nó trí ag imeacht sna cosa in airde nuair a chonaiceadar an slua uafásach a bhí ag teacht orthu. Mhuiuse, nach mé do chuimhnigh láithreach ar na Fianna—ar Oscar, ar Chonán Maol agus ar Gholl mac Mórna!

Nuair a bhiomair cúpla míle amach fén bPáirc, tugadh an focal láidir úd dúinn, *Halt!* a dh'imirigh tríd an gcoill ar nós sí gaoithe. —*Fall out!* ar seisean arís. Seo linn amach agus do shuíomair síos inár srathannaibh ar dhá thaobh an bhóthair, deattach ag imeacht san aer ag na toitíní. Bhíos féin agus mo dhrom isteach leis an gcláí agam ag éisteacht leis an lon dubh a bhí ag cantain os mo chionn. Mhuiuse, nach mó rud a chuir sí i gcuimhne dhom. Bhí an ghrian anois ag cur di anoir agus na héanlaithe go léir ag fáiltíú roimpi, gach saghas glóir ag dul im chluasa—guth na n-éan, feed na traenach, gioscán na dtaramaí, búirtheach na cathrach, agus glór uaig neach na gaoithe ag imeacht tríd an gcoill.

Ní fada dhom gur chuala an ghaibh siar trí chúl mo

chinn: —*Fall in!* Léimeas ó thalamh agus d'fhéachas tharm. Bhí gach éinne ag tabhairt fén mbóthar agus ag seasamh guala ar ghualainn. Seo liom agus as go brách linn arís.

Nuir a shroicheamair an Depó, fuaireamair ordú dul go dtí ár gcéadphroinn. Seo linn ar nós scata caorach fé dhéin na hallach. Do leath mo dhá shuíl orm nuair a chonac ansan daichead bord móra fada, fiche bord ar gach taobh don halla agus dáréag ar gach bord, agus dar go deimhin gurb é an chaolchuid a bhí againn á fháil. Bhíos ag breithniú im thimpeall, agus i gceann tamaill do chonac a raibh láithreach ag bualadh an forc agus an scian uathu ar an bpláta. B'ait liom go móra é sin. Dheineas féin an cleas céanna. Ón uair go bhfuilim sa Róimh, arsa mise, tá comh maith agam bheith im Rómhánach leo. Lena linn sin, do chonac an feadhmannach ag gabháil trí lár na hallach. I gceann tamaill dúirt sé: —*Any complaints?* ar seisean. —*No, sir,* arsa céad guth in aonacht. Sin é an uair a bhí a fhios agam gur le hómós a dheineadar san don bhfeadhmannach.

Sea, ní rabhamair ach suite i mbun ár suaimhneasa inár seomra féin tar éis an bhéile agus toitín curtha inár mbéal againn, nuair a séideadh an biúgal arís. Dia go brách linn, arsa mise liom féin, nach mishásta cancrach an saol é ná faigheadh duine aga ar a ghal do tharrac. Baineadh casadh ar dtuathal agus casadh ar deiseal asaínn nó gur thánamair amach ar an gcearnóig. —*The last batch of recruits, let ye fall out here,* arsa an feadhmannach.

Seo linn amach agus cuireadh fé ordú sáirsint eile sinn, fear beag íseal lomchneathach garbhghlórach, báiteach go maith ina ghnúis agus coinneal ina dhá shuíl. Do sheasaimh sé os ár gcomhair amach agus do thug léacht dúinn an chéad uair ar cad ba cheart dúinn a dhéanamh, é ag iontú ar deiseal agus ar dtuathal agus ag baint speach as an gcearnóig nuair a thugadh sé suas an chos eile. Is gearr gur thug sé ordú dhúinn féin. —*Squad, ar seisean, shun!* agus do thugas fé ndeara féithleoga a mhuinil i riocht pléascadh leis an strus a chuir sé air féin. —*Right turn!* ar seisean arís. D'iontaíomair ar deiseal. —*Quick march!* agus as go brách linn tríd an gcearnóig suas. D'fhan an sáirsint mar a raibh aige, agus fé mar a bhiomair ag druideam uaidh, ní raibh aon oidhre air ach madra a bheadh ag sceamhail i bhfad i gcéin. Sea, nuair a bhí uair a chloig caite againn go cruaidh cealgánta ar an gcuma san, do fuaireamair cead ár gcos ón sáirsint agus seo linn fé dhéin ár seomra, allas ag sileadh linn agus sinn go tabhartha tnáite.

Do chaitheas trí mhí ag gleacaíocht mar sin, sa tstí dhuit go rabhas comh caol le heascú agus allas mo choirp silte agam. Oíche amháin i dtosach an Mheán Fhómhair, timpeall a trí a chlog ar maidin, an buachaill a bhí sa tarna leabaidh ba ghoirra dhom féin,

do scréach sé amach agus dúirt linn an dochtúir a thabhairt chuige. Seo le fear ag triall ar an ndochtúir. Bhí gach éinne dúsithe anois agus an seomra trína chéile. Tháinig an dochtúir go dtí an buachaill agus más ea thug ordú go tapaidh é aistriú go dtí an óspaidéal. Lá arna mháireach, do fuaireamair go léir a bhí sa tseomra san ordú go gcaithfimis é dh'fhágaint agus dul i seomra eile, mar go raibh *disinfection* le déanamh air. —Agus tá an-sheans libh, arsa an dochtúir, mura bhfuil sé tógha ag éinne agaibh.

B'fhíor dó, mar do buaileadh sios mé féin go hobann, agus amach liom go dtí an óspaidéal. Thugas cúpla lá ansan, agus más ea is ag dul in olcas a bhios. Do caitheadh mé aistriú ansan arís sios go dtí óspaidéal an fhiabhras i Sráid Chorcaí. Bhíos ansan anois gan éileamh ar bhia ná ar dheoch agam agus mé tabhartha amach ag an saol, gan faic im thimpeall ach leapacha geala, seanduine anso ar thaobh díom, agus a ghearán féin ag buachaill óg ar thaobh eile dhíom, duine eile á thabhairt isteach ar *stretcher*, boladh na ndruagá agus boladh na breoiteachta ar fuaid na háite. Nach mé a bhí go ciapaithe agus go cráite, agus go mórmhór nuair a chinn gach othar agus a dhaoine féin ag teacht chuige ach gan éinne ag teacht chugham féin, mar bhí mo chara thall i Sasana an uair sin agus muintir an chaisleáin ar a laetheanta saoire in iarhar na hÉireann; agus maidir lem mhuintir féin, is ar an dtaobh eile don ndomhan a bhíodar go léir, agus is mé a bhí cráite nár chuaigh ina ndiaidh. Is maирg a bheadh ag gearán nuair a bheadh sé ábalta ar shiúl amach agus aer cumhra na spéire do shú chuige. Ba mhinic mé ag cuimhneamh ar na laethanta d'imigh tharm, nuair a bhinn go haerach ag fiach ar mhullach an Chróidh nó ag imirt caide ar an dTráigh Bháin, gan fear sa Blascaod an uair sin a choimeádfadh solas dom i gcúrsa reatha. Is minic leis a bhíos ag cuimhneamh ar an oíche úd go raibh an fear siúil ag cur sios dúinn cois na tine ar na laethanta a chaith sé ins an arm dhearg agus go mórmhór ar an seanshaighdiúir a bhuaile leis ins an óspaidéal. Nach beag an cuimhneamh a bhí agam an oíche sin go mbeinn féin sa chás chéanna leis. Féach gur beag eolas atá ag éinne cad tá roimis amach.

Más ea féin, ní raibh aon chuimhneamh agam ar an mbás fós. Chaitheas mo shé seachtaine san óspaidéal, ceithre seachtaine ar fhleasc mo dhroma agus dhá sheachtain ag siúl timpeall an ghairdín; agus ba aoibhinn agus ba aerach agus ba shuáilceach a chaitheas an dá sheachtain sin, ar a shon ná raibh ach an craiceann ag coimeád na gcnámh lena chéile agam, ins an tstí dhuit go raibh na deora ag sileadh liom nuair a bhíos ag imeacht as.

XXV. I gCONAMARA

Ar an ndeichiú lá do mhí na Samhna, tar éis uair a chloig mhaith gleacaiochta bheith againn ar an gcearnóig, do chuamair go dtí an scoil mar ba ghnách ag foghlaim pointí dlí. Ní rabhamair ach suite istigh agus ár gcuid leabhartha ar oscailt againn, nuair a ghlaogh an feadhmannach amach ar m'ainm féin. —Anso, arsa mise. Glaodh amach ar ainm eile. —Anso, arsa an buachaill eile. Glaodh amach ar an dtríú ainm. —Anso, ar seisean. —Well, arsa an feadhmannach ansan, tá triúr agaibhse le scrúdú anois agam i gcomhair na tuaithe.

Ó a thiarcais, do tháinig crith cos agus lámh orm. Ní raibh aon ullmhú déanta agam ina chomhair—conas a bheadh, a léitheoir, tar éis sé seachtaine do chaitheamh san óspaidéal gan féachaint ar dhli ar bith? Sea, do bhíogas suas mo chroí. Nach liom a bheadh an t-ádh dá rithfeadh liom inniu! —Th'anam 'on diabhal, a deireadh buachaill i gcogar liom, nach breá dhuit bheith ag fágaint an diabhal áite seo. Is anois a bhí na sceitimíni ag teacht orm nuair a chonac an feadhmannach á ullmhnu féin chun scrúdú do chur orainn. Do thosnaigh sé liom féin agus chuir suas le naoi n-acharta orm. Do bhíos ag freagairt gach ceiste dhó riamh agus choíche nó gur stad sé dom cheistiúchán. Thóg sé a cheann ansan. —Well, ar seisean, *that's not too bad after all the time you spent in hospital. You'll be going to the country any day now.*

Lá arna mháireach, do fuaireas tuairisc ón gCoimisinéir go rabhas le himeacht amáireach, ag fágaint na háite seo ar a cúig a chlog ar maidin, go dtí Indreabhán i gContae na Gaillimhe. Do bhíos ansan anois ag siúl trasna an tseomra, agus is dócha ná raibh in Éirinn san am san an té a bhí comh ríméadach liom. —Mhuise, is trua gan mé id bhróga anois, a deireadh buachaill liom. —Tóg go réidh é, a bhuachaill, arsa mise, tiocfaidh do lása fós, leis—ach tabhair aire dod cheachtanna, arsa mise ag déanamh gáire. Sea, ní raibh faic á dhéanamh agam an lá san san ach ag pacáil gach uile rud suas i gcomhair an aistir. Is gearr gur chuala an focal feargach úd *Shun!* D'fhéachas amach trí an bhfuinneog agus is ea chonac na *rookies* ansúd ar an gcearnóig, sáirsint mallaithe ina gceannas agus gach aon mhallacht aige orthu. Nach mé a dhein gáire breá suáilceach!

—Ná biodh aon chodladh ar maidin ort, a Sheáin, arsa mise leis an mbuachaill a bhí sa leabaidh taobh liom, go dtabharfair cúnamh dom chun na boscaí do bhreith amach go dtí an geata. —Tá go maith, ar seisean, agus dar go deimhin go gcaillfear mise id dhiaidh. —Dhé, ná bac san, arsa mise, ní fada anso dhuit anois agus a ndicheall do dhéanamh. —Ó mhuise, ní sheadar, ar seisean, ach b'shearr liom ná a bhfeaca riamh go mbeinn in aonacht leat. —Nil

aon bhaol ná go bhfuil sé cruaidh go maith bheith anso, a Sheáin, arsa mise arís. Ní bhfuaireas aon fhreagra. —An gcloiseann tú mé, a Sheáin? Ní bhfuaireas aon fhreagra. —An bhfuileann tú id chodladh, a Sheáin? Ní bhfuaireas aon fhreagra. Tánn tú id thromshuan, arsa mise liom féin ag ligint mo chinn siar ar an bpilliúr.

Níor chuimhin liom a thuilleadh nó gur beireadh ar chluais orm. D'osclaíos mo shúile agus cé bheadh ann ach an fear a bhí ar garda ag an ngeata, mar do bhí sé do dhualgas air sin glaoch orm. —Éirig, ar seisean, tá sé a cúig a chlog. Chuireas orm mo chuid éadaigh agus do bheireas ar chluais ar Sheán. —Éirig, a Sheáin, arsa mise. —Hm, arsa Seán. Bhaineas stracadh as a chluais, agus d'oscail sé a dhá shúil go raibh scéan iontu san am san. Chuimil bos dona éadan. —An bhfuileann tú ag imeacht? ar seisean. —Táim, arsa mise.

Do léim sé as an leabaidh agus do tharraig air a threibhsar agus a bhróga. Do bheir beirt againn ansan ar dhá thaobh an truinc agus seo linn trasna na cearnóige amach. Lá fuar feannaideach a bhí ann agus cuma an tsneachtaidh ar an spéir. Bhuaileamair uainn an trunc ag an ngeata agus seo linn isteach arís ag triall ar mo mhála. Ní rabhamair ach tagaithe amach arís nuair a tháinig an *lorry*. D'fhágas slán ag Seán agus as go brách liom nó gur shroicheamair an Chloch Leathan. Do cheannaíos mo thicéad go tapaídhe agus seo liom isteach ar an dtraen.

Bhíos suite síos anois ar mo shástacht ag machnamh agus ag cur an tsaoil trí chéile, mise anois agus culaithe an gharda orm ag dul amach go Conamara chun dlí do chur i bhfeidhm. Mhuise, nach beag a cheapas tamall go mbeinn ar a leithéid do thuras. Bhí mo phasáiste diolta go dtí Magh Cuilinn, pé áit go raibh sé sin, is mise do bhí dall air. D'éiríos im sheasamh agus d'fhéachas amach tríd an bhfuinneog. Bhí an lá go bagarthach agus an sneachta go trom ar na sléibhte. Bhíos ag éisteacht anois leis an nglór a bhí ag an dtraen—duga-go-dug, duga-go-dug—agus do chuímhniú ar mo chéad turas trí lár na hÉireann. I gceann tamaill, do stad an traen, agus lena linn sin do chuala *Change for Clifden!* Do bheireas ar mo mhála agus as go brách liom trasna an droichid. Deirim leat go rabhas comh tugtha don obair sin anois le haon seanmhadra. Seo liom an taobh eile síos, léimeas isteach ar an dtraen eile, agus is gearr go mbogann sí léi amach ón stad.

Do bhí beirt eile ar an gcarráiste im theannta, an bheirt is aite a chonac riamh, plainín geal gléigeal ó bhonn baitheas orthu. I gceann tamaill, do labhair duine acu leis an bhfeart eile amach as Gaelainn. Do gheit mo chroi le grá don dteanga san, cé gurb ar eigean a bhíodar agam á thuiscint. Chuireas cluas le héisteacht orm féin.

—Tá cosúlacht fearthainne ar an lá, a Chóil, arsa fear acu. —Breathnann sé go bhfuil, arsa Cól. —Cén t-achar uainn Magh Cuilinn, a Chóil? arsa an fear eile arís. —Ó, táimíd bunáite aige anois, arsa Cól. —Is dócha gur i ndiaidh an phoitín atá an pólí a dhul? arsa an fear eile arís ag féachaint orm fén. Féachann ar Chóil ansan agus deineann gáire. Ligeas fén orm bheith ag léamh liom agus gan aon tuiscint a bheith agam orthu. —Is dócha go bhfuil siad go dona ansin thiar agaibhse? arsa Cól. —Ó mhuiuse, a mhac, tá an deabhal orrab uilig, arsa an fear eile á fhreagairt. —Ní bhreadhnann an pólí sin go dona, arsa Cól ag tabhairt strac-fhéachaint orm fén. —Dar fia go bhfuil cosúlacht lách air, pé ar bith é, arsa an fear eile; meas tú go bhfuil aon eolas ar an nGaeilge aige? —Tuige go mbeadh? arsa Cól; cé acu a bhfuil sí ach ag ainiseoirí an tsaoil? —Sea, táimíd ag teacht isteach ar an stad anois, arsa Cól.

Nuaire a chuala fén é sin, —Is dócha, arsa mise amach as Gaelainn, gurb ó Chonamara sibhse? —Ó a dheabhall! arsa an chéad shear. —Ó, a dheabhall, arsa Cól, nach linn a bhí an seans ná dúirt aon ní as bealach! —Deirim leat, a Chóil, arsa an fear eile, ná fuil éinne le trustáil ar bhóthar ná ar chosán na laethanta seo. —Ó, an deabhal focal bréige ann, arsa Cól; nár chuala tú riámh gan pólí a thrustáil nó go mbeadh sé seacht mbliana fén gcréafóg?

Lena linn sin, do stad an traen. Do léimeas amach agus isteach liom go dtí oifig na imbeartán. —Is dócha, arsa mise leis an bhfeart istigh, gur fada as so Indreabhán? —Ó, tá sé suas le hocht míle fichead, ar seisean. —Ní sheadar an féidir aon ghluaiseán a dh'fháil anso? arsa mise. —Sin rud nach féidir leat a dh'fháil, ar seisean ag déanamh gáire, ach an bhfuil a fhios agat cad a dhéanfar? Ní fada suas as so atá bearaic na ngardaí, agus tabharfaidh siad san cúnamh duit.

Lena linn sin, do chuala amuigh: —Ara a dheabhall, a phólí, a phólí! Ritheas amach agus cad a bheadh ach ceann do sna báiníní a bhí liom ins an charráiste, é amach go dtína leath tríd an bhfuinneog agus mo thruaid fén ina láimh aige. Bhí qn traen ag bogadh léi. Seo liom ins na cosa in airde nó gur thána os comhair na fuinneoge. —A dheabhall, ba dhóbair duit é dhearmad. —Caith amach é, arsa mise. Do chaith, agus más ea do ghabhálas fén é. Sméideas mo lámh orthu ag fágaint slán acu agus as go brách leo.

Chuas sall go dtí an oifig arís. —Is dócha go bhfanfaidh na boscaí sin san oifig, arsa mise, nó go dtiocfad thar n-ais le gluaiseán? —Ó, gan dabht, ar seisean. —Cá bhfuil an bhearaic? arsa mise arís. —Tar anso amach, ar seisean, agus taspáinfead duit é. Seo liom amach ina dhiaidh. —Sin é thuas anois é, ar seisean ag sineadh a mhéire suas i dtreo tí go raibh díon dearg air. Ghabhas buíochas

leis agus d'imíos liom.

Bhíos ag imeacht liom suas nó gur thána ar ardán. Stadas agus d'fhéachas im thimpeall. A Rí na bhfeart, nach annis an áit é! Ní raibh leithead mo bhoise do thalamh bán le feiscint agam, ach clocha stocáin agus carraigeacha, tithe beaga cinn luachra thall is abhus fé bhun na gnoc, gan aol gan slacht orthu. Is gearr go bhfeaca seanbhean fíona cóta dearg an bóthar anuas chugham agus madra mór dubh léi. I gceann tamaill, do bhual sí a dhá bois ar a chéile agus do scréach amach: —Féach thíos iad, a Chos! cuir amach iad, a Chos! Seo leis an madra sa rith. D'fhéachas sios agus gan faic le feiscint agam ach clocha go raibh duileascar ag fás orthu le hársacht. Ins an ghliúcaíocht dom, is gearr go bhfeaca dhá ghamhain agus iad ag stracadh leo ar chúpla coca féir ná raibh oiread mo chinn iontu. —Ó, Ó mhuiuse, arsa an tseanbhean nuair a bhíodar curtha amach ag an madra, dalladh gan léas oraibh muran breá ná sásódh gleann ná páirc sibh! Mhuise, go bhfoire Dia orthu, arsa mise liom féin, ní fheadar cá bhfuil an pháirc chun iad do chothú. Do bhailimh an tseanbhean léithi. Sea dar fia, arsa mise, táim i measc na nGael arís; nach iad atá ag coimeád na sean-nós in airde—an t-éadach, an teanga agus na tithe.

Seo liom arís ar aghaidh, agus ní fada gur bhual buachaill beag liom, é clúdaithe suas go maith le holann na gcaorach agus málín leabhar ar iompar aige. —Cén t-ainm atá ort? arsa mise. Níor fhreagair ach é ag iarraidh imeacht uaim. —Cén t-ainm atá ort? arsa mise arís. Bhí sé ag féachaint orm idir an dá shúil agus fonn goil air. Sa deireadh do labhair sé: —Colm Ó Flaitheartaigh, ar seisean go criothánach. —Ná bíodh fuitíos ort, a bhuaillaill, arsa mise, ach cá bhfuil an bhearaic anso? Lena linn sin, do rith sé uaim in airde ar mhullach an chláí. Do shín suas a mhéar: —Sin é thuas é, ar seisean. —An-bhuachaill, arsa mise ag cur lámh im phóca agus ag tabhairt réal dó. —Go raibh maith agat, ar scisean ag bailiú leis.

Seo liom suas trí bhóthar fliuch achrannach nó gur bhaineas amach an bhearaic. Bhí triúr gardaí istigh romham. D'inseas dóibh mo chúram, is é sin Indreabhán a dh'fháil dom tríd an nguthán. Fuaireadh dom é go tapaidh. Labhras féin tríd aui nguilián. —Hello, arsa Indreabhán. —Hello, arsa mise agus dúrt leis gluaisteán do chur chugham amach.

Thógas mo dhínnéar ansan i dteannta na ngardaí eile, sinn ag cur sios ar chúrsaí an tsaoil agus go mórmhór ar an nDepó. Timpeall a hocht a chlog tráthnóna, do tháinig an gluaisteán agus cúpla garda le cois an tiománaí. Chuireadar fáilte romham. D'fhágas slán ag lucht na bearaice agus amach linn sios fé dhéin an stad an chéad uair ag triall ar na boscaí, agus as go brách linn ansan fén iarthar,

stad anso againn agus stad ansúd, ins an tslí dhuit go raibh sé déanach go maith nuair a shroicheadamair Indreabhán.

Do thugas na málai in airde sa tseomra liom, agus is mé a bhí go sásta an uair sin. D'fhéachas amach trí an bhfuinneog. Bhí an ghealach go hard ins an spéir agus an oíche comh geal leis an lá. Bá na Gaillimhe os mo chomhair amach agus cósta an Chláir sínte lastoir ó dheas. Seo liom síos arís agus do chugas amach comh fada leis an ngeata.

Do bhí na páistí síos agus suas an bóthar ag imirt cleas eatarthu féin agus gan le cloisint agam ina measc ach an Ghaelainn bhinn bhlasta. Is gearr gur chuala siúl na mbróg ag teacht orm, agus dar fia go raibh sé i ngiorracht cheithre slata dhom sara bhfeaca é, toisc an culaith báinín do bheith air, mar is aon dath amháin é féin agus an talamh. —Go mbeannáí Dia dhuit, arsa an seanduine. —Dia is Muire dhuit, arsa mise. —Oíche bhreá í, ar seisean arís. —Tá sí mar sin, arsa mise, moladh le Dia. Do ghaibh sé therm. Ní fada go raibh fear eile chugham. —Go mbeannáí Dia dhuit, ar seisean.

— Dia is Muire dhuit, arsa mise. —Oíche bhreá í, ar seisean arís. —Tá sí go haoibhinn, moladh go hard le Dia, arsa mise.

D'fhanas ansan ar feadh tamaill ag éisteacht le glór na gaoithe i measc na gcrann agus ag féachaint amach ar an bhfarraige a bhí ag glioscarnaigh le taithneamh na gealaí, agus ansan d'iontaíos ar mo sháil agus do bhuaileas isteach.

XXVI. CRÍOCH

Dhá bhliain ina dhiaidh sin, do chugas ar mo laethanta saoire abhaile go dtí an Oileán. Nach orm a bhí an giondar nuair a shroicheas an Daingean. Aníos liom go dtí tigh Mhártain. Bhí na fáiltí geala romham dar ndóigh, gach ceist agam á chur agus gach scéal agam á chloisint, iontas an domhain orm nuair a chuala go raibh an buachaill seo imithe agus an buachaill úd, an cailín seo agus an cailín úd bailithe leo sall go Meirice. Do thógas gluaisteán go Dún Chaoin, agus is mór go léir an oscailt a tháinig ar mo chroí nuair a shroicheas Ceann Sléibhe, mar a raibh an Blascaod, Inis na Bró agus Inisícileán sínte uaim siar sa bhfarraige. Dar fia go rabhas comh haerach le druid ag déanamh síos ar Dhún Chaoin, agus ar ámharai an tsaoil cé bheadh romham ar bharra na haille ach m'athair agus beirt eile nár aithníos lena chois.

—Mhuise, Dé do bheatha abhaile, a mhic, arsa m'athair ag sineadh a lámh chugham agus lasadh ina ghnúis le háthas. D'fhéachas ar an mbeirt eile, iad ag breithniú orm agus ag gáirí. —Cé hiad so? arsa mise. —An b'ea ná haithníonn tú Seáinin Liam agus Muiris Cháit? arsa m'athair ag gáirí. —A Dhia na bhfeart, arsa mise ag féachaint arís orthu, nach mór an t-athrú ar an mbeirt sin é ná raibh ach ina bpatairí beaga nuair a dh'fhágas an baile, agus iad anois ina bhfearaibh ataithe.

Sea, nuair a shroicheamair caladh an Blascaoid, do cheapas ná bainfinn an tigh amach go deo. —A Rí na nAingeal, a deireadh seánbhean, nach breá an fear a dhein duit! —Mhuise, conas tá gach blúire dhuit? a deireadh bean eile. —Mhuise, nach ort atá an plaosc feola, a deireadh bean eile, sa tslí dhuit go rabhas le haer an tsaoil acu; agus maidir leis na páistí beaga, cé go rabhas ag cur na súl tríothu, ní raibh aon dul agam ar a bhformhór d'ailhint.

Nuair a bhíos ag déanamh aníos ar an dtigh, do chonac m'athair crionna idir dhá lín an doiris, agus nuair a chonaic sé mé fein, d'fhan sé ansan ina sheasamh agus na deora ag titeam leis le lúcháir.

—Mhuise, conas tánn tú ó shin, a dhaideo? arsa mise. Más ea, ní raibh sé ábalta ar labhairt fós, ach barróg do bhrefith isteach orm. —Mhuise, mo chroí thú, ar seisean sa deireadh agus é ag gáirí, is mó madra mallaithe agus drochbhean tí siúlta agat ó shin. —Níl dabht air, a dhaideo, arsa mise ag siúl isteach. Bhí mo inhadra Rós istigh romham cois na tine agus athrú mór uirthi, ach más ea ní raibh aon dul anois go mbeadh sí ag lútáil timpeall orm. Is gearr gur tháinig m'athair aníos ón gcaladh, agus do chuir m'athair crionna an tae amach.

Tar éis mo chuid tae do chaitheamh dom, do bhuaileas amach tríd an mbaile, gach duine a tharlaíodh ar an mbóthar liom ag

fáiltiú romham.

Ba mhór an t-athrú i gceann dhá bhliain é. Féar glas ag fás ar na cosáin cheal siúlóide; cùig nó sé do thithe dúnta agus na daoine imithe amach ar an míntír; páirceanna go raibh clathacha breátha cloch ina dtimpeall, do bhíodar ligithe ar lár anois; na paistí móra dearga a bhí thiar ar an nDuimhe do bharr na buachaillí agus na cailíní bheith ag rince ann gach oíche Dhomhnaigh, ní raibh a rian ar an bhféar.

Bhí na soilse á lasadh ins na tithe nuair a chugas abhaile. Do bhuaileas isteach, agus is ea bhí m'athair agus m'athair críonna ina sui ar dhá thaobh na tine, m'athair críonna agus an tseandhúid aige mar ba ghnách.

NÓTAÍ AN ÚDAIR

Lch.

27. *Aghaidh ghaoraiochta*. An fhéachaint a bhíonn ag duine a bhíonn ag faire ort mar a bheadh madra agus tú ag ithe.
29. *Dul 'on bhinn bháin*. Dul sa leabaidh. Is í an bhinn an bairlín.
35. *Dul fén scailp*. Dul fén bhfothain. Do bhíodh ceann scráithní ar na tithe fadó agus iad déanta suas le port nó scailp.
37. *Rapa, nó poll rapái*. Poll a bhíonn déanta ag coinín nó éan sa talamh, poll éadrom ná beadh agat ach do lámh do chur siar ann agus an scailp a thógaint in airde, agus bhéarfá ar an gcoinín.
53. *Lán na pipe a bhaint dó*. Bóthar a bheith ag duine á chiorrú ar nós stráice tobac go mbeifeá ag baint lán na pápe dhó i gcónai.
63. *An Laoch*. Cloch atá idir an Ceann Dubh agus Inis na Bró, cloch dhainséarach, mar bíonn sí clúdaithe i gcónai.
64. *Búisceáil*. Dá mbeadh long ag imeacht trí sharraige cháiteach, ar dhá thaobh a tosaigh do bheadh sí ag brú an uisce amach roimpi, sin búisceáil.
86. *An Coileach*. Cloch go bhfuil déanamh coiligh uirthi atá díreach i mbéal na Faille Móire i nDún Chaoin.
93. *An Fhaill*. An Fhaill Mhór i nDún Chaoin. *An Bhléin*. Lúb talún is ea bléin, agus go mórmhór an lúb talún atá ag rith isteach idir Fhaill Mhór agus Ceann an Dúna.
97. *Márta a tri*. Tá éan eigin (níl a fhios agam céan saghas) agus nuair a bhíonn an tríú Márta curtha aige dhó, sin é an uair is fearr ina shaol é.
102. *An Muilcheann*. Cloch atá ar an gceann thoir theas don Inis. Agus tá *Béal Capaill* ar an dtaobh theas don Oileán in aice leis an gCeann Dubh.
119. *Cathbhuaic*. Tor, nó aon chur isteach.
122. *Tadhg riabhach agus Dónall gráonna*. Ní raibh aon bheirt ar an saol comh neamhdheas leis an mbeirt sin, sa tstí gur dhóigh leat gur bheirt dearthár iad.
133. *Fuil mhait*. Ful ramhar.
143. *Blas an seachtú crosán*. Fear a bhí ag ithe crosán agus dúil mhór aige iontu, nuair a tháinig sé go dtí an seachtú ceann, dúirt sé go raibh drochbhlas aige air sin, is é sin, é a bheith cortha dhóibh.
143. *Réadóir*. Cainteoir deisbhéalach.
151. *Draighe*. Poll portáin.
153. *Cos fé Chrios*. An fear siúil ab fhéarr sa domhan, agus nuair ba mhaith leis dul sa tsiúl mór, do bhíodh crios timpeall a choim agus cad a dhéanfad sé ach cos leis a chur féna chrios, agus níor bhí fhéidir solas a choimeád dó.
163. *An Buailtín*: Baile an Fheirtéaraigh. *Screathnairt*: iasc mion.

163. *Fógraím dóite ort.* Caint a deirtear nuair a beirtear ar dhuine sa chluiche dul i bhfolach.
172. *Clach.* Aon rud go bhfuil toirt mhór ann.
179. *Treatán.* An líon atá i nead damháin alla.
185. *Caiplíní bána.* Cubhrán bán ag imeacht ar bharra na farraige.
187. *Eoinín na nÉan.* Buachaill fadó a bhíodh ag comhchaint leis na héanlaithe, go dtí sa deireadh gur mheall na fáinleoga amach leo go dtí an domhan toir é.
192. *Fonn léime.* Deirtear é sin ag tagairt d'éan óg a bhíonn aibidh nach mór agus fonn air léimeadh fén muir gan casadh ar an nead go deo.
206. *Clócaí gaoithe anoir.* Scamaill mhóra dhubha a bhíonn ag imeacht sa spéir le gaoith anoir, agus is cosúil le ceathanna iad, ach ní hea.
220. *Dul comh fada le cró na snáthaide.* Dul comh fada agus is féidir.
230. *Do ghabhálas é.* Do bheireas im ghabháil air agus é á chaith-eamh chugham tríd an aer.

FOCLÓIRÍN

Seo thios focail go bhfuil malairt leagain ortha i gcanúint Chorca-dhuine seachas an teanga chaighdeánta. Tá na leagain chaighdeánta sa chló rómhánach agus na leagain chanúna sa chló iodáileach. Is iad na leagain ar chlé atá sa téacs.

<i>adharta</i> :	iarta	<i>dicheall</i> :	<i>diothall</i>
<i>amuigh</i> :	<i>amuth</i>	<i>dige</i> :	<i>dige(ach)</i>
<i>an-</i> :	<i>an(a)-</i>	<i>doicheall</i> :	<i>dothall</i>
<i>anaithe</i> :	<i>anfa</i>	<i>doiris</i> :	dorais
<i>anaithre</i> :	<i>anraith</i>	<i>dorú</i> :	<i>daru</i>
<i>aoirde</i> :	<i>airde</i>	<i>dream</i> :	<i>dram</i>
<i>aonacht</i> :	<i>éineacht</i>	<i>droch-</i> :	<i>dro(th)-</i>
<i>aris</i> :	<i>arist</i>	<i>droichead</i> :	<i>drothad</i>
<i>bailimh</i> :	<i>bailigh</i>	<i>duimhe</i> (<i>dui</i>):	dumhach
<i>bairlín</i> :	<i>braitlin</i>	<i>eadartha</i> :	eadra
<i>banaltra</i> :	<i>banartla</i>	<i>éisteacht</i> :	<i>éisteach</i>
<i>barr</i> :	<i>barr(a)</i>	<i>fáil</i> :	<i>fáil(t)</i>
<i>boird</i> :	<i>búird</i>	<i>falla</i> :	<i>balla</i>
<i>boladh</i> :	<i>blath</i>	<i>fé, fá</i> :	faoi
<i>bos</i> :	<i>bas</i>	<i>fiafraim</i> :	<i>fiarthaim</i>
<i>bránach</i> :	<i>bioránach</i>	<i>fiain</i> :	<i>fiain</i>
<i>buioch</i> :	<i>baoch</i>	<i>fo-</i> :	<i>fo(th)-</i>
<i>búirtheach</i> :	<i>búireach</i>	<i>foscadh</i> :	<i>fascadh</i>
<i>cam-</i> :	<i>cam(a)-</i>	<i>suirist(e)</i> :	furasta
<i>caoi</i> :	<i>caoth</i>	<i>gabhairim</i> :	<i>gaibhim</i>
<i>caora</i> :	<i>caiora</i>	<i>gatha</i> :	<i>gath</i>
<i>chugham</i> :	<i>chugam</i>	<i>gángarnach</i> :	<i>grágail</i>
<i>cím</i> :	<i>feicim</i>	<i>gliomaigh</i> :	<i>gleamaigh</i>
<i>clos</i> :	<i>cloisteáil</i>	<i>goidé</i> :	<i>cad é</i>
<i>cluiche</i> :	<i>clutha</i>	<i>grung</i> :	<i>gunga</i>
<i>cluthair</i> :	<i>cluthar</i>	<i>idir</i> :	<i>dir</i>
<i>coimeád</i> :	<i>cimeád</i>	<i>imeall</i> :	<i>umall</i>
<i>corr-</i> :	<i>corr(a)-</i>	<i>inneoin</i> :	<i>inniúin</i>
<i>craiceann</i> :	<i>cruiceann</i>	<i>inniu</i> :	<i>inniubh</i>
<i>crioch</i> :	<i>crith</i>	<i>iomar</i> :	<i>umar</i>
<i>cuideachta</i> :	<i>cleachta</i>	<i>ionad</i> :	<i>inead</i>
<i>cuiosach</i> :	<i>cuibheasach</i>	<i>láimhe</i> :	<i>lá</i>
<i>culaith</i> :	<i>cluth</i>	<i>lasmuigh</i> :	<i>lasmuth</i>
<i>cuntar</i> :	<i>cúntóir</i>	<i>léithi</i> :	<i>léi</i>
<i>daihead</i> :	<i>dathad</i>	<i>leothu</i> :	<i>leo</i>
<i>dearúd</i> :	<i>dearmad</i>	<i>liathbhui</i> :	<i>liafui</i>

lóma:	<i>lúma</i>	scriobhaim:	<i>scrím</i>
lot:	<i>lat</i>	seachas:	<i>sochas</i>
luibhearnach:	<i>lutharnach</i>	sean-:	<i>sean(a)-</i>
maithe:	<i>matha</i>	simné:	<i>simléir</i>
mearbhall:	<i>mearthall</i>	sléibhe:	<i>slé</i>
milseán:	<i>mísleán</i>	smeachaide:	<i>smeachóid</i>
moch:	<i>much</i>	spéire:	<i>spéire(ach)</i>
móin:	<i>múin</i>	sróna:	<i>sróna(ch)</i>
mór:	<i>muar</i>	stothaim:	<i>stathaim</i>
muinchille:	<i>muinirtle</i>	stracaim:	<i>sracaím</i>
neosad:	<i>inseod</i>	tarna:	<i>dara</i>
nimhe:	<i>ní</i>	tarrac:	<i>tarraingt</i>
nó:	<i>nú</i>	tiormú:	<i>triomú</i>
nóimint:	<i>nóiméad</i>	tirim:	<i>trim</i>
oiriúnach:	<i>riúnach</i>	titeam:	<i>titim</i>
ólai:	<i>amhlai</i>	triuch:	<i>triuf</i>
os:	<i>as</i>	tuaithe:	<i>tuatha</i>
piont:	<i>pionta</i>	turas:	<i>trus</i>
pip, piopa:	<i>piopa</i>	uaim:	<i>bhuam</i>
raideadh:	<i>radadh</i>	uibhe (ui):	<i>uibheacha</i>
riabhach:	<i>riach</i>	úirlieceach:	<i>urlacan</i>
rón:	<i>rún</i>	ullamh:	<i>ollamh</i>
ruchar:	<i>urchar</i>	urlabhra:	<i>urlúra</i>
sáipéal:	<i>seípéal</i>		

KQ-897-832

